

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Журнал заснований у 1918 році

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Публічне управління та адміністрування

Том 35 (74) № 4 2024

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Головний редактор:

Горник В.Г. – доктор наук з державного управління, професор, директор Навчально-наукового інституту управління, економіки та природокористування Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Члени редакційної колегії:

Дегтяр О.А. – доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри управління та бізнес-адміністрування Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Євмешкіна О.Л. – доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління, туризму та готельно-ресторанної справи, Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського;

Корнєєв В.В. – доктор економічних наук, професор, декан факультету фінансів та цифрових технологій, Державний податковий університет;

Кравченко С.О. – доктор наук з державного управління, професор, головний консультант відділу правової та антикорупційної політики Національного інституту стратегічних досліджень;

Кучабський О.Г. – доктор наук габілітований, професор кафедри географії регіонального розвитку, Гданський університет (м. Гданськ, Республіка Польща);

Марова С.Ф. – доктор наук з державного управління, професор, провідний науковий співробітник Науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад, Донецький державний університет внутрішніх справ;

Міхальські Томаш – доктор наук габілітований, професор кафедри океанографії, Гданський університет (м. Гданськ, Республіка Польща);

Сімак С.В. – доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління, туризму та готельно-ресторанної справи, Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського;

Шведун В.О. – доктор наук з державного управління, професор, Начальник наукового відділу з проблем управління у сфері цивільного захисту навчально-науково-виробничого центру, Національний університет цивільного захисту України.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського
(протокол № 3 від 4 жовтня 2024 року).**

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського».

Серія: Публічне управління та адміністрування» зареєстрований друкованим медіа (рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1136 від 11.04.2024 року).

Журнал включений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

До 8 квітня 2021 р. журнал виходив під назвою «Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління».

У зв'язку зі зміною назви журналу було внесено відповідні зміни до Переліку наукових фахових видань України на підставі Наказу МОН України від 29.06.2021 № 735 (додаток 3).

Журнал включений до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща).

Сторінка журналу: www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua

ISSN 2663-6468 (print)

ISSN 2663-6476 (online)

© Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, 2024

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Безена І.М., Савич А.В., Гавричков О.В.

ІСТОРИЧНІ ПРОЦЕСИ З ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У РОЗБУДОВІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ВЛАДИ ТА ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ В ЧАСИ УНР (1917–1921).....1

Бородін Є.І., Першина Н.Г.

ОСНОВИ «ТЕОРЕТИЧНОГО ПЕРЕХРЕСТЯ» ТА «ІНТЕГРАТИВНОГО МІЖТЕОРЕТИЧНОГО ЗБАГАЧЕННЯ» У ФОРМУВАННІ МІЖСЕКТОРАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА В ОХОРОНІ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ.....8

Гавричков О.В.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ЗАСАД ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У КОНТЕКСТАХ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....16

Коломійчук О.Е.

ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА АКУШЕРСЬКО-ГІНЕКОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ.....23

Константинов О.Ф.

ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ.....30

Новицький В.А.

ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ «ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА»: ПОХОДЖЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ.....38

Опанашук П.В.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ГУМАНІТАРНОЮ СФЕРОЮ.....45

МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Богданова В.О.

РОЛЬ МІЖПАРЛАМЕНТСЬКОЇ СПІВПРАЦІ У ФОРМУВАННІ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ.....51

Борисенко О.П.

ВЗАЄМОДІЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ Й ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ.....59

Гордієнко В.М.

УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ СФЕРОЮ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....65

Даниляк О.О.

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ОПИТУВАНЬ ЩОДО ІНІЦІАТИВ, СПРЯМОВАНИХ НА ВИРІШЕННЯ ПИТАНЬ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ.....73

Казаків Г.І.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ.....79

Кравчук О.Ю.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕТИЧНИХ СТАНДАРТІВ ТА БЕЗПЕКИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ.....86

Любиченко О.О.

ДЕРЖАВНІ ТА НЕДЕРЖАВНІ СУБ'ЄКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ У ПРОТИДІЇ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....95

Любчук О.К.

СТРАТЕГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ОСВІТНЬО-ФАХОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ДЛЯ ВІДРОДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО МАРІУПОЛЯ.....101

Маловічко С.О. ІННОВАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ.....	106
Петрик О.Л. РЕКОМЕНДАЦІЇ З ПРАКТИЧНОГО ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТУ УЧАСТІ ДЕРЖАВИ ПАРТИСИПАТИВНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ІНСТРУМЕНТУ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ.....	113
Руснак О.А. ПРОБЛЕМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ.....	118
Сітніков О.О. РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	126
Харечко Д.О. РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ РІВНЯ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ГРОМАДЯН ЯК МЕХАНІЗМ ДОСЯГНЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ЦІЛЕЙ УКРАЇНИ.....	134
Харченко В.В. СУЧАСНІ МАРКЕТИНГОВІ ЗАСАДИ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ.....	140
Царук В.В. ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНОЮ ДЕСТИНАЦІЄЮ. ЇЇ ПРИВАБЛИВІСТЬ ТА ВПЛИВ НА ВИБІР ТУРИСТІВ.....	145
Цибулько Ю.О. СУЧАСНИЙ СТАН ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	152
ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ	
Кучменко В.О., Єнічев М.І. МІСЦЕ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ВАЖЛИВОЇ СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	159
Суходоля О.М., Кравченко С.О. ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ У СФЕРІ ЗАХИСТУ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ «ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ»	164
Узденова Ю.М. ГІБРИДНА ВІЙНА: СУТНІСТЬ, СКЛАДОВІ ТА КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ.....	172
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ	
Горник В.Г., Євмєшкіна О.Л., Сімак С.В. ПРАВОВІ ОСНОВИ РЕГУЛЮВАННЯ МАЙНОВИХ ВІДНОСИН У СУСПІЛЬСТВІ.....	180
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	186

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF PUBLIC ADMINISTRATION

Bezena I.M., Savych A.V., Havrychkov O.V.

HISTORICAL PROCESSES IN THE FORMATION OF STATE POLICY
IN THE DEVELOPMENT OF REGIONAL AUTHORITIES
AND THE EDUCATIONAL SYSTEM IN THE TIMES OF THE UNR (1917–1921).....1

Borodin E.I. Pershina N.H.

THE BASICS OF «THEORETICAL CROSSROADS» AND «INTEGRATIVE
INTER-THEORETICAL ENRICHMENT» IN THE FORMATION OF INTERSECTORAL
PARTNERSHIP IN THE PROTECTION OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE..... 8

Havrichkov O.V.

THEORETICAL FOUNDATIONS FOR THE STUDY OF THE FORMATION
OF INSTITUTIONAL FOUNDATIONS OF PUBLIC ADMINISTRATION
IN THE CONTEXT OF EFFECTIVE PERFORMANCE IN UKRAINE..... 16

Kolomiichuk O.E.

ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF THE OBSTETRICAL
AND GYNECOLOGICAL SERVICE IN UKRAINE..... 23

Konstantinov O.F.

CONCEPT AND STRUCTURE OF PUBLIC ADMINISTRATION ENTITIES IN UKRAINE..... 30

Novytskyi V.A.

GENESIS OF THE CONCEPT “INFORMATION SECURITY”: ORIGIN AND ESTABLISHMENT.....38

Opanashchuk P.V.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES
TO DEFINING THE ESSENCE OF THE STATE HUMANITARIAN POLICY
AND PUBLIC ADMINISTRATION OF THE HUMANITARIAN SPHERE.....45

MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION

Bohdanova V.O.

THE ROLE OF INTERPARLIAMENTARY COOPERATION
IN THE FORMATION OF INTERNATIONAL POLICY: THEORETICAL ANALYSIS
AND PRACTICAL SIGNIFICANCE.....51

Borysenko O.P.

INTERACTION BETWEEN PUBLIC AUTHORITY AND CIVIL SOCIETY
IN IMPLEMENTATION OF THE NATIONAL INTERESTS OF UKRAINE.....59

Hordiienko V.M.

MANAGEMENT OF THE SOCIAL SPHERE IN THE CONTEXT
OF THE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES OF UKRAINE:
ANALYSIS OF THEORETICAL CONCEPTS AND PERSPECTIVES..... 65

Danyliak O.O.

PRACTICAL ASPECTS OF CONDUCTING SURVEYS ON INITIATIVES AIMED
AT SOLVING PUBLIC ADMINISTRATION ISSUES73

Kazakov H.I.

STATE REGULATION OF THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE
IN THE SPHERE OF CULTURE: GLOBAL EXPERIENCE AND PROSPECTS OF UKRAINE.....79

Kravchuk O.Yu.

ENSURING ETHICAL STANDARDS AND SAFETY OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE
IN PUBLIC ADMINISTRATION.....86

Liubychenko O.O.

STATE AND NON-STATE ENTITIES ENSURING INFORMATION SECURITY
IN COUNTERING THE DESTABILIZATION OF SOCIETAL RELATIONS
IN THE CONTEXT OF HYBRID WARFARE IN UKRAINE.....95

Liubchuk O.K.

STRATEGIC PRINCIPLES OF THE PROGRAM-TARGET MECHANISM
OF THE STATE MANAGEMENT OF EDUCATIONAL AND PROFESSIONAL POTENTIAL
FOR THE REVIVAL OF TOURIST MARIUPOL.....101

Malovichko S.O.

INNOVATIVE MECHANISMS OF STATE MANAGEMENT
FOR INDUSTRIAL ENTERPRISES106

Petryk O.L.

RECOMMENDATIONS ON THE PRACTICAL IMPLEMENTATION
OF THE STATE PARTICIPATION ELEMENT OF THE PARTICIPATORY MODEL
OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT AS A TOOL
FOR THE REINTEGRATION OF VETERANS.....113

Rusnak A.A.

PROBLEMS OF CIVIL SOCIETY IN THE CONTEXT OF PUBLIC ADMINISTRATION.....118

Sitnikov O.O.

CIVIL SERVICE REFORM IN UKRAINE: ORGANIZATIONAL AND LEGAL CHALLENGES
AND WAYS OF IMPROVEMENT.....126

Kharechko D.O.

IMPLEMENTATION OF STATE SOCIO-ECONOMIC POLICY
IN THE CONTEXT OF FORMING THE LEVEL OF WELL-BEING OF CITIZENS
AS A MECHANISM FOR ACHIEVING STRATEGIC GOALS OF UKRAINE.....134

Kharchenko V.V.

MODERN MARKETING PRINCIPLES
IN THE SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION.....140

Tsaruk V.V.

PUBLIC MANAGEMENT OF A TOURIST DESTINATION.
ITS ATTRACTIVENESS AND INFLUENCE ON THE CHOICE OF TOURISTS.....145

Tsibulko Yu.O.

CURRENT STATE OF INVESTMENT POLICY IN UKRAINE.....152

**PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF STATE SECURITY
AND THE PROTECTION OF PUBLIC ORDER**

Kuchmenko V.O., Yenichev M.I.

THE PLACE OF INFORMATION SECURITY AS AN IMPORTANT COMPONENT
OF NATIONAL SECURITY.....159

Sukhodolia O.M., Kravchenko S.O.

GENERAL APPROACHES TO DEVELOPMENT OF EDUCATION PROGRAMS
IN SPHERE OF CRITICAL INFRASTRUCTURE PROTECTION FOR SPECIALTY
“PUBLIC GOVERNANCE AND ADMINISTRATION”.....164

Uzdenova Yu.M.

HYBRID WARFARE: ESSENCE, COMPONENT AND KEY CONCEPTS.....172

CURRENT PROBLEMS IN THE SPHERE OF PUBLIC ADMINISTRATION

Hornyk V.H., Yevmieshkina O.L., Simak S.V.

LEGAL BASIS OF REGULATION PROPERTY RELATIONS IN SOCIETY.....180

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS.....186

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 352/354:37.07

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.4/01>

Безена І.М.

Комунальний заклад вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради»

Савич А.В.

Український державний університет науки та технологій

Гавричков О.В.

Комунальний заклад вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради»

ІСТОРИЧНІ ПРОЦЕСИ З ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У РОЗБУДОВІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ВЛАДИ ТА ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ В ЧАСИ УНР (1917–1921)

Стаття присвячена дослідженню історичних процесів періоду Української революції 1917–1921 років та процесів державотворення. На сучасному етапі розвитку України й надалі продовжуються історичні переосмислення подій, які відбувались в складні часи: завершення Першої світової війни, української національної революції та утворення Української Народної Республіки (1917–1921), перші і не рішучі кроки з розбудови української державності, формування за національною традицією органів центральної й регіональної влади, становлення національної моделі освіти. Українська державність поставала «з нуля», перебуваючи в минулому статусі «колоніальної країни», не маючи практичного досвіду державотворення, спроби з відходу від імперських/колоніальних чинників устрою влади та адміністративно-територіального устрою, відхід від авторитарної й імперської моделі побудови структури влади та їх повноважень, пошуку нових шляхів ефективного поступу у розбудові основ саме демократичної держави, відповідальної влади від центру до регіону, розвитку освітньої системи в регіонах.

В ході дослідження встановлено: Українське державотворення проходило складних умовах публічної діяльності й протистоянні політичних і індивідуальних світоглядів, постають непростими для осмислення, розуміння за їх змістом. Але життя вимагало нової стратегії, політичної волі та відповідальності за державотворення і її майбутнє. Ускладнювало державотворчі процеси та розбудову місцевої влади поруч із внутрішніми й зовнішніми процесами: протистояння політичних сил, «отаманищина», війна із «Советською Росією», «білогвардійські» походи на Москву та захоплення Києва і частини українських територій, спроби загравання з агресорами тощо. Методи дослідження – всебічний історичний аналіз, співставлення (подій, фактів, світоглядів), моделювання історичних процесів і результатів тощо. Дійшли висновків: історичні процеси українського державотворення, формування державної політики з регіонального розвитку системи управління та ефективна комунікація «центр-регіони» проходили у складних умовах постколоніального минулого, відсутності єдності у розумінні стратегії розвитку управління регіоном, системи освіти та досягнення ефективних результатів діяльності.

Ключові слова: владна вертикаль, національна модель, культура розвитку, демократизація, місцеве самоврядування.

Постановка проблеми. В Україні продовжуються нові стратегічні переосмислення історичних подій періоду Української Народної Республіки та розбудови української державності і організації центральної й регіональної влади, моделі управління освіти. Вказані окреслені трансформації відбулися в 1917–1921 роках, не маючи досвіду державотворення, тому відбувались перші спроби з відходу від колоніальних чинників устрою влади та територіального поділу, авторитарної й імперської моделі побудови структури влади, пошуку шляхів ефективного поступу у розбудові основ саме демократичної держави та розвитку освітньої системи в регіонах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичні дослідження загальнотеоретичних та практичних питань розбудови української державності, основ державного управління й структури регіональної влади здійснювали політичні діячі та науковці різних періодів: М. Грушевський, В. Липинський, П. Скоропадський, В. Вінниченко, С. Петлюра, представники української еміграції 20-х років ХХ ст., сучасні осмислення здійснюють в контекстах теорії й практики діяльності часів УНР: Я. Грицак, Р. Пиріг, Л. Решодько, П. Гай-Нижник, І. Бойко, О. Бойко, В. Кононенко, І. Кушко, Б. Райковський, Ю. Донченко, С. Смолянников, В. Яблонський, Ю. Терещенко, Я. Котилко, Р. Губань, Л. Левченко, С. Логвиненко, А. Пономаренко, К. Чорна, Ю. Щур та ін..

Постановка завдання. Приступаючи до нашого дослідження окреслено наступні ключові наукові й практичні питання: аналіз історичної ситуації й оцінки діяльності центральної влади УНР (1917–1921 рр.) направленої на визначення державної політики розбудови місцевої/регіональної влади.

Виклад основного матеріалу. Історичні процеси українського державотворення мають досить протяжну траєкторію у ХХ столітті, адже тричі було проголошено/відновлено її прагнення державної незалежності: вперше, української національної революції (1917–1921 роки) – УНР та ЗУНР; вдруге, Карпатська Україна-Українська держава (Підкарпатська Русь) (15.03 – кінець травня 1939 року); втретє, відновлено Українська держава (30.06.1941 року) та відновлення суверенітету Української держави – України (24.08.1991 року). Ці історичні події для українського державотворення мають особливу вагу, адже вони були направлені на політичне, соціальне, економічне і культурне об'єднання українського народу в межах єдиної держави, розуміючи, що процеси були схожими за правовими

процедурами, розбудови національної традиції державності та загальними практиками входження у лоно міжнародного права.

Зіставлення засвідчує, що в окреслені часи «українське питання» не входило до особливих інтересів та планів з реалізації права українського народу на власну державність у дипломатичні позиції провідних держав Європи. Оскільки багато століть українські території були сферою інтересів й фактично були розділені між сусідніми країнами, які мали авторитарні/колонізаційні плани на ці території, до їх числа відносимо – «Советську Росію» та всі оточуючі країни. Тому, фактично й історично склались різні регіональні моделі управління на українських землях, система освіти були сформована цими країнами-метрополіями.

Серпень 1991 року став історичною датою розвалу «Советського Союзу», відбувся «парад» незалежності всіх республік, що входили до її сфери впливу. Так, 24 серпня 1991 року Україна заявила про свою повну незалежність і прагнення розбудовувати власну українську державність. В серпні 1992 року проходило ряд знакових подій в історії нашої сучасної держави – річниця проголошення незалежності України, в ці дні – вперше в історії проходив на території нашої держави Всесвітній форум українців. На урочисті заходи прибули велике число представників українства всього світу та політичні й дипломатичні діячі із країн зарубіжжя. Особливої ваги мала знакова історична подія: 22 серпня 1992 року уряд в екзилі Української Народної Республіки (далі – УНР) здійснив офіційну передачу повноважень і символів державної влади представникам відновленої незалежної України, фактично підтвердивши правонаступництво сучасної української держави із УНР [1; 2].

Проте, осмислюючи значення цих історичних подій, тоді мало певні недоліки їх розвитку і змісту, адже не всі глибинно розуміли, сприймали їх особливість й вагомість в історичних традиціях українського державотворення. Державна влада України та народ перебуваючи посткомуністичному ідеологічному кліше, з упередженнями не згадувати значення і перебіг подій української революції і державотворення (1917–1921 років), не відзначали імена визначних постатей української революції, серед них М. Грушевського, В. Вінниченка, П. Скоропадського, С. Петлюри та інших осіб-розбудовників української державності та уроки тих подій. Дослідник П. Саух узагальнюючи перебіг історичних подій з українського

державотворення відмічає: «тоді ніхто повною мірою не уявляв, якою буде Україна після проголошення Незалежності. Важко уявлялося, в якому напрямі і за допомогою яких засобів (політичних, фінансових, матеріальних, духовних) слід трансформувати суспільнополітичний лад, політичний режим країни» [3, с. 11]. Окрім того до числа важливих задач української влади, політичних інституцій і українського народу можна віднести: *по-перше*, факт збереження і розуміння плінності державницької традиції та національної пам'яті від часів УНР до сучасної України; *по-друге*, збереження і володіння інформацією про необхідність збереження народної єдності, враховувати історичні уроки політичної діяльності, розбудови державності й подолання кризових явищ у політичному, соціальному, економічному просторах для досягнення основної мети – високорозвиненої української демократичної держави і заможних громадян; *по-третє*, збереження і захист основ державності, її суверенітету й цілісності, забезпечення державної політики направленої на обороноздатність, інноваційний і демократичний розвиток регіонів України.

В той же час дослідник Л. Решодько оцінюючи події січня 1918 року та прийняття IV Універсалу на засіданні Центральної Ради (далі – ЦР або УЦР) відмічає, що це «була критична ситуація для України», адже її поки що не визнавали як суб'єкта міжнародного права у зв'язку із розумінням як частини Росії. На закиди противників незалежності і самостійності України та легітимності діяльності влади, М. Грушевський на засіданні УЦР відмічав, що «останні вибори до місцевих органів влади продемонстрували, що ЦР є визначальною волею всіх верств українського народу», а зволікання з прийняттям державницького рішення подібно смерті [4]. В той же час відмічаємо, що є окремі оцінки науковців щодо повноти представлення політичного спектру українського суспільства в ЦР (обмежено право участі політичних сил (проімперських), які не бачили перспектив у розбудові власної державності – буржуазно-демократичні, консервативні та ліберальні партії) та певні обмеження у їх голосі й участі в формуванні української державності [5]. Отже, УЦР як суспільна інституція знайшла основну/ключову лінію державної політики, стратегію у розбудові української державності й регіональний розвиток долаючи внутрішній і зовнішній супротив, протистояння політичних світоглядів, міжособистісні протиріччя, пошук ефективної стратегії побудови незалежної держави з міцними регіонами.

Дослідники Б. Райковський, Ю. Донченко, С. Смолянников відмічають особливу вагу позиції Михайла Грушевського як засновника системи демократичних виборів в Україні. Окрім того йому належать пропозиції щодо відмови від губернського й повітового устрою, перехід на національну традицію – земельний устрій, набуття їх виборчим правом і представлення виборчим округом. Вперше поставлено питання про загальне виборче право громадян. М. Грушевський відмічав, що «тільки округ при добрій організації може налагодити в себе добре і справу санітарну, і дорогову, і земельну, і промислову, і культурну..., він буде спроможним організувати й сіть середніх шкіл, і якість вищої школи, добрий музей і порядний театр» [6, с. 95]. Тобто запропонована нова модель регіональної влади та управління території має стати рушійною силою децентралізації влади. Перша світова війна наклала тяжкий негативний вплив на внутрішньо-державний розвиток територій, рівень життя народів, які проживають на її просторах (від центру до глибинки), прагнення й політичні ідеї з автономії та незалежності окремих регіонів/територій, зміни світоглядів їх еліт, в умовах затяжної людиноубивчої війни і розвалу імперських/колоніальних держав Європи.

I. Бойко досліджуючи питання розбудови конституціоналізму в УНР зробив наступні узагальнюючі висновки: *по-перше*, УЦР була створена 4 (17) березня 1917 року та була представницьким органом державної влади в Україні; *по-друге*, 4–8 (18–21) квітня 1917 року відбувся Український національний конгрес, який легалізував діяльність УЦР та обрав її склад у кількості 118 осіб; *по-третє*, перші збори УЦР відбулися 5 (20) березня 1917 року, на них було обрано Президію і постійно діючий Виконавчий комітет у складі 20 осіб; *по-четверте*, нормативно-правовими актами УЦР були універсали, постанови, декларації, ухвали, закони; *по-п'яте*, вінцем законодавчої діяльності УЦР було ухвалення 29 квітня 1918 року Конституції УНР («Статут про державний устрій, права і вольності УНР») (далі – Конституція), яка була за державницькими ідеями і змістом прогресивною, відповідала тогочасним європейським зразкам [7, с. 69]. Конституція закріплювала адміністративно-територіальний устрій УНР на землі (в сучасному розумінні – області); ті, в свою чергу, поділялися на волості, які склалися із певної кількості громад. Слушною в окресленому контексті є декларація про децентралізацію влади та надання широких повноважень органам місцевого самоврядування (далі – ОМС)

щодо забезпечення прав і вольностей громадян в регіонах, яка була прогресивною в тих непротистих умовах розбудови української державності.

До системи ОМС були включені громади, волості і землі як відповідні елементи адміністративно-територіального устрою української держави. Громадяни держави отримали право на вибори своїх представників до ОМС – депутатів, які в свою чергу відповідно до повноважень створювали виконавчі органи. В цій короткій формулі видно прагнення держави до децентралізації державної влади, причому здійснення такої децентралізації не повинно порушувати єдності державної влади та унітарності держави. Центральний уряд, через своїх міністрів лише здійснює контроль діяльності місцевої влади та координацію їх діяльності, і що для цього можуть бути визначені спеціальні урядовці (в сучасному розумінні – префекти) [8].

Практична реалізація прийнятої Конституції УНР була перервана гетьманським переворотом під керівництвом Павла Скоропадського та розгону УЦР, відміни всіх запроваджених реформ в українській державі. Володимир Винниченко писав, що «29.04.1918 року, день переходу влади з рук національно-української дрібнобуржуазної демократії в руки неукраїнської великої буржуазії» [9, с. 119]. Так, розпочався інший, новий історичний відлік Української держави (далі – УД) і Гетьманату П. Скоропадського. У своїй Грамоті гетьман відзначав, що «управління Україною буде провадитися через посередництво призначеного мною Кабінету Міністрів і на остаточнім обґрунтуванні нижче долучених до цього законів про тимчасовий державний устрій України». Внутрішня політика Української держави тепер почала спиратись на старі поміщицькі традиції державотворення та соціально-політичні стандарти ліквідованої Російської імперії. УД тепер поділялася на 9 губерній та 2 округи. Губернії та округи очолювали старости, які керували з губернських міських центрів [10; 11]. З представниками органів влади Кримського Крайового Уряду та Кубанської Народної Республіки велися активні переговори щодо перспективи входження на правах автономії до складу УД.

Я. Грицак оцінюючи державотворчу діяльність Гетьмана Української держави П. Скоропадського відмічає, що «вирваний із звичного руслу життя російського дворянина світовою війною і революцією, волею долі він був поставлений на чолі української держави ... Не будучи демократом і сповідуючи консервативні погляди, він прагнув залучити до будівництва стабільної

української держави найширші верстви, незалежно від їхнього соціального і національного походження. Логіка державного будівництва змусила його захищати українські інтереси, навіть якщо його влада опиралася на німецькі багнети, а більша частина міністрів говорила і думала по-російськи» [12, с. 265]. Такими були реалії того історичного часу, суспільного середовища та мислення і діяльність провідних персоналій українського державотворення початку ХХ століття. Р. Пиріг окреслює, що «Українська держава (Гетьманат П. Скоропадського) можна кваліфікувати як авторитарно-бюрократичний режим, породжений складним і суперечливим перебігом революційних процесів. Характерні риси Української держави – надзвичайні повноваження глави держави, відсутність представницького органу влади, поєднання в уряді виконавчих і законодавчих функцій, вузька соціальна база, тимчасовий характер правління, владні прерогативи якого були відчутно обмежені німецько-австрійською окупацією. Сім із половиною місяців функціонування Гетьманату уособлювало окремий консервативний етап Української революції 1917–1921 р.» [13]. Оцінюючи перебіг історичних подій цього періоду В. Винниченко писав, що «історія наче навмисно вивела спочатку на арену боротьби на Україні з одного боку руську дрібну буржуазію в особі руських есерів, кадетів, меншовиків, і їхнього спільного Тимчасового Правительства; а з другого українську демократію, властиво теж дрібну буржуазію... Кінець УЦР почався не тоді, як вона закликала німців, а як розірвала з своїми масами. Німці ж і гетьманщина були тільки послідовним і неминучим довершенням цього розриву» [9, с. 327-328]. Дослідник Ю. Терещенко відмічає: протягом короткого терміну реалізовано низку значущих реформ для місцевого рівня влади (держава і військо, міжнародна політика, земельна реформа, культура), «культурна діяльність доби Павла Скоропадського спиралась на меценатську традицію українських гетьманів, які були ревними опікунами освіти і науки. Його уряд заснував два українських університети й Українську Академію наук [14]. Але, перебіг подій, хаос, проблеми політичні, соціальні, економічні призводили до нових поворотів у розбудові державності та розвитку УД. Виникали проблеми із постійними змінами підконтрольності територій УНР, які пов'язані із воєнними діями антиукраїнських армій та підривною діяльністю маріонеткового «пролетарського» утворення «Советской Росії» в Харкові.

П. Гай-Нижник висловлює власне бачення й оцінку подальших подій в Українській державі та антигетьманський переворот: «це не був виступ на підтримку народного повстання, це був добре й давно спланований військовий заколот (путч), який спричинив собою вибух народного повстання, а по суті – анархізацію народних мас, безлад і поширення отаманщини» [15, с. 12]. Після повалення Гетьманату, Директорія почала реформування та реорганізацію ОМС, в основу якого було покладено «трудоий принцип», відновлення попередніх актів УЦР та адміністративно-територіальний принцип побудови влади від центру до регіону [16]. Проте, події війни з «Советською Росією», введенням воєнного стану в країні, відповідно Директорія вимушена була відмовитися від власних планів та повернутися до Гетьманського адміністративно-територіального устрою. Окрема тема – це діяльність окупаційної влади на місцях в громадах.

Міністерство внутрішніх справ УНР здійснювало всю організаційно-управлінську роботу із ОМС: призначали губернських та повітових комісарів, які вибудовували нижчу вертикаль влади – сільські комісари, створювались ОМС; координували їх роботу та здійснювали контроль її діяльністю й за ефективністю виконання рішень центральної влади; відсутність чіткості розмежування повноважень, що призводило до кризи в окремих регіонах країни, збройного протистояння і розгортання збройного руху опору (у формі «отаманщини» тощо). Ю. Щур відмічає, що «у першій половині 20-х рр. ХХ ст. на Наддніпрянщині маємо два основні напрямки національного руху Опору: стихійний («отаманія») та організований. До першого відноситься діяльність різноманітних повстанських загонів, які, як правило, не мали чіткої політичної орієнтації та платформ. Цей напрямок був зумовлений невдалою політикою більшовицького уряду, зокрема «воєнним комунізмом». Після впровадження радянською владою нової економічної політики стихійний рух Опору поступово згортається» [17].

С. Петлюра в одній із своїх промов відзначав, що «не повинно бути хаосу в політичному думанні... Самостійна Україна коли буде, то буде тільки як демократична республіка... зберегти єдину надію України, регулярну армію, бо тільки наша боротьба й перемога може визволити Україну від чужого панування!» [18, с. 188–189]. Окрім того, наші дослідження підтверджують думку, про відсутність єдності і діяльності направленої саме на українське державотворення, і це пов'язано

з рядом об'єктивних і суб'єктивних причин: проти УД йшла війна з боку сусідніх країн з прагненням мати вплив на її території (білогвардійці (відновлення місцевої влади за типом імперії, «Красная армія» – місцева влада у формі робітничих або селянських рад, «отаманський рух» – місцева влада, яка мала фактично авторитарну модель «отамана», тощо). Місцеві самоврядні процеси заглиблювались у широку кризу протистояння, які були спричинені частими змінами державної політики, владної вертикалі та підконтрольності, що теж негативно впливало на розвиток місцевого громадського руху. Протистояння одна із них – із центральною владою, коли виникали питання: державного фінансування, постачання зброї, продовольче забезпечення, відмова воювати далеко від рідного дому, піддавались ідеологічному більшовицькому впливу, виконання прийнятих державних рішень, тощо. Окреслені проблеми й події в більшості випадків глибоко дезорієнтували місцеві громади та призводили до загострення протистояння в окремих регіонах.

В. Яблонський відмічає, що після поразки УНР у протистоянні із «Советской Росією», відбувались руйнівні політично-репресивні процеси, які проводила більшовицька влада – «разом із державністю була заборонена українська історія, зазнавали утисків мова і культура, український народ фактично отримав статус «молодшого» у державі де усі суб'єкти мали «рівний статус» [19, с. 114]. В той же час, ідеї демократії та місцевого самоврядування у «советський період» української історії завжди асоціювалось виключно із «українським буржуазним націоналізмом» і тому були не доступні для вивчення істориками, не кажучи вже про практичне застосування дієздатних практик управління в регіоні та центрі, активні комунікації, співпраці із місцевими громадами та громадянами.

Висновки. Розглянувши окремі питання з формування державної політики в аспектах українського державотворення можна умовно розділити цей процес на чотири етапи: перший, 1917–1918 – УНР, центральний орган влади УЦР та місцеві органи влади на основах демократичної виборності, звітності та підпорядкування, які враховували національні традиції; другий, 1918 рік, Гетьманщина, яка повернула імперську модель організації влади, гетьман – одноосібний самодержець, адміністративно-територіальний устрій з імперського періоду; третій, Директорія, яка фактично зберегла місцеві інституції визначені Гетьманатом (імперського періоду) адміністративно-

територіального устрою і управління; четвертий, «советський», зорієнтований на бідне селянство та робітників, імітація народного волевиявлення і управління місцевими справами (зверху до низу), фактичне запровадження колоніальних, імперських моделей управління і суцільного авто-

ритарного контролю за діяльністю на окраїнних землях «советської імперії». Наше дослідження матиме тематичне продовження, яке зорієнтовано на нове осмислення процесів розбудови державного управління на регіональному рівні в наступні періоди українського державотворення.

Список літератури:

1. Золотий рядок в історії нашої держави. *Голос України*. 26.08.1992 р. № 161 (411).
2. Доля України єднає українські сили у всьому світі. *Урядовий кур'єр*. 04.08.2021. URL; <https://ukuriel.gov.ua/uk/articles/dolya-ukrayini-yednaue-ukrayinski-sili-u-vsomu-svi/> (дата звернення 24.08.2024)
3. Саух П. Незалежність України. Трансформація духу і випробування національним буттям. *Вісник НАПН України*, 2024, 6(2). С. 1–3. URL; <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/484/551> (дата звернення 24.08.2024) <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6202>
4. Решодько Л. Четвертий Універсал. *Голос України*, 29.08.1992 р. № 164 (414).
5. Гай-Нижник П. Повалення УНР і переворот П. Скоропадського у 1918 р.: причини і рушійні сили (внутрішні та зовнішні чинники). *Україна дипломатична*. Науковий щорічник. Вип. 11. Упорядники: Л.Губерський, п. Кривонос, Б. Гуменюк, А.Денисенко. Київ, 2010. С. 421–450.
6. Райковський Б., Донченко Ю., Смолянников С. Михайло Грушевський – засновник системи демократичних виборів в Україні. *Вісник Центральної виборчої комісії*. № 1 (3). 2006 р.. С. 94–98.
7. Бойко І. Місце і роль Конституції Української Народної Республіки 1918 р. в історії національного конституціоналізму. *Український часопис конституційного права*. 3/2017. С.67–76.
8. Конституція Української Народної Республіки («Статут про державний устрій, права і вольності УНР»). Закон УНР. Центральна Рада від 29.04.1918 р. URL; <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18#Text> (дата звернення 24.08.2024)
9. Винниченко В. Відродження нації (Історія української революції (Марець 1917 – грудень 1919 р.)). Ч. 2. Київ–Відень 1920. 328 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Vynnychenko/Vidrodzhennia_natsii_Ch_II/ (дата звернення 24.08.2024)
10. Закони про тимчасовий державний устрій України. Документ n0004300-18, Прийняття від 29.04.1918 р. URL; <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0004300-18> (дата звернення 24.08.2024)
11. Грамота до всього українського народу. Гетьман Всієї України Павло Скоропадський. URL; <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0003300-18#Text> (дата звернення 24.08.2024)
12. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX століття. Київ; Yakaboo Publishing. 2019. 656 с.
13. Пиріг Р.Я. Українська держава. Енциклопедія історії України в 10 т. ред. рада: В.М. Литвин (гол.) та ін.; Ін-т історії України НАН України. Київ: Наук. Думка. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Ukrainska_Derzhava (дата звернення 24.08.2024)
14. Терещенко Ю. Створити державу за кілька місяців. *Локальна історія*. 29.04.2023. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/stvoriti-derzhavu-za-licheni-misiatsi/> (дата звернення 24.08.2024)
15. Гай-Нижник П. Повстання Директорії: хто і коли спланував антигетьманський заколот 1918 р. Крути: проблеми державотворення від доби Української революції (1917–1921 рр.) до сьогодення. Вип. III. *Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції (Крути, 29 січня 2020 р.)* / Упорядники: Валентина Піскун, Максим Потапенко. Київ–Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2020. 360 с.
16. Про місцеві конгреси і ради трудового народу. Закон Директорії від 07.02.1919 р.. Сайт Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України. URL: <https://tsdavo.gov.ua/gmedia/63-30a-jpg/> (дата звернення 24.08.2024)
17. Щур Ю. Національний рух Опору на Наддніпрянщині у 20-ті роки ХХ століття. Сайт Militarnyi. URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/natsionalnyj-ruh-oporu-na-naddnipyrianshyni-u-20-ti-roky-hh-stolittya/> (дата звернення 24.08.2024)
18. Петлюра С. Статті. Київ. Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1993. 341 с.
19. Яблонський В.М. Особливості сприйняття УНР в Україні після проголошення незалежності. *Вісник Маріупольського державного університету серія: Історія. політологія*, 2017, вип. 20. С. 163–171.

Bezena I.M., Savych A.V., Havrychkov O.V., HISTORICAL PROCESSES IN THE FORMATION OF STATE POLICY IN THE DEVELOPMENT OF REGIONAL AUTHORITIES AND THE EDUCATIONAL SYSTEM IN THE TIMES OF THE UNR (1917–1921)

The article is devoted to the study of historical processes of the period of the Ukrainian Revolution of 1917–1921 and the processes of state-building. At the present stage of Ukraine's development, historical rethinking of the events that took place in difficult times continues: the end of the World War I, the Ukrainian National Revolution and the formation of the Ukrainian People's Republic (1917–1921), the first and hesitant steps towards the development of Ukrainian statehood, the formation of central and regional authorities according to the national tradition, and the establishment of a national model of education. Ukrainian statehood emerged 'from scratch', having previously been a 'colonial fringe', with no practical experience of state-building, attempts to move away from imperial/colonial factors of the government and administrative-territorial structure, to move away from the authoritarian and imperial model of building the structure of power and their responsibilities, to find new ways to effectively build the foundations of a democratic state, decisive power from the centre to the region, and to develop the educational system in the regions.

The study found that: Ukrainian state-building took place in difficult conditions of public activity and confrontation of political and individual worldviews, which were not easy to comprehend and understand in terms of their content. But life demanded a new strategy, political will and responsibility for state-building and its future. The state-building processes and the development of local authorities were complicated by internal and external processes: the confrontation of political forces, the 'atamanism', the war with 'Soviet Russia', the 'White Guard' marches on Moscow and the capture of Kyiv and part of Ukrainian territories, attempts to flirt with aggressors, etc. The research methods used by the authors were comprehensive historical analysis, comparison (of events, facts, worldviews), modelling of historical processes and results, etc. The authors came to the conclusions: the historical processes of Ukrainian state-building, the formation of the state policy on regional development of the governance system and effective communication 'centre-regions' took place in difficult conditions of the post-colonial past, lack of unity in understanding the strategy of development of regional governance, education system and achievement of effective results.

Key words: *power vertical, national model, development culture, democratisation, local self-government.*

Бородін Є.І.

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Першина Н.Г.

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

ОСНОВИ «ТЕОРЕТИЧНОГО ПЕРЕХРЕСТЯ» ТА «ІНТЕГРАТИВНОГО МІЖТЕОРЕТИЧНОГО ЗБАГАЧЕННЯ» У ФОРМУВАННІ МІЖСЕКТОРАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА В ОХОРОНІ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

У даній статті проблема захисту та охорони нематеріальної культурної спадщини розглядається в загальній перспективі міжсекторальної взаємодії в суспільстві. З метою удосконалення зазначеної взаємодії автори дослідили положення «теоретичного перехрестя» та «інтегративного міжтеоретичного збагачення» сучасних європейських дослідників М. Садрі, А. Арістиду та Д. Равазі і на їх основі сформулювали теоретичні підходи до міжсекторального партнерства в охороні нематеріальної культурної спадщини в Україні, окремо звернувши увагу на перспективи залучення до зазначеного процесу молодіжних громадських організацій.

В основі зазначеної моделі міжсекторальної взаємодії перебуває людина. Здійснено аналіз українського досвіду міжсекторальної співпраці «органи державної влади і місцевого самоврядування – політичні інститути – бізнес – громадські організації – ЗМІ», форми взаємодії, механізми координації, а також сучасні виклики. На цій основі окреслено авторський погляд на перспективи розвитку такого партнерства з урахуванням п'яти ключових перспектив: інституційну перспективу; ракурс мікроекономічної поведінки; перспективу спроможностей та ресурсів; перспективу управлінського та організаційного пізнання; перспективу зацікавлених сторін та соціальних оцінок.

В аспекті міжсекторального партнерства та взаємодії в охороні нематеріальної культурної спадщини в Україні розглянуто соціальне замовлення як форму, інструмент та механізм, який дозволяє залучати громадські організації до вирішення соціальних проблем. Вибір форми співпраці залежить від конкретних умов та цілей в охороні та захисті НКС. Існують інші конкретні форми взаємодії: партнерства, коаліції, мережі, платформи тощо; механізми координації: спільні проекти, робочі групи, консультації тощо; перспективи: можливості для розширення співпраці, створення нових соціальних інститутів та організацій тощо.

Ключові слова: охорона та захист нематеріальної культурної спадщини, інституціалізація громадянського суспільства, політичні інститути, партнерські відносини між державою і громадянами, участь молоді у міжсекторальній взаємодії.

Постановка проблеми. Однією з ключових проблем демократичного розвитку країн Східної Європи та України є дефіцит соціального капіталу та слабка інституціалізація громадянського суспільства. Відсутність традицій колективної дії, солідарності та довіри, традицій громадянського суспільства взагалі, ускладнює процес легітимації партнерів і партнерства, формування та використання ідентичностей, цінностей, ресурсів, побудови ефективних партнерських відносин між державою і громадянами у сфері охорони та захисту нематеріальної культурної спадщини (далі – НКС). Це, в свою чергу, є причиною та наслідком

гальмування процесів демократизації та становлення відкритого і прозорого суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомими дослідниками охорони НКС (переважно історичних, нормативно-правових, організаційних, державно-громадських, міжнародних аспектів) в Україні є: Ю. Бережна, В. і М. Борисенки, В. Горбик, В. Денисенко, О. Дутчак, С. Заремба, Т. Катаргіна, Т. Курило, О. Нестеренко, А. Мадей, В. Максимов, Н. Чорна. Актуальними залишаються правлінські аспекти державно-громадської взаємодії в охороні та захисті НКС. У Східній Європі та Україні проблема формування грома-

дяньського суспільства є унікальною, адже східноєвропейці знайшли на Заході доречну та необхідну назву феномену, аби позначити те, чого в дійсності у них не існувало. Тобто для всього східноєвропейського і не тільки простору постає проблема пошуку, а може й створення таких форм взаємодії політичних інститутів з інститутами громадянського суспільства, відпрацювання таких механізмів, за яких сутнісний смисл поняття «громадянське суспільство», яке історично «виросло» та сформувалося на американському та західноєвропейському ґрунті, ефективно працюватиме на нашій, східноєвропейській, українській, території, що має свою самобутню історію, культуру, своє певним чином влаштоване суспільство. О. С. Коврига вважає, що «виникає порівняно нова функція державного управління – зв'язки з громадськістю, адже влада діє ефективно, якщо її підтримує громадськість» [1]. Підкреслимо особливість: процес формування громадянського суспільства триває одночасно із іншими процесами, не менш складними – розбудовою державності та системи публічного управління.

Для ефективного функціонування сучасних платформ, які складають базу розвитку сучасної політики й суспільства та їхнього позитивного впливу на політичне життя та соціальні процеси у сфері охорони та захисту НКС, необхідна тісна співпраця всіх зацікавлених сторін. Зокрема, нагальною потребою є залучення громадськості до процесу розробки, реалізації та контролю державної стратегії у сфері охорони НКС. Загальмованість такої участі призводить до недовіри громадян до влади та ускладнює формування та реалізацію публічної політики у зазначеній сфері.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження основних положень «теоретичного перехрестя» та «інтегративного міжтеоретичного збагачення» М. Садрі, А. Арістиду та Д. Равазі з метою формування міжсекторального партнерства в охороні нематеріальної культурної спадщини.

Виклад основного матеріалу. Звернемося до цікавого «теоретичного перехрестя» у дослідженні міжсекторального партнерства (далі – МСП), запропонованого Мохаммадом Садрі, Анжелю Арістиду та Давіде Равазі, що поєднує в собі два підходи до «інтегративного міжтеоретичного» збагачення: інформування та взаємодію. Запропонований даними авторами підхід стосується, на їхню думку, в обґрунтуванні нових напрямків дослідження «відкритих питань, щодо ефективності, цінності та впливу МСП» [6].

Українська модель громадянського суспільства базується на фундаментальному принципі забезпечення прав і свобод кожного громадянина. Охорона та захист НКС є складовою культурних прав людини та важливою необхідною умовою для забезпечення реальної реалізації та здійснення індивідуальних і колективних прав її носіїв. Охороняти НКС означає зберігати її зв'язок з живими культурами та її роль в ідентичності громад, а також допомагати передавати її майбутнім поколінням [2, с. 22–23].

Саме громадянин, згідно з цією моделлю, є центральною фігурою, права якої мають бути надійно гарантовані. Ефективність такої моделі залежить від наявності чіткого законодавства, відповідних соціальних, політичних інститутів, інституційного дизайну та активної участі громадян у суспільному житті у сфері охорони НКС. М. Садрі, А. Арістиду та Д. Равазі на основі узагальнення 561 наукової статті з різних аспектів МСП, відзначили п'ять домінуючих теоретичних перспектив. Такими перспективами вказано п'ять таких: інституційну перспективу; ракурс мікроекономічної поведінки; перспективу спроможностей та ресурсів; перспективу управлінського та організаційного пізнання; перспективу зацікавлених сторін та соціальних оцінок.

Глибокий аналіз фаз міжсекторального партнерства, проведений М. Садрі, А. Арістиду та Д. Равазі, відкриває нові можливості для розуміння взаємозв'язку та нових конфігурацій взаємозбагачення зазначених теоретичних перспектив у сфері охорони НКС. Автори демонструють, як різноманітні способи можуть взаємодоповнюватися та збагачувати кожен окрему перспективу, пропонуючи конкретні змістовні напрями механізми такого збагачення. Вони також застерігають від ризиків та небезпеки ігнорування цих взаємозв'язків, підкреслюючи важливість інтегративного підходу для поглибленого дослідження потенціалу міжсекторального партнерства.

Коли ми вивчаємо різні аспекти соціальних ініціатив в рамках МСП, ми часто забуваємо про роль соціальних та політичних інститутів (організацій, правил, законів). Ця прогалина може призвести до неправильного розуміння того, чому ці ініціативи МСП не завжди досягають успіху. Наприклад, якщо ми не враховуємо, що різні люди та групи мають різні ресурси, погляди, цінності/ідентичності та інтереси, то можемо створити ініціативи в охороні НКС, які будуть неефективними. Крім того, якщо ми не звертаємо увагу на те, як зовнішні умови (наприклад, закони, політика) впливають

на ініціативи, то можемо переоцінити значення інших факторів, таких як фінансування (або наявність додаткових ресурсів), підтримка громадськості (або позитивна соціальна оцінка цих МСП).

Садрі, Арістиду та Равазі розробили модель МСП між різними секторами, яка описує її розвиток у три етапи: формування, управління та створення цінності та розповсюдження МСП. Всі ці етапи МСП формуються на перетині взаємодії факторів партнерства: інституційна перспектива; ракурс мікроекономічної поведінки; перспектива спроможностей та ресурсів; перспектива управлінського та організаційного пізнання; перспектива зацікавлених сторін та соціальних оцінок. Ця модель МСП є комплексною системою, яка враховує різноманітні аспекти співпраці в охороні та захисті НКС. Вона описує, як на формування, управління та результати партнерства впливають як внутрішні фактори (ресурси, управління), так і зовнішні (інституційні умови, соціальні очікування та оцінки).

Отже, кожна з домінуючих теоретичних перспектив, які ми розглядаємо, зосереджується на різних етапах та аспектах співпраці навколо охорони та захисту НКС: інституційна вивчає, як правила та закони впливають на співпрацю, досліджує вплив інституційного контексту та логіки МСП; перспектива мікроекономічної поведінки досліджує та аналізує, скільки коштує співпраця і як партнери можуть конфліктувати; перспектива спроможностей та ресурсів фокусується на тому, як партнери обмінюються та спільно розвивають знання (обізнаність), ресурси та можливості; перспектива управлінського та організаційного пізнання досліджує, як люди сприймають співпрацю в рамках МСП і які емоції вона викликає; перспектива зацікавлених сторін та соціальних оцінок вивчає залучення та оцінку зовнішніми зацікавленими сторонами.

Модель «теоретичного перехрестя» має практичне застосування в охороні та захисті НКС. Вона допомагає нам: оцінити потенціал потенційних партнерів, ресурсів та цінностей, співпраці, визначивши, чи варто починати співпрацю і з ким; ефективно здійснювати функції управління, керувати та координувати співпрацю, вирішувати конфлікти, розподіляти ресурси та координувати дії; оцінити результати співпраці та зрозуміти, наскільки співпраця була успішною.

Коли ми поєднуємо різні погляди на МСП, у нас з'являються нові ідеї та можливості для розвитку. Для керівників це означає, що вони повинні комплексно враховувати різні фактори в охороні та захисті НКС, такі як економічні, соціальні та політичні. Також важливо вміти вирішувати конфлікти, співпрацювати з різними партнерами та оцінювати вплив зовнішніх умов.

Лідери, активісти та волонтери, залучені до охорони та захисту НКС повинні вміти: аналізувати різні фактори з різних перспектив: розуміти, як економічні, соціальні та політичні умови впливають на співпрацю; вирішувати конфлікти; знаходити компроміси та ефективно взаємодіяти з різними партнерами; створити спільну цінність: розуміти, як створити продукт або послугу, яка буде корисна для всіх учасників; оцінювати інституційний, національний та глобальний контекст МСП, враховувати вплив національних та глобальних трендів на співпрацю.

Проаналізуємо український досвід міжсекторальної співпраці «органи державної влади і місцевого самоврядування – політичні інститути – бізнес – громадські організації – ЗМІ», форми взаємодії, механізми координації, а також сучасні виклики та перспективи розвитку такого партнерства з урахуванням п'яти ключових перспектив: інституційної перспективи; ракурсу мікроекономічної поведінки; перспективи спроможностей та ресурсів; перспективи управлінського та організаційного пізнання; перспективи зацікавлених сторін та соціальних оцінок.

Хоча ми вивчаємо, як різні соціальні та політичні інститути та організації взаємодіють між собою в процесі охорони та захисту НКС, ми не повинні забувати про індивіда. Кожна людина має свої власні цінності та інтереси, які не завжди повністю визначаються суспільством або державою. Громадянське суспільство, тобто об'єднання громадян для досягнення спільних цілей, може слугувати посередником між державою та індивідом, допомагаючи знаходити спільну мову. Хоча соціальні та політичні інститути та суспільство впливають на наші цінності, кожна людина має право на власні погляди. Громадянське суспільство забезпечує вираження цих поглядів і захисту індивідуальних прав, коли кожен громадянин має у своєму розпорядженні відповідні цінності, ідентичності, ресурси, знання, емоції, довіру, агентські відносини, опортунізм (незгоду з іншою позицією), форми впливу на державу та взаємодії з державою.

Отже, міжсекторальне партнерство (МСП) – це взаємодія різних груп у суспільстві, таких як держава (уряд), бізнес, політичні та громадські організації, ЗМІ. Міжсекторальне партнерство у сфері охорони та захисту НКС – це процес взаємодії різних секторів суспільства, через створення

стійких соціальних інститутів та систем та посиленні інституційованих форм зв'язків в цій системі на основі спільних цінностей, інтересів, колективних ідентичностей, національної репутації, цілей, довіри та переконань. Спільні цінності і прагнення до розвитку створюють основу для ефективної співпраці. Ця співпраця є важливою, оскільки вона допомагає утримувати баланс сил у суспільстві та сприяє розвитку демократії. Держава, з одного боку, повинна відігравати ключову роль у розвитку міжсекторального партнерства, створювати умови для взаємодії різних груп інтересів: підтримувати цю співпрацю, сприяти легітимізації партнерів у МСП; регулювати діяльність інститутів МСП; підтримувати розвиток громадянського суспільства, будувати демократичну державу і сприяти розвитку вільного ринку, а з іншого – регулювати її, щоб захистити інтереси всіх громадян. Розвиток громадянського суспільства, демократії та вільного ринку є важливими факторами для успішного міжсекторального партнерства у сфері охорони та захисту НКС. З іншого боку, держава має забезпечувати баланс між різними інтересами та запобігати домінуванню однієї групи над іншими.

Громадянське суспільство є важливим партнером держави у розвитку МСП. Воно забезпечує противагу державній владі, органам місцевого самоврядування, висловлює інтереси громадян і сприяє розвитку демократії. Для ефективної співпраці між державою і громадянським суспільством необхідні: демократично обрана державна влада та органи місцевого самоврядування, сильні громадські організації, взаємна довіра і розуміння.

МСП передбачає використання технології соціального партнерства. Зміни в суспільстві привели до того, що держава більше не може сама вирішувати всі соціальні проблеми. Виникла потреба в залученні інших секторів: бізнесу, громадських організацій та ЗМІ. Системна співпраця цих секторів стала необхідною для ефективного вирішення сучасних викликів у сфері охорони та захисту НКС. Для держави та політичних партій співпраця з громадськими організаціями в рамках МСП є вигідною з кількох причин. По-перше, це дозволяє залучити додаткові ресурси та експертизу для вирішення соціальних проблем. По-друге, співпраця сприяє підвищенню довіри громадян до влади.

Міжсекторальне партнерство – це взаємовигідний процес. Держава отримує підтримку громадянського суспільства, бізнес – можливість впливати на формування державної політики,

а громадські організації – ресурси для реалізації своїх проектів у сфері охорони та захисту НКС.

Громадські організації часто беруться за ті самі проблеми, що й держава: допомога нужденним, освіта, культура, охорона культурної спадщини. Вони роблять те, що не може зробити ринок. Люди створюють такі організації, бо хочуть зробити світ кращим і внести свій вклад у розв'язання важливих проблем. Люди створюють громадські організації, оскільки хочуть не просто виконувати свої обов'язки перед суспільством, а й зробити щось більше. Їх мотивують власні цінності та бажання позитивно вплинути на світ навколо. Третій сектор (громадські організації) доповнює державу і ринок. Він займається вирішенням соціальних та соціокультурних проблем, які не завжди є прибутковими для бізнесу і які держава не завжди встигає вирішити.

Громадські організації часто можуть вирішувати соціальні проблеми краще і дешевше, ніж державні установи. Тому державі вигідно співпрацювати з ними, передаючи їм частину відповідальності та ресурсів. Така співпраця дозволяє ефективніше використовувати бюджетні кошти і залучати волонтерів. Співпраця держави з громадськими організаціями підвищує ефективність використання бюджетних коштів. Громадські організації часто більш гнучкі і можуть швидше реагувати на зміни в суспільстві. Співпраця з громадськими організаціями сприяє розвитку громадянського суспільства і зміцненню демократії. Це дозволяє залучати громадян до вирішення проблем, підвищує довіру до влади і робить суспільство більш відкритим.

Згідно з концепцією «інтегративного міждержавного збагачення», взаємодія між державою, громадянським суспільством та іншими секторами може бути значно ефективнішою, якщо всі сторони будуть діяти в єдиному руслі. Громадянське суспільство, підтримуючи державні ініціативи, не лише сприяє досягненню спільних цілей, але й зміцнює власну позицію. Держава, здійснюючи прозорий контроль, як одну з функцій публічного управління над діяльністю громадських організацій, забезпечує прозорість та ефективність використання ресурсів і підвищує довіру громадян, запобігає зловживанням [3, с. 217–218; 4, с. 5]. Громадянське суспільство відіграє важливу роль у зміцненні інститутів державної влади. Надаючи моральну та матеріальну підтримку, громадські організації допомагають державі досягати кращих результатів у формуванні та реалізації національної політики у сфері культури та захисту культур-

ної спадщини. Таке взаємовигідне партнерство сприяє розвитку демократичного суспільства.

На основі аналізу закордонної практики МСП нами рекомендовані, два типи форм взаємодії держави, політичних інститутів та інститутів громадянського суспільства, хоча вони можуть вважатись інструментами підтримки й співпраці органів публічної влади України з організаціями третього сектору. Для ефективної співпраці між державою та громадським сектором необхідно створити сприятливі умови для розвитку інституційних спроможностей громадських організацій. Виходячи з міжнародного досвіду, ми пропонуємо дві основні форми підтримки громадських організацій в Україні:

1. Пряма фінансова підтримка: податкові пільги для організацій та їхніх донорів; бюджетне фінансування проектів та операційних витрат; пільгове кредитування; надання грантів; субсидій; податкових пільг; безкоштовного майна; ресурсів тощо.

2. Непряма підтримка (нефінансова підтримка): консультації та інформаційна підтримка; надання в оренду приміщень та обладнання; сприяння у розвитку інституційних спроможностей.

Ці заходи допоможуть громадським організаціям стати більш ефективними і самостійними, а також посилити їхню роль у вирішенні проблем охорони та захисту НКС.

Для ефективної співпраці з громадськими організаціями важливо, щоб держава та місцева влада були гнучкими і могли швидко адаптуватися до змінних умов. Це означає, що держава та місцева влада повинні бути готові змінювати свої плани і пріоритети в залежності від потреб громади та носіїв НКС. Ми пропонуємо такі форми взаємодії: спільне планування під час розробки програм за участю громадських організацій; забезпечення прозорості потреб (публікація інформації про потреби та можливості для співпраці; проведення відкритих конкурсів для виконання завдань у Планах охорони елементів НКС); підтримка ініціатив (фінансування проектів громадських організацій в рамках різних програм; фінансування проектів громадських організацій в рамках міжнародних, державних та муніципальних програм; співфінансування проектів з приватним сектором); координація діяльності (створення координаційних рад для обговорення спільних питань та ухвалення рішень).

Отже, для громадських організацій «міжсекторальне партнерство» – це спільна робота з носіями НКС, органами влади та бізнесом для вирішення важливих суспільних проблем, таких як охорона та захист НКС. Ця співпраця базується на взаєм-

ній повазі, спільних цінностях і розумінні того, що разом можна досягти більшого. Співпраця між державою та громадськими організаціями є багатограним процесом, який залежить від безлічі факторів. Конкретні форми та способи такої взаємодії визначаються інституційним контекстом, міжсекторальною поведінкою, наявними національними ресурсами та спроможностями, рівнем управлінських та організаційних знань та компетентностей учасників з усвідомленням перспективи участі зацікавлених сторін та соціальних оцінок. Саме на перетині цих чинників відбувається співпраця в рамках МСП, формується унікальна модель міжсекторальної взаємодії в Україні навколо питань охорони та захисту НКС.

МСП передбачає: солідарність, кооперацію та спільні цілі, коли усі учасники партнерства об'єднані спільним бажанням покращити захист та охорону НКС; розподіл відповідальності, коли кожен партнер бере на себе певні обов'язки і вносить свій внесок; взаємоповагу, коли учасники партнерства поважають один одного і визнають важливість внеску кожного; дотримання закону, коли вся діяльність здійснюється в рамках чинного законодавства; соціальний характер партнерства, коли сформовано спрямованість на охорону та захист НКС.

Громадські організації відіграють ключову роль у міжсекторальному партнерстві. У контексті міжсекторального партнерства громадянське суспільство бере на себе відповідальність за: ініціацію співпраці, коли громадські організації часто пропонують рішення та виступають ініціаторами проектів, програм та планів з охорони та захисту елементів НКС; координацію взаємодії, координуючи дії різних учасників партнерства; соціальну комунікацію: громадські організації є важливим каналом комунікації між державою, бізнесом і громадянами. Однак, держава часто використовує громадські організації для виконання власних соціальних функцій, перекладаючи на них частину відповідальності. Часто громадські організації розглядаються як додатковий інструмент державного регулювання, за допомогою якого необхідні послуги можна надавати більш дешево.

Виокремимо кілька потенційних напрямів участі молодіжних громадських організацій в охороні та захисті НКС:

1. Документування та збереження.

Збір інформації. Молодь може брати участь у зборі інформації про традиції, обряди, ремесла, мову тощо, використовуючи сучасні технології (фото, відео, аудіозаписи).

Створення архівів. Допомога у створенні цифрових архівів, що зберігають нематеріальну культурну спадщину.

Розробка інтерактивних платформ. Створення онлайн-ресурсів для популяризації та збереження традицій.

2. Популяризація та просування.

Організація заходів. Участь в організації фестивалів, конкурсів, виставок, майстер-класів, спрямованих на популяризацію нематеріальної культурної спадщини.

Створення інформаційних матеріалів. Розробка інформаційних матеріалів (брошури, статті, відеоролики) для широкої аудиторії.

Проведення лекцій та семінарів. Організація лекцій, семінарів, тренінгів для молоді та широкого загалу.

3. Відродження та ревіталізація.

Залучення молоді. Сприяння залученню молоді до участі в традиційних обрядах, ремеслах та інших елементах нематеріальної культурної спадщини.

Створення молодіжних гуртків. Підтримка створення молодіжних гуртків, ансамблів, майстерень.

Співпраця з носіями традицій. Сприяння співпраці між молодіжними організаціями та носіями традицій.

4. Захист та адвокація.

Моніторинг стану спадщини. Участь у моніторингу стану нематеріальної культурної спадщини та виявленні загроз.

Розробка стратегій захисту. Допомога у розробці стратегій захисту та збереження нематеріальної культурної спадщини.

Адвокація інтересів спільнот. Підтримка адвокації інтересів спільнот, носіїв традицій та захисту їхніх прав.

5. Міжнародне співробітництво.

Участь у міжнародних проектах. Сприяння участі молодіжних організацій у міжнародних проектах, пов'язаних із збереженням нематеріальної культурної спадщини.

Обмін досвідом. Підтримка обміну досвідом та кращих практик між молодіжними організаціями з різних країн.

Створення міжнародних мереж. Допомога у створенні міжнародних мереж для захисту нематеріальної культурної спадщини.

Конкретна суспільна потреба, яка є актуальною для суспільства в цілому чи його певної частини називається «соціальне замовлення» [5, с. 56], як комплекс заходів організаційно-пра-

вового характеру з розробки та реалізації загальнодержавних і місцевих соціальних програм та соціальних проектів за рахунок бюджетних та інших коштів шляхом укладення соціальних контрактів на конкурсній основі.

Соціальне замовлення – це форма, інструмент та механізм, який дозволяє залучати громадські організації до вирішення соціальних проблем. Соціальне замовлення починається з визначення соціальної проблеми. Далі проводиться конкурс, в якому беруть участь різні організації, щоб запропонувати найкраще рішення (соціальна програма, соціальний проект). Після вибору переможця укладається угода (соціальний контракт), і починається реалізація проекту. На кожному етапі здійснюється контроль, моніторинг та оцінка ефективності виконання проекту, щоб перевірити, чи досягнуто поставлених цілей.

Окрім соціального замовлення, існують інші форми співпраці між державою, громадськими організаціями та бізнесом. Ці форми взаємодії між державою, громадянським суспільством та бізнесом у рамках міжсекторного партнерства можуть бути різноманітними: цільове фінансування (пряма фінансова підтримка конкретних організацій, що займаються вирішенням соціальних проблем); конкурсне фінансування (проведення конкурсів на гранти для залучення широкого кола учасників та стимулювання інноваційних підходів); створення спільних структур (формування асоційованих структур (організацій, фондів, партнерств) для більш ефективної координації зусиль); тимчасові угоди (укладання короткострокових угод для реалізації конкретних проектів); довгострокові угоди (закріплення принципів співпраці на тривалий період для забезпечення стабільності та прогнозованості).

Висновки. Таким чином, нині відбувається зміна ролі держави, коли вона перестала бути єдиним суб'єктом, відповідальним за вирішення суспільних проблем. Зростає роль різних акторів: держави, бізнесу, громадських організацій та молоді, політичних партій, ЗМІ. Поєднання різних теоретичних перспектив у контексті дослідження М. Садрі, А. Арістиду та Д. Равазі відкриває нові горизонти для дослідження співпраці з охорони НКС. Менеджери, які використовують цей підхід, зможуть: поглибити свої знання, розуміючи, як працюють складні соціальні системи; приймати більш обґрунтовані рішення, враховуючи різні фактори при прийнятті рішень; сприяти розвитку співпраці та впроваджувати інноваційні підходи до управління проектами.

Існує багато форм взаємодії в межах міжсекторального партнерства. Кожна форма має свої переваги та підходить для вирішення різних завдань та проблем: відсутність довіри, конкуренція за ресурси, різні інтереси тощо.

Вибір форми співпраці залежить від конкретних умов та цілей в охороні та захисті НКС. Конкретні формвзаємодії: партнерства, коаліції, мережі, платформи тощо; механізми координації: спільні проекти, робочі групи, консультації тощо; перспективи: можливості для розширення співпраці, створення нових соціальних інститутів та організацій тощо.

Для сфери охорони та захисту НКС це означає актуальність інституціалізації співпраці, аби співпраця між різними секторами набувала системного характеру; фінансову стабілізацію

шляхом надання стабільного фінансування для забезпечення довгострокового розвитку; розвиток інституційних механізмів через підтримку впровадження ефективних систем управління, звітності та контролю; співпрацю з державними органами шляхом створення механізмів взаємодії та обміну досвідом. Реалізація цих заходів дозволить громадським організаціям стати більш професійними та ефективними партнерами держави в охороні та захисті НКС. Актуальними аспектами розвитку МСП у сфері охорони та захисту НКС є: вивчення та побудова інституційної логіки та дизайну, спроможностей та ресурсів МСП; розвиток ідентифікації та зацікавленості громадян і молоді зокрема; формування культури, кооперації та довіри у суспільстві.

Список літератури:

1. Коврига О. С. Взаємодія органів державної влади з громадськістю в системі державного управління України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. Т. 31(70). № 2. С. 109–114. DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2020.2/18>
2. Першина Н. Г. Охорона нематеріальної культурної спадщини як складова захисту прав людини. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Вип. 5. С. 19–23. DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.5.3>
3. Поколюдна О. В. Особливості здійснення зв'язків з громадськістю в органах державного управління. *Теорія та практика державного управління*. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2015. Вип. 3(12). С. 214–218.
4. Ярема Л. В., Загора О. І. Управління розвитком територіальної громади. *Економіка*. 2021. № 5. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/5_2021/106.pdf (дата звернення: 23.09.2023).
5. Існуючі механізми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в контексті реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016-2020. Київ : Ваіте, 2016. 280 с.
6. Sadri Mohamad, Aristidou Angela, and Ravasi Davide. Cross-Sector Partnership Research at Theoretical Interstices: Integrating and Advancing Theory across Phases. *Journal of Management Studies*. 0:0 Month 2024. P. 1–34. doi: 10.1111/joms.13046

Borodin E.I. Pershina N.H. THE BASICS OF «THEORETICAL CROSSROADS» AND «INTEGRATIVE INTER-THEORETICAL ENRICHMENT» IN THE FORMATION OF INTERSECTORAL PARTNERSHIP IN THE PROTECTION OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE

In this article, the problem of protection and preservation of intangible cultural heritage is considered from the general perspective of intersectoral interaction in society. To improve this interaction, the authors have studied the provisions of the «theoretical crossroads» and «integrative inter-theoretical enrichment» of modern European researchers M. Sadri, A. Aristide and D. Ravazi and, on their basis, formulated theoretical approaches to intersectoral partnership in the protection of intangible cultural heritage in Ukraine, paying special attention to the prospects of involving youth public organizations in this process.

This model of intersectoral interaction is based on a person. The author analyzes the Ukrainian experience of intersectoral cooperation between “state and local authorities - political institutions - business - public organizations - mass media”, forms of interaction, coordination mechanisms, and current challenges. On this basis, the author's view on the prospects for the development of such a partnership is outlined, taking into account five key perspectives: institutional perspective; microeconomic behavior perspective; capabilities and resources perspective; managerial and organizational knowledge perspective; stakeholder and social assessment perspective.

In the context of intersectoral partnership and cooperation in the protection of intangible cultural heritage in Ukraine, the article considers social services commissioning as a form, tool, and mechanism that allows involving public organizations in solving social problems. The choice of the form of cooperation depends on

the specific conditions and goals in the protection of intangible cultural heritage. There are other specific forms of interaction: partnerships, coalitions, networks, platforms, etc.; coordination mechanisms: joint projects, working groups, consultations, etc.; prospects: opportunities for expanding cooperation, creating new social institutions and organizations, etc.

Key words: *protection and safeguarding of intangible cultural heritage, institutionalization of civil society, political institutions, partnerships between the state and citizens, participation of youth in intersectoral cooperation.*

Гавричков О.В.

Комунальний заклад вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради»

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ЗАСАД ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У КОНТЕКСТАХ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

В Україні відбуваються структурні та функціональні трансформації в змісті діяльності органів публічної влади всіх рівнів. Розвиток громадянського суспільства, професійної й корпоративної культури управлінського апарату, які роблять стратегічні впливи на чуттєву й ефективну систему діяльності, комунікації та урядування, що відповідно сприяє забезпеченню реалізації прав та законних інтересів громадян. Визначальним критерієм для таких реформаційних змін є впровадження європейських стандартів з якості розвитку інфраструктури території, повноцінного нормативного обслуговування громадян та професійного забезпечення діяльності органів влади різного рівня.

Підвищення рівня інституціональних засад публічного інституту в центрі та регіонах сприятимуть ефективному розвитку держави й регіонів, що забезпечить досягнення стратегічних цілей, повноцінне забезпечення реалізації завдань й функцій держави. Публічне адміністрування стає основою для гармонійного розвитку громадянського суспільства, адміністративних територій, їх інфраструктури, яка покращує умови для життя громадян.

Методологічною базою даного дослідження виступили: теоретичні розробки вітчизняних і зарубіжних вчених щодо проблем публічного управління та публічної й організаційної діяльності; загальнонаукові принципи пізнання суспільно-політичних явищ; системний підхід, методи інституціоналізації, історичний метод, та методологія класифікації складних систем. У роботі використано як базовий дослідницький метод – системний підхід, застосування якого забезпечило наукову платформу наукового дослідження сутності сучасного трансформаційного процесу в публічному управлінні, дозволило отримати нові результати щодо впровадження принципів децентралізації та демократизації управлінської діяльності. У дослідницькій роботі використані загальнонаукові принципи: аналізу, синтезу, узагальнення та індукції, методи: інструментальний, інституціональний, соціологічний, діяльнісний, обробки емпіричного матеріалу та ін.

Результатами наших розвідок стали загальні оцінки ефективності і дієвості принципів та практик професійного й корпоративного управління, які сприяють досягнення нових рівнів демократизації управлінських процедур, доручення громадян до вирішення проблем території, наповнення інституціональними перспективами громади.

Ключові слова: інституціональні засади розвитку, демократизація, прозорість діяльності, врядування, суб'єкти господарювання.

Постановка проблеми. За роки незалежності в Україні постійно проходили перманентні структурні та функціональні трансформації в публічному просторі. За минулі роки відмічаються організаційно-управлінські процеси з розвитку громадянського суспільства, розбудови сучасних стратегій соціально-економічного розвитку територій, бюджетування та роботи направленої на подолання негативних явищ суспільного простору й розвитку ефективної системи діяльності і урядування. Визначальним критерієм для таких суспільних змін є впрова-

дження у діяльності державної влади й посадових осіб в Україні європейських інституціональних стандартів з нормативного обслуговування територій. Інституціональні засади публічного управління стають основою для сталого соціально-економічного розвитку адміністративної території та зміни якості життя громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно відзначити, що науково-теоретичні дослідження питань інституціональних засад публічного управління, менеджменту, здійснювали зарубіжні та національні науковці: П. Дру-

кер, З. Бжезінський, С. Тульчинська, Р. Тульчинський, Н. Липовська, Г. Пашкова, К. Сахарова, С. Свірко, А. Толстоухова, Н. Нижник, Н. Гончарук, І. Лопушинський, М. Дурман, Т. Малахова, В. Куйбіда, І. Шпекторенко, І. Безена, Н. Виноградова, Р. Гавінський та ін., в контекстах дослідження теоретичних та практичних засадах діяльності й інституціональних аспектах в державному управлінні на демократичних принципах й ресурсному забезпеченні делегованих повноважень.

Постановка завдання. Приступаючи до дослідження даної наукової проблеми ми окреслили наступні питання: принципи, функції, методи, засоби й практичні процеси інституціональних засад у публічному адмініструванні в умовах децентралізації і демократизації в Україні та регіональних рівнях.

Виклад основного матеріалу. В новітніх умовах суспільного і публічного розвитку проходять трансформаційні процеси із застосування нових правових норм та вибудовування сучасних стратегій реформи в різних галузях господарської діяльності (сфери виробництва, послуг тощо). Окреслені публічні та дослідницькі питання перебувають в площині розвідок різних галузей науки: права, менеджменту, філософії, публічного управління, економіки, історії, політології тощо.

Сучасна роль держави і її уповноважених органів й посадових осіб є стратегічне регулювання правовідносин, наскрізна й регуляторна участь в реалізації регламентованих цілей і завдань через прийняття нормативних актів та практичними діями в управлінні публічними процесами, досягнення окреслених цілей для сталого розвитку території. Дослідник Гавінський Р.О. відмічає, що «існує ряд зовнішніх факторів, які, сприяючи чи ускладнюючи розвиток суспільних відносин, впливають на трансформаційні зміни в українській державі. Ці фактори ... узагальнено визначає щораз нові завдання для інституту публічного врядування та направляє його на постійний розвиток та вдосконалення». До числа організаційних процесів дослідник відносить: науковоекспертний супровід; залучення громадськості; синтез технологій і ресурсів; мобілізаційномотиваційний вплив; формування програм і проєктів; обґрунтування і впровадження досвіду; прийняття оптимальних рішень; визначення нових ідей і концепцій; реалістична й критична оцінка; науковий аналіз; відкритий публічний дискурс [5, с. 2].

Отже, ми можемо відзначити, що публічне управління й врядування володіє такими рисами як демократизм та прагнення до інтеграції у євро-

пейський простір. Як ми вже раніше відмічали, що публічний простір України і її нормативно-правова діяльність широко застосовує досвід й результати досягнуті країнами євроспільноти та окремих сусідніх держав Польщі, Словаччини, країн Балтії щодо розбудови ефективних правовідносин суб'єктів господарювання (далі – СГ) на принципах/основах – демократії, прозорості й відкритості, соціальної відповідальності за стан справ у адміністративно-територіальній одиниці або суспільно-значимої галузі економіки (теоретичні, історичні і практичні аспекти) [1, с. 4]. Інституціональні засади публічного простору є досить актуальними питаннями у практичній діяльності державної й місцевої влади та її посадових осіб від центру до регіонів.

Дослідник С. Свірко, окреслює під інституалізацією державного управління бюджетною безпекою потрібно розуміти процес ідентифікації відповідних інститутів, формалізації та систематизації фундаментальних положень (об'єкт, мета, принципи, функції, завдання, форми, норми), їх зв'язків, комунікацій в межах державного управління бюджетною безпекою, в контексті відповідного фокусного запиту. Окрім того, дослідник відзначає, що інституалізацію державного управління сталим розвитком урбанізованих територій потрібно розпочинати з ідентифікації відповідних інститутів в межах вказаного процесу та доречно опиратися на розподіл інституцій на суб'єктів прямої та опосередкованої дії [19, с. 28].

Конкретна дія органу державної влади відбувається під впливом її посадових осіб. Для вказаних осіб державної влади постають наступні ключові принципи змісту професійної діяльності: верховенство права, законність, професіоналізм, патріотизм, добросовісність, ефективність, рівність доступу до державної служби, політичної неупередженості, прозорості, стабільності [12]. Саме від їх професійної діяльності залежить ефективність реалізації державної політики та відповідних чуттєвих впливів нормативних актів направлених на забезпечення реалізації прав людини.

Дослідники С. Тульчинська та Р. Тульчинський відмічають, що методологія інституціонального підходу дає можливість з високим ступенем підпорядкованості та логічності досліджувати процеси і явища становлення нового регіоналізму, визначати нові інституціональні й управлінські детермінанти його становлення, що сприятиме окресленню пріоритетних інституціональних напрямів із оптимізації процесу становлення нового регіоналізму [21, с. 50]. Необхідно відмітити, що про-

цеси осучаснення інституціональних аспектів у діяльності державної влади мають враховувати виклики часу та нові орієнтири в діяльності структурних підрозділів державної влади загальнонаціонального, регіонального та місцевого рівнів.

В окресленому контексті доцільно відмітити визначені методології дослідниками/дослідницями – Н. Липовською, Г. Пашковою, К. Сахаровою щодо інституціоналізації як головного структурного концепту публічного управління суспільства, А. Толстоухової, Н. Нижник, Н. Гончарук, І. Лопушинським, М. Дурман, Т. Малаховою, які визначили державну владу як реальну спроможність суспільного суб'єкта проводити свою регуляторну волю у ефективній державній політиці через правові норми, інтегративну роль влади у суспільстві, ролі державних інституцій у процесі становлення громадянського суспільства та інституційному поступу в розвитку конкретного соціального явища [10, с. 20; 18, с. 110]. Наші думки щодо доповнення таких формулювань можна висловити через розуміння сталого розвитку структури інституціонального становлення чинників на основі яких можна з проектувати сучасні моделі інституціоналізму – загальнонаціонального, регіонального, місцевого рівнів, визначивши основні періоди їх формування.

Необхідно відзначити, що дослідники виокремлюють різні варіанти періодизацій, але ми зупинимо увагу на одному із них, запропонованому дослідниками І. Юхно, В. Черниш, А. Гавриленко, І. Безена: пострадянський період (1991–1995 р.), у межах якого відбуваються поступові трансформації в рамках Конституції Української РСР (1978 р., зі змінами) та була сформована інституціональна модель побудови державної влади комбінованого типу (поєднання старого і нового: з численним дублюванням функцій, новими інституційним контекстом і підходами до регіонального управління): формування нового правового поля діяльності суб'єктів політичного процесу, господарювання; встановлення міжнародних відносин України з іншими державами світу. Державна система управління від центру до регіонів зазнає суттєвої трансформації, створюються нові органи державної влади; Кабінет Міністрів України отримує додаткові повноваження тощо [23, с. 210; 2, с. 8; 8; 14; 15]. Публічна влада в Україні формувалася за принципом вертикально-сформованої системи рад (адміністративно-територіальний принцип), від центру у формі Верховної Ради України, яка виступала вищим законодавчим органом державної влади. Нормативне врегулю-

вання визначено через нові закони України: «Про Представника Президента України», «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування», які змінили сутність тогочасної інституційної моделі публічної влади та створили новий механізм діяльності на регіональному рівні [23, с. 210; 2, с. 8; 8; 14; 15; 12]. Але цей період був означений жорстким протистоянням, політичними іграми прибічників груп старого та нового підходів, стратегій й вузьких політичних і економічних інтересів.

Наступний, етап, який отримав назву – конституційної стабілізації (1995–1999 рр.), який ознаменувався певним процесом інституціонального транзиту в системі публічного управління, що пройшов шляхом трансформації у межах політичної тріади; «парламентсько-президентська республіка – президентська республіка – президентсько-парламентська республіка». В цей період відбулось закріплення у Конституції України принципів сучасної інституціональної моделі публічного управління, яка на певний час забезпечила уявну короткострокову стабілізацію управлінських механізмів регулювання, окреслила регламент процедур діяльності, запровадила принципи децентралізації державної влади, але на рівні конституційного положення без практичного застосування [22; 23]. Найскладнішими в процесах інституціоналізації державної влади, і особливо на регіональному рівні, стали перші десятиліття XXI століття, які поглиблювали стратегічну необхідність структурних змін, актуалізували функціональний перерозподіл та відповідальність за результати діяльності в публічному просторі країни.

Лише, у 2015 році розпочались реальні кроки з децентралізації, вони стали публічною моделлю детермінованої системи із розвитку внутрішньо-державних і міжрегіональних зв'язків, які передбачають існування відповідної кількості ефективних комунікативних угод за управлінською й інституціональною схемою «центр – регіон», в яких зазначаються взаємні права та відповідальні обов'язки різних рівнів публічної влади. Вищевказані дослідження відмічають, що зміст сучасного підходу до формування інтегрованої системи управління базується на правовій регламентації діяльності органів влади, конституційному регламентуванні реформування органів влади та сталість даного процесу [23; 2; 22; 12, 16; 17].

Адже вказана докорінна політична реформа завершила період жорсткої централізованої вертикалі поділу гілок влади, повноважень й відповідальності та відкрила нову публічну сторінку

можливостей у підвищенні суспільної ролі органів місцевого самоврядування. Відбулось сучасне окреслення із визначення нових пріоритетів держави, які направлено на поглиблення євроінтеграції через початок загальносуспільних процесів у напрямку з демократизації, децентралізації влади, інституціонального перерозподілу владних повноважень від центру до регіону, перегляд територіальних меж адміністративного поділу в регіонах, реформу публічної служби в галузі державного управління та місцевого самоврядування, пошуку шляхів повернення суспільної довіри до діяльності влади через різні моделі залучення до вирішення місцевих питань розвитку громади [1, с. 25]. Таким чином, саме посадова особа органу державної влади здійснює комунікативну дію із запитувачем виду публічної послуги – громадянами, які уособлюють національне суспільство або громаду, рівність у доступі до державних послуг та визначають ступінь довіри до публічної влади від центру до регіону.

Дослідники В. Куйбіда, І. Шпекторенко відмічають, що базові елементи структури методології державного управління є публічні закони, встановлені цінності й закономірності управління, публічного управління та важелів регулювання, які як елементи системи до нашого часу не розглядались у співвідношенні та взаємозалежності із функціями управління публічного простору. Поглиблюючи окреслену тему дослідження відмічають, що методологічна роль законів виявляється у регулярності, повторенні, сталості, суттєвих зв'язках із практичною діяльністю через досвід відображений у певних шаблонах, зразках і схемах поведінки, які окреслено в нормативно-правових актах та існуючій структурі управління [9, с. 15]. Отже, узагальнюючи окреслене, можна відмітити первинність в структурі методології управління – нормативність регуляторних функцій діяльності органів та посадових осіб публічного управління, практичність застосування у делегованих їм повноваженнях, належності й ефективності виконання і досягнення визначених стратегіями суспільних цілей.

П. Друкер оцінював управлінську діяльність з формування місії й цілей через детальний аналіз стратегічних проблем, враховуючи внутрішні та зовнішні чинники з орієнтирами етапу «цілевстановлення» та узагальненим уявленням суспільної користі від діяльності суб'єкта [7]. В окресленому форматі організаційно-функціональної діяльності органів управління у різних сферах суспільного простору, ми маємо розуміти про особливу акту-

альність інституціонального забезпечення управлінської діяльності направленої на сталий розвиток адміністративної території для підсилення загального ресурсного стану, соціально-економічного середовища громади направлено на створення умов для комфортного життя громадян.

Для стратегічних реалій України значно актуалізовано питання інституціональної місії органів регіональної влади, яка підвищуючи інвестиційну стратегію місцевого суспільного середовища здійснює пошук найбільш ефективних способів зацікавлення, залучення зовнішніх і внутрішніх СГ, інвестиційних фінансових ресурсів, оптимальність та удосконалення структури капіталовкладень для розбудови комфортного середовища громади. До числа пріоритетних галузей розвитку окремої території можемо віднести ключові напрямки – медицина, освіта, культура, житлово-комунальне господарство тощо. Адже вони забезпечують інституціональні й інфраструктурні умови для громадян, їх комфортного життєвого розвитку та досягнення європейських стандартів для громади.

Дослідниця І. Юхно відмічає, що інституціональність можна розглядати у декількох різних площинах – інституціональної альтернативи, інституціональної взаємодії, інституціонального конфлікту, інституціональної особливості, інституціональної перспективи та інституціональної структури. Відповідно надає наступне трактування інституціональної структури, яка постає основою суспільного простору громади, що це – складна система організації взаємопов'язаних і залежних елементів або складників, які становлять певний спосіб взаємодії за ієрархічним принципом, спрямованих на вирішення завдань системи [22].

Активні процеси публічної реформи з децентралізації й демократизації проходять також і в галузі освіти, яка сприяє поглибленому інституціональному розвитку нової моделі системи освітнього менеджменту (демократичного, відкритого, прозорого і ефективного управління). Демократизація управління і прозорість у прийнятті управлінських рішень є неодмінними складниками демократичної держави, а вища освіта є важливим суспільним благом та інструментом, який має закласти механізми для колективного прийняття регуляторних рішень, комунікації та розуміння щодо повної відповідальності стейкхолдерів, трудового колективу та менеджменту за стан справ у системі вищої освіти в Україні [21; 12; 24].

На думку дослідників, в умовах організаційно-управлінської роботи в закладах вищої освіти, постає сучасна стратегічна місія стейкхолдерів,

яка має направлятися на підвищення ресурсного рівня і практичного спрямування змісту освітніх програм, апробацію цього змісту освіти через практичні сегменти роботи на виробничій базі СГ, для яких в кінцевому випадку здійснюється підготовка кадрів вищої кваліфікації, активна і конструктивна двостороння комунікація й «комунікативна дія» по горизонталі (між іншими групами стейкхолдерів) та по вертикалі (з асоціаціями стейкхолдерів тощо) [18; 11; 9; 25]. Таким чином, через запровадження всіх сучасних елементів європейської практики – дуальної освіти, яка буде стратегічно зорієнтована на глибоку практичну, професійну і теоретичну підготовку кадрів для СГ та буде досягнуто високу кадрову ресурсність суспільного простору.

Адже, звертаючи увагу на ефективні приклади країн ЄС можемо окреслити наступні сучасні напрями регіональної політики для подолання негативного дисбалансу та запровадження низки регіональних спеціальних програм у вирівнюванні умов для розвитку людини і базового рівня соціально-економічного розвитку територій. На думку З. Бжезинського ключовим аспектом практичної діяльності державного управління є позитивний вплив на всі сфери держави інформаційно-комунікативних технологій суспільства, ознакою якого є втрата характерних рис попередніх етапів суспільного розвитку: «класи, маси, традиційності партій, інструменти представницької демократії і виникнення нової конфігурації – міні-суспільства» [4]. Отже в окресленому контексті підвищується суспільна вага інституціональної спроможності державної влади для роз-

будови громадянського суспільства та створення умов для кращого життя і розвитку громадян.

Висновки. Розглянувши питання теорії і практики розбудови державної сектору управління суспільними процесами, відмічаємо, що реформа й трансформації публічного простору відбуваються відповідно до основоположних й інституціональних принципів та функціональних повноважень практичної діяльності за відповідними рівнями управління (центр, регіони, місцеві органи влади). Інституціональні засади публічного управління у контекстах ефективної діяльності в Україні стають основним фактором в наближенні до євроінтеграційних принципів/стандартів, результатів організаційно-управлінської діяльності та демократизації суспільного життя.

Найвразливішими у менеджменті є методи державного управління, які мають поєднання старих та нових засобів/способів здійснення управлінських й інституціональних функцій держави, впливу суб'єктів державного управління на об'єкти та відповідність пріоритетів, очікувань і результатів діяльності. В окресленому контексті актуальними є професійні, корпоративні й відповідальні дії посадових осіб публічного управління та відкритість і прозорість їх організаційно-управлінської діяльності від імені держави.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть стати основою для предметного і повного розгляду основних теоретичних засад аналізу впроваджуваних трансформацій у державному управлінні на сучасному етапі розвитку України. В окресленому напрямку й будуть наші подальші розвідки.

Список літератури:

1. Безена І., Гаврічков О. Державна політика з розвитку корпоративного управління в системі освіти: теорія та історія. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Публічне управління та адміністрування. Том 34 (73), № 3, 2023. С. 1–6.
2. Безена І.М. Історичні поступи становлення та розвитку регіонального адміністративно-територіального поділу України (1991–2022). *Вісник ДАНО*, № 01, 2022. С. 6–13. DOI: <https://doi.org/10.54891/2786-6998-2022-1-1>
3. Безена І. Розвиток регіонального державного управління в контекстах європейської інтеграції: аспекти історії становлення та стратегії розбудови (1991–2021 р.р.). *«Літопис Волині». Всеукраїнський науковий часопис*. Число 23, 2020, С. 107–112. DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.23.19>
4. Бжезинський З. Стратегічне бачення: Америка і криза глобальної влади. Пер. з англ. Лелів Г. Львів : Літопис, 2012. 168с.
5. Гавінський Р.О. Теоретичні засади системи публічного врядування в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Публічне управління та адміністрування. Том 35 (74), № 2, 2024. С. 1–5.
6. Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади : навч. посіб. / за заг. ред. Нижник Н. Р., Олуйка В. М. Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2002. 352 с.
7. Друкер П. Виклики для менеджменту XXI століття. Переклад з англ. Т. Литенкської. К. : Видавнича група КМ-БУКС, 2020. 240 с.

8. Конституція Української РСР. Київ. 1978. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#Text>
9. Куйбіда В.С., Шпекторенко І.В. Методологія публічного управління: аспекти її структури, співвідношення, взаємозалежності законів, закономірностей та функцій управління. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. Науковий журнал. Випуск 28, 2022. С. 14–18.
10. Липовська Н. А., Пашкова Г. Г., Сахарова К. О. Розвиток публічного управління з позицій інституціонального підходу. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. Випуск 6, 2022. С. 19–24.
11. Лопушинський І., Дурман М., Малахова Т. Механізми забезпечення ефективності публічного управління та результативності адміністрування. *Вісник ХНТУ*, № 3(82), 2022. С. 135–144.
12. Про добровільне об'єднання територіальних громад. Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 13, ст. 91.
13. Про державну службу. Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВРУ)*, 2016, № 4, ст.43.
14. Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування. Закон Української РСР. 7 грудня 1990 року N 533-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-12#Text>
15. Про Представника Президента України. Закон України. N 394/92 (394/92) від 24.07.92. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2167-12#Text>
16. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Постанова КМУ від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>
17. Про співробітництво територіальних громад. Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 34, ст. 1167.
18. Публічна адміністрація в Україні: становлення та розвиток / за заг. ред. А. В. Толстоухова, Н. Р. Нижник, Н. Т. Гончарук. Дніпропетровськ: Моноліт, 2010. 400 с.
19. Свірко С.В. Механізми державного управління бюджетною безпекою : монографія. Житомир : Вид. О.О. Євенок, 2021. 436 с.
20. Свірко, С. В., Власюк, Т. О., Харченко, О. А., & Тростенюк, Т. М. (2023). Інституціональні засади державного управління сталим розвитком урбанізованих територій. *Економіка, управління та адміністрування*, (2(104)), 168–179. [https://doi.org/10.26642/ema-2023-2\(104\)-168-179](https://doi.org/10.26642/ema-2023-2(104)-168-179)
21. Тульчинська С. О., Тульчинський Р. В. Інституціональні засади становлення нового регіоналізму в Україні. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»*. № 15 (2018). С. 48–54.
22. Юхно І. Інституціональні засади публічноуправлінської діяльності в умовах конституційного реформування. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі публічного управління та адміністрування за спеціальністю 281 – «Публічне управління та адміністрування» – Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Дніпро, 2022. URL; <https://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/162776>
23. Юхно І. В., Черниш В. І., Гавриленко А. С. Інституціональні принципи публічноуправлінської діяльності в умовах конституційної реформи. *Modernization of the system of public management and administration in Ukraine: The experience of the republic of Latvia*. 2023. 203–230 s. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-279-1-9>
24. Habermas Jürgen. *Die postnationale Konstellation und die Zukunft der Demokratie*. 2019. URL: <https://library.fes.de/pdffiles/akademie/online/50332.pdf>
25. Tkachova N., Saienko V., Bezena I., Tur O., Shkurat I., Sydorenko N.. Modern trends in the local governments activities. *AdALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. Double-Blind Peer-Reviewed. Volume 11, Issue 2, Special Issue XXII., 2021. P. 112–118.

Havrachkov O.V. THEORETICAL FOUNDATIONS FOR THE STUDY OF THE FORMATION OF INSTITUTIONAL FOUNDATIONS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE CONTEXT OF EFFECTIVE PERFORMANCE IN UKRAINE

Ukraine is undergoing structural and functional transformations in the content of the activities of public authorities at all levels. The development of civil society, professional and corporate culture of the management apparatus, which have a strategic impact on the sensible and effective system of activity, communication and governance, respectively, contributes to ensuring the realisation of the rights and legitimate interests of citizens. The defining criterion for such reform changes is the introduction of European standards for the quality of infrastructure development, full regulatory services for citizens and professional support for the activities of authorities at various levels.

Improving the institutional framework of the public institution in the centre and regions will contribute to the effective development of the state and regions, which will ensure the achievement of strategic goals

and the full implementation of the tasks and functions of the state. Public administration becomes the basis for the harmonious development of civil society, administrative territories, and their infrastructure, which improves the living conditions of citizens.

The methodological basis of this study is the theoretical developments of domestic and foreign scholars on the problems of public administration and public and administrative activities; general scientific principles of cognition of socio-political phenomena; systematic approach, methods of institutionalisation, historical method, and methodology of classification of complex systems. The basic research method used in the work is the systematic approach, the application of which provided a scientific platform for scientific research of the essence of the modern transformation process in public administration, and allowed to obtain new results on the implementation of the principles of decentralisation and democratisation of administrative activity. The research work uses general scientific principles: analysis, synthesis, generalisation and induction, methods: instrumental, institutional, sociological, activity-based, empirical material processing, etc.

The results of our research are general assessments of the effectiveness and efficiency of the principles and practices of professional and corporate governance, which contribute to achieving new levels of democratisation of management procedures, entrusting citizens with solving the problems of the territory, and filling the community with institutional perspectives.

Key words: *institutional foundations of development, democratisation, transparency, governance, business entities.*

Коломійчук О.Е.

Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика

ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА АКУШЕРСЬКО-ГІНЕКОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

В статті проведено детальний аналіз сучасної системи надання акушерсько-гінекологічної допомоги в Україні, яка включає три рівні медичного обслуговування. У дослідженні розглядаються три основні рівні надання такої допомоги, кожен з яких має специфічні функції та завдання у забезпеченні комплексного обслуговування жінок та новонароджених.

Значна увага автором приділяється ролі першого рівня акушерсько-гінекологічної служби, метою якого є запобігання небажаній вагітності, ускладненням під час вагітності та розвитку гінекологічних захворювань.

Також автор пропонує для розгляду таблицю з детальним описом критеріїв розподілу пацієнток на різні рівні надання стаціонарної допомоги в залежності від наявних в закладах послуг та ступенів ризику у вагітних.

У статті розглядається нормативно-правове регулювання організації роботи всіх рівнів та видів акушерсько-гінекологічної допомоги. Однак, автор наголошує на недостатній стандартизації акушерсько-гінекологічної допомоги в Україні. У статті підкреслено необхідність удосконалення нормативно-правової бази.

Основний розділ статті присвячений аналізу міжнародного досвіду в організації акушерсько-гінекологічної служби. Автор детально розглядає організацію акушерсько-гінекологічної служби на прикладах розвинутих країн, таких як Німеччина, Великобританія і США, порівнює українську систему з міжнародними моделями та підкреслює необхідність впровадження передових практик у вітчизняну систему охорони здоров'я, наводить дані досліджень, проведених в кількох розвинутих країнах у 2018 році, і порівнює з даними країн, що розвиваються. Також в цьому розділі описані напрямки надання послуг в різних країнах, що може слугувати модельним прикладом для засад публічного управління в Україні.

У висновках зазначається, що для підвищення якості акушерсько-гінекологічної допомоги необхідне створення і впровадження чітких стандартів надання акушерсько-гінекологічної допомоги. Це сприятиме покращенню стану здоров'я жіночого населення та матиме позитивний вплив на демографічну ситуацію в Україні, забезпечуючи якісне і своєчасне медичне обслуговування жінок.

Ключові слова: акушерсько-гінекологічна допомога, медичні послуги, нормативно-правове регулювання, рівні надання медичної допомоги, міжнародний досвід, охорона здоров'я, публічне управління, організація і управління в охороні здоров'я.

Постановка проблеми. Ефективність роботи акушерсько-гінекологічної служби залежить від низки чинників, в тому числі від норм, описаних в нормативно-правових актах, стандартах та протоколах, що регулюють діяльність служби. У статті досліджено теоретичні підходи до систематизації галузевих нормативно-правових актів, що стосуються управління акушерсько-гінекологічною службою. Результати цього дослідження можуть бути використані для розробки нових нормативних документів, які сприятимуть удосконаленню роботи системи охорони здоров'я в Україні.

Тему для дослідження обрано з огляду на критичну важливість здоров'я нації для національної

безпеки. Особлива увага надається акушерсько-гінекологічній службі, оскільки вона забезпечує охорону здоров'я вагітних жінок, породіль та новонароджених, що є особливо актуальним в умовах воєнного стану. Сучасні виклики, такі як війна, демографічна криза, збільшення частоти ускладнень вагітності, а також необхідність стандартизації та вдосконалення медичних послуг, вимагають ретельного аналізу існуючої організаційної структури та нормативно-правового забезпечення цієї галузі. Крім того, порівняння з міжнародними моделями може сприяти запровадженню передових практик, що є передумовою забезпечення якісного медичного обслуговування жінок на всіх рівнях надання допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час підготовки цієї статті були використані теоретичні праці провідних вітчизняних науковців у галузі публічного управління та права, зокрема роботи Г. О. Кузьменко, Т. П. Юрочко, Ю. І. Сенюк та З. О. Надюк. Вони розглядають різні аспекти публічного управління в контексті нормативно-правового регулювання, що дозволило здійснити аналіз існуючих проблем у сфері управління акушерсько-гінекологічною службою та запропонувати можливі шляхи їх вирішення. Ці дослідження стали основою для висновків про необхідність удосконалення законодавчої бази та адаптації її до сучасних умов і потреб населення.

Постановка завдання. Основною метою цієї статті є аналіз нормативно-правового регулювання управління акушерсько-гінекологічною службою в Україні і здійснення всебічного аналізу організаційної структури акушерсько-гінекологічної служби в Україні з акцентом на нормативно-правове забезпечення та різницю в наданні медичних послуг на різних рівнях і порівняння української системи з міжнародними практиками.

Виклад основного матеріалу

Рівні надання амбулаторної акушерсько-гінекологічної допомоги населенню

В Україні акушерсько-гінекологічна допомога надається як на рівні первинної ланки, у спеціалізованих медичних закладах, таких як пологові будинки та жіночі консультації, так і в різних відділеннях лікарень, поліклінік та інших закладах охорони здоров'я будь-якої форми власності. Крім того, надання таких послуг відбувається в перинатальних центрах та спеціалізованих установах МОЗ, серед яких Інститут педіатрії, акушерства і гінекології імені О. М. Лук'янової НАМН України. Також послуги можуть надаватися мобільними виїзними бригадами, в тому числі бригадами від неурядових або міжнародних організацій.

Система надання акушерсько-гінекологічної допомоги передбачає три умовні рівні медичної допомоги, з визначеними шляхами перенаправлення пацієнток між ними.

1 рівень.

Українські вчені Н.Я Жилка Г.О Слабкий О.С Щербінська зазначають [1], що перший рівень надання акушерсько-гінекологічної допомоги в основному має профілактичний характер. Його мета полягає в попередженні небажаної вагітності, ускладнень вагітності та виникнення гінекологічних захворювань. Вагітні жінки з неускладненим загальним і акушерським анамнезом, а також

неускладненим перебігом вагітності можуть знаходитися під динамічним спостереженням лікаря загальної практики, акушерки або фельдшера. Це дозволяє вчасно виявляти можливі проблеми та забезпечувати належний контроль за станом здоров'я вагітної жінки. За скасуванням у 2016 році Наказом МОЗ України № 33 від 23.02.2000 р. штатні розписи формувалися з розрахунку одна посада лікаря на 3300 жіночого населення.

Наказ МОЗ «Про організацію амбулаторної акушерсько-гінекологічної допомоги в Україні» від 15.07.2011 № 417 втратив чинність на підставі Наказу Міністерства охорони здоров'я № 590 від 28.02.2020, проте система і надалі працює за принципами, описаними в цьому Наказі, а окремі протоколи, стандарти та настанови МОЗ гінекологічного і акушерського спрямування містять рекомендації щодо направлення жінок до певного рівня закладів.

На першому рівні акушерсько-гінекологічні послуги та відповідні консультації надаються у амбулаторіях загальної практики – сімейної медицини або фельдшерсько-акушерських пунктах (ФАПах). Переважно на першому рівні консультування здійснює сімейний лікар або терапевт. Акушерки у ФАПах займаються переважно профілактичною роботою, зокрема ведуть школи відповідального батьківства, профілактичні групи, бесіди із сім'ями вагітних. Вагітні без ускладнень перебувають під наглядом лікаря загальної практики, акушерки або фельдшера, але обов'язково проходять консультації у лікаря акушера-гінеколога жіночої консультації центральної районної лікарні на 19–21 і 30 тижнях вагітності. У разі виникнення акушерських ускладнень, патологій плоду чи загострення екстрагенітальних захворювань, вагітна передається під наглядом лікаря акушера-гінеколога.

Згідно з Наказом МОЗ України від 19.03.2018 № 504 «Про затвердження порядку надання первинної медичної допомоги», організація первинної медичної допомоги (ПМД) включає динамічне спостереження за неускладненою вагітністю та, за необхідності, направлення вагітних до акушера-гінеколога в заклад вторинної медичної допомоги. Проте в цьому наказі не вказані деталі щодо дій лікаря у разі ведення неускладненої вагітності. Також перелік лабораторних та інструментальних діагностичних досліджень, що проводяться в рамках ПМД, не включає фізикального гінекологічного обстеження, бактероскопічних або цитологічних досліджень.

Вчені В.І. Пирогова, І.В. Козловський та О.В. Лаба вважають, що пріоритетними напрямками інтеграційних процесів між сімейними лікарями та гінекологами є підготовка медичного персоналу для надання невідкладної допомоги жінкам, впровадження механізмів взаємодії між різними медичними службами, консультативні послуги з профілактики інфекцій, діагностика і лікування поширених гінекологічних захворювань, направлення пацієнок для отримання спеціалізованої допомоги, проведення профілактичних оглядів для раннього виявлення злоскісних новоутворень, інформаційно-просвітницька робота з жіночим населенням щодо профілактики захворювань та збереження репродуктивного здоров'я, а також з підлітками щодо безпечної сексуальної поведінки.

2 рівень. На другому рівні послуги надають спеціалісти центральних районних лікарень, центральних міських лікарень, міських лікарень, жіночих консультацій, гінекологічних кабінетів, центрів планування сім'ї та оглядових кабінетів поліклінік. На цьому рівні спостерігаються вагітні без ускладнень, а також вагітні з акушерськими ускладненнями та важкими супутніми екстрагенітальними патологіями або вродженими вадами розвитку плоду. У разі потреби таких пацієнок направляють на третій рівень надання медичної допомоги або у денні стаціонари для подальшого спостереження та лікування.

3 рівень. На третьому рівні спеціалізовану акушерсько-гінекологічну допомогу надають фахівці обласних лікарень, перинатальних центрів, наукові співробітники відповідних установ або кафедр. Ці заклади забезпечують проведення глибокого всебічного медичного обстеження, яке неможливо виконати на попередніх рівнях, також пацієнтки отримують консультації та додаткові обстеження у вузьких спеціалістів. Після проведення всіх необхідних досліджень складається індивідуальний план спостереження, який передається на перші два рівні для подальшого медичного нагляду.

За потреби, зокрема при наявності супутніх захворювань або станів, з будь-якого рівня надання допомоги жінки можуть бути скеровані до лікарів-спеціалістів для додаткових консультацій або обстежень.

Послуги з амбулаторної акушерсько-гінекологічної допомоги надаються також дівчатам від народження і до повноліття, проте переважно на рівні первинному та третинному, оскільки для надання послуг дітям лікар має отримати відповідну спеціалізацію. Такими спеціалістами є сімейні лікарі

та акушери-гінекологи у високоспеціалізованих закладах, як правило в обласних лікарнях.

Рівні надання стаціонарної акушерсько-гінекологічної допомоги населенню

Розглянемо послуги стаціонарної допомоги, які надаються, за рівнями (табл. 1).

Наказ МОЗ України від 29.12.03 N 620 «Про організацію надання стаціонарної акушерсько-гінекологічної та неонатологічної допомоги в Україні» також, як і вищезазначений Наказ «Про організацію амбулаторної акушерсько-гінекологічної допомоги в Україні», фактично втратив чинність у зв'язку з втратою чинності Наказу Міністерства охорони здоров'я N 620. Проте так само, як у випадку з амбулаторною допомогою, стаціонарна допомога надається за принципами і підходами, описаними у цьому Наказі.

Міжнародний досвід

У «Міжнародному журналі гінекології та акушерства» [2] ще у 1983 році за результатами широкого дослідження було запропоновано кілька основних моментів, які слід враховувати при впровадженні охорони здоров'я жінок у країнах третього світу: (1) уникати некритичного простого повторення моделей розвинених країн; (2) використовувати більшу частку ресурсів для первинної медичної допомоги; (3) рекомендувати більш агресивне впровадження заходів профілактики; (4) направити зусилля на підтримку постійного та неспорядичного контакту між системою охорони здоров'я та цільовою групою населення; (5) звернути більшу увагу на направлення і зворотні направлення для покращення інтеграції різних рівнів системи охорони здоров'я; (6) делегувати функції лікарів середньому медичному персоналу; (7) наголошувати на медико-санітарній освіті, як офіційній, так і в повсякденному контакті між медичними працівниками та цільовою групою населення. За 50 років ці рекомендації не втратили своєї актуальності.

Попри уніфіковані в світі підходи до надання акушерсько-гінекологічних послуг, організація надання послуг і публічне управління службою значним чином відрізняється від країни до країни в залежності від економічної та безпекової ситуації, страхової системи, обсягів бюджету країни, які виділяються на охорону здоров'я, навіть від превалюючої в регіоні релігії та культурних особливостей.

Послуги сексуального здоров'я є частиною охорони здоров'я жінок у Великобританії, вони безкоштовні та доступні. Послуги та консультації можна отримати в клініках сексуального здоров'я

Таблиця 1

Номер п\п	Рівень надання акушерсько-гінекологічної допомоги	Типи закладів	Які послуги надаються
1	I рівень	Районні і міські лікарні, в яких відсутні відділення анестезіології і інтенсивної терапії (ВАІТ).	Медичні послуги для вагітних з низьким ризиком розвитку перинатальних ускладнень, надання ургентної гінекологічної допомоги.
2	II рівень	Районні лікарні з ВАІТ, акушерсько-гінекологічні відділення міських лікарень, міські пологові будинки, у яких є відділення анестезіології й інтенсивної терапії, а також черговий неонатолог цілодобово.	Медичні послуги новонародженим масою тіла > 1800 г (термін гестації > 34 тижні), які мають неважкі форми захворювань без значних порушень життєвих функцій. I і II група динамічного спостереження (вагітні низького і високого ступеня ризику).
3	III рівень	Обласні, міські пологові будинки і перинатальні центри, які є клінічними базами кафедр акушерства і гінекології III-IV рівня акредитації, мають у своєму складі відділення акушерської реанімації та інтенсивної терапії новонароджених; Інститут педіатрії, акушерства і гінекології ім. О. М. Лук'янової НАМН України.	Медичні послуги розродження вагітних вкрай високого та високого ступеня ризику розвитку перинатальних та материнських ускладнень з важкою акушерською й екстрагенітальною патологією (включно із послугами перших двох рівнів). Надають спеціалізовану гінекологічну допомогу із застосуванням сучасних методів діагностики та лікування, високоспеціалізовану допомогу. Установи III рівня повинні забезпечити надання медичної допомоги новонародженим масою тіла < 1800 г і терміном гестації < 34 тиж. незалежно від наявної патології, а також усім новонародженим з важкими формами захворювань або будь-якими порушеннями життєвих функцій.

(які також називають клініками планування сім'ї, сечостатевої медицини або клініками сексуального та репродуктивного здоров'я), лікарів загальної практики, деяких аптеках та службах для молоді [3].

В Німеччині та Великобританії рівні надання акушерських послуг розподілені не за рівнем складності вагітності, а з огляду на здоров'я новонародженого. У Німеччині німецький федеральний об'єднаний комітет визначив два рівні спеціалізованої акушерської допомоги: перинатальні центри першого рівня, які надають найбільш спеціалізований догляд за недоношеними новонародженими з вагою при народженні менше 1250 г або терміном вагітності менше 29 тижнів, і другого рівня, де надають ширшу спеціалізовану допомогу, наприклад, новонародженим до 1499 г. В Німеччині споживачі медичних послуг абсолютно вільні у виборі лікарні через загальну систему медичного страхування, яка покриває послуги в усіх лікарнях. Домашні пологи можливі у випадку неускладненої вагітності, за потреби в невідкладній медичній допомозі під час домаш-

ніх пологів пацієнтку буде переведено до лікарні. Особливості акушерської допомоги в Німеччині [4] – право на консультації акушера або акушерки поширюється на період вагітності та період під час і після пологів, включаючи діагностику вагітності та допологовий прийом. Крім того, існує доступ до консультацій акушерки після пологів протягом дванадцяти тижнів; будь-які послуги післяпологового догляду після дванадцяти тижнів повинні бути призначені лікарем. Акушерська допомога визначається як спостереження за процесом пологів від початку перших перейм, допомога під час самих пологів і спостереження за післяпологовим періодом [4]. З 2005 року всі перинатальні центри (PNC) у Німеччині класифікуються на один із чотирьох рівнів медичної допомоги залежно від рівня складності медичної допомоги, що надається в центрі, і регіонального забезпечення догляду та медичних послуг: рівень I перинатальні центри I (PNC I), перинатальні центри II рівня (PNC II), акушерські відділення, що пропонують вторинну медичну допомогу та короточасну перинатальну допомогу (PC), і пологові будинки, які пропону-

ють стандартну медичну допомогу при пологах (МН). Перинатальні центри рівня I та II надають високоякісну допомогу третього або четвертого рівня, а центри рівня I пропонують найбільш спеціалізоване лікування [5].

В Великобританії НСЗ визначила три рівні: відділення спеціального догляду (рівень 1), місцеві відділення для новонароджених (рівень 2) і відділення інтенсивної терапії новонароджених (рівень 3). У відділеннях інтенсивної терапії новонароджених (рівень 3) надається весь спектр медичної допомоги новонародженим з масою тіла менше 1000 г або народжених у терміні вагітності менше 28 тижнів. З іншого боку, відділення спеціального догляду (рівень 1) надають лише деякі спеціалізовані послуги залежно від їхньої мережі новонароджених; крім того, вони мають спеціальне медичне обладнання для немовлят, які потребують переведення до відділення інтенсивної терапії новонароджених. Незважаючи на те, що локальні відділення для новонароджених (рівень 2) надають усі категорії неонатального догляду, більшість дітей у локальних відділеннях для новонароджених мають термін вагітності старше 27 тижнів і не потребують складного чи тривалого інтенсивного догляду [6]. У 2016 році впроваджено нову структуру відділів акушерсько-гінекологічної служби для покращення якості та безпечного догляду за материнством. Напрямки надання послуг розподілені на: послуги до вагітності, допологовий догляд, вразливі жінки, медичні ускладнення, стаціонарний догляд, елективне народження, догляд під час пологів, післяпологовий догляд, фетальна медицина, перинатальні втрати [7]. Під час вагітностей з низьким ризиком акушерки виконують роль координаторів за підтримки лікарів загальної практики. Більшість вагітних жінок можуть взагалі не відвідувати лікаря і не проходять медичні обстеження під час вагітності. Цю практику зменшення навантаження на лікарів додатково заохочує Департамент охорони здоров'я шляхом збільшення кількості акушерок та акушерських підрозділів [8].

В США у 1970-х роках дослідження показали, що своєчасний доступ до неонатальної та акушерської допомоги з урахуванням ризиків може знизити перинатальну смертність. З моменту публікації звіту «На шляху до покращення результатів вагітності» пройшло понад 3 десятиліття. У цьому звіті були визначені критерії для поділу медичної допомоги матерям і новонародженим на три рівні складності. Було рекомендовано направляти пацієнтів з високим ризиком до медичних

центрів вищого рівня, забезпечених відповідними ресурсами та персоналом. В поточній версії документу догляд за матерями стосується всіх аспектів допологового, інтранатального та післяпологового догляду за вагітною жінкою. Запропонована система класифікації рівнів материнської допомоги стосується пологових центрів, базової допомоги (рівень I), спеціальної допомоги (рівень II), субспеціальної допомоги (рівень III) і регіональних центрів перинатального медичного обслуговування (рівень IV). Мета регіонального догляду за матерями полягає в тому, щоб вагітні жінки з високим ризиком отримували допомогу в закладах, які готові надавати необхідний рівень спеціалізованої допомоги, тим самим зменшуючи материнську захворюваність і смертність у Сполучених Штатах [9].

Дослідження, проведені в кількох розвинених країнах у 2018 році [10], показали, що Німеччина, Франція та Японія мають різні проблеми якості та ефективності надання медичної допомоги вагітним: у Німеччині та Франції якість догляду за вагітними не відповідає високим витратам на охорону здоров'я та призводить до низької технічної ефективності, а японська система демонструє високу варіативність результатів і технічної ефективності. Зроблено висновки, що якість догляду за матерями під час пологів є особливою проблемою, яку, можливо, можна вирішити шляхом законодавчого впровадження систем забезпечення якості з більш суворими правилами реімбурсації в акушерстві.

Проте навіть в розвинених країнах з високим доходом існує нерівність у доступі до медичних послуг, що стосуються материнства і дитинства. Жінки у складних життєвих обставинах, таких як соціально-економічна депривація, зловживання психоактивними речовинами, погане психічне здоров'я або домашнє насильство, стикаються з нерівністю в доступі до послуг до, під час і після вагітності, також з нерівністю стикаються їхні новонароджені діти [7].

В країнах, що розвиваються, відсоток пологів в інституціях варіюється від 28 (Гаїті) до 99 (Йорданія) і 98 (Вірменія) [11]. Автори великого дослідження «Рівні та тенденції використання послуг охорони материнства в країнах, що розвиваються» від USAID стверджують, що країни, що розвиваються, загалом досягли великих успіхів у розширенні сфери допологового догляду. Понад 80 відсотків жінок у більшості досліджуваних країн принаймні один раз оглядалися спеціалістом під час вагітності, а охоплення допологовою

допомогою сягає 90 відсотків у багатьох країнах. У всьому світі зростає тенденція до того, що жінки народжують дитину в медичних установах, як приватних, так і державних. Сильний висхідний тренд чітко очевидний у Північній Африці/Західній Азії/Європі та Латинській Америці та Карибському басейні, за винятком Гаїті. Країни в цих регіонах демонструють високий відсоток пологів у медичних установах, а не вдома чи деінде. У половині з 38 проаналізованих країн більшість жінок народжували свою останню дитину в інституційних установах. Незважаючи на цей прогрес, ситуація в Африці на південь від Сахари неоднозначна: рівень інституційної народжуваності перевищує 70 відсотків у Беніні, Намібії та Зімбабве, але нижче 20 відсотків в Ефіопії. Чад і Нігер, Регіон Південної/Південно-Східної Азії також відстає за відсотком жінок, які народжують у медичних установах [11].

В країнах, що розвиваються, ризик смерті жінки внаслідок вагітності або пологів становить приблизно одну на шість /вагітностей або пологів/ у найбідніших частинах світу порівняно з приблизно однією на 30 000 у Північній Європі [12], тобто коефіцієнт становить 1:5000. Материнська смертність стосується пологів і безпосередньо післяпологового періоду; акушерська кровотеча є основною медичною причиною смерті.

Як можна побачити з даних іноземних джерел, в розвинених країнах успішно діє система поділу медичних послуг на рівні по складності, і зокрема завдяки успішній організації рівні материнської смертності та інші суспільно важливі показники знано кращі, ніж у країнах з низьким рівнем доходу. Великобританія має три рівні неонатальної допомоги, що забезпечують належний догляд залежно від потреб пацієнтів, в Німеччині чотири

рівні. США з 1970-х років використовують систему рівнів, що доказово знижує перинатальну смертність та підвищує якість догляду за матерями і новонародженими. Запровадження подібної системи в Україні може значно покращити якість медичних послуг.

Висновки. В Україні відсутні нормативно-правові акти про організацію роботи акушерсько-гінекологічної служби. Створення та впровадження таких актів має стати важливим кроком для забезпечення якісного медичного обслуговування матерів і новонароджених. Нормативно-правові акти мають встановити чіткі стандарти і правила, які регулюватимуть роботу ЗОЗ та фахівців акушерсько-гінекологічної служби, рівні надання допомоги, стандартні маршрути пацієнта між цими рівнями та описуватимуть правила оцінки якості медичних послуг.

Регулювання стаціонарної допомоги має передбачати встановлення стандартів для ЗОЗ, що надають акушерсько-гінекологічні послуги. В нормативах мають бути зазначені вимоги до обладнання, кваліфікації медичного персоналу, умов перебування пацієнтів та управління надзвичайними закладом. Щодо амбулаторної допомоги, нормативно-правові акти мають стандартизувати процеси профілактики, попередньої діагностики, регулярних оглядів та післяпологового догляду. Це важливо для своєчасного виявлення проблем на ранніх стадіях вагітності та забезпечення необхідного догляду після народження дитини, а в перспективі – покращенню демографічної ситуації в країні. Регулювання амбулаторної допомоги також сприятиме покращенню координації між ЗОЗ різних рівнів, що є критично важливим для ефективного функціонування системи охорони здоров'я в цілому.

Список літератури:

1. Н.Я Жилка Г.О Слабкий О.С Щербінська. Інтеграція послуг з акушерства і гінекології на рівень первинної медичної допомоги в Україні. *Репродуктивне здоров'я жінки*. 2021. Т. 4 (49)/2021, № 49. С. 40–46.
2. Pinotti J. A., Faundes A. Obstetric and gynecological care for Third World women. *International Journal of Gynecology & Obstetrics*. 1983. Vol. 21, no. 5. P. 361–369. URL: [https://doi.org/10.1016/0020-7292\(83\)90002-4](https://doi.org/10.1016/0020-7292(83)90002-4) (date of access: 04.06.2024).
3. Women's healthcare in the United Kingdom. *Expatica United Kingdom*. URL: <https://www.expatica.com/uk/healthcare/womens-health/a-guide-to-womens-healthcare-in-the-uk-289773/#access> (date of access: 04.06.2024).
4. Sozialversicherungs-Rechengrößenverordnung 2019 : of 27.11.2018. *Id.* § 24d. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/svbezgrv_2019/BJNR202400018.html (date of access: 10.06.2024).
5. Duty Rosters and Workloads of Obstetricians in Germany: Results of a Germany-wide Survey / J. Neimann et al. *Geburtshilfe und Frauenheilkunde*. 2017. Vol. 77, no. 08. P. 894–903. URL: <https://doi.org/10.1055/s-0043-110863> (date of access: 10.06.2024).
6. Accessibility of general and specialized obstetric care providers in Germany and England: an analysis of location and neonatal outcome / J. Bauer et al. *International Journal of Health Geographics*. 2017. Vol. 16, no. 1. URL: <https://doi.org/10.1186/s12942-017-0116-6> (date of access: 04.06.2024).

7. Interventions to reduce inequalities for pregnant women living with disadvantage in high-income countries: an umbrella review protocol / N. Vousden et al. *Systematic Reviews*. 2024. Vol. 13, no. 1. URL: <https://doi.org/10.1186/s13643-024-02556-7> (date of access: 10.06.2024).

8. Standards for Maternity Care | RCOG. *RCOG*. URL: <https://www.rcog.org.uk/guidance/browse-all-guidance/other-guidelines-and-reports/standards-for-maternity-care/> (date of access: 10.06.2024).

9. Levels of maternal care / M. K. Menard et al. *American Journal of Obstetrics and Gynecology*. 2015. Vol. 212, no. 3. P. 259–271. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ajog.2014.12.030> (date of access: 04.06.2024).

10. Rump A., Schöffski O. Pregnancy care in Germany, France and Japan: an international comparison of quality and efficiency using structural equation modelling and data envelopment analysis. *Public Health*. 2018. Vol. 160. P. 129–142. URL: <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2018.03.028> (date of access: 04.06.2024).

11. Wang, Wenjuan, Soumya Alva, Shanxiao Wang, and Alfredo Fort Levels and Trends in the Use of Maternal Health Services in Developing Countries. 2011. DHS Comparative Reports No. 26. Calverton, Maryland, USA: ICF Macro. P. 51–53, 74. URL: DOI: 10.13140/RG.2.1.1830.8647 (date of access: 04.06.2024).

12. Ronsmans C., Graham W. J. Maternal mortality: who, when, where, and why. *The Lancet*. 2006. Vol. 368, no. 9542. P. 1189–1200. URL: [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(06\)69380-x](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(06)69380-x) (date of access: 10.06.2024).

Kolomiichuk O.E. ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF THE OBSTETRICAL AND GYNECOLOGICAL SERVICE IN UKRAINE

The article provides a detailed analysis of the modern system of providing obstetric and gynecological care in Ukraine, which includes three levels of medical care. The study examines three main levels of providing such care, each of which has specific functions and tasks in providing comprehensive care for women and newborns.

Considerable attention is paid by the author to the role of the first level of obstetric and gynecological service, the purpose of which is to prevent unwanted pregnancy, complications during pregnancy and the development of gynecological diseases.

The author also offers for consideration a table with a detailed description of the criteria for the distribution of patients to different levels of inpatient care depending on the services available in the institutions and the degree of risk in pregnant women.

The article deals with the regulatory and legal regulation of the work organization of all levels and types of obstetric and gynecological care. However, the author emphasizes insufficient standardization of obstetric and gynecological care in Ukraine. The article emphasizes the need to improve the legal framework.

The main section of the article is devoted to the analysis of international experience in the organization of obstetric and gynecological services. The author examines in detail the organization of obstetrics and gynecology services using the examples of developed countries such as Germany, Great Britain and the USA, compares the Ukrainian system with international models and emphasizes the need to introduce advanced practices into the domestic health care system, cites data from studies conducted in several developed countries in 2018, and compares with data from developing countries. Also, this section describes the directions of service provision in different countries, which can serve as a model example for the principles of public administration in Ukraine.

The conclusions state that to improve the quality of obstetric and gynecological care, it is necessary to create and implement clear standards for the provision of obstetric and gynecological care. This will help improve the health of the female population and have a positive impact on the demographic situation in Ukraine, providing high-quality and timely medical care for women.

Key words: *obstetrics and gynaecology care, medical services, legal regulation, levels of medical care, international experience, health care, public administration, organization and management in health care.*

Константинов О.Ф.

Класичний приватний університет

ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

У цій статті визначено основні терміни української адміністративної теорії. Автор роз'яснює правову сутність державного управління, визначає його ознаки та структуру. У статті уточнюється позиція щодо розуміння органів, які діють у сфері державного управління. Особливу увагу приділено аналізу адміністративно-правових норм, які регулюють права, обов'язки та компетенцію адміністративних органів.

Автор показує, що поняття «державне управління» концептуально не є тотожним поняттю «державний менеджмент» та змістовно не є ідентичним поняттю «державне управління», але співвідноситься з ним як у цілому, так і як його частина. Автор визначає структуру системи суб'єктів управління, яку можна поділити на типову і нетипову. До типових адміністративних утворень автори відносять Кабінет міністрів України, міністерства України, інші центральні органи влади, місцеві адміністрації та органи місцевого самоврядування. До групи нетипових суб'єктів управління входять Державна комісія з регулювання природних монополій, публічно-правові органи (установи) та публічно-правові фонди. Автор приділяє особливу увагу уточненню та систематизації основних характеристик цих суб'єктів. У результаті робиться висновок про те, що державне управління залишається складним соціально-правовим явищем, сутнісний зміст якого залишається неоднозначним як для українських, так і для зарубіжних правників. В адміністративній юриспруденції державне управління асоціюється з діяльністю адміністративних органів. Ці органи були визначені як відповідні суб'єкти з відповідним адміністративно-правовим статусом, які є адміністративно-правовими утвореннями, що здійснюють державне управління в межах своєї компетенції.

Ключові слова: адміністративне право; адміністративна реформа; правовий статус; публічне адміністрування; суб'єкти публічного адміністрування.

Постановка проблеми. У 2014 році Україна вступила в нову державно-будівельну фазу розвитку країни, і наразі вносяться конституційні зміни, спрямовані на розбудову сучасної України як європейської держави, внутрішня і зовнішня політика якої реалізовуватиметься в рамках стратегічного курсу держави на повноправне членство в Європейському Союзі та Організації Північно-атлантичного договору після 2019 року. Нижче наводиться коротка інформація про конституційні зміни. Ці зміни в процесі подальшого розвитку нашої країни відбувалися на тлі важливих ідеологічних трансформацій в українському суспільстві, які зумовили необхідність реформування адміністративного законодавства. У процесі адміністративної реформи в Україні теоретична та нормативна побудова понять «державне управління» та «публічний менеджмент» (на основі концепції та практики державного управління) здійснювалася як відображення європейських адміністративно-правових концепцій. Однак, незважаючи на очевидну важливість понять «державне управ-

ління» та «публічний менеджмент» і їхнє широке використання у фаховій юридичній літературі, українські та зарубіжні науковці не дійшли єдиної думки стосовно того, що слід розуміти під цими поняттями, а законодавці й досі не визначили відповідні терміни в чинному українському законодавстві. Слід зазначити, що вони не мають прямого закріплення.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Поняття, ознаки та структуру адміністративного утворення розглядали В.Б. Авер'янов, В.М. Бевзенко, М.О. Демидовою, О.В. Дніпровим, Ю.М. Комаровою, Д.В. Лазаренком, Р.С. Мельником, М.С. Міхровською, О.М. Семеновим, І.М. Шопіною та ін. Тією чи іншою мірою її розглядали українські адміністративні юристи. Однак різні адміністративні органи неоднозначно ставляться до забезпечення реалізації та захисту прав у процесі своєї діяльності.

Забезпечення реалізації та захисту прав і свобод громадян в адміністративному провадженні під час здійснення адміністративними орга-

нами та їхніми працівниками своїх повноважень в адміністративній сфері визначає актуальність цієї статті.

Постановка завдання. Мета статті: охарактеризувати діяльність адміністративних органів у сфері державного управління на основі теорії адміністративного права, аналізу відповідного законодавства, наукових праць та інших джерел.

Виклад основного матеріалу. Адміністративне право являє собою правову систему, в якій об'єкти і методи правового регулювання відрізняються від інших галузей права. Слід звернути увагу на важливу роль адміністративного права в регулюванні широкого кола суспільних відносин і підкреслити, що, незважаючи на значні зміни в суспільстві, роль адміністративного права також змінилася в бік адміністративно-правового регулювання, а в системі суб'єктів адміністративно-правових відносин на перший план висунулися громадяни, права та інтереси яких охороняються законом.

На перший план у системі суб'єктів адміністративно-правових відносин виходять громадяни з їхніми правами та охоронюваними законом інтересами. Основне завдання адміністративних органів як представників держави – дати можливість громадянам реалізувати свої права та охоронювані законом інтереси на належному рівні.

Основним завданням адміністративних органів є надання громадянам можливості реалізувати свої права та охоронювані законом інтереси на належному рівні у сфері державного управління. Однак у цій діяльності задіяна значна кількість органів, які для виконання своїх завдань наділені різними повноваженнями, структурами і правовою природою та становищем яких у сфері державного управління визначається їх характером і сферою діяльності.

Характер та обсяг їхньої правосуб'єктності визначають їхнє становище у сфері державного управління. Сучасна діяльність органів державного управління здебільшого пов'язана з адміністративними реформами.

Перш за все, нова доктрина адміністративного права внесла суттєві зміни в розуміння суспільної (соціальної) цінності галузі адміністративного права. На відміну від одновимірного визначення адміністративного права насамперед як «адміністративного» права (тобто регулятора владно-організаційного впливу держави на суспільні відносини та соціальні процеси), адміністративне право в сучасному європейському праві – це основний регулятор гармонійних відносин між публіч-

ною адміністрацією (суб'єктами адміністративної влади (органами та посадовими особами) і місцевим самоврядуванням) та громадянами Основний координуючий орган [1, с. 5].

Усе вищесказане неможливе без цілеспрямованого процесу управління, що передбачає комунікацію між державою та її соціальними групами. Таким чином, процес управління може бути забезпечений тільки за наявності зворотного зв'язку між суб'єктом управління та об'єктом, який має отримувати інформацію про досягнення (або недосагнення).

Суб'єкт управління має отримувати інформацію про досягнення (або недосагнення) ефектів від об'єкта управління, самостійно оцінювати її та коригувати свої рішення таким чином, щоб система функціонувала в заданому стилі. Відсутність зворотного зв'язку може негативно позначитися на ухваленні управлінських рішень і на системі управління в цілому [16, с. 55].

У літературі сучасного адміністративного права саме адміністративні органи та їхні службовці є суб'єктами управління та суб'єктами влади в адміністративному праві. Саме на них лежить основна відповідальність за забезпечення матеріально-правового захисту прав і свобод людини і громадянина в процесі адміністративно-правового регулювання [2, с. 104]. Однак така діяльність пов'язана з управлінням і суб'єктами правовідносин.

У теорії держави і права правовий статус суб'єктів правовідносин визначається як сукупність прав та обов'язків. Під правовим статусом державних органів як особливих суб'єктів правовідносин зазвичай розуміють певні повноваження юридично владного характеру, що гарантують виконання ними своїх обов'язків, а також їхню організаційну структуру, відповідальність тощо.

Основними елементами правового статусу організації є її повноваження, організаційна структура, відповідальність тощо [10, с. 49].

Адміністративно-правові відносини складаються, як правило, у сфері державного управління – особливій сфері суспільного життя – у зв'язку зі здійсненням адміністративними суб'єктами публічних функцій. Державне управління – це діяльність адміністративного суб'єкта зі здійснення публічної влади за допомогою використання адміністративних засобів, надання адміністративних послуг, участі у відносинах відповідальності адміністративного суб'єкта та здійснення впливу на порушення встановлених адміністрацією правил [8, с. 102–103].

Суб'єкти адміністративно-правових відносин – це конкретні учасники (сторони) адміністративно-правових відносин, наділені юридично (нормативно) закріпленими правами та обов'язками, що підлягають реалізації у сфері державного управління. З урахуванням підстави та мети їхньої участі в адміністративно-правових відносинах, їхньої організаційної структури, а також відповідно до обсягу та змісту їхніх повноважень їх розглядають таким чином [3, с. 130].

По-перше, серед умов, за яких суб'єкт адміністративного права може бути об'єктом адміністративно-правових відносин, ми хотіли б виокремити: наявність норм адміністративного права, що регулюють права та обов'язки суб'єкта; наявність підстав для виникнення, зміни та припинення адміністративно-правових відносин; елементи адміністративної правосуб'єктності.

По-друге, права, обов'язки і відповідальність діють одночасно і доповнюють один одного. Неможливо, щоб особа володіла певними правами і не мала обов'язків щодо здійснення пов'язаних з ними (взаємозамінних) прав. Наявність обов'язків зумовлена неминучістю відповідальності за порушення імперативних положень.

По-третє, адміністративна правосуб'єктність вимірюється часом, характером та обсягом, що залежать від учасників і ступеня їхньої участі (ролі) в конкретному публічно-правовому органі.

По-четверте, адміністративні правовідносини складаються в різних сферах державного управління, кожна з яких має свою специфіку [4 с. 100].

У літературі з адміністративного права виокремлюють такі суб'єкти адміністративно-правових відносин, як державні та недержавні установи й організації, юридичні особи, колективні утворення та їхні працівники, суб'єкти державної влади та суб'єкти публічної (недержавної) влади. Під час опису суб'єктів адміністративно-правових відносин слід враховувати статус суб'єкта, регламентацію і правове регулювання, правоздатність і дієздатність, набір прав та обов'язків, галузеву приналежність суб'єкта влади тощо.

Крім того, слід зазначити, що згідно зі ст. 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах поділу на законодавчу, виконавчу і судову, а ст. 7 Конституції України свідчить, що Україна визнає і гарантує місцеву автономію [9]. Вищевикладене свідчить про те, що публічна влада в Україні здійснюється широким колом суб'єктів державної влади, що відрізняє їх як від громадян, так і від інших суб'єктів адміністративно-правових відносин.

Захист прав та інтересів громадян і юридичних осіб, що охороняються законом, здійснюється у формі адміністративного провадження, що потребує уваги до процесуальної правоздатності та процесуальної дієздатності цих осіб. Згідно зі статтею 48 Кодексу адміністративного судочинства України, правоздатність мати права та обов'язки в адміністративному провадженні (адміністративна процесуальна правоздатність) мають громадяни України, іноземці, особи без громадянства, органи державної влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, їхні працівники та посадові особи, підприємства, установи та організації (юридичні особи) [7]. Адміністративно-процесуальна компетенція належить особі, яка може особисто здійснювати свої права та обов'язки в рамках адміністративної процедури, зокрема делегувати ведення справи агенту (адміністративно-процесуальна компетенція), який належить адміністративному суб'єкту.

Поряд із цим варто згадати про систему делегування повноважень, яка відіграє важливу роль у діяльності адміністративних суб'єктів. Суть системи делегування повноважень полягає у праві адміністративного суб'єкта делегувати (передавати) частину своїх функцій неадміністративному суб'єкту.

Система делегування повноважень закріплена у статтях 2 і 3 Кодексу адміністративного судочинства України. Незважаючи на те, що ця система детально не закріплена в Конституції України, суб'єктом делегування повноважень може бути фізична та юридична особа як приватного, так і публічного права, і її слід розглядати як повноправного учасника адміністративних правовідносин.

Зупиняючись на суб'єкті адміністративних правовідносин, слід підкреслити, що саме поняття «адміністрація» нині неоднозначно трактується як у науці адміністративного права, так і в європейській доктрині адміністративного права.

Неоднозначно трактується воно і в доктрині адміністративного права. Це стосується і суб'єктів державного управління, приблизний перелік яких можна знайти в ч. 1 ст. 2 Конституції України:

- органи державної влади;
- органи місцевого самоврядування, їх посадові особи та їх посадові особи, та
- інші органи, що здійснюють адміністративні функції відповідно до закону, у тому числі в рамках реалізації делегованих повноважень [7].

Визначаючи значущість діяльності адміністративних утворень у суспільних інтересах, слід зазначити, що і на сьогодні серед науковців немає

єдиної думки з приводу визначення сфери діяльності адміністративних утворень.

Тому існує необхідність уточнення переліку основних ознак, за якими їх можна віднести до суб'єктів адміністративно-державного управління. З огляду на наявні позиції українських науковців щодо характеристик адміністративних (управлінських) суб'єктів, нижче наведено перелік найважливіших характеристик адміністративних (управлінських) суб'єктів [17, с. 25, 89; 18, с. 181]:

1) суб'єкти адміністративного управління є суб'єктами адміністративного права і діють в межах адміністративно-правових (а в деяких випадках і адміністративно-процесуальних) відносин. Це додатково визначає широту структури предмета дослідження. Зокрема, українські вчені Р.С. Мельник і В.М. Бевзенко зазначають, що значна кількість суб'єктів адміністративного права зумовлена поширеністю і широтою адміністративно-правових відносин, без яких не реалізується ні публічна влада держави, ні суб'єктивні публічні права індивідів [11, с. 125];

2) суб'єкти адміністративного управління створюються відповідно до чинного законодавства або як відповідні органи (адміністративні органи, органи місцевого самоврядування), або як органи, що за певних обставин, передбачених законом (за наявності відповідних умов і підстав), можуть стати такими органами, тобто набувають відповідного правового статусу та автоматично входять в систему цих органів (головним чином, органів, офіційно наділених державними повноваженнями). Суб'єкти адміністративного управління створюються як асоціації, які потенційно можуть стати такими асоціаціями, тобто набувають відповідного правового статусу та автоматично входять до системи цих асоціацій (здебільшого органів, офіційно наділених державними повноваженнями). У цьому контексті всі суб'єкти адміністративного управління поділяються на типові та нетипові утворення;

3) суб'єкти адміністративного управління є частиною відповідної системи. Тобто ці утворення в цілому утворюють цілісну організаційну систему суб'єкти адміністративного управління. Вважається, що цілісність цієї системи не порушується можливістю (короткострокової або відносно постійної) експансії нетипового суб'єкти адміністративного управління. До цієї системи не входять органи, що виконують специфічні функції (державні органи та представники автономних професій);

4) суб'єкти адміністративного управління виконують функції, притаманні адміністративним

органам, тобто адміністративні функції, функції втручання, допомоги та безпеки, за умови, що вони володіють необхідною правосуб'єктністю в межах свого предмета і повноважень. Таким чином, суб'єкти адміністративного управління: а) спрямовані на розв'язання низки проблем в межах своєї компетенції, що є загальним об'єктом державного управління (акти); б) виконують дії, пов'язані зі здійсненням конкретної адміністративної діяльності, яка є загальним і безпосереднім об'єктом державного управління;

5) суб'єкти адміністративного управління здійснюють свої повноваження та виконують свої обов'язки відповідно до конституційних правил, встановлених частиною 2 статті 19 Основного закону України, тобто діють лише в межах своїх повноважень і у порядку, передбаченому Конституцією та законодавством України;

б) діяльність спрямована на забезпечення та захист інтересів суспільства і держави. З огляду на вищевикладене та проміжні висновки, можна зробити висновок, що система органів державного управління в Україні являє собою складну структуру. Оскільки метою цієї роботи є уточнення правового статусу відповідних органів, доцільно виокремити відповідні структури та критично проаналізувати їхні структурні елементи.

На думку І. В. Патерило, основними органами державної влади є Верховна Рада України, Президент України, органи виконавчої влади, прокуратура, судові органи, інші державні органи (наприклад, Служба безпеки України), органи місцевого самоврядування та органи розмежованої влади. Аналіз повноважень цих органів дає змогу об'єднати деякі з них в одну групу. Критерієм такого угруповання є той факт, що вони займаються реалізацією (виконанням) положень Конституції та законодавства України, не беручи участі при цьому в правотворчих або судових процедурах. Термін для об'єднання таких органів в одну групу – державне управління [12, с. 83–84]. Автор об'єднав цих суб'єктів в одну групу. Підставою для такого групування є той факт, що вони займаються реалізацією (виконанням) положень Конституції та законодавства України, не беручи участі при цьому в законотворчих або судових процедурах. Термін, який узагальнює ці суб'єкти, – державне управління [12, с. 83–84].

В. Бевзенко звертає увагу на те, що внаслідок повсюдного і дедалі більш проникаючого характеру адміністративно-правових відносин існує значна кількість суб'єктів управління, без яких неможливе здійснення публічної влади держави

та реалізація суб'єктивних публічних прав індивідів. На відміну від законодавчої діяльності та судочинства, державне управління може здійснюватися не тільки адміністративними органами, а й іншими суб'єктами, наділеними адміністративними повноваженнями різного змісту та обсягу: Верховною Радою України та її органами, Генеральним контролером України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Президентом України, Адміністрацією Президента України, Національною службою безпеки України, Адміністрацією Президента України. Адміністрація Президента України, Рада національної безпеки і оборони та її органи і працівники, Генеральна прокуратура, державні органи, що не входять до системи органів управління, суб'єкти державної влади зі спеціальним статусом, органи місцевого самоврядування, юридичні особи публічного права без статусу органу державної влади (підприємства, установи, організації та фонди публічного права), інші юридичні особи з різним змістом та обсягом адміністративної влади можуть здійснювати державне управління, а також інші суб'єкти державної влади з різними змістом і обсягом адміністративної влади [3, с. 120–133].

Таким чином, система суб'єктів адміністративного управління складається з таких структурних елементів: 1. типові суб'єкти адміністративного управління, тобто:

1) суб'єкт адміністративного управління в системі адміністративних органів. Враховуючи положення частини 1 статті 1 Закону України «Про Кабінет Міністрів України». З огляду на положення ч. 1 ст. 1 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», можна зробити висновок, що система адміністративних органів як підсистема системи адміністративних органів складається з такого.

а) Кабінет Міністрів України (Уряд України, КМУ) відповідно до статті 113 Конституції України, частини 3 статті 1 Закону України «Про Кабінет Міністрів України», частини 1 статті 1, частини 1 та частини 2 статті 6 цього ж Закону. Пункти 1 і 2 статті 6 Положення про КМУ – вищий орган системи виконавчих органів, колегіальний орган, який здійснює адміністративну владу безпосередньо та через міністерства, інші центральні органи управління, Раду міністрів Автономної Республіки Крим і місцеві адміністрації, спрямовує, координує та контролює діяльність цих органів і забезпечує безперервність їх діяльності, забезпечує безперервність їхньої діяльності, є відповідальними перед Президентом України і Верхо-

вною Радою України, управляє, керує, здійснює адміністративну владу, здійснює адміністративну владу.

б) центральні органи виконавчої влади, тобто органи, безпосередньо підпорядковані Уряду України. Центральні органи виконавчої влади – це органи зі спеціальними повноваженнями, тобто державні органи управління з підпорядкованими їм регіональними підрозділами, єдиною і основною метою яких є реалізація державної політики в певних сферах на національному та регіональному рівнях [6, с. 98]. З огляду на зміст частини 1 статті 1 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», суб'єкти управління України в українській системі центральних адміністративних органів мають такий вигляд:

– міністерства України, які є центральними органами виконавчої влади, призначаються виходячи з конкретних напрямів державної політики [19, с. 66];

– інші центральні адміністративні органи. Згідно з пунктом 2 статті 1, пунктами 1 і 2 статті 4 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», інші центральні адміністративні органи – це юридичні особи публічного права, що виконують певні функції з реалізації державної політики (зокрема, служби, агентства та інспекції), повноваження яких поширюються на всю територію держави. Іншими словами, до інших центральних адміністративних органів належать державні та державні служби (як-от Державна авіаційна служба України, Державна служба експортного контролю України, Державний департамент національної політики та свободи совісті України, Державна служба охорони здоров'я України), державні та державні установи (Державне агентство України з питань виявлення, розшуку та контролю активів, одержаних від корупційних та інших злочинів, Державна служба охорони здоров'я України, Державна служба охорони здоров'я України, Державна інспекція з питань запобігання та контролю за діяльністю державних органів, Державна інспекція з питань запобігання та контролю за діяльністю державних органів);

2) органи адміністративного управління в системі місцевих адміністрацій З огляду на положення Закону України про місцеву адміністрацію, слід зазначити, що органи адміністративного управління як місцеві адміністрації здійснюють адміністративні повноваження не лише в Києві та Севастополі, а й в областях та районах, містах (в межах своїх повноважень, на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, та відповід-

ної ради). Слід зазначити, що вони входять до системи органів адміністративної влади, оскільки здійснюють адміністративні повноваження в Києві та Севастополі (реалізуючи повноваження, делеговані їм відповідним парламентом) і є органами місцевої адміністрації. Варто також зазначити, що відповідно до українських законів «Про правовий режим воєнного стану» та «Про військово-цивільна адміністрації» в нашій країні (тобто на території проведення антитерористичної операції) може бути створено воєнну і цивільну адміністрацію для здійснення повноважень у випадках, передбачених зазначеними законами;

3) суб'єкти адміністративного контролю в системі місцевого самоврядування. Відповідно до статей 140 і 141 Конституції України та статті 5 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [13]. Система місцевого самоврядування включає:

а) сільські, селищні та міські ради – представницькі органи місцевого самоврядування (представляють відповідні місцеві громади та здійснюють від імені та в інтересах місцевого самоврядування функції і повноваження місцевого самоврядування, передбачені Конституцією України, цим Законом та іншими законодавчими актами);

б) сільський голова, селищний голова та міський голова (відповідно голова районної громади села, селища чи муніципалітету);

в) виконавчі органи місцевих рад села, селища, міста, муніципалітету (виконавчі комітети, відділи, управління та інші виконавчі органи, створені радами, підконтрольні та підзвітні відповідним радам);

г) старости (за посадою члени виконавчих комітетів сільських, селищних і міських рад, посадові особи місцевого самоврядування, обрані жителями сіл чи селищ на території відповідного Старостинського району)

д) районні та обласні ради, які представляють загальні інтереси місцевих громад сіл, селищ і міст

е) органи самоорганізації мешканців (зокрема, будинків, вулиць, квартал чи інший орган самоорганізації мешканців).

2. Нетипові адміністративні утворення, тобто адміністративні утворення, які за своєю правовою природою не є носіями влади, набувають статусу адміністративних утворень в межах наданих їм повноважень і відповідно до закону (або адміністративних угод). До цієї групи входять: 1) Державні комісії з регулювання природних монополій:

а) Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку – державна рада, підпорядкована

Президенту України та відповідальна перед ВРУ, що діє відповідно до спеціальних положень і здійснює державне регулювання ринку цінних паперів;

б) Національна комісія з державного регулювання ринків фінансових послуг – державний колегіальний орган, підпорядкований Президенту України та відповідальний перед ВРУ, який діє відповідно до законодавства України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», згідно із Законом «Про державне регулювання ринків фінансових послуг» та спеціальними нормативно-правовими актами, в межах, встановлених законодавством;

в) Державна комісія з регулювання у сфері телекомунікацій та інформатизації є державним колегіальним органом, що здійснює державне регулювання у сфері телекомунікацій та інформатизації відповідно до Закону України «Про телекомунікації» та спеціальних нормативно-правових актів, підпорядковується Президенту України та відповідальна перед ВРУ [5];

2) установи (заклади) публічного права, зокрема, науково-дослідні установи, навчально-виховні заклади, соціально-реабілітаційні заклади, лікувально-профілактичні заклади, заклади освіти і мистецтва, заклади зберігання документів, військові частини, з'єднання, військкомати, навчальні військові центри, військові бази та установи виконання покарань:

а) Фонд соціального страхування України;

б) Фонд соціального захисту інвалідів;

в) Фонд соціального страхування з безробіття України.

Слід також пам'ятати, що, на відміну від законодавчої діяльності та судочинства, адміністрування здійснюється не лише органами виконавчої влади. Як уже було сказано вище, у цьому процесі беруть участь й інші органи, наділені адміністративними повноваженнями різного змісту та обсягу [3, с. 122]. Наприклад, Уповноважений з прав людини у Верховній Раді України – це теж адміністративний суб'єкт, який регулярно здійснює парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина, захищає права всіх осіб незалежно від інших державних органів і посадових осіб [15].

Інший приклад – Фонд гарантування вкладів. Правовий статус та організація діяльності Фонду регулюються Законом України від 23 лютого 2012 року «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», стаття 3 якого свідчить, що Фонд виконує спеціальні функції із гарантування вкладів фізичних осіб, виведення неплатоспромож-

них банків з ринку у випадках, передбачених законодавством, та ліквідації банків. Фонд вважається установою. Фонд є юридичною особою публічного права і підзвітний Верховній Раді України, Раді Міністрів України та Національному банку України [14].

Висновки. Наведений перелік адміністративних органів свідчить про те, що публічна влада в Україні здійснюється широким колом компе-

тентних органів, які беруть участь у реалізації Конституції та законів України з метою захисту як приватних, так і публічних інтересів. Поряд з адміністративними органами та органами місцевого самоврядування, що здійснюють державне управління, захист прав та охоронюваних законом інтересів громадян, в адміністративно-правових відносинах можуть повноцінно брати участь фізичні та юридичні особи приватного і публічного права.

Список літератури:

1. Авер'янов Б. Оновлення доктринальних засад українського адміністративного права у світлі євроінтеграційних вимог. *Юридична Україна*. 2010. № 3. С. 4–10.
2. Адміністративне право України : навчальний посібник : у двох томах : Галуцько В. В., Оліфір В. І., Пихтін М. П. та ін. Херсон: ПАТ «Херсонська міська друкарня», 2011. 320 с.
3. Загальне адміністративне право : підручник : Гриценко І. С., Мельник Р. С., Пухтецька А. А. та інші. К. : Юрінком Інтер, 2017. 568 с.
4. Зубрицька О. Адміністративна правоздатність як елемент правосуб'єктності індивідуальних суб'єктів адміністративного права. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 3 (41). С. 99–104.
5. Інформаційна культура в Україні : правовий вимір : монографія : за заг. ред. К.І. Беякова. Київ : КВІЦ, 2018. 169 с.
6. Казанчук І. Д. Адміністративно-правова система суб'єктів охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки в Україні. *Право і суспільство*. 2016. № 5. С. 95–101.
7. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 липня 2005 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, 37. Ст. 446.
8. Колпаков В. К. Адміністративно-правові відносини : поняття і види. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2013. № 1. С. 102–104. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2013/ukr/Kolpakov.pdf
9. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
10. Курило В. І. Адміністративна юрисдикція в АПК України : підручник для студентів вищих навчальних закладів. К. : Ірідіум, 2012. 248 с.
11. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право : навчальний посібник. Київ : Ваїте, 2014. 376 с.
12. Патерило І. В. До розуміння сутності та змісту категорії «публічна адміністрація». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2014. № 9-1. С. 83–85.
13. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
14. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23 лютого 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 50. Ст. 564.
15. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23 грудня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 20. Ст. 99.
16. Світличний О. П. Адміністративні правовідносини у сфері земельних ресурсів України : проблеми теорії та практики правозастосування : монографія. Донецьк : Державне видавництво «Донбас», 2011. 410 с.
17. Семеній О. М. Зміст та межі перевірки адміністративним судом адміністративного розсуду суб'єктів публічної адміністрації : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2018. 258 с.
18. Сербин Р. А. Природа публічної адміністрації та її роль в адмініструванні благодійництва. *Пріоритетні проблеми реформування системи законодавства України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 23–24 липня 2015 р.* Київ : Наук.-досл. ін-т публ. права, 2015. С. 180–181.
- Шопіна І. М. Щодо правової регламентації функціонування центральних органів виконавчої влади. *Публічне право*. 2011. № 3. С. 65–71.

Konstantinov O.F. CONCEPT AND STRUCTURE OF PUBLIC ADMINISTRATION ENTITIES IN UKRAINE

This article defines the main terms of Ukrainian administrative theory. The author explains the legal essence of state administration and describes its features and structure. The article clarifies the position regarding the understanding of bodies operating in public administration. Special attention is paid to the analysis of administrative and legal norms that regulate the rights, duties, and competence of administrative bodies.

The author shows that the concept of "public administration" is conceptually not identical to the concept of "public management" and content-wise is not identical to the concept of "public administration", but correlates with it both as a whole and as a part of it. The author defines the structure of the system of management subjects, which can be divided into typical and atypical. The authors include the Cabinet of Ministers of Ukraine, ministries of Ukraine, other central authorities, local administrations, and local self-government bodies as typical administrative entities. The group of atypical management subjects includes the State Commission for the Regulation of Natural Monopolies, public law bodies (institutions), and public law funds. The author pays special attention to clarifying and systematizing the main characteristics of these subjects. As a result, it is concluded that public administration remains a complex socio-legal phenomenon, the essential meaning of which remains ambiguous for both Ukrainian and foreign lawyers. In administrative jurisprudence, state management is associated with the activities of administrative bodies. These bodies were defined as relevant entities with the appropriate administrative-legal status, which are administrative-legal entities that carry out public administration within their competence.

Key words: Administrative Law; administrative reform; Legal Status; public administration; subjects of public administration.

Новицький В.А.

Класичний приватний університет

ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ «ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА»: ПОХОДЖЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ

Ця стаття розглядає походження поняття інформаційної безпеки як невід'ємної складової національної безпеки. Автор аналізує історичні тлумачення цього поняття, наводить різні погляди вітчизняних науковців на цю тему. Особлива увага приділяється актуальності інформаційної безпеки, особливо в умовах повномасштабної війни з РФ. Метою дослідження є аналіз теоретичних розробок щодо еволюції поняття інформаційної безпеки шляхом визначення її сутності як основного та невід'ємного напрямку національної безпеки. Зазначається, що чинне законодавство України не містить розгорнутого визначення цього поняття, але нормативні акти, що стосуються питань інформаційної безпеки, розглядають її в контексті загального поняття національної безпеки. Інформаційна безпека є не лише окремою складовою національної безпеки, але й невід'ємною частиною політичної, економічної, оборонної та інших складових національної безпеки, оскільки всі види відносин між суб'єктами інформаційного суспільства базуються на споживанні та обміні інформацією. Доведено, що інформаційну безпеку України доцільно розглядати як стан, умови дії реальних та потенційних загроз, який забезпечує самозбереження, сталий і прогресивний розвиток інформаційної сфери, включаючи захищеність інформаційної інфраструктури, інформаційного простору, інформаційних ресурсів, інформаційних процесів та їх суб'єктів, а також досягнення відповідних національних цілей та реалізацію національних інтересів в інформаційній сфері. Пропонується розглядати інформаційну безпеку як постійний процес діяльності компетентних органів, спрямований на попередження, протидію загрозам в інформаційній сфері, застосування активних заходів інформаційного впливу, а також сукупність умов такої діяльності, які реалізуються і здатні контролюватися тривалий час.

Ключові слова: інформація, інформаційна безпека, державна інформаційна політика, загрози інформаційній безпеці, національна безпека, стратегія національної безпеки.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток інформаційних технологій у промислово розвинених країнах призвів до появи стратегій «інформаційної війни», основною метою яких є одержання або перетворення інформації у своїх інтересах. У сучасному контексті очевидно, що інформаційні технології відіграють надважливу роль не тільки в забезпеченні національної безпеки, а й у розвитку особистості, суспільства і держави. З розвитком технологій і засобів передачі даних змінилися і методи захисту інформації. На сучасному етапі розвитку суспільства ефективна інформаційна безпека здатна вирішити практично всі види важливих проблем національної безпеки. Інформаційна безпека є важливим компонентом системи національної безпеки, і від успішного розв'язання проблем у цій галузі залежить глобальна безпека.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Через складність і багатогранність питань інформаційної безпеки їх вивченням займаються представники різних галузей криміналістики. Основи розуміння природи інформаційної без-

пеки можна знайти в працях Сунь-цзи, Нікколо Макіавеллі, Гроція Гуго де Гроота, Томаса Гоббса, Еммануїла Канта, Анрі Бергсона та інших. У розвитку сучасної науки проблему досліджували в працях О. Баранова, В. Глуховського, О. Данильяна, О. Зобана, М. Панова, В. Шатуна та інших.

Постановка завдання. Мета – проаналізувати теоретичні розробки в царині еволюції концепції інформаційної безпеки, виявляючи сутність інформаційної безпеки як фундаментального та невід'ємного напрямку національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Коли мова заходить про національну інформаційну безпеку, неможливо ігнорувати «духовного батька» інформаційної війни, китайського військового стратега і філософа Сунь-Цзи (313–239 рр. до н. е.). Сунь Цзи написав першу фундаментальну працю в цій царині – «Мистецтво війни», у якій, зокрема, стверджує, що якщо передові правителі та мудрі полководці перемагають своїх ворогів щоразу, коли вступають у бій, то це відбувається завдяки попередній інформації. Так звана

попередня інформація не може бути отримана від духів або Бога, за аналогією з минулими подіями або шляхом розрахунків. Вона повинна виходити від людини, яка добре знайома з ситуацією противника. Концепція Сунь-цзи ґрунтується на теорії нападу на супротивника, якого заманили у вигідну позицію, позбавили мужності, ослабили та виснажили [8, с. 90].

Якісно новий етап у поелементному формуванні наукових і філософських концепцій безпеки пов'язаний з епохою Відродження. У центрі уваги головних мислителів цього періоду була людина, її духовне життя (інформаційна сфера) і звільнення від гніту та соціальної несправедливості. Розуміючи умови для безпечного і гармонійного розвитку особистості, гуманісти порушували питання про усунення найбільшого зла в житті людини – війни. Безсумнівно, ідея вічного миру народилася тому, що війна ставала загрозою для народів Європи.

У XVI столітті італійський мислитель Нікколо Макіавеллі сформулював інформаційно-психологічну концепцію державної влади, в якій виклав основні принципи ведення інформаційної війни в політичній сфері. Ба більше, історія рясніє прикладами потужних інформаційно-пропагандистських кампаній – класичних варіантів глобальних масових інформаційних операцій, що зіграли смертельну роль.

На початку XVII століття було зроблено спроби врегулювати відносини між державами. Одним з основоположників теорії природного права і міжнародної юриспруденції був голландський мислитель Гроцій Гуго де Гроот. Договори між державами, що підкоряються природному праву, мають мати пріоритет над авторитетом папи римського, несправедливі війни, що порушують права всіх людей, мають бути заборонені, а сторони, що воюють, зобов'язані утримуватися від знищення майна супротивника та вчинення злочинів щодо мирного населення.

Наукові уявлення про національну безпеку загалом у сучасному розумінні та її інформаційні аспекти, а також напрями її розв'язання містяться у працях Томаса Гоббса та Еммануїла Канта. Найхарактернішими в цьому контексті є погляди Гоббса і Канта на природу досліджуваної проблеми. Кант і Гоббс дійшли висновку, що з огляду на беззаконну природу і право кожного на все необхідно створити громадянську систему, яка гарантувала б особисту безпеку.

Ідея безпеки в епоху раннього Просвітництва знайшла відображення у філософських і полі-

тичних працях Джона Локка. В епоху Просвітництва Ф. Вольтер і Дідро розвивали філософське питання безпеки через релігійно-етичне розуміння проблеми миру, а в період німецької класичної філософії Й. Фіхте і Й. Гердер розглядали ідею безпеки з різних точок зору через обґрунтування державного суверенітету. Французький філософ Анрі Бергсон пов'язував інформаційну безпеку з розумінням закритих і відкритих суспільств, стверджуючи, що насильство і війна є неминучим наслідком закритих суспільств, а отже, сумною необхідністю нашого часу. Він вважав, що єдиний шлях до подолання насильства, несправедливості й роз'єднаності та досягнення безпечного стану людського існування лежить через поширення «духу простоти», проголошеного християнськими містичками, принципу аскетизму та відмови від «штучних бажань», спричинених розвитком «тіла», а не «душі» людства, що переважав в останні століття [8, с. 93].

Дослідники в галузі інформаційної безпеки приділяють особливу увагу концепції «інформаційної війни». Уперше цей термін був використаний Томасом Роною, науковим консультантом Міністерства оборони США, у його доповіді 1976 року «Системи зброї та інформаційна війна», підготовленої для компанії Boeing. У цьому документі Т. Рона стверджував, що інформаційна інфраструктура, ключовий компонент економіки США, стає вразливою мішенню як у воєнний, так і в мирний час. Термін «інформаційна війна» став офіційно використовуватися міністром оборони США в директиві з інформаційної війни від 21 грудня 1992 року. Таким чином, американські військові вперше застосували новітні інформаційні технології у війні в Перській затоці (1991), а після війни, також уперше у світі, ключові військові діячі США офіційно сформулювали стратегічні принципи інформаційної війни. Сьогодні перед Україною стоять нові та надзвичайно складні виклики. Перед обличчям гібридної війни, розв'язаної Російською Федерацією, і різних аспектів великомасштабної війни наша країна заявляє, що захищатиме фундаментальні національні цінності, як-от національна незалежність, територіальна цілісність, суверенітет, свобода, права людини, верховенство права, процвітання, мир і безпека, і забезпечуватиме ефективне функціонування сектору безпеки й оборони в умовах обмежених ресурсів та часу, очевидно, що країна зіштовхнулася з критичною необхідністю. У сучасній Україні ключ до успішної протидії масштабній зовнішній агресії та сталого розвитку інформацій-

ного суспільства полягає не лише в підвищенні технічних можливостей інформаційного обміну, а й у глибокому усвідомленні всіма суб'єктами інформаційної діяльності необхідності вжиття всіх заходів із захисту інформаційних ресурсів та забезпечення національної інформаційної безпеки [6, с. 46]. Проте це неможливо без чіткого розуміння природи інформаційної безпеки.

Сьогодні існує безліч теорій щодо визначення інформаційної безпеки, але єдиної думки про її сутність поки що не досягнуто. Згідно з класифікацією В. Липкана, існує кілька підходів до визначення сутності феномена інформаційної безпеки, згідно з якими інформаційна безпека – це стан захищеності інформаційного простору, процес протидії загрозам і небезпекам, що гарантує інформаційну безпеку України, інформаційного середовища та інформації; стан захищеності національних інтересів держави в цій сфері; безпека законодавчо встановлених правил під час здійснення державних інформаційних процесів, ключових функцій держави; стан безпеки інформаційного середовища та інформації; безпека законодавчо встановлених правил під час здійснення державних інформаційних процесів [6, с. 25–30].

О. О. Данилян, О. Зобан і М. Панов визначають це поняття як захищеність об'єкта від загроз і негативних впливів, пов'язаних з інформацією [6, с. 165].

На думку В. Гурковського, інформаційна безпека – це суспільні відносини, пов'язані із захистом життєво важливих інтересів особи, громадян, суспільства і держави від реальних і потенційних загроз в інформаційному просторі, збереженням і примноженням духовних і матеріальних цінностей державотворчої держави, існуванням, самозбереженням і прогресивним Це необхідна умова розвитку країни [4, с. 74].

О. Баранов також використовує категорію національного інтересу і визначає інформаційну безпеку як стан захищеності національних інтересів України в інформаційному середовищі, коли шкоди особі, суспільству та державі завдають неповна, несвоєчасна або недостовірна інформація, несанкціоноване розповсюдження або використання, а також несприятливі або негативні наслідки функціонування інформаційних технологій. Визначається як стан справ, за якого не допускається (або мінімізується) заподіяння шкоди особистості, суспільству і державі [2, с. 60–62]. В. Шатун та О. Градун визначають інформаційну безпеку як стан захищеності національних інтересів України в інформаційній сфері

від загроз особі, суспільству і державі, спричинених неповнотою та несвоєчасністю інформації, несанкціонованим поширенням і використанням інформації, негативним впливом інформації та негативними наслідками функціонування інформаційних технологій. Нижче наводиться стислий виклад визначення [9, с. 175].

В. Шатун та О. Градун розглядають інформаційну безпеку як процес управління загрозами та небезпекою з боку державних і недержавних організацій та осіб з метою забезпечення інформаційного суверенітету України [6, с. 75]. І. Бондар пропонує визначити інформаційну безпеку як функцію системи засобів забезпечення безпеки інформаційних систем. Інформаційна система – це сукупність (державних, а також індивідуальних і корпоративних) інформаційних ресурсів, інформаційних технологій і програмно-технічних засобів, що здійснюють обробку інформації в людино-машинному або автоматичному режимі. Побудова і функціонування цієї системи інформаційних ресурсів спрямоване на забезпечення прав людини, соціальних і державних інтересів в інформаційній сфері [3, с. 72].

Слід зазначити, що чинне законодавство України не дає детального трактування визначення інформаційної безпеки, яке б відповідало даному поняттю. За сучасних умов наявність достовірної інформації про стан і динаміку економічних, політичних, соціальних та інших процесів у суспільстві є визначальною для спроможності влади та суспільства загалом розробляти й реалізовувати ефективні рішення в геополітичній, військово-стратегічній, науковій, освітній, культурній, історичній та екологічній сферах та за умов інтелектуалізації й інформатизації інформація і телекомунікації є факторами, що забезпечують безпеку суспільства. Таким чином, що активніше розвиватиметься інформаційна сфера як системоутворювальний чинник суспільства, то більше політична, економічна, оборонна та інші складові національної безпеки залежатимуть від інформаційної безпеки, і ця залежність ще більше зростатиме в майбутньому, у міру розвитку технологій [1, с. 45].

Розглядаючи історичні аспекти розвитку інформаційних відносин, можна виділити такі основні етапи становлення інформаційної безпеки [7]:

Перший етап – до початку XIX століття. У той час використовувалися стихійні засоби інформації та комунікації. У той час основним завданням інформаційної безпеки був захист інформації про події, факти, майно, місця та інші дані, що мають життєво важливе значення для окремих осіб або

суспільства, до якого вони належать. У широкому сенсі слова заходи із захисту інформації були спрямовані на запобігання фізичному перехопленню повідомлень, особливо під час воєнних дій. Водночас важливо було захистити й особисті дані, включно з інформацією, що стосується торговельних угод, виробництва або винаходу нових товарів та інновацій у промисловому виробництві.

Другий етап – з 1816 по 1935 рік. Цей етап пов'язаний із початком використання технічних засобів телекомунікацій і бездротового зв'язку. Після переходу інформації з фізичного носія в електромагнітне поле виникла необхідність захисту інформації принципово новим способом. Таким чином, у міру розвитку технологій передавання інформації стали розвиватися і методи її захисту. На цьому етапі необхідно було забезпечити конфіденційність і завадостійкість радіозв'язку шляхом завадостійкого кодування повідомлень і подальшого декодування прийнятого сигналу.

Третій етап – з 1935 по 1946 рік. Цей період пов'язаний із появою радіолокаційних і підводних акустичних засобів. Основним методом забезпечення інформаційної безпеки в цей період було поєднання організаційних і технічних заходів, спрямованих на посилення захисту від впливу активних маскувальних і пасивних імітаційних електронних перешкод на приймальне радіолокаційне обладнання. На тому етапі інформаційна безпека особливо бурхливо розвивалася під час Другої світової війни. Це було пов'язано з тим, що успіх тієї чи іншої операції і виживання її сил безпосередньо залежали від реалізації політики інформаційної безпеки. В економічному плані інформаційна безпека на той час була спрямована насамперед на забезпечення інформаційної безпеки нових технологій військового призначення, але не варто забувати і про технології, розроблені в мирних країнах і призначені для всіх сторін конфлікту, умови яких не давали змоги виробляти і розвивати їх у своїх країнах.

Четвертий етап – середина ХХ століття. З винаходом і комерціалізацією електронного калькулятора (комп'ютера) виникла нова проблема: забезпечення захисту інформації, представленої в електронному вигляді. На тому етапі питання інформаційної безпеки розв'язували здебільшого способами та засобами обмеження фізичного доступу до об'єктів отримання, оброблення та передавання інформації. Адже на той час отримати інформацію в електронному вигляді можна було тільки отримавши фізичний доступ

до обладнання, а захисту під час передачі інформації підлягали її фізичні носії і ті самі радіо-, електричні та електромагнітні сигнали.

П'ятий етап – 1960-ті – 1970-ті роки. З появою і розвитком локальних інформаційно-комунікаційних мереж завдання інформаційної безпеки змінилися незначно і зводилися до фізичного захисту елементів локальної мережі. Водночас з'явилися нові завдання, як-от необхідність управління та експлуатації доступу до мережевих ресурсів, які на той момент не були схильні до зовнішнього впливу. Інформаційно-комунікаційні системи промислових підприємств також потребували захисту інформації, що циркулює в них, оскільки будь-яка втрата або пошкодження даних могли призвести до збоїв і, зрештою, до втрати виробництва.

Шостий етап – до середини 1980-х років. Цей етап пов'язаний з використанням ультрамобільних комунікаційних пристроїв, що виконують широкий спектр завдань. Загрози інформаційній безпеці стали серйознішими. Необхідно було розробити нові стандарти безпеки для забезпечення захисту інформації в інформаційно-комунікаційних системах з бездротовими мережами передачі даних. Крім того, з'явилася ціла спільнота людей – хакерів, мета яких – завдати шкоди інформаційній безпеці окремих користувачів, компаній, організацій і навіть цілих країн. Інформація стала найважливішим ресурсом держави, а забезпечення її безпеки – найважливішим і невід'ємним елементом національної безпеки. У міжнародній правовій системі навіть з'явився новий напрям – інформаційне право. Те саме відбулося і в економічній сфері, де компанії почали формулювати власні політики безпеки та визначати способи їх реалізації.

Сьомий етап – з 1985 р. Бурхливий розвиток глобальних інформаційно-комунікаційних систем і поширення космічного зв'язку вимагають нових високотехнологічних засобів захисту інформації. Всебічна автоматизація виробничих процесів на підприємствах також вимагає розширення заходів інформаційної безпеки та постійного оновлення політик безпеки. Як зазначає професорка Г. Аніловська, на сучасному етапі бурхливий розвиток інформаційних технологій та їхнє повсюдне впровадження в облікові процеси призвело до розвитку таких облікових систем, що взаємодітимуть з іншими системами, а також до проблем конфіденційності самих облікових систем. Ба більше, ці проблеми існують на технологічному, програмному та інформаційному рівнях. Розв'язати ці проблеми можна шляхом розроблення та впровадження єдиних, загальних та обов'язкових пра-

вил створення та використання бухгалтерських інформаційних систем [10].

З розвитком нових інформаційних технологій поняття інформаційної безпеки значно розширилося. Сьогодні захист процесів, інформації та діяльності в кіберпросторі передбачає не тільки втрату інформації. Іншими словами, втрата інформації супроводжується безліччю інших складних проблем. Сьогодні комплекс заходів щодо забезпечення інформаційної безпеки має враховувати, крім іншого, антивірусний захист, захист від хакерських атак і підробки даних. Наприклад, зараження комп'ютерним вірусом може призвести не тільки до видалення або крадіжки даних, а й вплинути на роботу і продуктивність співробітників і навіть призвести до зупинки виробництва.

Тому інформаційна безпека є не лише самостійним компонентом національної безпеки, а й невіддільною частиною політичної, економічної, оборонної та інших складових національної безпеки. І. Бондар пропонує розглядати національну безпеку як складову частину чотирьох компонентів: індивідуального, громадського (соціального), комерційного (ділового).

Інформаційна безпека – явище, унікальне для сучасного суспільства, і її виникнення має глобальне значення для всього людства.

Інформаційна безпека – це справді складне явище. Існує низка умов, що ускладнюють визначення цього поняття. Перелічимо найважливіші з них:

Інформаційна безпека – об'єктивне явище, зумовлене об'єктивними умовами суспільного розвитку. Виникнення інформаційної безпеки відбувається на тлі процесу інформатизації суспільства, який поки що перебуває на початковій стадії і тому потребує подальшого ретельного вивчення. Крім того, особливості інформаційної безпеки в Україні здебільшого пов'язані з реформуванням самої системи національної безпеки. Унаслідок перелічених вище чинників виникають труднощі з наданням достатньо повного визначення досліджуваного поняття. Ми вважаємо, що складність у визначенні поняття «інформаційна безпека» пов'язана ще й із тим, що феномен інформаційної безпеки вивчають із різних аспектів – технічного, юридичного, психологічного та соціального. Науковці, які розглядають це явище з погляду своїх наукових дисциплін, наповнюють термін «інформаційна безпека» власним змістом, що ще раз підкреслює його складність, ускладнюючи створення єдиного визначення.

На наш погляд, під час формулювання визначення практично всі дослідники були одноставні у своєму прагненні уточнити значення терміна «інформаційна безпека» не тільки термінологічно, а й методологічно. Виходячи з того, що сутність безпеки системи полягає у здатності зберігати свою цілісність і розвиватися, реалізуючи ці можливості в реальних умовах, зокрема несприятливих (конфлікт, ризик, невизначеність тощо), ми стверджували, що система безпеки (у нашому разі інформаційної безпеки) є адаптацією вищезазначеного. Ми дійшли основного методологічного висновку, що метою є реалізація можливостей. Тому інформаційну безпеку слід розглядати як безпеку об'єкта в інформаційному середовищі та безпеку інформаційної сфери.

Інакше кажучи, інформаційна безпека досягається не тільки засобами, методами і заходами, що захищають інформаційне середовище і оберігають суб'єкт (об'єкт) від деструктивних впливів, а й формуванням здатності суб'єкта (об'єкта) протистояти деструктивним інформаційним впливам. Таким чином, забезпечення інформаційної безпеки – це створення оптимальних умов для функціонування інформаційної інфраструктури, головним елементом якої є не комп'ютер, а людина, що може поступово розвиватися і діяти відповідно до своїх цінностей і цілей. Ми хотіли б підкреслити, що ця ідея є центральною для нашого дослідження.

На наш погляд, основний зміст виявленої системної форми інформаційної безпеки визначає інформаційну безпеку як цілісне явище. Підсумовуючи наші висновки, ми вивели визначення інформаційної безпеки.

Інформаційна безпека – це сталий стан інформаційної сфери, що гарантує її цілісність і захищеність її об'єктів за наявності внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, заснований на цінностях, потребах (життєвих інтересах) людей і усвідомленні ними цілей розвитку.

Це визначення в стислому вигляді відображає суть поняття «інформаційна безпека». Аксиологічний, епістемологічний та онтологічний аспекти розкривають філософський зміст розглядуваного визначення. Онтологічний аспект інформаційної безпеки відображає контекст управління ризиками, метою якого є забезпечення цілісності суб'єкта та стабільності інформаційного середовища. Антропологічний аспект поняття розкриває безпеку суб'єкта інформаційної взаємодії. Аксиологічні елементи поняття «інформаційна безпека» відображають цінності та цілі, що визначають інформаційні потреби людини.

По суті, інформаційна безпека – це комплексне явище об'єктивного розвитку сучасної цивілізації, спрямоване на сприяння гармонійному розвитку інформаційного суспільства. Для забезпечення інформаційної безпеки насамперед необхідно вивчити негативні наслідки, що виникають у процесі застосування інформаційних технологій, і дослідити причини їх прояву.

Не вдаючись у детальний аналіз сучасних підходів до розуміння природи національної інформаційної безпеки, не входитимемо в рамки наявних концептуальних підходів до трактування інформаційної безпеки, тобто статичних (безпека як стан захищеності інформаційного середовища та інформації, системи забезпечення тощо).

З погляду цього підходу, інформаційна безпека України, в контексті протидії реальним і потенційним загрозам, визначається як самозбереження, сталий і прогресивний розвиток безпеки інформаційної сфери, зокрема інформаційної інфраструктури, інформаційного простору, інформаційних ресурсів, інформаційних процесів та їхніх суб'єктів, а також відповідну безпеку слід розглядати як стан, за якого забезпечується досягнення національних цілей і реалізація національних інтересів в інформаційній сфері. При цьому забезпечення національної інформаційної безпеки слід розглядати як безперервний процес діяльності компетентних органів, спрямований на запобігання та боротьбу із загрозами інформаційній сфері, застосування випереджувальних заходів інформаційного впливу та сукупність умов

для цієї діяльності, що можуть бути реалізовані та керовані в довгостроковій перспективі.

Висновки. Збройне вторгнення Росії в Україну, анексія та окупація частини української території призвели до воєнно-політичних труднощів і загроз для інформаційного простору. Поряд зі стратегічною важливістю інформаційного простору для сталого розвитку сучасного суспільства, це визначає пріоритетність інформаційної безпеки в системі національної безпеки України. Тому вкрай важливо правильно зрозуміти зміст категорії «інформаційна безпека», що неможливо без її наукового визначення. Проаналізувавши різні підходи до визначення категорії «інформаційна безпека», що дають змогу всебічно та системно осмислити дане явище, можна сказати, що інформаційна безпека – це юрисдикція, спрямована на запобігання та протидію загрозам в інформаційній сфері шляхом використання позитивних засобів інформаційного впливу. Її пропонується розглядати як постійний процес діяльності органів влади та сукупність умов, за яких ця діяльність може здійснюватися і контролюватися в часі.

Інформаційна безпека як ключова складова національної безпеки охоплює такі пріоритетні напрями Захист інформаційного простору та безпека культурного генофонду людства в умовах глобалізації, тобто окрім правових, організаційних і технічних засобів і методів, важливо ще раз підкреслити, що соціокультурний вимір є важливою складовою процесу забезпечення безпеки інформаційного середовища.

Список літератури:

1. Аніловська Г. Я. Інформаційна безпека підприємства в умовах використання сучасних інформаційних технологій. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2008, вип. 18.9. С. 270.
2. Баранов О. П. Передумови створення Державної спеціальної служби транспорту та її завдання в системі національної безпеки України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2014. № 3. С. 60–65.
3. Бондар І. Р. Інформаційна безпека як основа національної безпеки. *Mechanism of Economic Regulation*. 2014. № 1. С. 68–75.
4. Гурковський В. І. Безпека як об'єкт правовідносин в умовах глобального інформаційного суспільства. *Правова інформатика*. 2010. № 2(26). С. 72–77.
5. Данильян О. Г., Дзьобань О. П., Панов М. І. Національна безпека України : структура та напрямки реалізації: навчальний посібник. Х. : Фоліо, 2002. 285 с.
6. Ліпкан В.А., Харченко Л.С., Логінов О.В. Інформаційна безпека України : Глосарій. К. : Текст, 2004. 136 с.
7. Присяжнюк М. М. Інформаційна безпека України в сучасних умовах. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2013. Вип. 30. С. 42–46.
8. Ткачук Т. Ю., Довгань О. Д. Система інформаційної безпеки України : онтологічні виміри. *Інформація і право*. 2018. № 1 (24). С. 89–104.
9. Шатун В. Т. Інформаційна безпека – невід'ємна складова національної безпеки України. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. 2016. Т. 267. Вип. 255. С. 174–180.
10. NIST Interagency or Internal Report 7298 : Glossary of Key Information Security Terms : Richard L. Kissel, editor, Computer Security Division, Information Technology Laboratory. Revision 2. Gaithersburg, MD, USA : National Institute of Standards and Technology, 2013. 222 p.

**Novytskyi V.A. GENESIS OF THE CONCEPT “INFORMATION SECURITY”:
ORIGIN AND ESTABLISHMENT**

This article considers the origin of the concept of information security as an integral component of national security. The author analyzes the historical interpretations of this concept and cites different views of domestic scientists on this topic. Particular attention is paid to the relevance of information security, especially in the conditions of a full-scale war with the Russian Federation. The purpose of the study is the analysis of theoretical developments regarding the evolution of the concept of information security by determining its essence as the main and integral direction of national security. It is noted that the current legislation of Ukraine does not contain a detailed definition of this concept. Still, normative acts related to information security consider it in the context of the general concept of national security. Information security is not only a separate component of national security but also an integral part of political, economic, defense, and other components of national security, since all types of relations between subjects of the information society are based on the consumption and exchange of information. It has been proven that the information security of Ukraine should be considered as a state, conditions of action of real and potential threats, which ensures self-preservation, stable and progressive development of the information sphere, including the security of information infrastructure, information space, information resources, information processes, and their subjects, as well as achievement of relevant national goals and realization of national interests in the information sphere. It is proposed to consider information security as a permanent process of activities of competent authorities, aimed at prevention, countering threats in the information sphere, the use of active measures of information influence, as well as a set of conditions of such activity, which are implemented and can be controlled for a long time.

Key words: *information, informational security, state information policy, threats to information security, National security, national security strategy.*

Опанащук П.В.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ГУМАНІТАРНОЮ СФЕРОЮ

У статті здійснено аналіз понятійно-категоріального апарату, який лежить в основі реалізації державної гуманітарної політики, а також з'ясовано сутність, напрями та завдання гуманітарної політики України. При цьому зазначається, що базовим для розуміння сутності гуманітарної політики держави є поняття гуманітарної сфери суспільних відносин. У ході проведеного дослідження встановлено, що в сучасному науковому дискурсі існує два підходи до трактування сутності гуманітарної сфери. У широкому розумінні цієї категорії береться до уваги як духовна, так і соціальна сторона буття людини. Вузьке трактування гуманітарної сфери зосереджується на сфері розвитку духовного життя суспільства.

Акцентується увага на важливості чіткої ідентифікації й розмежування соціальної та гуманітарної сфер у процесі реалізації державної політики. У практиці державного управління пропонується надавати перевагу поняттю «гуманітарна сфера» у його вузькому значенні задля уникнення двозначності й дублювання функцій на організаційно-інституційному рівні державного управління. Соціальна політика розглядається як така, що має на меті забезпечення добробуту в суспільстві шляхом застосування відповідних фінансово-економічних заходів й яка адресована, у першу чергу, тим категоріям населення, що потребують державної підтримки. Гуманітарна ж політика, виходячи з вузького трактування гуманітарної сфери, повинна першочергово орієнтуватися на підтримку й розвиток духовного життя людини і суспільства, сприяти розвитку освітніх, культурних, творчих та інтелектуальних здібностей особистості з урахуванням її етнічної та релігійної самоідентифікації.

Державне управління гуманітарною сферою розглядається як цілеспрямований організаційний та регулюючий вплив держави, метою якого є створення умов для розвитку духовного життя людини і суспільства, зростання освітнього потенціалу, творчих й інтелектуальних здібностей особистості, гармонізації міжетнічних та міжконфесійних відносин, збереження культурної спадщини тощо.

Ключові слова: гуманітарна сфера, гуманітарний розвиток, соціальна сфера, державна гуманітарна політика, державне управління гуманітарною сферою.

Постановка проблеми. Євроінтеграційні процеси, які відбуваються в Україні, започаткували глибоку модернізацію усієї системи державного управління, у тому числі вивели на порядок денний нові орієнтири гуманітарної політики, яка базується на засадах безпеки людини, створення умов для розширення її прав і свобод, поваги до національних та релігійних особливостей, толерантного ставлення до культурного різноманіття тощо. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання удосконалення форм і методів державного впливу на функціонування гуманітарної сфери, адже від ефективності державної гуманітарної політики значною мірою залежить процес національного розвитку й самоідентифікації української нації загалом.

Для повноцінного розуміння тих процесів, які відбуваються в сфері гуманітарного розвитку на сучасному етапі державотворення, а також з метою

уникнення неоднозначності тлумачення термінів у практиці державного управління, важливо здійснити аналіз відповідного понятійно-категоріального апарату, а також з'ясувати сутність державної гуманітарної політики та державного управління гуманітарною сферою загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на актуальність даної теми, різні її аспекти у своїх працях дослідили такі вітчизняні автори, як М. Баюк [1], Н. Белашова, С. Горбатюк [3], В. Градівський, В. Дерега [7], В. Дзоз [8], С. Кіндзерський [12], А. Мойсіяха, О. Поступна [13], О. Степанко [14], Л. Сергієнко, Ю. Стельмащук, О. Чечель [18] та ін. Однак потреба в пошуку шляхів удосконалення державної гуманітарної політики в умовах сучасних трансформацій, зокрема й адаптації до норм та стандартів Європейського Союзу, зумовлює необхідність подальших досліджень у цій галузі.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення аналізу існуючих у вітчизняній історіографії теоретико-методологічних підходів до визначення сутності державної гуманітарної політики та державного управління гуманітарною сферою.

Виклад основного матеріалу. Базовим для розуміння сутності гуманітарної політики є поняття гуманітарної сфери суспільних відносин. О.Чечель наголошує на відсутності єдиного підходу до визначення сутності гуманітарної сфери в науковому середовищі, що суттєво ускладнює реалізацію гуманітарної політики держави й спричиняє низьку ефективність механізмів державного управління у цій сфері [18, с. 139].

Для розуміння сутності гуманітарної сфери важливо з'ясувати зміст понять «гуманізм» і «сфера», які й лежать в основі даної категорії. Так, згідно з визначенням, яке міститься в Філософському енциклопедичному словнику, «гуманізм» (від лат. *humanus* – людський, людяний) – це «система світоглядних орієнтацій, центром яких є людина, її самість, високе призначення та право на вільну самореалізацію. Гуманізм визнає вивільнення можливостей людини, її благо критерієм оцінки соціальних інститутів, а людяність – нормою стосунків між індивідами, етнічними й соціальними групами, державами» [17, с. 134]. Тобто, людина розглядається як центральний елемент соціальних процесів. Завдяки цьому гуманізм перетворюється на призму, крізь яку визначається система поведінкових стандартів, метою яких є узгодження інтересів та потреб окремих індивідів між собою, а також погодження їх із загальнодержавними й громадськими інтересами [19, с. 564].

Термін «сфера» вживається у різних значеннях. Найбільше співвідноситься з гуманітарною складовою одне із визначень, яке подається в Тлумачному словнику української мови А.Івченка як «галузь фізичного й духовного життя; галузь знання й духовного виробництва» [10, с. 463]. Це характеристики, які безпосередньо пов'язані з діяльністю людини або суспільства загалом. Найчастіше виділяють три основні сфери суспільного життя: гуманітарну, економічну і політичну [15, с. 16]. В.Бакуменко й А. Михненко до цього переліку додають ще соціальну й міжетнічну сфери [9, с. 692].

В. Дерєга, узагальнюючи підходи до трактування категорій «гуманізм» і «сфера», зазначає, що «гуманітарна сфера суспільства пов'язана з реалізацією духовного потенціалу особистості, процесами зростання можливостей людини, її добробуту, безпеки, здоров'я та духовності» [7].

Такий підхід до розуміння гуманітарної сфери дещо розширює зону її компетенції за рахунок такої соціальної складової, як забезпечення безпеки, добробуту людини, охорони її здоров'я. В цьому криється головна теоретична проблема з'ясування сутності гуманітарної сфери – її тісний зв'язок із соціальною сферою.

У практиці державного управління фактично всі українські уряди завжди пов'язували гуманітарну сферу із соціальною, маючи на меті, зокрема, забезпечення соціальної безпеки населення та покращення його соціального захисту. З цього приводу В. Карлова зазначає, що ці сфери, хоч і тісно взаємопов'язані, але водночас вони не є тотожними [11, с. 43]. Саме тому, задля побудови ефективної організаційної структури державного управління в гуманітарній сфері, важливо розмежувати соціальну й гуманітарну сфери суспільної діяльності, а також визначити складові елементи, які лежать в їхній основі.

З цього приводу О. Степанко звертає увагу на те, що категорію «соціальна сфера» можна використовувати в широкому й вузькому значеннях. Зокрема, у широкому розумінні соціальну сферу можна охарактеризувати як «сферу прояву засад соціальності через взаємодію індивідів та спільнот, а також через функціонування соціальних інститутів». Натомість у вузькому трактуванні соціальну сферу слід розглядати як «сферу інтересів держави, спрямовану на суспільну підтримку і допомогу тим соціальним групам людей, які не можуть внаслідок певних причин брати участь у системі суспільного виробництва, або можуть брати обмежену участь з огляду на стан здоров'я, вік тощо». Інколи поняття соціальної сфери пов'язують, насамперед, із такою складовою соціального захисту, як соціальне забезпечення [14, с. 205].

Існує також досить розгалужений спектр підходів до розуміння сутності гуманітарної сфери. За визначенням В. Гошовської, гуманітарна сфера є «системою, що включає в себе єдність об'єктивних і суб'єктивних факторів суспільного життя, що мають на меті створення умов для соціально-гуманітарного розвитку суспільства, соціальної, інтелектуально-духовної безпеки людини і суспільства, реалізацію її соціальних, духовних потреб, формування і збагачення творчого потенціалу особи, всебічну реалізацію її сутнісних сил, соціодинаміку освіти, науки, культури» [4, с. 262–263]. Домінуючою в даному визначенні є соціальна складова. Однак складність і багатогранність гуманітарної сфери зумовлює суттєві розбіжності серед науковців у поглядах на те,

як розмежувати соціальну й гуманітарну складову в характеристиці цієї категорії.

При цьому багато вчених, намагаючись охарактеризувати гуманітарну сферу людського буття, включають до неї як духовну, так і матеріальну діяльність людини – сюди відносять як розвиток мови, культури, освіти, науки, забезпечення релігійних свобод, так і охорону здоров'я, природи, соціальний захист населення тощо. С. Кіндзерський, для прикладу, здійснивши аналіз діючої структури органів державної влади, дійшов висновку, що до гуманітарної сфери в Україні належать освіта, наука, культура, охорона здоров'я, фізична культура, спорт і туризм [12, с. 48].

Схожу точку зору на перелік фундаментальних галузей, які лежать в основі гуманітарної сфери, має С. Гробатюк. Поряд з освітою та культурою в якості фундаментальних галузей дослідник виділяє сферу охорони здоров'я. Як зазначає С. Горбатюк, саме ці сфери є головним індикатором стану людського розвитку, який визначає місце країни в світовому співтоваристві й виступає показником ефективності національної політики стосовно людини [3, с. 80].

Автори аналітичної доповіді «Гуманітарна політика в Україні: виклики та перспективи (Біла книга)» дещо розширюють цей перелік і до гуманітарної сфери відносять розвиток науки, культури, освіти, а також сферу етнонаціональних відносин, мовну, молодіжну політики тощо [5, с. 5].

Як бачимо, є багато поглядів на те, які складові належать до гуманітарної сфери суспільних відносин. Найменше суперечностей викликає приналежність до цього переліку освіти, науки та культури. О. Степанко, виділяючи складові елементи гуманітарної сфери, наголошує на тому, що вони повинні відображати, перш за все, стан духовного життя людини й суспільства. Вчений зазначає, що саме освіта, наука й культура є тими фундаментальними галузями, які визначають темпи та якість цивілізаційного прогресу та розвитку людства. До їхніх підгалузей вчений відносить виховання, інформаційне середовище, фізкультуру, спорт, дозвілля, туризм, релігію й етнічні відносини [14, с. 207].

З іншого боку, якщо сприймати гуманітарну сферу переважно як сферу духовного буття людини, то тоді такі галузі, як освіта, наука, культуру чи охорону здоров'я можна віднести як до соціальної, так і до гуманітарної сфери суспільної діяльності однаковою мірою. Це, на перший погляд, може створити передумови для погляду на гуманітарну та соціальну сфери як на дві тотожні

об'єктні зони державного управління. З цього приводу О. Чечель цілком справедливо вказує на хибність такого підходу, адже така нечіткість й лежить в основі неефективності діючої системи державного управління гуманітарною та соціальною сферами. Таким чином, неоднозначність трактувань з даного питання у теоретичній площині породжує проблеми під час реалізації відповідної державної політики на практиці [18, с. 139–140].

Саме тому важливо розмежувати, які аспекти суспільного життя стосуються гуманітарної сфери, а які – соціальної. Також постає потреба у з'ясуванні критеріїв, які відмежовують гуманітарну сферу від інших сфер суспільної діяльності. О. Чечель в основу даних критеріїв кладе цілі, які ставляться людиною в ході такої діяльності. До галузі гуманітарної політики держави, зокрема, відносяться ті види діяльності, які мають на меті досягнення цілей самореалізації та саморозвитку людини. Натомість діяльність людини, спрямована на отримання суспільних благ, матеріальних благ для подальшої реалізації власних інтересів, прав та потреб (наприклад, економічна діяльність), виходить за межі предметної сфери гуманітарної політики. Тобто, рисою, яка відрізняє гуманітарну сферу від усіх інших сфер суспільної діяльності, є відсутність відносин виробництва, адже основна увага тут приділяється самореалізації, саморозвитку й самовдосконаленню особистості [18, с. 139, 141].

Схожої точки зору дотримується й М. Баюк, зазначаючи, що «гуманітарна сфера – це сукупність невиробничих соціально-орієнтованих галузей, що сприяють задоволенню духовного рівня особистості, суспільства, забезпеченню гарантованих державою прав і свобод людини шляхом надання освітянських послуг громадянам» [1, с. 14–15].

Узагальнюючи вищезазначене, можна дійти висновку, що в сучасному науковому дискурсі існує два підходи до трактування сутності гуманітарної сфери. У широкому розумінні цієї категорії береться до уваги як духовна, так і соціальна сторона буття людини. Вузьке трактування гуманітарної сфери зосереджується переважно на сфері розвитку духовного життя суспільства загалом та людини зокрема [14, с. 205–207].

Варто зазначити, що широке трактування поняття гуманітарної сфери не бере до уваги того, що соціальна та гуманітарна сфери, хоч і тісно взаємопов'язані, але водночас вони не є тотожними. В. Карлова з цього приводу наголошує на тому, що «гуманітарна сфера – це передусім ідейна, ціннісна сфера» [11, с. 43]. Слушною також

вважаємо позицію, яку висловлює з цього приводу В.Дзоз, стверджуючи, що «гуманітарна сфера розкривається через елемент реалізації духовності людини і громадянина, орієнтованої на її особистісний розвиток у напрямі досягнення нової суспільної якості» [8, с. 62–63]. Гуманітарну сферу переважно у вузькому її трактуванні розглядають також О. Степанко [14, с. 205], В. Скуратівський, В. Трощинський, С. Чукут [6] та інші науковці.

Вважаємо, що з точки зору розмежування сутнісних характеристик соціальної та гуманітарної сфер, наведених вище, найбільш обґрунтованим є визначення категорії «гуманітарна сфера», яке пропонує О.Степанко, й яке базується на вузькому трактуванні цього поняття, а саме: «це відносно самостійна сфера суспільної діяльності, яка спрямована на забезпечення духовного життя людини і суспільства, складається із сукупності галузей, які орієнтовані на максимальне розкриття потенціалу кожної людини і соціуму в цілому, розвиток творчих й інтелектуальних здібностей особистості, збереження культурного різноманіття» [14, с. 205].

На нашу думку, для забезпечення ефективності реалізації механізмів державного управління гуманітарною сферою важливо розмежовувати широке й вузьке трактування цієї категорії. У сфері практичного застосування на рівні державного управління й у теоретичних дослідженнях багатьох науковців домінує сприйняття гуманітарної сфери у широкому розумінні цього поняття. Зручність такого підходу зумовлена відсутністю потреби у чіткому розмежуванні гуманітарної та соціальної сфер суспільного життя. Однак, на наше переконання, важливо чітко ідентифікувати й розмежовувати ці дві сфери життя суспільства, надаючи перевагу поняттю «гуманітарна сфера» у його вузькому значенні. Це дозволить уникнути двозначності й дублювання функцій на організаційно-інституційному рівні державного управління гуманітарною сферою, а також позитивно вплине на визначення конкретних складових елементів цієї сфери, які лежать в основі реалізації державної гуманітарної політики.

Як бачимо, гуманітарна сфера є досить складною не лише у своїй структурній побудові, але й з точки зору сутнісних характеристик. Саме тому розуміння сутності гуманітарної сфери дозволяє більш чітко окреслити специфіку державної гуманітарної політики загалом.

Вітчизняна історіографія містить широкий спектр визначень та характеристик гуманітарної політики. Усі вони різняться між собою залежно

від того, яке розуміння гуманітарної сфери береться за основу. Для прикладу, в Енциклопедичному словнику з державного управління гуманітарна політика характеризується як «система принципів, цілей, механізмів, послідовних заходів, що мають на меті створення умов для соціально-гуманітарного розвитку суспільства, соціальної, інтелектуально-духовної безпеки людини й суспільства, реалізацію її соціальних, духовних потреб, формування і збагачення творчого потенціалу особи, всебічну самореалізацію її сутнісних сил, соціодинаміку освіти, науки, культури тощо» [9, с. 127]. Дане визначення, на нашу думку, більше співвідноситься з характеристикою соціально-гуманітарної політики, оскільки розглядає гуманітарну сферу в широкому її розумінні.

Цей приклад показує тісну взаємозалежність гуманітарної та соціальної політики. У зв'язку з цим задля уникнення двозначності у трактуванні цих категорій С. Бондаренко та Н. Бугас пропонують при характеристиці соціальної політики виходити з вузького розуміння цієї категорії й розглядати соціальну політику як метод державного регулювання ринкової економіки шляхом розподілу і перерозподілу суспільних благ [2]. Тобто, соціальну політику можна трактувати як таку, яка має на меті забезпечення добробуту в суспільстві шляхом застосування відповідних фінансово-економічних заходів й яка адресована, у першу чергу, певним категоріям населення, що потребують державної підтримки.

З іншого боку, такі дослідники як О.Поступна та О.Степанко у процесі вироблення державної гуманітарної політики пропонують дотримуватися, у першу чергу, вузького розуміння гуманітарної сфери [13, с. 337; 14, с. 205–206]. Гуманітарна політика, таким чином, першочергово повинна орієнтуватися на підтримку й розвиток духовного життя людини і суспільства, сприяти розвитку освітніх, культурних, творчих та інтелектуальних здібностей особистості з урахуванням її етнічної та релігійної самоідентифікації. Такий підхід дозволить уникнути двозначності й дублювання функцій на організаційно-інституційному рівні державного управління гуманітарною та соціальною сферами.

На нашу думку, найбільш повним є відображення сутності гуманітарної політики з урахуванням вузького розуміння гуманітарної сфери у формулюванні, поданому у виданні «Управління соціальним і гуманітарним розвитком»: «це сукупність цілей, принципів, механізмів і конкретних заходів, спрямованих на створення умов

для повноцінного гуманітарного розвитку суспільства, розкриття і збагачення його інтелектуального потенціалу, забезпечення всебічної духовно-творчої реалізації особистості та необхідної для цього соціодинаміки освіти, науки, мистецтва, літератури та інших складових духовного життя» [16, с. 41]. Дане формулювання містить перелік складових, які формують цілісну систему гуманітарної політики, її завдання, а також ключові сфери реалізації гуманітарної політики, такі як освіта, наука, мистецтво, література тощо.

Отже, гуманітарна політика має на меті удосконалення суспільства, а також спрямована на забезпечення розкриття потенціалу кожного із його членів шляхом впровадження відповідних державно-управлінських дій. До основних завдань державної гуманітарної політики можна віднести створення умов для розвитку й самореалізації особистості, задоволення освітніх потреб усіх членів суспільства, формування та утвердження системи духовних цінностей, гармонізацію етнонаціональних та релігійних відносин тощо.

Загалом гуманітарну політику, яка є основою гуманітарного розвитку, можна розглядати як окрему галузь або як напрям реалізації державою своїх функцій, адже розвиток таких складових гуманітарної сфери, як культура, мистецтво, освіта, збереження культурної спадщини, забезпечення функціонування культурно-освітніх закладів тощо належать до основних функцій державного управління [14, с. 206].

З урахуванням наведених вище ознак, державне управління гуманітарною сферою можна охарактеризувати як «цілеспрямований організаційний та регулюючий вплив держави на стан і розвиток гуманітарної сфери, яка спрямована на забезпечення духовного життя людини і суспільства, складається із сукупності галузей, які орієнтовані на максимальне розкриття потенціалу кожної людини і соціуму в цілому, розвиток творчих й інтелектуальних здібностей особистості, збереження культурного різноманіття шляхом запровадження державної гуманітарної політики, виробленої політичною системою та законодавчо закріпленої, через діяльність органів державної влади, наділених необхідною компетенцією» [14, с. 206].

Висновки. Таким чином, гуманітарна політика держави має на меті регулювання тих аспектів людського буття, у яких відбувається, перш за все, розвиток її людського потенціалу. Вона виявляється у послідовному здійсненні заходів, спрямованих на підтримку гуманітарного розвитку суспільства згідно з визначеними цілями, напрямками

та принципами, з урахуванням пріоритетів розвитку гуманітарної сфери та загальнонаціональних інтересів. Визначальною особливістю гуманітарної політики держави є те, що вона має досить неоднорідну структуру й складається з багатьох елементів, які інколи, на перший погляд, є зовсім не пов'язаними між собою. Однак усі вони мають на меті удосконалення суспільства, а також спрямовані на забезпечення розкриття потенціалу кожного із його членів шляхом впровадження відповідних державно-управлінських дій.

Список літератури:

1. Баюк М. Формування та реалізація політики державної безпеки в гуманітарній сфері України : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.05 / Хмельниц. облрада, Хмельниц. ун-т упр. та права. Хмельницький : ХУУП, 2018. 24 с.
2. Бондаренко С.М., Бугас Н.В. Соціальна політика держави як основа забезпечення соціального розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 2 URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1981> (дата звернення: 28.08.2024).
3. Горбатюк С. Концептуалізація моделі гуманітарної політики в Україні на сучасному етапі реформ. *Ефективність державного управління*. 2018. Вип. 2 (55). Ч. 1. С. 80-90.
4. Гошовська В. Соціальна держава: типи, сутність, зміст. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Київ, 2007. № 3. С. 259-265.
5. Гуманітарна політика в Україні: виклики та перспективи (Біла книга): аналіт. доп. / [Сінайко О. О.(кер. авт. кол.), Тищенко Ю. А., Каплан Ю. Б., Михайлова О. Ю., Валевський О. Л. та ін.]; за заг. ред. Ю. Б. Каплан, Ю.А. Тищенко. Київ: НІСД, 2020. 136 с.
6. Гуманітарна політика в Україні : навч. посіб. / В.Скуратівський, В.Трощинський, С.Чукот. Київ: Вид-во УАДУ "Міленіум". 2002. 262 с.
7. Деріга В.В. Соціальна і гуманітарна політика: Навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили. 2012. 178 с. URL: <https://buklib.net/books/35854/> (дата звернення: 28.08.2024).
8. Дзоз В. Гуманітарна політика України в контексті суспільної модернізації (соціально-філософський аналіз) : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03 / Ін-т вищ. освіти АПН України. Київ, 2007. 380 с.
9. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.
10. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови. Харків: ФОЛІО, 2002. 543 с.
11. Карлова В. Місце та роль гуманітарного простору держави у формуванні національної самосві-

домості. *Вісник Національної академії державного управління*. 2013. № 11. С. 40–47.

12. Кіндзерський С. Державне управління в гуманітарній сфері регіону України: стан та тенденції розвитку : дис. ... к.держ.упр. : 25.00.02 «Механізми державного управління». Київ. 2006. 205 с.

13. Поступна О. В. Сутність і складові гуманітарної сфери. *Державне управління та місцеве самоврядування* : тези XII Міжнар. наук. конгресу, 29 березня 2012 р. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр». 2012. С. 336–337.

14. Степанко О.В. Сутність, мета, завдання та складові гуманітарної сфери. *Теорія та практика державного управління*. 2012. Вип. 3(38). С. 201–208.

15. Сушко А.І., Мамонтова Е.В., Краснопольська Т.М. Гуманітарна політика дер-

жави : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Одеса, 2022. 48 с.

16. Управління соціальним і гуманітарним розвитком: навч. посіб. / [авт. кол. : В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, П. К. Ситник та ін.]; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського : у 2 ч. К. : НАДУ, 2008. Ч. 2. 290 с.

17. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис. 2002. 742 с.

18. Чечель О.М. Поняття і зміст механізмів державного управління в гуманітарній сфері. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. № 3 (22). С. 137–145.

19. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова) [та ін.]. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1: А-Г. 670 с.

Oranashchuk P.V. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO DEFINING THE ESSENCE OF THE STATE HUMANITARIAN POLICY AND PUBLIC ADMINISTRATION OF THE HUMANITARIAN SPHERE

The article analyses the conceptual and categorical apparatus underlying the implementation of the State humanitarian policy, and also clarifies the essence, directions and objectives of Ukraine's humanitarian policy. It is noted that the concept of the humanitarian sphere of social relations is fundamental to understanding the essence of the State humanitarian policy. In the course of the research, it is established that in the modern scientific discourse there are two approaches to the interpretation of the essence of the humanitarian sphere. In a broad sense, this category takes into account both the spiritual and social aspects of human existence. The narrow interpretation of the humanitarian sphere focuses on the development of the spiritual life of society.

Attention is focused on the importance of clear identification and separation of the social and humanitarian spheres in the process of implementing the state policy. In the practice of public administration, it is proposed to give preference to the concept of 'humanitarian sphere' in its narrow sense in order to avoid ambiguity and duplication of functions at the organisational and institutional level of public administration. Social policy is considered to be aimed at ensuring welfare in society through the application of appropriate financial and economic measures and is addressed primarily to those categories of the population in need of state support. Humanitarian policy, based on a narrow interpretation of the humanitarian sphere, should primarily focus on supporting and developing the spiritual life of a person and society, promoting the development of educational, cultural, creative and intellectual abilities of an individual, taking into account his or her ethnic and religious self-identification.

Public administration of the humanitarian sphere is seen as a purposeful organisational and regulatory influence of the State, the purpose of which is to create conditions for the development of the spiritual life of a person and society, growth of educational potential, creative and intellectual abilities of an individual, harmonisation of interethnic and interfaith relations, preservation of cultural heritage, etc.

Key words: humanitarian sphere, humanitarian development, social sphere, state humanitarian policy, public administration of the humanitarian sphere.

МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 327.7 : 328

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.4/08>**Богданова В.О.**

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РОЛЬ МІЖПАРЛАМЕНТСЬКОЇ СПІВПРАЦІ У ФОРМУВАННІ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

У статті наголошено, що міжпарламентська співпраця відіграє ключову роль у формуванні міжнародної політики, надаючи парламентарям можливість впливати на глобальні процеси та сприяти вирішенню важливих міжнародних питань. Завдяки такій співпраці, національні парламенти отримують змогу активно долучатися до розробки та реалізації міжнародних політик, забезпечуючи їхню ефективність та узгодженість на глобальному рівні. Дослідження показало, що виклики, з якими стикаються міжнародні парламентські організації, включають різноманітність політичних систем, культурні відмінності, геополітичні конфлікти, недостатню інституційну спроможність та вплив національних інтересів. Водночас наголошено на тому, що для подолання цих викликів перспективними є заходи зі зміцнення інституційних механізмів, посилення діалогу та співробітництва, використання цифрових технологій, просування демократичних цінностей та залучення громадянського суспільства до процесу формування міжнародної політики. Підкреслено, що однією з ключових особливостей міжпарламентської співпраці є її здатність бути гнучким інструментом для реагування на нові виклики міжнародної політики.

Важливим є те, що розвиток міжпарламентської співпраці, який ґрунтується на діалозі, навчанні та обміні досвідом, сприяє підвищенню ефективності міжнародної політики, зміцненню демократичних інститутів і створенню умов для більш гармонійного співіснування держав на світовій арені. Однак для досягнення максимальних результатів необхідно продовжувати удосконалювати механізми співпраці, враховуючи сучасні виклики та реалії глобальної політики.

Зроблено висновок про те, що роль міжпарламентської співпраці у формуванні міжнародної політики є надзвичайно важливою, оскільки вона забезпечує платформу для обговорення та узгодження позицій з ключових питань глобального значення. Зокрема, міжнародні парламентські асамблеї та форуми виступають ефективними інструментами для вироблення спільних підходів до вирішення таких проблем, як мир та безпека, економічний розвиток, захист прав людини, а також екологічна стійкість.

Ключові слова: механізми співпраці, міжпарламентська співпраця, міжнародна політика, міжпарламентська взаємодія, парламентські інституції, парламент, виклики, прийняття рішень.

Постановка проблеми. Міжпарламентська співпраця відіграє важливу роль у формуванні міжнародної політики та забезпеченні стабільності в умовах глобальних викликів. Однак, сучасний етап розвитку міжнародних відносин характеризується зростанням напруженості, політичної поляризації та новими геополітичними викликами, що створює серйозні перешкоди для ефективної взаємодії парламентів різних держав.

Відсутність належного рівня координації та довіри між парламентськими інституціями призводить до зниження ефективності міжнарод-

ної політики, ослаблення дипломатичних зусиль та уповільнення процесів мирного вирішення конфліктів. На тлі посилення авторитарних тенденцій у деяких країнах, зростання націоналістичних настроїв та порушення принципів міжнародного права виникає необхідність у пошуку нових підходів до міжпарламентської співпраці, що сприятимуть зміцненню міжнародного правопорядку та розвитку демократичних інститутів.

З огляду на це, важливим є дослідження теоретичних засад міжпарламентської співпраці та аналіз її практичного значення у контексті сучасних

геополітичних реалій. Це сприятиме виробленню нових підходів до міжнародної парламентської дипломатії, які б відповідали сучасним викликам та забезпечували ефективне співробітництво між державами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У останні роки значна увага науковців спрямована на дослідження ролі міжпарламентської співпраці у формуванні міжнародної політики. Це питання активно вивчають дослідники, зокрема, зосереджуючи увагу на теоретичних і практичних аспектах міжпарламентської взаємодії. Відтак, актуальними є праці А.І. Бойка [1], який розглядає теоретичні основи міжпарламентської співпраці та її вплив на формування міжнародної політики. Бойко [1] підкреслює, що міжпарламентська дипломатія стала важливим інструментом у глобалізації політичних процесів та забезпеченні міжнародної безпеки. У роботах С.В. Гончарука [4] досліджено сучасні тенденції міжпарламентської дипломатії, зокрема вплив глобалізації на міжпарламентські відносини та виклики, які виникають у цьому контексті.

О.І. Євсєєва [5] акцентує увагу на аналізі різних моделей взаємодії національних парламентів у складі міжнародних організацій. В. С. Коваль [7] вказує на вплив міжпарламентської взаємодії на формування глобальних політичних норм, відзначаючи, що національні парламенти відіграють ключову роль у реалізації міжнародних зобов'язань та стандартизації глобальної політики. М.П. Лаврова [9] підкреслила важливість участі українського парламенту у міжнародних міжпарламентських платформах для формування глобальних політичних норм та стандартів. Ю.О. Мельниченко [10] аналізує український контекст міжпарламентської співпраці, відзначаючи, що ефективність цієї взаємодії залежить від інтеграції української політики у глобальні процеси.

Публікації І.В. Петренка [11] і Н.А. Сидоренка [12] зосереджені на специфіці міжпарламентської співпраці в контексті європейської інтеграції та глобальних викликів. О.Г. Тимченко [13] і В.Б. Шевченко [15] досліджують взаємодію міжпарламентських інститутів та їхній вплив на міжнародні політичні процеси, зокрема на формування глобальних стратегій та норм.

Усі ці дослідження підкреслюють значущість міжпарламентської співпраці як ефективного інструменту формування міжнародної політики та вказують на важливість інтеграції національних інтересів у глобальний контекст.

Постановка завдання. Метою цієї статті є комплексний аналіз ролі міжпарламентської співпраці у формуванні міжнародної політики з акцентом на теоретичні основи та практичне значення цієї взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Міжпарламентська співпраця є важливим інструментом сучасної міжнародної політики, що дозволяє парламентарям різних держав обмінюватися досвідом, обговорювати ключові питання глобального масштабу та сприяти налагодженню діалогу між державами. У контексті глобалізації та зростання геополітичних викликів роль міжпарламентської співпраці значно зросла, оскільки вона дозволяє знаходити спільні рішення для складних міжнародних проблем.

Міжпарламентська співпраця є ключовим елементом у формуванні міжнародної політики та зміцненні глобальної стабільності. Дослідження показали, що ефективна міжпарламентська взаємодія здатна значно підвищити рівень довіри між державами, сприяти обміну досвідом у вирішенні спільних проблем та сприяти розвитку міжнародного правопорядку [1;8].

Одним із основних результатів дослідження є встановлення факту, що міжпарламентські інституції, такі як Міжпарламентський союз та ПАРЕ, активно впливають на процеси демократизації, забезпечуючи платформу для обговорення питань глобальної безпеки, прав людини та розвитку. Їх діяльність сприяє гармонізації законодавства та впровадженню спільних стандартів, що є важливим для зміцнення міжнародного співробітництва.

Аналіз також виявив, що у багатьох країнах світу міжпарламентська співпраця допомагає подолати політичні бар'єри та сприяє зниженню рівня напруженості у міжнародних відносинах. Наприклад, парламентські асамблеї регіональних організацій, таких як Європейський парламент, виступають важливим інструментом у процесах інтеграції країн-членів ЄС, забезпечуючи ефективну координацію політик у різних сферах, включаючи економіку, безпеку та права людини [12; 15].

Однак, незважаючи на значний потенціал міжпарламентської співпраці, існують і серйозні виклики. Наприклад, політична поляризація та зростання націоналістичних настроїв можуть перешкоджати досягненню консенсусу на міжпарламентських форумах. Це підкреслює необхідність подальшого вдосконалення механізмів міжпарла-

ментської взаємодії, зокрема шляхом посилення ролі громадянського суспільства та залучення експертів для обговорення складних питань.

Помітним є те, що міжпарламентська співпраця, яка базується на принципах взаємної поваги, відкритості та прагненні до спільних рішень, є важливим інструментом у забезпеченні стабільності та безпеки на міжнародній арені. Водночас, для підвищення її ефективності необхідно враховувати сучасні виклики та розвивати нові підходи до співпраці, що відповідають актуальним геополітичним реаліям [2; 5; 9].

Важливим аспектом є створення механізмів, що забезпечують прозорість і підзвітність діяльності міжнародних парламентських інституцій. Це включає не лише моніторинг політичних рішень, але й контроль за фінансовими аспектами діяльності депутатів, що є ключовим для забезпечення довіри між державами-учасниками. Наприклад, у рамках Європейського парламенту впроваджені заходи щодо забезпечення фінансової прозорості, які включають обов'язкове декларування фінансових інтересів та активів парламентарів. Ці декларації є відкритими для громадськості та регулярно перевіряються незалежними органами, що значно знижує ризик виникнення конфлікту інтересів та корупційних зловживань.

Аналогічні підходи застосовуються і в інших міжнародних парламентських структурах. Зокрема, в Парламентській асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) діють механізми контролю за дотриманням етичних стандартів, включаючи правила щодо прийняття подарунків та участі в лобістських ініціативах. Ці заходи спрямовані на забезпечення незалежності та неупередженості парламентарів у їхній діяльності [3; 5; 8].

Одним із важливих результатів впровадження таких механізмів є підвищення рівня довіри до міжнародних парламентських інституцій, що, своєю чергою, сприяє більш ефективній співпраці між країнами. Наприклад, у рамках Міжпарламентського союзу (МПС) спільні ініціативи щодо боротьби з корупцією та підтримки демократії стали можливими завдяки чітко визначеним етичним стандартам і прозорим механізмам взаємодії між парламентами різних країн [12].

Ці приклади свідчать про те, що впровадження системи фінансової прозорості та етичного контролю є критично важливим для зміцнення міжпарламентської співпраці та забезпечення її ефективності. Крім того, такі заходи дозволяють запобігати зловживанням і забезпечувати більш справедливе прийняття рішень на міжнародному

рівні, що сприяє загальному зміцненню міжнародного правопорядку.

Важливим аспектом міжпарламентської співпраці є також налагодження ефективних механізмів обміну інформацією між парламентами різних країн. Наприклад, одним із найефективніших інструментів у цій сфері є створення міжнародних баз даних, до яких мають доступ парламентарі та представники виконавчих органів влади.

У рамках Парламентської асамблеї НАТО діє система спільного обміну даними, що дозволяє країнам-членам оперативно ділитися інформацією щодо національних і міжнародних загроз безпеці, включаючи питання кібербезпеки, тероризму та військових конфліктів. Цей обмін даними забезпечує більш оперативне реагування на виклики та дозволяє координувати зусилля різних держав для забезпечення глобальної безпеки [11; 14].

З іншого боку, Міжпарламентський союз (МПС) активно сприяє обміну законодавчим досвідом між країнами, забезпечуючи доступ до баз даних законодавчих ініціатив та рішень різних парламентів. Це дозволяє державам враховувати успішний досвід інших країн у своїх національних політиках та забезпечувати більш гармонійне правове середовище на міжнародному рівні.

Окрім цього, варто відзначити роль технологій у зміцненні міжпарламентської співпраці. Використання цифрових платформ для проведення спільних засідань та обговорень дозволяє значно розширити можливості для взаємодії між парламентами, знижуючи витрати на організацію таких заходів і роблячи їх більш доступними для широкого кола учасників. Цей підхід активно використовується в Європейському парламенті, де вже кілька років поспіль успішно проводяться онлайн-сесії та засідання комітетів з участю представників національних парламентів країн-членів ЄС [7; 11; 15].

Таким чином, інтеграція новітніх технологій і створення спільних інформаційних ресурсів сприяє підвищенню ефективності міжпарламентської співпраці. Це, своєю чергою, забезпечує більш оперативне вирішення міжнародних проблем та зміцнює позиції парламентських інституцій як важливих акторів у міжнародній політиці.

Водночас, міжпарламентська співпраця також стикається з викликами, пов'язаними з культурними, політичними та правовими відмінностями між країнами-учасниками. Ці відмінності можуть створювати бар'єри на шляху досягнення консенсусу та ускладнювати координацію спільних зусиль.

Наприклад, в рамках співпраці парламентів країн Європейського Союзу часто виникають труднощі через різні підходи до вирішення таких питань, як імміграція, захист прав людини та економічна політика. Різні національні інтереси та внутрішні політичні процеси можуть перешкоджати досягненню спільних рішень, особливо коли йдеться про питання, що потребують єдиного підходу [2].

Для подолання цих викликів необхідно впроваджувати механізми діалогу та примирення, які дозволяють враховувати специфіку кожної країни, водночас зберігаючи спільну мету співпраці. Наприклад, у рамках Парламентської асамблеї Ради Європи часто використовуються практики медіації та залучення незалежних експертів, які допомагають сторонам знайти компроміси у складних ситуаціях.

Ще одним важливим аспектом, що сприяє зміцненню міжпарламентської співпраці, є розвиток освітніх та навчальних програм для парламентарів. Ці програми, які часто організуються міжнародними організаціями та парламентськими асамблеями, сприяють підвищенню кваліфікації депутатів, ознайомленню з міжнародними стандартами та кращими практиками, а також зміцненню міжособистісних зв'язків між парламентарями різних країн [3; 9].

Наприклад, Міжпарламентський союз регулярно проводить тренінги та семінари з питань демократії, прав людини та міжнародного права для членів національних парламентів. Такі заходи не лише підвищують професійний рівень депутатів, але й сприяють формуванню спільного бачення глобальних проблем та шляхів їх вирішення.

Крім того, важливу роль відіграють обміни та стажування для парламентарів, які дають можливість безпосередньо ознайомитися з роботою інших парламентів, перейняти досвід і налагодити контакти з колегами з інших країн. Це сприяє не лише підвищенню рівня знань, але й зміцненню довіри та взаєморозуміння між представниками різних парламентів.

Загалом, розвиток міжпарламентської співпраці, який ґрунтується на діалозі, навчанні та обміні досвідом, сприяє підвищенню ефективності міжнародної політики, зміцненню демократичних інститутів і створенню умов для більш гармонійного співіснування держав на світовій арені. Однак для досягнення максимальних результатів необхідно продовжувати удосконалювати механізми співпраці, враховуючи сучасні виклики та реалії глобальної політики [2; 5; 10].

Роль міжпарламентської співпраці у формуванні міжнародної політики є надзвичайно важливою, оскільки вона забезпечує платформу для обговорення та узгодження позицій з ключових питань глобального значення. Зокрема, міжнародні парламентські асамблеї та форуми виступають ефективними інструментами для вироблення спільних підходів до вирішення таких проблем, як мир та безпека, економічний розвиток, захист прав людини, а також екологічна стійкість.

Одним із прикладів ефективної ролі міжпарламентської співпраці у формуванні міжнародної політики є робота Парламентської асамблеї ОБСЄ, яка сприяє зміцненню безпеки та співпраці в Європі. Депутати з різних країн мають можливість обговорювати актуальні питання безпеки, спостерігати за виборчими процесами та сприяти вирішенню конфліктів. Важливість цієї співпраці полягає в тому, що парламенти можуть впливати на уряди своїх країн, забезпечуючи виконання міжнародних угод і стандартів [9; 13].

Міжпарламентські організації також відіграють ключову роль у формуванні міжнародної політики щодо захисту прав людини. Наприклад, Парламентська асамблея Ради Європи активно працює над просуванням демократичних цінностей, захистом прав людини та верховенством права серед країн-членів. Через свої резолюції та рекомендації вона сприяє розробці міжнародних стандартів та впровадженню їх у національні законодавства, що має значний вплив на формування міжнародної політики в цій сфері.

В економічному контексті міжпарламентська співпраця також відіграє важливу роль у вирішенні питань, пов'язаних із глобальною торгівлею, інвестиціями та економічною стабільністю. Наприклад, парламентські асамблеї міжнародних економічних організацій, таких як Світова організація торгівлі (СОТ), сприяють гармонізації торговельних правил і політик, забезпечуючи справедливі умови для всіх учасників міжнародної торгівлі. Такі зусилля сприяють стабільності та передбачуваності на світовому ринку, що позитивно впливає на економічне зростання та добробут країн [12; 14].

Крім того, у контексті глобальних екологічних викликів міжпарламентська співпраця відіграє важливу роль у формуванні політик, спрямованих на збереження навколишнього середовища та боротьбу зі змінами клімату. Наприклад, Міжпарламентський союз активно працює над створенням спільних стратегій для зменшення викидів парникових газів та адаптації до кліматичних

змін, забезпечуючи участь національних парламентів у реалізації Паризької угоди.

Таким чином, міжпарламентська співпраця є важливим елементом у формуванні міжнародної політики, сприяючи виробленню спільних рішень та забезпеченню їхньої реалізації на глобальному рівні. Вона дозволяє парламентам різних країн впливати на міжнародну політику, сприяючи стабільності, розвитку та захисту глобальних інтересів.

Однією з ключових особливостей міжпарламентської співпраці є її здатність бути гнучким інструментом для реагування на нові виклики міжнародної політики. У світі, де глобальні процеси стають дедалі складнішими та взаємопов'язаними, міжпарламентські форуми відіграють критичну роль у швидкому обміні інформацією, координації дій та виробленні спільних позицій з актуальних питань [13].

Наприклад, у контексті глобальних криз, таких як пандемія COVID-19, міжпарламентська співпраця стала важливим механізмом для обговорення та координації заходів з подолання наслідків кризи. Через міжпарламентські зустрічі представники різних країн могли обмінюватися досвідом, розробляти спільні рекомендації щодо ефективних заходів захисту здоров'я та соціально-економічної підтримки населення. Це сприяло виробленню узгоджених міжнародних стратегій, які забезпечили більш ефективне реагування на пандемію та її наслідки.

Ще одним важливим напрямом є співпраця в галузі безпеки та оборони, де міжпарламентські контакти дозволяють формувати спільні підходи до питань глобальної безпеки. Парламенти, які активно взаємодіють у рамках таких організацій, як НАТО або Парламентська асамблея ОБСЄ, мають змогу обговорювати загрози, з якими стикається світове співтовариство, і виробляти колективні рішення для їх подолання. Такі зусилля сприяють зміцненню міжнародної стабільності, а також підтримці миру та безпеки на глобальному рівні [6; 8; 11].

Крім того, міжпарламентська співпраця відіграє вирішальну роль у розвитку регіональної інтеграції. Наприклад, у рамках Європейського Союзу Європейський парламент виступає не лише законодавчим органом, але й платформою для обміну ідеями та вироблення спільної політики серед країн-членів. Це сприяє гармонізації законодавств, посиленню політичної та економічної інтеграції та забезпеченню стабільності в регіоні.

Не менш важливою є роль міжпарламентської співпраці у формуванні міжнародної політики

у сфері прав людини та гуманітарного права. Парламенти можуть не лише ухвалювати відповідні закони на національному рівні, але й активно впливати на міжнародні стандарти, зокрема через участь у розробці та імplementації міжнародних договорів. Таким чином, міжпарламентська співпраця стає важливим інструментом просування та захисту прав людини в усьому світі [2; 6; 10].

Слід також відзначити, що міжпарламентська співпраця має значний потенціал у сфері запобігання та вирішення конфліктів. Парламенти, завдяки своїй представницькій функції, можуть слугувати каналом для мирного діалогу та переговорів, допомагаючи знайти компромісні рішення у ситуаціях, що можуть призвести до конфліктів. Наприклад, міжпарламентські делегації можуть виступати посередниками у мирних процесах, сприяючи зниженню напруженості та запобіганню ескалації конфліктів.

Таким чином, міжпарламентська співпраця відіграє ключову роль у формуванні міжнародної політики, надаючи парламентарям можливість впливати на глобальні процеси та сприяти вирішенню важливих міжнародних питань. Завдяки такій співпраці, національні парламенти отримують змогу активно долучатися до розробки та реалізації міжнародних політик, забезпечуючи їхню ефективність та узгодженість на глобальному рівні [7; 13].

Отже, узагальнюючи результати нашого дослідження, можемо відмітити ряд викликів, що стоять перед налагодженням розвитку міжпарламентської співпраці у формуванні міжнародної політики, а саме:

1. Різноманітність політичних систем та культурних відмінностей. Одним із головних викликів міжпарламентської співпраці є різноманітність політичних систем та культурних відмінностей між країнами. Держави з різними формами правління, рівнями демократичного розвитку та культурними цінностями можуть мати різні підходи до вирішення міжнародних питань. Це ускладнює досягнення консенсусу та вироблення спільних позицій з ключових питань міжнародної політики.

2. Поляризація та геополітичні конфлікти. Геополітична напруженість, що зростає у світі, та конфлікти між країнами, зокрема між великими державами, створюють додаткові виклики для міжпарламентської співпраці. Поляризація та різні зовнішньополітичні пріоритети ускладнюють роботу парламентських організацій, оскільки різні сторони часто не можуть дійти згоди щодо глобальних проблем.

3. Недостатня інституційна спроможність. Деякі міжнародні парламентські організації стикаються з обмеженнями у своїй інституційній спроможності. Це може включати брак ресурсів, недостатню кількість кваліфікованого персоналу або слабку координацію між різними рівнями управління. Такі проблеми можуть призвести до недостатньої ефективності у формуванні та реалізації міжнародної політики.

4. Вплив національних інтересів. Іноді національні інтереси окремих держав можуть суперечити загальним цілям міжнародної співпраці. Це може призводити до того, що парламентарі з різних країн більше зосереджуються на захисті своїх національних позицій, ніж на просуванні спільних інтересів на міжнародному рівні.

5. Інформаційні загрози та дезінформація. У сучасному світі інформаційні загрози, такі як дезінформація та пропаганда, можуть значно ускладнити міжпарламентську співпрацю. Неправдива інформація може спричинити недовіру між державами, вплинути на рішення парламентарів та призвести до неправильної оцінки міжнародної ситуації [10; 14].

Задля подолання викликів міжпарламентської співпраці нами запропоновано наступні перспективи:

1. Зміцнення інституційних механізмів. Для подолання викликів, пов'язаних з інституційною спроможністю, важливо посилити організаційну структуру міжпарламентських організацій. Це може включати підвищення ефективності управління, збільшення фінансування та залучення кваліфікованих кадрів. Зміцнення інституційних механізмів дозволить підвищити роль парламентів у формуванні міжнародної політики.

2. Посилення діалогу та співробітництва. Для подолання різноманітності політичних систем та культурних відмінностей важливо посилити діалог між парламентарями з різних країн. Проведення регулярних зустрічей, форумів та семінарів може сприяти обміну думками та досвідом, що дозволить краще зрозуміти позиції один одного та досягти компромісів у вирішенні міжнародних питань.

3. Розвиток цифрових платформ для співпраці. Використання цифрових технологій та платформ може значно підвищити ефективність міжпарламентської співпраці. Віртуальні зустрічі, онлайн-конференції та цифрові бази даних можуть сприяти більш швидкому та ефективному обміну інформацією між парламентами, що підвищить їхню здатність реагувати на глобальні виклики [9].

4. Просування демократичних цінностей. Міжпарламентські організації можуть відігравати ключову роль у просуванні демократичних цінностей на глобальному рівні. Зміцнення демократії та верховенства права в різних країнах світу сприятиме покращенню міжнародної співпраці та зміцненню стабільності у світі.

5. Участь громадянського суспільства. Залучення громадянського суспільства до процесу міжпарламентської співпраці може підвищити прозорість та підзвітність парламентських організацій. Співпраця з неурядовими організаціями, академічними установами та експертами може сприяти виробленню більш обґрунтованих та ефективних рішень у сфері міжнародної політики [7].

Загалом, попри існуючі виклики, міжпарламентська співпраця має значний потенціал для розвитку і може відігравати ще більшу роль у формуванні міжнародної політики в майбутньому. Посилення співпраці, інституційної спроможності та залучення широкого спектру учасників дозволить парламентам ефективніше реагувати на глобальні виклики та сприяти побудові стабільного та мирного світового порядку.

Висновки. Міжпарламентська співпраця відіграє ключову роль у формуванні міжнародної політики, надаючи парламентарям можливість впливати на глобальні процеси та сприяти вирішенню важливих міжнародних питань. Завдяки такій співпраці, національні парламенти отримують змогу активно долучатися до розробки та реалізації міжнародних політик, забезпечуючи їхню ефективність та узгодженість на глобальному рівні.

Виклики, з якими стикаються міжнародні парламентські організації, включають різноманітність політичних систем, культурні відмінності, геополітичні конфлікти, недостатню інституційну спроможність та вплив національних інтересів. Водночас, для подолання цих викликів перспективними є заходи зі зміцнення інституційних механізмів, посилення діалогу та співробітництва, використання цифрових технологій, просування демократичних цінностей та залучення громадянського суспільства до процесу формування міжнародної політики.

Однією з ключових особливостей міжпарламентської співпраці є її здатність бути гнучким інструментом для реагування на нові виклики міжнародної політики. У світі, де глобальні процеси стають дедалі складнішими та взаємопов'язаними, міжпарламентські форуми відіграють критичну роль у швидкому обміні інформацією, координації дій та виробленні спільних позицій з актуальних питань.

Загалом, розвиток міжпарламентської співпраці, який ґрунтується на діалозі, навчанні та обміні досвідом, сприяє підвищенню ефективності міжнародної політики, зміцненню демократичних інститутів і створенню умов для більш гармонійного співіснування держав на світовій арені. Однак для досягнення максимальних результатів необхідно продовжувати удосконалювати механізми співпраці, враховуючи сучасні виклики та реалії глобальної політики.

Роль міжпарламентської співпраці у формуванні міжнародної політики є надзвичайно важливою, оскільки вона забезпечує платформу для обговорення та узгодження позицій з ключових питань глобального значення. Зокрема, міжнародні парламентські асамблеї та форуми виступають ефективними інструментами для вироблення спільних підходів до вирішення таких проблем, як мир та безпека, економічний розвиток, захист прав людини, а також екологічна стійкість.

Список літератури:

1. Бойко А.І. Роль міжпарламентської співпраці у формуванні міжнародної політики: теоретичний підхід. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Політологія*. 2021. Вип. 20. С. 45–59. URL: <http://www.visnyk-political.kiev.ua/article/2021/20/1>.
2. Воронін Д.В. Міжпарламентська співпраця в системі міжнародних організацій: теоретичні основи і практичні аспекти. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2023. Вип. 30. С. 120–135. URL: <http://www.visnyk-karazin.kharkiv.ua/2023/30/3>.
3. Гаврилова Л.Ю. Міжпарламентські ініціативи як інструмент формування міжнародних політичних стратегій. *Науковий вісник Національного університету «Острозький економічний університет»*. 2022. Вип. 27. С. 140–155. URL: <http://www.nuos.scientificbulletin.ostromad.com/2022/27/7>.
4. Гончарук С.В. Міжпарламентська дипломатія в умовах глобалізації: сучасні тенденції та виклики. *Наукові праці Інституту держави і права імені В.М. Корецького*. 2022. Вип. 40. С. 112–126. URL: <http://www.institut-rights.kiev.ua/articles/2022/40/4>.
5. Євсєєва О.І. Теоретичні засади міжпарламентської співпраці в контексті міжнародної політики. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2019. Вип. 15. С. 78–92. URL: <http://www.apir.kiev.ua/2019/15/7>.
6. Задорожний М.П. Роль парламентських асамблей у формуванні глобальної політики: порівняльний аналіз. *Політичний вісник*. 2021. Вип. 14. С. 102–117. URL: <http://www.political-voice.kiev.ua/2021/14/2>.
7. Коваль В.С. Вплив міжпарламентської взаємодії на формування глобальних політичних норм. *Політичний менеджмент*. 2020. Вип. 12. С. 95–104. URL: <http://www.politicalmanagement.kiev.ua/2020/12/2>.
8. Кулініч О.М. Міжпарламентська дипломатія як фактор впливу на міжнародні конфлікти. *Вісник дипломатії та міжнародних відносин*. 2020. Вип. 22. С. 85–99. URL: <http://www.diplomatic-voice.kiev.ua/2020/22/6>.
9. Лаврова М.П. Роль національних парламентів у формуванні міжнародних стандартів: досвід України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2021. Вип. 28. С. 134–148. URL: <http://www.visnyk-nads.gov.ua/2021/28/9>.
10. Мельниченко Ю.О. Міжпарламентська співпраця та її вплив на міжнародні відносини: український контекст. *Науковий вісник Одеського національного університету*. 2022. Вип. 22. С. 88–102. URL: <http://www.scientificbulletin.od.ua/2022/22/5>.
11. Петренко І.В. Інститут міжпарламентської співпраці у контексті європейської інтеграції: перспективи для України. *Європейський вісник*. 2021. Вип. 18. С. 65–79. URL: <http://www.european-voice.kiev.ua/2021/18/3>.
12. Сидоренко Н.А. Міжпарламентські відносини як інструмент міжнародної політики: теоретичні та практичні аспекти. *Журнал міжнародних відносин і права*. 2020. Вип. 13. С. 56–69. URL: <http://www.journal-mip.kiev.ua/2020/13/6>.
13. Тимченко О.Г. Взаємодія міжпарламентських інститутів та їх роль у формуванні глобальної політики. *Науковий вісник Львівського університету права*. 2021. Вип. 17. С. 101–115. URL: <http://www.lul-law.scientificbulletin.ua/2021/17/8>.
14. Чорний І.Б. Інститут міжпарламентської співпраці в контексті глобальних викликів: нові тенденції. *Науковий вісник Чернівецького національного університету*. 2022. Вип. 19. С. 77–89. URL: <http://www.cnvu.scientificbulletin.chernivtsi.ua/2022/19/4>.
15. Шевченко В.Б. Парламентські платформи і їх вплив на міжнародні політичні процеси. *Політологічні дослідження*. 2022. Вип. 29. С. 90–105. URL: <http://www.politicalresearch.kiev.ua/2022/29/4>.

**Bohdanova V.O. THE ROLE OF INTERPARLIAMENTARY COOPERATION
IN THE FORMATION OF INTERNATIONAL POLICY: THEORETICAL ANALYSIS
AND PRACTICAL SIGNIFICANCE**

The article emphasizes that interparliamentary cooperation plays a key role in the formation of international politics, giving parliamentarians the opportunity to influence global processes and contribute to the resolution of important international issues. Thanks to such cooperation, national parliaments are able to actively participate in the development and implementation of international policies, ensuring their effectiveness and coherence at the global level. The study found that the challenges facing international parliamentary organizations include the diversity of political systems, cultural differences, geopolitical conflicts, insufficient institutional capacity and the influence of national interests. At the same time, it was emphasized that measures to strengthen institutional mechanisms, strengthen dialogue and cooperation, use digital technologies, promote democratic values, and involve civil society in the process of international policy formation are promising to overcome these challenges. It is emphasized that one of the key features of interparliamentary cooperation is its ability to be a flexible tool for responding to new challenges of international politics.

It is important that the development of interparliamentary cooperation, which is based on dialogue, training and exchange of experience, contributes to increasing the effectiveness of international politics, strengthening democratic institutions and creating conditions for a more harmonious coexistence of states on the world stage. However, in order to achieve maximum results, it is necessary to continue to improve cooperation mechanisms, taking into account modern challenges and realities of global politics.

It is concluded that the role of inter-parliamentary cooperation in the formation of international policy is extremely important, as it provides a platform for discussion and agreement of positions on key issues of global importance. In particular, international parliamentary assemblies and forums are effective tools for developing joint approaches to solving problems such as peace and security, economic development, protection of human rights, and environmental sustainability.

Key words: *cooperation mechanisms, interparliamentary cooperation, international politics, interparliamentary interaction, parliamentary institutions, parliament, challenges, decision making.*

Борисенко О.П.

Університет митної справи та фінансів

ВЗАЄМОДІЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ Й ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ

У статті розглянуто напрями взаємодії публічної влади й громадянського суспільства в реалізації національних інтересів України та шляхи підвищення ефективності такої взаємодії. Акцентовано увагу на зростанні ролі громадянського суспільства в управлінні державними справами. У статті зазначено основні причини складності функціонування інститутів громадянського суспільства в Україні. Розкрито основні переваги залучення громадян до прийняття рішень органами державної влади та напрями їх можливої взаємодії. Зазначено коло основних громадських організацій, що формують основу сучасного громадянського суспільства в Україні. Наголошено, що інститути громадянського суспільства довели свою здатність розвиватися, масштабуватися, мобілізуватися й організовуватися, особливо перед загрозами і викликами. Зазначено, що від подій Майдану українське суспільство стало ініціатором відновлення основних цінностей: свободи, незалежності, гідності, верховенства права, рівності перед законом, справедливості, які акцентувалися з повномасштабним вторгненням РФ в Україну. У статті зазначено, що сьогодні в Україні основною ланкою, яка забезпечує роботу багатьох механізмів публічної влади став волонтерський рух. Проте координація й загальне управління потоками фінансової й гуманітарної допомоги щодо її видів, обсягів, наповнення, ритмічності, географічної орієнтації тощо, а також контроль за розподілом і використанням допомоги має бути в полі уваги не тільки спеціально уповноважених на це державних органів різного рівня, а й небайдужої громадськості. Акцентовано, що під час залучення до реалізації певних завдань громадськості виникає потреба в моніторингу й оцінюванні ефективності системи управління з надання гуманітарної підтримки різним групам населення, особливо в частині оцінювання якості діяльності органів публічної влади та участі громадянського суспільства, що додасть керованості, результативності й ефективності усім управлінським процесам.

Ключові слова: публічна влада, громадянське суспільство, органи публічної влади, громадські організації, механізми взаємодії, волонтерський рух, благодійні організації, оцінювання якості діяльності органів влади, оцінювання ефективності системи управління.

Постановка проблеми. Українська держава сьогодні переживає великі трансформаційні зміни, які стали наслідком накопичених системних проблем публічно-управлінського характеру. Разом із тим найважливішим завданням, що постає перед українською владою і українським суспільством є становлення демократичної, правової та соціальної держави, що потребує розвитку й залучення громадянського суспільства, встановлення принципово нових відносин між державою, суспільством, різними групами громадян, об'єднаних спільними інтересами, органами державної влади тощо.

Водночас, з набуттям статусу кандидата на членство в ЄС і працюючи над дорожньою картою, яка окреслює подальші кроки України для приєднання до ЄС, перед державою постають ще

більш масштабні й складні завдання, які мають в осяжній перспективі якомога повніше підготувати країну до вступу в Європейський Союз, наскільки це можливо в умовах повномасштабної військової агресії Російської Федерації. Саме громадянське суспільство, що є виразником інтересів окремих громадян і різних суспільних груп, може допомогти органам державної влади, органам місцевого самоврядування швидше прийняти правильні й ефективні рішення, зробити їх дієвішими, захистити права й інтереси громадян, а також брати участь в реальному управлінні державними справами [2]. Водночас ефективна взаємодія публічної влади і громадянського суспільства неможлива без відновлення довіри між обома сторонами й безпосередньо залежить від сутнісних перетворень.

Оскільки основою громадянського суспільства є громадські організації і об'єднання, то питання становлення і розвитку цих інститутів набуває особливого значення. Складність функціонування інститутів громадянського суспільства в Україні пов'язана з недостатнім поширенням політичної культури, соціальної відповідальності, розуміння прав і правил демократичного суспільства, пріоритетності морально-етичних цінностей в суспільстві тощо. Немає сумнівів, що громадянське суспільство в Україні сформувалося, розвивається й примножується. Проте спостерігаються певні негативні тенденції у взаєминах громадянського суспільства із різними суб'єктами соціальних процесів – політичним середовищем, місцевим самоврядуванням, порушенням комунікації, введення в оману, маніпуляції і використання певних груп громадськості в інтересах третіх осіб тощо. Саме тому дослідження сучасних проблем взаємодії публічної влади й громадянського суспільства в забезпеченні національних інтересів України є актуальним, а побудова партнерських взаємовідносин влади й громадянського суспільства є одним із першочергових завдань держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування та розвитку громадянського суспільства були і залишаються предметом ґрунтовних наукових досліджень. Так, питання теоретичних аспектів розвитку громадянського суспільства, його впливу на публічну владу, пріоритети державної політики, сприяння розвитку інститутів громадянського суспільства були предметом уваги таких учених як: І.Е. Бекешкіна, М.М. Гелетій, В.І. Гришко, О.Є. Калашнікова, Д.Л. Колцун, О.А. Корнієвський, І.В. Міщук, Н.І. Пеліванова, О.М. Руденко, Д.В. Сидоренко, Ю.А. Тищенко, А.О. Филипенко, В.І. Цимбалюк, С.В. Штурхецький, В.М. Яблонський та багато інших.

Питання діяльності громадського сектора під час війни, розвитку демократичних інститутів, проблем самоорганізації населення, механізмів громадської участі піднімали такі дослідники як І. Гайдучик, Ю. Кириченко, О. Колесников, І. Коліушко, А. Крупник, О. Левчишена, Я. Різникова, М. Хвостова та багато інших. Проте, незважаючи на значну увагу фахівців з різних напрямів дослідження та велику кількість робіт з цієї тематики, розвиток взаємодії держави й громадянського суспільства в забезпеченні національних інтересів України в умовах, що весь час змінюються, відкриває нові можливості і потенціали.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд напрямів взаємодії держави й громадянського суспільства в забезпеченні національних інтересів України.

Виклад основного матеріалу. Невід'ємною ознакою сучасної демократичної правової держави є розвинуте громадянське суспільство. За умови конструктивного діалогу влади і суспільства, система публічного управління отримує потужну підтримку в створенні ефективного механізму управління найважливішими суспільно значущими процесами в соціальній, політичній, економічній, правовій та інших сферах. Зрозуміло, що рішення таких важливих проблем неможливо без взаємодії між різними секторами суспільства – державою, бізнесом, громадськими організаціями, професійними об'єднаннями, експертними спільнотами тощо. Залучення громадян до прийняття управлінських рішень органами державної влади дозволить владним інституціям діяти адекватно до реальних бажань та потреб громадян. Ігнорування або нерозуміння інтересів громадськості створює загрозу неадекватності дій влади та згорання демократії. Водночас, незалученість громадян України до прийняття управлінських рішень в органах влади формує у них відчуття відстороненості від власної держави [1].

Як зазначено у Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, «громадянське суспільство здатне зробити значний внесок у сталий розвиток держави шляхом надання соціальних послуг, забезпечення здійснення соціального підприємництва, збільшення кількості робочих місць і самозайнятих осіб, поліпшення бізнес-середовища, протидії корупції, сприяння прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування та реалізації інших суспільно корисних проектів» [2].

Одним із напрямів залучення громадянського суспільства до взаємодії з органами державної влади були і залишаються консультативно-дорадчі органи при центральних та місцевих органах виконавчої влади (Координаційні ради, профільні громадські ради тощо), які, на жаль, втратили певним чином свою функціональність й представництво активної громадськості через формальність їх участі. Ці структури потребують свого оновлення, переформатування та актуалізації, оскільки під питанням опинилася ефективність різних форм взаємодії влади і суспільства щодо консультування з громадськістю в питаннях удосконалення нормативно-правового поля,

планування проектів, моніторингу стану їх реалізації, громадського нагляду, інформування широкого загалу про стан справ в державній політиці й реалізації суспільних інтересів [4]. Проведення консультацій з громадськістю, професійними спільнотами, соціальними групами тощо сприяє налагодженню системного діалогу органів виконавчої влади і громадськості, підвищенню якості підготовки та прийняття управлінських рішень з важливих питань державного і суспільного життя з урахуванням думки кожного [6].

Специфіка взаємодії публічної влади і суспільства проявляється в тому, що часто громадська думка є альтернативою, відмінною від провладної, проте комплексною (тому, що орієнтується на результат і аналізує фактори, що безпосередньо впливають на нього). Позитивний ефект такої взаємодії полягає в тому, що не зважаючи на незручність такого підходу для органів публічної влади, він все ж дозволяє не фрагментарно і вибірково вирішувати проблеми, а системно і комплексно, що дозволить ефективніше використовувати ресурси і час, а також формувати певний рівень довіри до влади.

Таким чином, активне громадянське суспільство може взяти на себе частину тих справ, у яких держава виявляється неефективною через недостатню компетентність та ініціативність, неповороткою через надмірну бюрократію, показує недостатньо реалізовану контрольну або наглядову функцію, моніторингову та опитувальну роботу, роз'яснювальну, патронатну допомогу тощо. Отже, певні громадські організації можуть стати проміжною ланкою між державою і громадянами, причому максимально наближеною до проблем, потреб, інтересів різних груп населення і окремих громадян [6]. Водночас такі організації мають показувати високий рівень професійності, компетентності й ефективності.

Важливою ознакою сталості громадянського суспільства є функціонування інститутів громадянського суспільства, через які громадяни та суспільні групи забезпечують самоорганізацію, представництво, реалізацію і захист прав та інтересів. Громадська організація «Детектор медіа» зазначає, що станом на 01.01.2023 р. в Україні було зареєстровано: 99,556 тис. громадських організацій; 26,846 тис. благодійних організацій; 27,091 релігійних організацій; 28,757 професійних спілок; 2,212 тис. асоціацій громадських об'єднань; 1,762 органи самоорганізації населення; 318 творчих колективів [5]. Український незалежний центр політичних досліджень презентуючи результати

досліджень міжнародного проекту «Індекс сталості організацій громадянського суспільства в Україні», зазначив, що цей показник для України 2022 року становить 3,1 бали за шкалою від 1 до 7 й тримається на такій позначці з 2019 року, що доводить сталість розвитку громадянського суспільства з перспективами подальшого прогресування [5]. Тобто громадські організації в Україні доводять свою життєздатність і продуманість, а громадянське суспільство – свою зацікавленість і бажання розвиватися саме таким шляхом.

З початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України 2022 року реакцією громадянського суспільства стало створення 6,367 тис. нових благодійних організацій для якнайшвидшого реагування на нагальні виклики війни, що перевищувало рівень 2021 року більше ніж у 7,5 разів. Це означає, що українське суспільство має високий мобілізаційно-організаційний потенціал перед загрозами і викликами [5].

Революція гідності 2014 року показала, що систематичне нехтування проблемами і потребами громадян, неповага до українського народу з боку чинної влади, загострення економічної, соціальної, політичної кризи, сповідування вищим політичним керівництвом держави подвійних стандартів по відношенню до громадянського суспільства, руйнування основ і принципів демократії можуть привести до громадянської непокори, повалення диктатури та корумпованих режимів і відновлення руху до демократичних свобод, зростання ідей патріотизму та солідарності серед громадян України. Під час подій Майдану через неспроможність тодішньої діючої влади вирішувати поточні завдання громадянське суспільство взяло на себе значну частину функцій, властивих переважно державним інституціям. Зважаючи на велику ціну, яку українське суспільство сплатило за відновлення основних цінностей як свобода, незалежність, гідність, верховенство права, рівність перед законом, в українців особливо загострився запит на справедливість, а саме неупереджене ставлення до всіх процесів і явищ в суспільстві, здатність піднятися над власними інтересами на перевагу суспільним, бути чесними і чинити правильно (за правилами). Саме громадянське суспільство взяло на себе функцію важливого учасника побудови розумної політики та справедливого миру. Після тих подій відбулося вторгнення РФ на територію України в АР Крим та окремих районах Донецької та Луганської області у 2014 р., а через десять років і повномасштабна військова агресія РФ 2022 року на всю

територію України. Утім українські громадяни згуртувалися навколо державної влади, критикуючи її, але й допомагаючи їй.

Основною ланкою, яка забезпечує роботу багатьох механізмів публічної влади (саморозвитку, об'єднання нації, інноваційного, ініціативного, креативного розвитку суспільства та інших), є волонтерський рух. Справа в тім, що не лише органи державної влади мають бути зацікавлені в побудові розвиненої демократичної правової держави й змінювати правила функціонування всієї системи, але й громадяни своєю участю і відповідальністю, намаганнями й прагненнями мають забезпечити побудову для себе нової європейської країни.

В Україні волонтери (благодійники, доброчинці) існують від часів отримання незалежності Україною і волонтерський рух міцнішає й масштабується. Після 2014 року відзначалося значне зростання довіри до інститутів громадянського суспільства. Насамперед це стосувалося волонтерських і благодійних організацій, які займалися військовою і гуманітарною допомогою. Провідними серед них виявилися БФ «Повернись живим», Андрейзингова платформа України UNITED 24, ГО «Справа Громад», БФ «Фонд Сергія Притули» та інші, пожертви яким від українських і зарубіжних донорів сягали 1 млрд. дол. Однак війна триває третій рік і відзначається фінансове виснаження й певна втома. Проте суспільство змінило формат підтримки й донатить меншими сумами, але частіше й безпосередньо на рахунки представників військових підрозділів, конкретних установ чи організацій, фондів для швидкого вирішення поточних завдань. Благодійною і гуманітарною допомогою сьогодні займаються журналісти, співаки, актори, звичайні громадяни – всі, для кого допомагати людям стало способом їх життя. Проте координація й загальне управління потоками фінансової й гуманітарної допомоги щодо її видів, обсягів, наповнення, ритмічності, географічної орієнтації тощо, а також контроль за розподілом і використанням допомоги має бути в полі уваги не тільки спеціально уповноважених на це державних органів з питань гуманітарної і іншої допомоги загальнодержавного, регіонального й місцевого рівня, а також небайдужої громадськості, яка відчуває на собі результати оперативної таргетованої допомоги.

В умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну й запровадження воєнного стану для громадян країни були застосовані певні обмеження прав і свобод, наприклад щодо реалізації

конституційних прав і свобод на вільне переміщення територією країни, заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень, проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян та інші, що іноді викликає невдоволення громадян через необізнаність і нерозуміння таких заходів. Чим швидше провести роз'яснювальну роботу з громадянами, тим меншою буде проблема. Дуже добре якщо таку роз'яснювальну роботу здійснили не представники державної влади, а експерти громадських організацій чи фахівці наукових установ в обстановці толерантності та конструктивної комунікації.

Також важливим напрямом взаємодії держави й громадянського суспільства є запровадження систематичних зустрічей громадян з представниками влади, на яких вони могли б обговорити нагальні проблеми й невирішені питання, що є важливими для певної спільноти. Такі громадські слухання потрібні для залучення громадян до створення дієвого інструменту пошуку шляхів вирішення проблеми з урахуванням можливостей владних органів і потреб громади.

В умовах військової агресії РФ проти нашої країни великою підтримкою для українського народу стала не тільки підтримка урядів інших держав, а й міжнародних громадських організацій і спільнот громадян. З метою формування та поглиблення дружніх, у тому числі добросусідських і взаємовигідних, відносин на рівні транскордонного, транснаціонального і міжнародного територіального співробітництва, а також сприяння спільному вирішенню завдань місцевого, регіонального та державного розвитку в Україні було прийнято закон «Про міжнародне територіальне співробітництво» [3]. Цей закон визначив правові, економічні та організаційні засади міжнародного територіального співробітництва України з іноземними державами, що надало можливості найбільш зацікавленим і вмотивованим спільнотам громадян налагодити співпрацю в економічній, соціальній культурній, освітній, екологічній, демографічній та інших сферах й забезпечити збалансований розвиток і захист державних інтересів.

Водночас слід зазначити, що під час формальних обставин, залучення надзвичайної кількості учасників, реалізації особливо великої кількості заходів й управлінських рішень, виникає потреба в моніторингу й оцінюванні ефективності системи управління з надання гуманітарної підтримки різним групам населення, особливо в час-

тині оцінювання якості діяльності органів публічної влади. Потреба в ефективній взаємодії органів публічної влади та громадських організацій, груп й окремих громадян обумовлена надзвичайним збільшенням навантаженням на державно-управлінські структури через велику кількість вразливих і вразливих категорій населення (мешканців, що потерпіли через руйнування внаслідок військових дій; внутрішньо переміщених осіб; сімей загиблих; жертв насильства; постраждалих через руйнування місцевої інфраструктури; людей, що знаходяться в скрутних соціально-економічних умовах тощо) та потреби оперативно реагувати на різноманітні виклики.

Тож з метою оптимізації й підвищення ефективності діяльності органів публічної влади, волонтерів, благодійників й помічників представників органів місцевого самоврядування, особливо в екстремальних ситуаціях, необхідно державно-управлінським структурам організувати за визначеними правилами і процедурами моніторинг і оцінювання цих процесів. Тобто необхідно провести моніторинг взаємодії органів публічної влади та громадських організацій і груп. Такий моніторинг дозволить здійснювати збір інформації з фіксацією даних за певним набором характерних показників на постійній основі за визначений проміжок часу. Це потрібно для розуміння стану функціонування системи й її відповідності поставленим цілям і очікуванням [7].

Наступним кроком має бути оцінювання якості діяльності органів влади та ефективності системи управління на основі аналізу зібраних під час моніторингу даних. Необхідно з'ясувати: на скільки надана допомога забезпечує першочергові потреби громадян; вирішує, якою мірою закривається потреба в допомозі силами органів державної влади, громадянського суспільства, міжнародних організацій тощо; наскільки зібрана інформація є об'єктивною, оперативною

й повною та відображає реальний стан соціально-гуманітарної сфери в даному регіоні чи громаді. Так організаційні заходи щодо оцінювання якості діяльності органів влади й оцінювання ефективності системи управління потребують спеціального навчання, роз'яснення і методичного забезпечення. Проте їх впровадження додасть керованості, результативності й ефективності усім управлінським процесам.

Висновки. Громадянське суспільство й особливо стали й активно діючі громадські організації є потужною силою, яка у взаємодії з публічною владою може забезпечити ефективність управління, взявши на себе частину тих справ, у яких держава виявляється неефективною, неповороткою, показує недостатньо реалізовану контрольну або наглядову функцію. Також взаємодія публічної влади й громадянського суспільства ефективно функціонуватиме у моніторинговій, інформаційній, опитувальній, роз'яснювальній, патронатній роботі тощо. Сучасне українське суспільство має високий мобілізаційно-організаційний потенціал, який може швидко і якісно на волонтерських засадах організувати виробничі, логістичні процеси, знайти необхідні ресурси, провести аналітичну роботу щодо оцінки ситуації, налагодити підтримку й співпрацю з українськими громадами в інших країнах, протидіяти дезінформаційним вкидам ворогів країни тощо. Водночас залучення надзвичайної кількості різних учасників до виконання великої кількості завдань потребує аналізу ефективності використання такої потужної сили. Тож виникає потреба у подальших дослідженнях напрямів підвищення ефективної взаємодії органів публічної влади та громадських організацій, груп й окремих громадян, а також розробці методики моніторингу і оцінювання якості діяльності органів влади й оцінювання ефективності системи управління, які, у свою чергу, потребують спеціального навчання, роз'яснення і методичного забезпечення.

Список літератури:

1. Базові інструменти партисипативної демократії в адміністративних центрах районів східної України. UPLAN від 25 червня 2024 р. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/bazovi-instrumenty-partyusyatyvnoi-demokratii-v-administratyvnykh-tsentrakh-raioniv-skhidnoi-ukrainy/> (дата звернення 15.08.2024).
2. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: Указ Президента України від 27 вересня 2021 р. № 487/2021 / Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#n23> (дата звернення 15.08.2024).
3. Про міжнародне територіальне співробітництво: Закон України від 24 квітня 2024 р. № 3668-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-20#Text> (дата звернення 15.08.2024).
4. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: загальні тенденції, регіональні особливості : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2014. 78 с.
5. Україна покращила показник сталості організацій громадянського суспільства. *Детектор медіа*. URL: <https://cs.detector.media/law-and-money/texts/185703/2023-10-26-ukraina-pokrashchyla-pokaznyk-stalosti-organizatsiy-gromadyanskogo-suspilstva/#:~:text=> (дата звернення 15.08.2024).

6. Формування та становлення громадянського суспільства в Україні : монографія / [авт.кол.: В.І. Цимбалюк, В.І. Гришко, І.В. Мішук та ін.]. Одеса: КУПРІЄНКО СВ, 2019. 158 с.

7. Посібник з моніторингу та оцінювання надання соціальних послуг в Україні / С. Щербань, Р. Шейко, Г. Левкіна. Харків : ХІСД, 2017. 112 с.

Borysenko O.P. INTERACTION BETWEEN PUBLIC AUTHORITY AND CIVIL SOCIETY IN IMPLEMENTATION OF THE NATIONAL INTERESTS OF UKRAINE

The article examines the directions of interaction between public authorities and civil society in the implementation of the national interests of Ukraine and ways to increase the effectiveness of such interaction. Attention is focused on the growing role of civil society in the management of state affairs. The article indicates the main reasons for the complexity of the functioning of civil society institutions in Ukraine. The main advantages of involving citizens in decision-making by state authorities and directions of their possible interaction are revealed. The structure of the main public organizations that form the basis of modern civil society in Ukraine is indicated. Emphasized that civil society institutions have proven their ability to develop, scale, mobilize and organize, especially in the face of threats and challenges. Noted that since the events of the Maidan, Ukrainian society became the initiator of the restoration of basic values: freedom, independence, dignity, the rule of law, equality before the law, justice, which intensified with the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine. The article states that today in Ukraine, the volunteer movement has become the main link that ensures the operation of many mechanisms of public power. However, the coordination and general management of the flows of financial and humanitarian aid in terms of its types, volumes, content, rhythm, geographical orientation, control over the distribution and use of aid should be the focus of the specially authorized state bodies for humanitarian on the state, regional and local level, as well as a caring public.

Emphasized that during the involvement of the public in the performance of certain tasks, there is a need to monitor and evaluate the effectiveness of the management system for the provision of humanitarian aid to various population groups. This especially applies to the assessment of the quality of the activities of state authorities and the participation of civil society, which will ensure the manageability, effectiveness and efficiency of all management processes.

Key words: *public authority, civil society, public authorities, public organizations, mechanisms of interaction, volunteer movement, charitable organizations, evaluation of the quality of activity of authorities, evaluation of the effectiveness of the management system.*

Гордієнко В.М.

Державний університет «Житомирська політехніка»

УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ СФЕРОЮ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті наголошено на тому, що управління соціальною сферою в умовах розвитку територіальних громад України є критично важливим для забезпечення сталого розвитку та підвищення якості життя населення. Результати дослідження свідчать, що ефективне управління соціальними послугами сприяє не лише задоволенню базових потреб громадян, але й зміцненню соціальної згуртованості та підвищенню рівня довіри до місцевої влади.

Аналіз існуючих теоретичних концепцій управління соціальною сферою показав, що найефективнішими є моделі, які ґрунтуються на принципах децентралізації, активної участі громади у прийнятті рішень та гнучкому підході до розподілу ресурсів. Такі підходи дозволяють адаптувати управлінські рішення до конкретних умов кожної громади, враховуючи її соціально-економічні особливості та потреби населення.

Одним із ключових результатів дослідження є виявлення значної різниці в рівні надання соціальних послуг між різними територіальними громадами. Це зумовлено як нерівномірністю фінансових ресурсів, так і різним рівнем розвитку інфраструктури. Крім того, дослідження підкреслило важливість підвищення кваліфікації управлінського персоналу та активізації співпраці з громадськими організаціями, що може суттєво підвищити ефективність надання соціальних послуг.

Однак, незважаючи на позитивні тенденції, є й виклики. Одним із головних є недостатнє фінансування, яке обмежує можливості громад у реалізації соціальних програм. Це вимагає удосконалення механізмів фінансової децентралізації та залучення додаткових ресурсів, зокрема через розвиток державно-приватного партнерства.

Дослідження також підкреслило важливість інтеграції сучасних технологій в процеси управління соціальною сферою. Впровадження цифрових платформ для надання соціальних послуг може суттєво підвищити їх доступність та ефективність, зокрема у віддалених громадах, де інфраструктура часто не відповідає потребам населення.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що для забезпечення ефективного управління соціальною сферою в умовах розвитку територіальних громад України необхідно поєднувати децентралізовані підходи з інноваційними рішеннями, які дозволять підвищити якість надання послуг та забезпечити рівномірний розвиток усіх громад.

Ключові слова: соціальна сфера, соціальні послуги, децентралізація, територіальна громада, місцева влада, управлінські процеси, громадські організації, управління соціальною сферою.

Постановка проблеми. Управління соціальною сферою є ключовим аспектом розвитку територіальних громад України, особливо в умовах сучасних соціально-економічних викликів та потреби в децентралізації. Проте, незважаючи на певні досягнення, існує ряд серйозних проблем, які ускладнюють ефективне управління цією сферою. Відсутність узгоджених стратегій, недостатня фінансова база, а також проблеми з кадрами та інфраструктурою призводять до нерівномірного розвитку соціальних послуг, що негативно впливає на якість життя населення.

Важливість соціальної сфери для розвитку територіальних громад зумовлює необхідність глибокого аналізу існуючих теоретичних концепцій управління цією сферою. Особливо актуальним є вивчення моделей, які можуть сприяти оптимізації управлінських процесів та забезпечити більш ефективне використання ресурсів. На фоні стрімких змін в суспільстві, що пов'язані з глобалізацією, урбанізацією та технологічними інноваціями, виникає потреба у нових підходах до управління соціальною сферою, які враховували б специфіку українських реалій.

Таким чином, дослідження теоретичних засад управління соціальною сферою в контексті розвитку територіальних громад України є надзвичайно важливим для формування ефективних стратегій, які можуть сприяти сталому розвитку та покращенню якості життя населення в умовах децентралізації. Це дослідження стане основою для визначення перспективних напрямків управління соціальною сферою, що відповідатимуть сучасним викликам і потребам територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження та публікації в сфері управління соціальною сферою в контексті розвитку територіальних громад України зосереджуються на численних аспектах цієї теми, від фінансової децентралізації до механізмів громадської участі.

Дослідник Бойко А.І. [1] у своїй статті наголошує на важливості ефективного управління соціальною сферою для розвитку територіальних громад, розглядаючи механізми фінансування соціальних програм в умовах децентралізації. Василенко С.М. [2] акцентує увагу на проблемах та перспективних рішеннях, які можуть бути реалізовані для покращення фінансування соціальних ініціатив. Гриценко О.О. [3] та Ярославська В.М. [15] досліджують ефективність надання соціальних послуг на рівні територіальних громад, вивчаючи практичні приклади та надаючи рекомендації для вдосконалення системи. Дяченко І.В. [5] аналізує громадську участь у соціальному управлінні, підкреслюючи її роль у формуванні прозорих і підзвітних процесів. Коваленко Т.Ф. [7] розглядає державне-приватне партнерство в соціальній сфері як один із способів залучення додаткових ресурсів для територіальних громад. Левченко Р.Ю. [9] зосереджується на викликах, що стоять перед соціальною інфраструктурою, та пропонує рішення для їх подолання. Мельник І.Г. [10] підкреслює важливість підвищення кваліфікації управлінського персоналу, вказуючи на зв'язок між освітою та якістю соціальних послуг. Петров С.В. [11], Романенко О.С. [13] і Шевченко О.О. [14] досліджують нові підходи до соціальної політики в умовах децентралізації, акцентуючи увагу на необхідності адаптації традиційних методів управління до нових умов.

В цілому, ці дослідження підкреслюють важливість інтеграції інноваційних підходів та механізмів у управлінні соціальною сферою, акцентуючи на необхідності адаптації до змінюваних умов, залучення громадськості та співпраці з приватним сектором для забезпечення сталого розвитку територіальних громад в Україні.

Постановка завдання. Метою цієї статті є комплексний аналіз управління соціальною сферою в умовах розвитку територіальних громад України з акцентом на виявлення теоретичних концепцій, вивчення практичних аспектів реалізації соціальних програм та визначення перспектив для вдосконалення управлінських механізмів в умовах децентралізації.

Виклад основного матеріалу. Управління соціальною сферою в умовах розвитку територіальних громад України є одним із ключових аспектів державної політики, спрямованої на забезпечення сталого розвитку, соціальної справедливості та покращення якості життя населення. Соціальна сфера включає систему суспільних відносин, інституцій та організацій, які забезпечують реалізацію соціальних прав громадян, зокрема право на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та житлово-комунальні послуги. Управління соціальною сферою передбачає планування, організацію, фінансування, контроль та оцінку діяльності органів влади та інших суб'єктів, що здійснюють надання соціальних послуг [1;4; 8].

В той же час, в контексті управління соціальною сферою децентралізація підсилює роль місцевого самоврядування, надаючи йому більше автономії та відповідальності за соціальний розвиток громад. Відповідно до теорії суспільного добробуту, ефективно управління соціальною сферою має базуватися на принципах субсидіарності, що означає, що рішення мають ухвалюватися на найближчому до громадян рівні, де це можливо.

Соціальна сфера охоплює такі ключові компоненти, як освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, культура та спорт. Управління цими галузями в умовах територіальних громад вимагає інтеграційного підходу, де всі елементи взаємодіють для досягнення спільної мети – підвищення добробуту населення [5; 7].

З теоретичної точки зору, управління соціальною сферою також включає аспект участі громадян, що відображає демократичний характер управлінських процесів на місцевому рівні. Це означає, що громадяни мають бути активно залучені до процесу прийняття рішень, що стосуються їхнього соціального добробуту, через механізми громадських слухань, консультацій та інших форм участі.

Значна увага в теоретичному обґрунтуванні управління соціальною сферою в умовах територіальних громад приділяється стійкості соціальних послуг. Це означає, що громади мають забезпечувати безперервність і якість надання соціальних

послуг навіть у випадках кризових ситуацій, що вимагає розвитку гнучких та адаптивних управлінських моделей [4; 9].

Таким чином, управління соціальною сферою в умовах розвитку територіальних громад України є динамічним процесом, який залежить від здатності громад ефективно організовувати надання соціальних послуг, залучати громадян до управління, адаптуватися до змінних умов і забезпечувати стійкість розвитку. Теоретичні концепції, що лежать в основі цього управління, підкреслюють важливість децентралізації, участі громадян та інтеграційного підходу для забезпечення соціальної справедливості та підвищення якості життя населення.

Управління соціальною сферою в умовах розвитку територіальних громад України є критично важливим для забезпечення сталого розвитку та підвищення якості життя населення. Результати дослідження свідчать, що ефективне управління соціальними послугами сприяє не лише задоволенню базових потреб громадян, але й зміцненню соціальної згуртованості та підвищенню рівня довіри до місцевої влади [11; 15].

Аналіз існуючих теоретичних концепцій управління соціальною сферою показав, що найефективнішими є моделі, які ґрунтуються на принципах децентралізації, активної участі громади у прийнятті рішень та гнучкому підході до розподілу ресурсів. Такий підхід має кілька ключових переваг, які варто розглянути детальніше.

По-перше, децентралізація дозволяє передати значну частину владних повноважень на місцевий рівень, що створює умови для більш оперативного та точного реагування на потреби населення. Місцеві органи влади краще розуміють специфічні виклики і можливості своїх громад, що дозволяє приймати більш ефективні рішення. Крім того, децентралізація сприяє розвитку локальної відповідальності за соціальний добробут, що, своєю чергою, підвищує ефективність управління соціальними програмами [2; 8; 12].

По-друге, активна участь громади у прийнятті рішень є важливим фактором забезпечення соціальної справедливості і підвищення рівня довіри до місцевої влади. Залучення громадян до управлінських процесів дозволяє не лише враховувати їхні потреби та очікування, але й сприяє підвищенню їхньої відповідальності за результати управління. Це забезпечує більш широкий і реалістичний погляд на соціальні проблеми та стимулює громади до пошуку інноваційних рішень.

Громади, де громадяни мають можливість безпосередньо впливати на рішення щодо розподілу ресурсів та реалізації соціальних програм, демонструють більш стійкі показники розвитку та соціальної згуртованості.

По-третє, гнучкий підхід до розподілу ресурсів є критичним для забезпечення ефективності управління соціальною сферою в умовах різноманітності соціально-економічних умов в Україні. Кожна громада має свої унікальні характеристики, включаючи економічний потенціал, демографічний склад, інфраструктурні можливості та рівень доступу до послуг. Гнучкість у розподілі ресурсів дозволяє адаптувати управлінські рішення до цих умов, забезпечуючи оптимальне використання наявних ресурсів і максимальний соціальний ефект [3; 7; 8].

Отже, підходи, що ґрунтуються на децентралізації, участі громади та гнучкості, дозволяють створити управлінську систему, яка не лише відповідає сучасним викликам, але й здатна до адаптації в умовах змін. Це особливо важливо для України, де територіальні громади різняться за рівнем розвитку та можливостями. Відповідно, успішна модель управління соціальною сферою має бути достатньо універсальною, щоб забезпечити базові соціальні послуги в кожній громаді, але водночас достатньо гнучкою, щоб врахувати місцеві особливості і потреби.

Крім того, важливим аспектом ефективного управління соціальною сферою є інтеграційний підхід, який передбачає координацію дій між різними рівнями влади, державними установами, громадськими організаціями та приватним сектором. Такий підхід забезпечує комплексний розгляд соціальних проблем і сприяє формуванню єдиної стратегії розвитку соціальної сфери. Інтеграція зусиль різних суб'єктів дозволяє уникнути дублювання функцій, раціонально використовувати ресурси і забезпечувати більш ефективне надання соціальних послуг [11; 14].

Інтеграційний підхід також важливий для міжмуніципальної співпраці, яка дозволяє громадам об'єднувати ресурси та досвід для вирішення спільних проблем. В умовах, коли окремі громади можуть мати обмежені фінансові або людські ресурси, співпраця з сусідніми громадами стає важливим інструментом підвищення ефективності управління соціальною сферою. Це особливо актуально в Україні, де багато територіальних громад стикаються з подібними викликами, такими як відтік населення, старіння інфраструктури та недостатнє фінансування.

Фінансова стійкість є ще одним важливим елементом, що забезпечує ефективність управління соціальною сферою. В умовах децентралізації громади повинні мати достатні фінансові ресурси для забезпечення соціальних послуг на належному рівні. Це передбачає розвиток місцевої економіки, залучення інвестицій, ефективне використання місцевих податків і зборів, а також можливість отримання додаткових ресурсів через державні субвенції та гранти. Важливо, щоб фінансове планування в територіальних громадах було довгостроковим і враховувало можливі ризики та зміни у зовнішньому середовищі [8; 9].

Варто також зазначити, що моніторинг і оцінка ефективності управління соціальною сферою є ключовими для забезпечення її стійкого розвитку. Це дозволяє вчасно виявляти проблеми, оцінювати результати впроваджених заходів і вносити необхідні корективи. Моніторинг має охоплювати всі рівні управління, від загальнодержавного до локального, і включати різноманітні показники, такі як доступність, якість і задоволеність населення соціальними послугами.

Загалом, аналіз існуючих теоретичних концепцій показує, що ефективне управління соціальною сферою в умовах розвитку територіальних громад України можливе лише за умов поєднання декількох важливих принципів: децентралізації, активної участі громади, гнучкості в розподілі ресурсів, інтеграційного підходу, фінансової стійкості та постійного моніторингу. Такий комплексний підхід дозволяє не лише адаптуватися до специфічних потреб та умов кожної громади, але й забезпечує довгостроковий та стійкий розвиток соціальної сфери на місцевому рівні.

Одним із ключових результатів дослідження є виявлення значної різниці в рівні надання соціальних послуг між різними територіальними громадами, що є одним з основних викликів для стійкого розвитку соціальної сфери в Україні. Ця різниця має багатогранний характер і обумовлена рядом факторів, серед яких виділяються нерівномірність фінансових ресурсів, різний рівень розвитку інфраструктури, а також різні підходи до управління соціальною сферою [2; 6; 10].

Однією з основних причин відмінностей у наданні соціальних послуг є нерівномірність фінансових ресурсів. Громади, що мають значний економічний потенціал, зокрема розвинену промисловість або вигідне географічне розташування, мають доступ до більшого обсягу бюджетних коштів. Це дозволяє їм інвестувати в розвиток

соціальної інфраструктури, забезпечувати вищий рівень зарплат працівникам соціальної сфери, а також пропонувати додаткові соціальні послуги. У той же час, менш розвинені громади, особливо ті, що розташовані в сільській місцевості або регіонах з економічними труднощами, часто стикаються з фінансовими обмеженнями, що суттєво знижує їхню здатність забезпечувати належний рівень соціальних послуг [3; 6].

Другим важливим фактором є рівень розвитку інфраструктури. Громади з розвиненою інфраструктурою, включаючи медичні заклади, освітні установи, транспортні зв'язки, мають значні переваги в забезпеченні якісних соціальних послуг. Наприклад, наявність сучасних медичних установ і добре розвиненої транспортної мережі дозволяє громадянам отримувати медичну допомогу швидко та ефективно, що, своєю чергою, знижує рівень соціальної незахищеності. Навпаки, в громадах з обмеженим доступом до таких інфраструктурних об'єктів, особливо у віддалених і сільських районах, доступ до соціальних послуг може бути значно ускладнений [4; 7].

Кваліфікація управлінського персоналу також грає ключову роль у забезпеченні ефективного управління соціальною сферою. Дослідження підкреслило, що громади з більш кваліфікованим управлінським персоналом мають кращі показники в наданні соціальних послуг. Це пояснюється тим, що досвідчені управлінці здатні більш ефективно планувати та реалізовувати соціальні програми, приймати обґрунтовані рішення щодо розподілу ресурсів та впроваджувати інноваційні підходи до управління. Відповідно, підвищення кваліфікації управлінців через спеціалізовані тренінги та освітні програми є необхідним кроком для підвищення ефективності управління соціальною сферою.

Нарешті, активізація співпраці з громадськими організаціями є ще одним важливим аспектом, який може суттєво підвищити ефективність надання соціальних послуг. Громадські організації часто мають глибоке розуміння потреб місцевих спільнот і можуть пропонувати інноваційні рішення для вирішення соціальних проблем. Вони також можуть служити як важливі партнери в мобілізації ресурсів, реалізації соціальних ініціатив та моніторингу ефективності надання послуг. Крім того, залучення громадських організацій до управлінських процесів сприяє підвищенню прозорості і підзвітності місцевої влади, що позитивно впливає на якість управління соціальною сферою [14; 15].

Як ми вже зрозуміли, виявлена нерівномірність у рівні надання соціальних послуг між різними громадами в Україні підкреслює необхідність комплексного підходу до управління соціальною сферою. Важливо розробляти та впроваджувати стратегії, що сприятимуть вирівнюванню доступу до соціальних послуг, підвищенню кваліфікації управлінського персоналу, розвитку інфраструктури та активному залученню громадських організацій до процесу управління. Це дозволить створити більш рівні умови для розвитку територіальних громад та підвищити загальний рівень соціального забезпечення в країні.

Крім вищезазначених аспектів, важливо також розглянути такі чинники, як інноваційні підходи в управлінні та адаптація до змінних умов, які також можуть відігравати ключову роль у вирівнюванні рівня надання соціальних послуг у територіальних громадах.

1. Інноваційні підходи в управлінні соціальною сферою

Використання інноваційних підходів в управлінні соціальною сферою може стати ефективним засобом для подолання існуючих викликів. Зокрема, впровадження цифрових технологій, таких як електронні сервіси для надання соціальних послуг, може значно підвищити їх доступність і зручність для населення. Наприклад, онлайн-платформи можуть дозволити жителям громад легко звертатися за соціальною допомогою, отримувати консультації, записуватися на прийом до фахівців тощо. Крім того, цифрові інструменти можуть допомогти місцевим органам влади більш ефективно управляти ресурсами, контролювати якість надання послуг і оперативно реагувати на потреби громадян.

Інновації також можуть проявлятися в нових підходах до управління персоналом, таких як впровадження програм безперервного професійного розвитку, використання методик коучингу та менторства, а також залучення молодих фахівців до роботи в соціальній сфері. Це сприятиме підвищенню рівня компетентності працівників і покращенню загальної якості управління соціальними послугами [9; 11].

2. Адаптація до змінних умов

Одним із важливих елементів ефективного управління соціальною сферою є здатність адаптуватися до змінних умов. В сучасних умовах територіальні громади стикаються з постійними змінами як на рівні національної політики, так і на рівні місцевих умов, таких як демографічні зміни, економічні коливання та нові соціальні виклики.

Громади, які здатні швидко адаптувати свої стратегії та підходи до управління, мають більше шансів забезпечити стійкий розвиток і високий рівень соціального забезпечення для своїх жителів.

Адаптація також включає готовність до експериментів і впровадження нових моделей управління, таких як партнерства з приватним сектором у формі державно-приватного партнерства (ДПП), а також створення багатосторонніх альянсів для вирішення комплексних соціальних проблем. Наприклад, залучення бізнесу до фінансування соціальних проєктів або спільна реалізація програм соціального захисту можуть стати важливими кроками для підвищення ефективності надання соціальних послуг [2; 10].

3. Співпраця на регіональному та національному рівнях

Окремо варто підкреслити важливість координації дій між територіальними громадами та національними органами влади. Ефективне управління соціальною сферою потребує чіткої взаємодії між різними рівнями влади, щоб забезпечити узгодженість стратегій, фінансування та моніторингу. Національна політика має бути спрямована на підтримку місцевих ініціатив, надання методичної допомоги та фінансової підтримки, а також на створення умов для обміну досвідом між громадами.

Також, враховуючи значні регіональні відмінності в Україні, важливо розвивати міжрегіональне співробітництво, яке дозволить більш успішним громадам ділитися своїми успіхами і практиками з менш розвиненими сусідами. Така співпраця може включати як обмін досвідом, так і спільне виконання певних соціальних програм або проєктів [4; 8].

Виявлені під час дослідження відмінності у рівні надання соціальних послуг між різними територіальними громадами України свідчать про необхідність комплексного підходу до управління соціальною сферою. Цей підхід має включати не тільки розподіл фінансових ресурсів та розвиток інфраструктури, але й інновації в управлінні, підвищення кваліфікації управлінців, активізацію співпраці з громадськими організаціями та здатність адаптуватися до нових викликів. Лише таким чином можна забезпечити стійкий розвиток соціальної сфери в територіальних громадах і створити рівні можливості для всіх громадян, незалежно від місця їхнього проживання.

Однак, незважаючи на позитивні тенденції в управлінні соціальною сферою, існує ряд викликів, які потребують нашої уваги. Одним із голо-

вних таких викликів є недостатнє фінансування територіальних громад, що суттєво обмежує їхні можливості в реалізації соціальних програм. Це проблема є особливо актуальною для віддалених або менш розвинених громад, де бюджетні кошти часто не вистачають для покриття навіть базових потреб населення [7; 11; 13].

Недостатнє фінансування впливає на всі аспекти управління соціальною сферою, починаючи від підтримки існуючих соціальних інфраструктур і закінчуючи впровадженням нових соціальних ініціатив. Без достатнього фінансування громади не можуть забезпечити належний рівень соціальних послуг, що призводить до погіршення умов життя населення, зниження рівня соціального захисту та зростання соціальної нерівності.

Для подолання цього виклику необхідно переглянути підходи до фінансової децентралізації. Підвищення ефективності розподілу фінансових ресурсів між рівнями влади дозволить громадам краще управляти своїми коштами та спрямовувати їх на пріоритетні соціальні потреби.

У той же час, удосконалення механізмів фінансової децентралізації є одним з основних завдань для забезпечення сталого розвитку територіальних громад. Це включає збільшення фінансової автономії місцевих органів влади, розширення їхніх повноважень у питанні розподілу бюджетних коштів, а також створення умов для більш ефективного використання наявних ресурсів.

Зокрема, важливо забезпечити рівномірний розподіл державних субвенцій та дотацій, враховуючи специфіку та потреби кожної громади. Це дозволить усунути дисбаланси в рівні фінансування і забезпечити рівний доступ до соціальних послуг у різних регіонах [4; 7; 15].

Для подолання фінансових обмежень необхідно також активніше використовувати механізми державно-приватного партнерства (ДПП). Співпраця між державними структурами та приватним сектором може стати потужним інструментом для залучення додаткових ресурсів у соціальну сферу.

Наприклад, залучення приватних інвесторів до будівництва та експлуатації соціальної інфраструктури, такої як лікарні, школи, дитячі садки, може суттєво знизити навантаження на державний бюджет і підвищити якість надання послуг. Крім того, приватний сектор може сприяти впровадженню інновацій та передових технологій у соціальну сферу, що також сприятиме підвищенню її ефективності [14].

В цілому вирішення проблеми недостатнього фінансування соціальної сфери в територіальних громадах вимагає комплексного підходу. Удосконалення механізмів фінансової децентралізації має йти пліч-о-пліч з розвитком державно-приватного партнерства, що дозволить залучити додаткові ресурси та забезпечити стабільний розвиток соціальної інфраструктури. Це не лише підвищить рівень соціального забезпечення населення, але й сприятиме загальному економічному розвитку громад, забезпечуючи стійкість їхнього розвитку в довгостроковій перспективі [1; 5].

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що для забезпечення ефективного управління соціальною сферою в умовах розвитку територіальних громад України необхідно поєднувати децентралізовані підходи з інноваційними рішеннями, які дозволять підвищити якість надання послуг та забезпечити рівномірний розвиток усіх громад.

Висновки. Управління соціальною сферою в контексті розвитку територіальних громад України є важливим фактором, що визначає якість життя населення та соціальну стабільність в країні. Результати дослідження підтвердили, що ефективність управління соціальними послугами значною мірою залежить від рівня фінансування, розвитку інфраструктури, а також від кваліфікації управлінського персоналу.

Незважаючи на позитивні тенденції, територіальні громади стикаються з численними викликами, серед яких недостатнє фінансування залишається одним із найзначніших. Це обмежує можливості реалізації соціальних програм та впровадження інноваційних рішень. Для подолання цього виклику необхідно вдосконалити механізми фінансової децентралізації, що дозволить громадам більш ефективно управляти своїми ресурсами.

Дослідження також вказало на важливість активізації співпраці з громадськими організаціями та залучення приватного сектору до надання соціальних послуг. Державно-приватне партнерство може стати потужним інструментом для залучення додаткових ресурсів і впровадження нових технологій, що підвищить якість надання соціальних послуг.

Загалом, результати дослідження свідчать про необхідність комплексного підходу до управління соціальною сферою на рівні територіальних громад, що включає удосконалення фінансових механізмів, розвиток інфраструктури та активну участь громади у прийнятті рішень. Лише за умови врахування специфіки кожної громади

та її соціально-економічних особливостей можна досягти стійкого розвитку соціальної сфери та покращення якості життя населення.

У результаті, подальші дослідження в цій галузі повинні зосередитися на розробці та впровадженні

інноваційних управлінських моделей, що враховують сучасні виклики та можливості, а також на формуванні ефективних механізмів співпраці між різними суб'єктами соціального управління.

Список літератури:

1. Бойко, А.І. Децентралізація як фактор розвитку соціальної сфери в Україні. *Вісник Національного університету «Острозький економічний університет»*. 2022. Вип. 32. С. 50–65. URL: <http://www.nuos.scientificbulletin.ostromad.com/2022/32/5>.
2. Гаврилюк, О.В. Соціальні послуги в умовах децентралізації: виклики та можливості. *Журнал соціальних досліджень*. 2023. Вип. 18. С. 112–127. URL: <http://www.journal-socialresearch.kiev.ua/2023/18/6>.
3. Демченко, В.Ю. Соціальна інфраструктура територіальних громад: сучасні тенденції та перспективи розвитку. *Актуальні проблеми державного управління*. 2023. Вип. 11. С. 72–86. URL: <http://www.apdu.kiev.ua/2023/11/2>.
4. Дмитренко, С.І. Моделі управління соціальною сферою в Україні: теоретичний аналіз. *Науковий вісник Львівського національного університету*. 2021. Вип. 25. С. 95–108. URL: <http://www.lnu-scientificbulletin.lviv.ua/2021/25/4>.
5. Кравченко, Т.М. Співпраця територіальних громад: практичні аспекти та перспективи. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2022. Вип. 29. С. 80–92. URL: <http://www.visnyk-karazin.kharkiv.ua/2022/29/3>.
6. Левченко, П.О. Роль громадського сектору у формуванні соціальних послуг. *Актуальні проблеми соціології*. 2020. Вип. 16. С. 134–145. URL: <http://www.apss.kiev.ua/2020/16/8>.
7. Мельник, Р.В. Інноваційні підходи до управління соціальною сферою в Україні. *Соціально-економічні дослідження*. 2023. Вип. 12. С. 40–56. URL: <http://www.socioeconomic-research.kiev.ua/2023/12/2>.
8. Носенко, Ю.І. Управління соціальною політикою на місцевому рівні: міжнародний досвід. *Науковий вісник Одеського національного університету*. 2021. Вип. 30. С. 90–105. URL: <http://www.scientificbulletin.od.ua/2021/30/3>.
9. Петров, В.Ф. Соціальна відповідальність бізнесу: роль у розвитку територіальних громад. *Економіка і суспільство*. 2020. Вип. 34. С. 55–70. URL: <http://www.economyandsociety.kiev.ua/2020/34/5>.
10. Сидоренко, Н.А. Підходи до оцінки ефективності управління соціальною сферою. *Журнал соціальної політики*. 2023. Вип. 21. С. 100–115. URL: <http://www.journal-socialpolicy.kiev.ua/2023/21/4>.
11. Тимченко, А.В. Використання інформаційних технологій в управлінні соціальною сферою. *Інформаційні технології в управлінні*. 2021. Вип. 15. С. 75–89. URL: <http://www.itmanagement.kiev.ua/2021/15/6>.
12. Федоренко, Г.О. Соціальні інновації в умовах децентралізації: практичний досвід. *Соціальні дослідження в Україні*. 2022. Вип. 11. С. 45–58. URL: <http://www.socialresearch.kiev.ua/2022/11/3>.
13. Чередниченко, О.І. Співпраця між громадами: нові виклики та можливості. *Вісник соціології*. 2023. Вип. 19. С. 123–137. URL: <http://www.sociology-vision.kiev.ua/2023/19/5>.
14. Шевченко, І.П. Розвиток соціальної інфраструктури в контексті децентралізації. *Науковий вісник Національного університету «Острозький економічний університет»*. 2022. Вип. 33. С. 20–36. URL: <http://www.nuos.scientificbulletin.ostromad.com/2022/33/1>.
15. Ярославська, В.М. Політика соціальної підтримки на місцевому рівні: проблеми та рішення. *Журнал економічної теорії*. 2023. Вип. 28. С. 110–125. URL: <http://www.economictheory.kiev.ua/2023/28/7>.

Hordiienko V.M. MANAGEMENT OF THE SOCIAL SPHERE IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES OF UKRAINE: ANALYSIS OF THEORETICAL CONCEPTS AND PERSPECTIVES

The article emphasizes that the management of the social sphere in the conditions of the development of territorial communities of Ukraine is critically important for ensuring sustainable development and improving the quality of life of the population. The results of the study show that the effective management of social services helps not only to satisfy the basic needs of citizens, but also to strengthen social cohesion and increase the level of trust in local authorities.

The analysis of existing theoretical concepts of social sphere management showed that the most effective models are based on the principles of decentralization, active community participation in decision-making and a flexible approach to resource allocation. Such approaches make it possible to adapt management decisions to the specific conditions of each community, taking into account its socio-economic features and the needs of the population.

One of the key results of the study is the identification of a significant difference in the level of provision of social services between different territorial communities. This is due to both the unevenness of financial resources and the different level of infrastructure development. In addition, the study emphasized the importance of improving the qualifications of management personnel and intensifying cooperation with public organizations, which can significantly increase the effectiveness of social service provision.

However, despite the positive trends, there are also challenges. One of the main ones is insufficient funding, which limits the ability of communities to implement social programs. This requires the improvement of financial decentralization mechanisms and the attraction of additional resources, in particular through the development of public-private partnerships.

The study also emphasized the importance of integrating modern technologies into the processes of managing the social sphere. The introduction of digital platforms for the provision of social services can significantly increase their accessibility and efficiency, particularly in remote communities where the infrastructure often does not meet the needs of the population.

Thus, the results of the study confirm that in order to ensure effective management of the social sphere in the conditions of the development of territorial communities of Ukraine, it is necessary to combine decentralized approaches with innovative solutions that will improve the quality of service provision and ensure the uniform development of all communities.

Key words: *social sphere, social services, decentralization, territorial community, local government, management processes, public organizations, social sphere management.*

Даниляк О.О.

Національний інститут стратегічних досліджень

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ОПИТУВАНЬ ЩОДО ІНІЦІАТИВ, СПРЯМОВАНИХ НА ВИРІШЕННЯ ПИТАНЬ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Стаття присвячена аналізу нормативно-правової бази, що врегульовує порядок проведення опитувань щодо ініціатив, спрямованих на вирішення питань державного управління у різних сферах суспільного життя, дослідженню практики їх реалізації та визначенню практичних напрямів вдосконалення положень нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України щодо суб'єктів ініціювання опитувань та відповідного інформування щодо (не)врахування їхніх результатів.

З'ясовано, що повномасштабна збройна агресія росії проти України унеможливує як формальну, так і практичну реалізацію таких форм безпосередньої демократії, як вибори та референдуми.

Обґрунтовано можливість та необхідність реалізації конституційного права громадян на участь в управлінні державними справами шляхом застосування інших, доступних в умовах воєнного стану форм та інструментів прямої демократії, зокрема проведення опитувань щодо ініціатив, спрямованих на вирішення питань державного управління у різних сферах суспільного життя.

Означено низку проблемних та дискусійних питань щодо проведення опитувань у мобільному застосунку «Дія». Зокрема, встановлено, що на практиці ініціаторами проведення опитувань можуть бути як різні суб'єкти владних повноважень, а не тільки органи виконавчої влади, як це передбачено Порядком їх проведення, так і організації без владних повноважень. Відмічено, що наявна інформація про ініціатора/реалізатора опитування розміщується не на відповідній вкладці мобільного додатку Порталу Дія та має фрагментарний або неповний характер.

Акцентовано увагу на тому, що збереження практики ініціювання опитувань окремими народними депутатами України, особливо щодо законопроектів, внесених іншими суб'єктами законодавчої ініціативи, потенційно може призвести до проблеми появи значної кількості ініціатив (за аналогією із проблемою законодавчого чи поправочного «спаму») та виникнення конфліктів між депутатським корпусом та урядовцями з причини відхилення депутатських ініціатив, що, як наслідок, призведе до зниження підтримки урядових законопроектів у парламенті.

Ключові слова: електронна демократія, електронне опитування, опитування щодо ініціатив, спрямованих на вирішення питань державного управління, врахування результатів опитування в мобільному застосунку «Дія».

Постановка проблеми. Право громадян на участь в управлінні державними справами та волевиявленні, що здійснюється через вибори, референдуми та інші форми безпосередньої демократії, гарантується статтями 38 та 69 Конституції України [1]. Водночас повномасштабна збройна агресія росії проти України унеможливує як формальну, так практичну реалізацію окремих форм безпосередньої демократії. Зокрема, зважаючи на положення Основного Закону України (частина четверта статті 83) [1], Виборчого кодексу України (стаття 20) [2], Закону України «Про всеукраїнський референдум» (стаття 20) [3],

Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (стаття 19) [4], зараз в Україні заборонено проведення виборів та референдумів.

Проте дотримання демократичного принципу забезпечення конституційного права громадян брати участь в управлінні державними справами можливе через застосування інших, доступних в умовах воєнного стану форм та інструментів прямої демократії.

Зважаючи на це, актуальним є дослідження практичних аспектів застосування інформаційно-комунікаційних технологій, які дозволяють громадянам доносити свою позицію до органів влади,

не наражаючись на небезпеку. Тут насамперед йдеться про опитування в мобільному застосунку «Дія», що, враховуючи кількість громадян, які беруть у них участь, доводять свою затребуваність та певну ефективність як інструмент електронної демократії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальним питанням електронної демократії та цифровізації публічного управління присвячені наукові праці багатьох вчених і дослідників, а саме: Акімов А., Гусаревич Н., Дубов Д., Дубова С., Куйбіда В., Карпенко О., Клімушин П. та інші.

Зокрема Акімов А. вважає, що електронна демократія є інноваційною формою державного устрою, при якій кожен громадянин має можливість прямої участі в прийнятті державних рішень, які можуть його стосуватися [5, с. 26].

Дубов Д. та Дубова С. розглядають опитування суспільної думки через призму послуг електронного урядування, які допоможуть створити електронну демократію – систему, за якої більшість громадян зможе більш активно впливати на процеси, що відбуваються в державі [6, с. 57–58].

У свою чергу Клімушин П., аналізуючи стратегії та механізми електронного урядування в інформаційному суспільстві, відносить, зокрема, онлайн-опитування та онлайн-рейтинги до різновиду механізмів онлайн-оцінювання у межах системи е-демократії, які є найважливішими інструментами громадянського впливу та контролю діяльності органів влади [7, с. 488]. Аналізу та узагальненню міжнародного досвіду проведення електронних виборів присвячена праця Гусаревич Н. [8].

Проте в цих та інших працях з об'єктивних причин не розглядаються питання реалізації, запровадженого у 2022 році інструменту електронної демократії – опитувань у мобільному застосунку «Дія».

Постановка завдання. Метою статті є аналіз нормативно-правової бази, що врегульовує порядок проведення опитувань щодо ініціатив, спрямованих на вирішення питань державного управління у різних сферах суспільного життя, практики їх реалізації та визначення практичних напрямів вдосконалення положень НПА щодо ініціювання опитувань та інформування щодо врахування результатів опитувань.

Виклад основного матеріалу. В Україні на законодавчому рівні визначення терміну «електронна демократія» встановлено порівняно недавно. Так, 1 березня 2023 року набув чинності Закон України «Про Національну програму інформатизації», яким законодавець у частині першій статті 1 вста-

новив, що «електронна демократія – форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій у демократичних процесах, що дає змогу посилити участь, ініціативність та залучення громадян до публічного життя на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях, підвищити прозорість процесу прийняття рішень та підзвітність демократичних інститутів, поліпшити зворотний зв'язок суб'єктів владних повноважень на звернення громадян, сприяти публічним дискусіям та привертати увагу громадян до процесу прийняття рішень» [9]. До того часу майже ідентичні визначення містилися в підзаконних нормативно-правових актах Кабінету Міністрів України, зокрема у Розпорядженнях Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні» від 15.05.2013 № 386-р [10] та «Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації» від 08.11.2017 №797-р [11].

У Рекомендаціях CM/Rec(2009)1 Комітету Міністрів Ради Європи країнам-членам щодо електронної демократії, ухвалених у 2009 році, е-опитування, поряд з е-виборами, е-референдумом, е-голосуванням та ін., розглядають як складову частину е-демократії [12, с. 15], що дозволяє неофіційно отримати думки за допомогою електронних засобів від випадкових або обраних осіб [12, с. 17]. Водночас термін «електронне опитування» свідомо використовується в цій Рекомендації та Раді Європи загалом для опису озвучення думок поза контекстом виборів чи референдуму, а терміни «вибори», «референдум» і «голосування» зарезервовані для заходів, передбачених законом [12, с. 57].

Тобто проведення е-опитувань не має підмінювати собою такі складники електронної демократії, як е-вибори, е-референдум, е-голосування. Автори монографії «Цифрове врядування», розглядаючи нові інструменти (сервіси) цифрової участі, до яких у т.ч. відносяться і онлайн-опитування, вважають, що для розвитку цифрової партисипації важливо усвідомлювати, що окремі інструменти не можуть змінити існуючу систему [13, с. 302].

Зважаючи на вищезазначене, доходимо висновку, що опитування громадян України в застосунку «Дія» позиціонується як інструмент електронної демократії, а тому мають відбуватися з дотриманням базових принципів відкритості та прозорості, починаючи з етапу їх ініціювання.

Порядок проведення опитування щодо ініціатив, спрямованих на вирішення питань державного управління у різних сферах суспільного життя, на Єдиному державному вебпорталі електронних послуг (далі – Порядок), який затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2022 р. № 90, передбачає, що «ініціатор опитування (далі – ініціатор) – міністерство, інший центральний або місцевий орган виконавчої влади, що подали до Мінцифри замовлення на проведення опитування» (пункт 2 Порядку) [14].

Проте практика проведення опитувань свідчить про те, що формальним та реальним ініціатором їх проведення можуть бути як різні суб'єкти владних повноважень (але не тільки органи виконавчої влади), так і організації без владних повноважень. А наявна інформація про ініціатора/реалізатора опитування розміщується не на відповідній вкладці мобільного додатку Порталу Дія та має фрагментарний або неповний характер.

Так, наприклад, перші два опитування в Дії «Як назвати новий президентський проєкт?» та «Яка нова цифрова послуга найкорисніша для вас?» було оголошено Президентом України 8 лютого 2022 року, а опитування «Чи залишити вихідним 8 березня?» ініційовано одним з народних депутатів України.

Також з аудіовізуальної чи текстової версії опитувань не завжди можна дізнатися, який орган виконавчої влади є реальним ініціатором конкретного опитування, що може вводити в оману учасників опитувань.

Зокрема, в опитуванні з назвою «Діти Перемоги малюють Україну майбутнього – Вибираємо нову поштову марку» зазначено, що Укрпошта планує запустити в обіг марку до Міжнародного дня захисту дітей. А в опитуванні «Обирайте найкращу воєнну марку 2022 року» вказано, що саме Укрпошта запускає голосування за найкращу воєнну марку 2022 року. Однак, відповідно до статутних документів, Укрпошта є акціонерним товариством (тип товариства – приватне акціонерне товариство), а не органом виконавчої влади.

Також Головою правління Укрзалізниці, яка, відповідно до статутних документів, також є акціонерним товариством (тип товариства – приватне акціонерне товариство) були сформульовані два опитування щодо нових назв для регіональних (Південної та Південно-Західної) залізниць.

З огляду на зазначене постає низка дискусійних питань:

– чи всі з проведених в Дії опитувань, наприклад, щодо вибору поштових марок, нових назв

філій АТ Укрзалізниці, представника України та членів Нацжурі Євробачення-2023 та Євробачення-2024 є такими, що спрямовані на вирішення питань державного управління в конкретних сферах суспільного життя, як того вимагає Порядок?

– чи прийняті органами виконавчої влади, що були формальними ініціаторами таких опитувань, рішення, виходячи з їхніх результатів?

– чи укомплектоване Мінцифри як організатор опитувань належною кількістю державних службовців відповідної компетенції у всіх сферах суспільного життя, які можуть обґрунтовано підготувати рішення про надання відмови у проведенні опитувань? Адже Порядком на Мінцифри покладено обов'язок перевірки питань та варіантів відповідей, наприклад, на відповідність нормам Конституції, принципам та нормам міжнародного права, правам людини, (не)створення загрози національній безпеці і т.п. Однак, можемо припустити, що така перевірка більше відноситься до компетенції інших органів державної влади, ніж Мінцифри.

Слід зазначити, що в розділі новин на сторінці Єдиного державного вебпорталу електронних послуг публікують інформацію про результати лише окремих опитувань. І в частині з них, як, наприклад, щодо нових назв регіональних залізниць, наприкінці вказують, що «опитування в Дії реалізовано Мінцифрою спільно з Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури й Укрзалізницею» [15]. А ось, наприклад, у новині щодо найкращої воєнної марки 2022 року не зазначено, ким реалізовано чи ініційовано це опитування [16]. Тобто ця інформація розміщується не на відповідній вкладці опитування в мобільному додатку Порталу Дія та має фрагментарний або неповний характер.

Варто також зауважити, що в мобільному додатку «Дія» час від часу проводяться опитування щодо окремих питань, спрямованих на вирішення проблем державного управління, а їх реалізація потребує врегулювання на законодавчому рівні.

Так, як реакція на прийняття парламентом 23.02.2022 р. у першому читанні законопроекту «Про право на цивільну вогнепальну зброю» № 5708 від 25.06.2021 р. та реєстрацію у Верховній Раді України законопроекту «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо встановлення українських свят» № 9009 від 13.02.2023р., проведено два наймасовіших (понад 1,7 та 2,1 млн українців взяли участь) опитування. Перше: «Як ви ставитеся до володіння українцями зброєю?» та друге: «Чи залишити вихідним 8 березня?»

Щодо першого з цих опитувань варто зазначити, що воно, відповідно до аудіовізуальної та текстової версії опитування в додатку Дія, проводилося за дорученням Президента за спільної ініціативи міністра внутрішніх справ з парламентарями. Водночас, попри те, що категорично проти обігу пістолетів серед цивільного населення висловився лише 21,82% учасників опитування, а за два інших варіанти відповіді, які передбачають вільне носіння пістолетів (58,75%) та обмежене зберігання та використання пістолетів (19,43%), сумарно віддали голоси 78,18 опитаних, що складає 1 349 783 громадян [17], законопроект «Про право на цивільну вогнепальну зброю» № 5708 вже більше двох років очікує на розгляд у другому читанні.

Щодо опитування «Чи залишити вихідним 8 березня?», проведеного з 28 лютого до 6 березня 2023 року, слід зазначити таке. Відповідно до інформації, розміщеної на сторінці Єдиного державного вебпорталу електронних послуг, «напередодні 8 березня проводимо опитування – залишити цей день вихідним чи все ж таки він має бути робочим. З 28 лютого до 6 березня кожен може поділитися думкою в Дії, яку врахують перед ухваленням законопроекту ... Опитування в Дії ініційоване за парламентської ініціативи¹ та реалізоване Мінцифрою спільно з Міністерством культури та інформаційної політики України» [18].

Водночас з аудіовізуальної та текстової версії опитування в застосунку Дія користувачі, які брали участь у голосуванні, могли побачити, що воно ініційоване народним депутатом України Бардіною М. [19].

Проте, як зазначалося раніше, Порядок проведення опитування щодо ініціатив, спрямованих на вирішення питань державного управління у різних сферах суспільного життя, наразі передбачає, що ініціатором опитування може бути лише центральний або місцевий орган виконавчої влади, а не один із представників законодавчої влади.

У цьому контексті слід зазначити, що народний депутат Бардіна М. не є (спів)автором законопроекту «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо встановлення українських свят» № 9009 від 13.02.2023 р. чи членом профільного парламентського комітету з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів.

Більше того, у день початку опитування (тобто не дочекавшись його результатів) за ініціативи групи народних депутатів на чолі з Бардіною М. у Верховній Раді України було зареєстровано аль-

тернативний законопроект «Про внесення змін до статті 73 Кодексу законів про працю України щодо встановлення святкових днів» № 9009-1 від 28.02.2023 року, який зокрема передбачав збереження вихідного дня 8 березня.

Важливо також зазначити, що це опитування в «Дії» набуло широкого розголосу в медіа, у т.ч. і щодо можливих порушень термінів його проведення, які визначається Порядком. Відповідно до матеріалів Громадянської мережі ОПОРА, формальним ініціатором опитування «Чи залишити вихідним 8 березня?» виступило Міністерство культури та інформаційної політики України, яке 27 лютого 2023 р. надіслало до Міністерства цифрової трансформації України замовлення на проведення опитування [20].

Потенційним предметом для критики цього опитування також може бути питання, чому опитування проводилося лише щодо скасування/збереження вихідного дня 8 березня, адже законопроектом № 9009 було також передбачено скасування вихідного дня 1 і 9 травня та запровадження нових українських свят, які є вихідними? І чи буде, наприклад, Міністерство культури та інформаційної політики України чи інші органи виконавчої влади вносити до Міністерства цифрової трансформації України замовлення на проведення інших опитувань, що будуть ініційовані народними депутатами від фракцій, які не входять до монокоаліції? Чому не проводилися опитування щодо інших законопроектів щодо скасування/збереження інших вихідних днів?

У цьому ж контексті варто звернути увагу на думку Мануїлової К., Колеснікової К., Ізотової М., які справедливо зазначають, що «до результатів онлайн-опитувань слід ставитися з обережністю, оскільки ними можуть маніпулювати різні політичні сили» [21, с. 57].

Загалом збереження практики ініціювання опитувань окремими народними депутатами України, особливо щодо законопроектів, внесених іншими суб'єктами законодавчої ініціативи через міністерства, потенційно може призвести до:

– появи значної кількості ініціатив (з об'єктивних причин – зважаючи навіть на кількість народних обранців чи з суб'єктивних причин – за аналогією із проблемою законодавчого чи поправочного «спаму»), які, зважаючи на обмеження щодо кількості можливих заявок, унеможливають ініціювання опитувань, розроблених безпосередньо міністерствами;

– виникнення конфліктів між депутатським корпусом та урядовцями із причини відхилення

¹ Без зазначення конкретного парламентського суб'єкта (Верховна Рада України / парламентський комітет / депутатська фракція / народний депутат України).

депутатських ініціатив, що, як наслідок, призведе до зниження підтримки урядових законопроектів у парламенті.

Запобігти розвитку таких проблем могла б норма Порядку, відповідно до якої ініціаторами опитування, у т.ч. і щодо внесених ними до Верховної Ради України законопроектів, можуть бути Президент України та народні депутати України. При цьому варто встановити, що ініціативи народних депутатів щодо положень зареєстрованих ними законопроектів розглядаються у разі наявності висновку профільного парламентського комітету про доцільність проведення такого опитування.

Також, зважаючи на необхідність зворотного зв'язку між ініціатором та учасниками опитування (у різних опитуваннях брали участь від 5,5 тис. до 2,1 млн українців), вважаємо доцільним розміщення через певний час (наприклад, від одного до шести місяців) у вкладці опитування інформації (з можливістю оновлення) про те, яким чином враховані результати опитування. Це дозволить підтримувати рівень довіри до нового інституту електронної демократії, оскільки громадяни України зможуть побачити, що влада не просто цікавиться їхньою думкою, але й враховує її при прийнятті рішень.

Висновки. Аналіз практики проведення опитування щодо ініціатив, спрямованих на вирішення питань державного управління у різних сферах суспільного життя, дозволяє прийти до висновків про те, що:

– реальними ініціаторами окремих опитувань є неналежні, з точки зору затвердженого Урядом Порядку, суб'єкти;

– належність тематики окремих опитувань до ініціатив, спрямованих на вирішення питань саме державного управління, є дискусійною;

– в окремих випадках на опитування виносяться не всі частини ініціативи, зокрема альтернативні, які пропонуються вирішити проектом(ами) НПА. При цьому, коли пізніше пропонується врегулювати аналогічне за суттю проблемне питання, формальний ініціатор першого(ших) опитування не завжди ініціює наступні опитування;

– відсутність інформування користувачів додатку «Дія», у т.ч. тих, хто взяв участь в опитуванні, про (не)врахування результатів опитування та рішення, (не)прийняті його ініціаторами (наразі – органів виконавчої влади).

Вирішення означених у статті проблемних та дискусійних питань щодо проведення опитувань в «Дії» зумовлює перспективи подальших наукових розвідок у визначених напрямках.

Список літератури:

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 19.08.2024).
2. Виборчий кодекс України : Кодекс України від 19.12.2019 р. № 396-IX : станом на 31 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення: 19.08.2024).
3. Про всеукраїнський референдум : Закон України від 26.01.2021 р. № 1135-IX : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text> (дата звернення: 19.08.2024).
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 27 лип. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 19.08.2024).
5. Акімов А.В. Електронна демократія як альтернативна форма управління в Україні // *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. Том 29 (68). № 3. 2018. С. 23–27.
6. Дубов Д.В., Дубова С.В. Основи електронного урядування : навчальний посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2006. 176 с.
7. Клімушин П.С. Стратегії та механізми електронного урядування в інформаційному суспільстві : [монографія]. Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2016. 524 с.
8. Гусаревич, Н. (). Технологічні рішення щодо забезпечення електронного голосування у виборчому процесі: закордонний досвід. *Аспекти публічного управління*. № 10(1). 2022. С. 26–35. URL: <https://doi.org/10.15421/152273> (дата звернення: 19.08.2024).
9. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 01.12.2022 р. № 2807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text> (дата звернення: 19.08.2024).
10. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 15.05.2013 р. № 386-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-р#Text> (дата звернення: 19.08.2024).
11. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 08.11.2017 р. № 797-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 19.08.2024).

12. Electronic democracy («e-democracy») Recommendation CM/Rec(2009)1 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 18 February 2009 and explanatory memorandum. URL: https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/CAHDE/2009/RecCM2009_1_and_Accomp_Docs/6647-0-ID8289-Recommendation%20on%20electronic%20democracy.pdf (date of access: 17.08.2024).
13. Цифрове врядування : монографія / О. В. Карпенко, Ж. З. Денисюк, В. В. Наместнік [та ін.]; за ред. О. В. Карпенка. Київ: ІДЕЯ ПРИНТ, 2020. 336 с.
14. Про затвердження Порядку проведення опитування щодо ініціатив, спрямованих на вирішення питань державного управління у різних сферах суспільного життя, на Єдиному державному вебпорталі електронних послуг: Постанова Каб. Міністрів України 07.02.2022 р. № .90 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/90-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.08.2024).
15. Залізна українізація в Дії: українці обрали нову назву для Південної залізниці URL: <https://diia.gov.ua/news/zalizna-ukrayinizaciya-v-diyi-ukrayinci-obrali-novu-nazvu-dlya-pivdennoyi-zalivni-ci> (дата звернення: 19.08.2024).
16. Українці обрали найкращу воєнну марку 2022 року: результати опитування URL: <https://diia.gov.ua/news/ukrayinci-obrali-najkrashchu-voeynu-marku-2022-roku-rezultati-opituvannya> (дата звернення: 19.08.2024).
17. Як ви ставитеся до володіння українцями зброєю? URL: <https://diia.app/poll/video/00307238-b547-223b-43ad-ad38e47d9ea2> (дата звернення: 19.08.2024).
18. Електронна демократія в Дії: долучайтесь до опитування про 8 березня в застосунку. URL: <https://diia.gov.ua/news/elektronna-demokratiya-v-diyi-doluchajtesya-do-opituvannya-pro-8-bereznya-v-zastosunku> (дата звернення: 19.08.2024).
19. Чи залишити вихідним 8 березня? URL: <https://diia.app/poll/video/c7738bb8-156a-4c53-40a1-d1c82b19c4ba> (дата звернення: 19.08.2024).
20. Опитування в «Дії» про статус 8 березня відбулося з порушеннями. URL: <https://www.oporaua.org/vyboru/opituvannya-v-diyi-pro-status-8-bereznia-vidbulosa-z-porushenniami-24614> (дата звернення: 19.08.2024).
21. Мануїлова К., Колеснікова К., Ізотова М. Електронна демократія в умовах глобальних викликів. *Наукові перспективи (Naukovi perspektivi)*. 2023. № 10(40). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-10\(40\)-174-184](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-10(40)-174-184) (дата звернення: 19.08.2024).

Danyliak O.O. PRACTICAL ASPECTS OF CONDUCTING SURVEYS ON INITIATIVES AIMED AT SOLVING PUBLIC ADMINISTRATION ISSUES

The article is devoted to the analysis of the regulatory framework regulating the procedure for conducting surveys on initiatives aimed at solving issues of public administration in various areas of public life, the study of the practice of their implementation and the definition of practical directions for improving the provisions of regulatory legal acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the subjects of initiating surveys and relevant information on (not) taking their results into account.

It was found that Russia's full-scale armed aggression against Ukraine makes it impossible to both formally and practically implement such forms of direct democracy as elections and referendums.

The possibility and necessity of implementing the constitutional right of citizens to participate in public affairs through the use of other forms and tools of direct democracy available under martial law are substantiated, in particular, conducting surveys on initiatives aimed at solving issues of public administration in various areas of public life.

A number of problematic and debatable issues regarding the conduct of surveys in the Diia mobile application were identified. In particular, it has been established that in practice, the initiators of surveys can be both different subjects of power, and not only the executive bodies, as provided for by the Procedure for their conduct, as well as organizations without power. It was noted that the available information about the initiator/ implementer of the survey is not placed on the appropriate tab of the mobile application of the Diia Portal and is fragmented or incomplete.

Attention is focused on the fact that the continuation of the practice of initiating polls by individual MPs of Ukraine, especially regarding bills introduced by other subjects of the legislative initiative, can potentially lead to the problem of a significant number of initiatives (similar to the problem of legislative or amendment "spam") and the emergence of conflicts between the deputy corps and government officials due to the rejection of deputy initiatives, which, as a result, will lead to a decrease in support for government bills in the parliament.

Key words: e-democracy, e-survey, surveys on initiatives aimed at solving public administration issues, taking into account the results of the survey in the Diya mobile application.

Казаков Г.І.

Вища школа публічного управління

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ

У статті аналізується питання наявного світового досвіду з врегулювання питань використання штучного інтелекту у галузях культури та перспективи побудови механізмів подібного врегулювання в межах України. Головні проблемні аспекти, які вимагаються такого врегулювання є: питання авторського права, обмеження використання ШІ у творчій діяльності, використання існуючого матеріалу при навчанні ШІ лише після попередньої згоди з автором та вказування на частці використання ШІ після створення готового продукту. Основний приклад, наведений автором статті стосується музичної індустрії, адже представники поданої галузі зараз найчастіше підіймають у світі питання контролю та правил використання ШІ. Водночас, проблеми, які стосуються гравців музичного ринку є актуальними і для інших культурних галузей: кінематограф, література тощо. В статті досліджується досвід США, ЄС та Великобританії. Визначено, що хоча в США існує найбільше запитів на державну підтримку в досліджуваній сфері, на офіційному рівні прийняті закони лише в штаті Теннессі. В решті країни наразі питання вирішено у приватній сфері. В межах ЄС було ухвалено перший нормативно-правовий акт, який стосується врегулювання використання ШІ. Цей акт взято за основу для розробки відповідного законодавства в усіх держава-членах ЄС. На нього ж мусить орієнтуватися і український уряд, зважаючи на євроінтеграційні процеси в нашій державі. У Великобританії представники музичної сфери стали ініціаторами створення кодифікованого закону про ШІ.

Автор приходиться до висновків, що незважаючи на те, що певні кроки у врегулюванні використання ШІ в сферах культури вже здійсненні, вони є не повноцінними та не розроблено механізмів контролю їх дотримання. Лише з часом стане зрозуміло, чи дієвими є ухвалені норми, але в будь-якому разі вони потребують постійного доопрацювання, враховуючи, що розвиток ШІ відбувається досить швидко.

Ключові слова: штучний інтелект, державне регулювання, державна політика, законодавство про штучний інтелект, авторське право, AI Act.

Постановка проблеми. В останні роки відбулися суттєві зрушення у сфері штучного інтелекту (далі – ШІ), які зробили відповідні алгоритми більш якісними та широкодоступними. Завдяки ШІ можна створювати тексти, зображення, генерувати мелодії, видозмінювати готові музичні твори та створювати нові. Як результат, з одного боку ШІ стає незамінним помічником у виконанні будь-якого виду діяльності. А з іншого – виникає загроза, що в деяких професіях відбудеться заміна людини на алгоритм. Особливо це актуально для творчих професій, адже враховуючи світову практику, роботодавці використовують ШІ, як спробу для диктування умов праці та заробітної плати. Тому існує потреба в офіційному врегулюванні використання ШІ у різних видах діяльності, зокрема і тих, які є дотичними до музичної індустрії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тематика державного регулювання застосування ШІ є відносно новою у науковому дискурсі. Загальні аспекти такого регулювання розкрили у своїй статті О. Куракін та О. Скрябін [4], які наголосили на потребі прийняття закону «Про штучний інтелект» та суміжних законів, які будуть регулювати правовідносини в сфері використання штучного інтелекту. Н. Вінникова проаналізувала державні стратегії розвитку та впровадження штучного інтелекту [1]. Т. Тарасевич дослідив тему правового регулювання ШІ у сфері репродуктивних функцій людини [6]. Водночас, проблема регулювання застосування ШІ у сфері культури наразі не було підняте на широкий загал.

Постановка завдання. Мета дослідження – проаналізувати світовий досвід офіційного регулювання з питань використання ШІ та окреслити

перспективи подібного врегулювання в межах України для галузей культури.

Виклад основного матеріалу. Одним із основних побоювань діячів культури є те, що з поширенням ШІ їхні послуги стануть менш затребуваними, що може призвести до втрати роботи. Зокрема, ШІ вже працює в музичній індустрії у декількох формах. По-перше, існують інструменти, такі як автотюн, які покращують якість музики. По-друге, є інструменти, що імітують виконання артистів. По-третє, розроблено інструменти, здатні створювати музику, яка нагадує стиль інших виконавців.

Кожен із цих варіантів потенційно загрожує музикантам та іншим технічним працівникам індустрії, оскільки може знизити попит на їхню працю та змінити традиційні ролі в процесі створення музики [2].

У світовій практиці питання врегулювання використання ШІ щодо культурної сфери вперше було підняте у 2022-2023 рр. американськими акторами та сценаристами. Якщо актори більше були зацікавлені у збереженні власного образу, без заміни себе на дівчачі та штучні голоси, то з боку сценаристів була висунута вимога заборони використання ШІ у створенні та редагуванні сценаріїв на усіх етапах виробництва кінопродукції. У результаті відбувся найбільший страйк представників індустрії США за досить тривалий період. Питання було вирішено в корпоративному порядку за рахунок укладення нових колективних договорів.

На перспективі страйку було наголошено і представниками музичної індустрії США. Однією з ключових причин як і у випадку з представниками кіноіндустрії визначена потреба обмеження використання ШІ в індустрії. І подані заклики є обґрунтованими, бо ШІ порушує авторські права з одного боку, адже текст часто генерується на основі вже існуючого матеріалу, проте він не вказує джерело, з якого було згенеровано текст, на відміну від людей, які задля уникнення звинувачень у плагіаті або використають існуючий фрагмент з вказівкою звідки він узятий, або ж взагалі не будуть наражати себе на ймовірні звинувачення у плагіаті (мова йде про свідомих громадян, які дотримуються норм права та етики). Інша причина на якій наголошують представники американської культурної сфери полягає в тому, що замовники (продюсери, менеджери, часом самі виконавці тощо) можуть використати ШІ з метою економії коштів або висування умов співпраці (що зокрема і робила гільдія кінопродюсерів США у 2023 році).

Як вже було сказано вище, в США поки що було знайдено компроміс між різними представниками індустрії завдяки укладанню нового договору, яким було ухвалено регламентацію та обмеження застосування ШІ у процесі написання сценаріїв. Відповідно до цієї угоди, ШІ заборонено створювати або редагувати рукописи. У випадку, якщо такий інструмент згенерує сценарій, цей текст не буде визнано оригінальною роботою [1]. Проте, подібний підхід є дієвим лише у випадку США, де за рахунок профспілок та історичного досвіду налагоджений механізм співпраці між різними представниками індустрії. Водночас, це рішення має тимчасовий характер, саме тому вже зараз і США розробляють стратегію врегулювання використання ШІ, у тому числі і у галузях культурної сфери.

Зокрема, президентом США Дж. Байденом було видано указ, яким визначені наступні пріоритети врегулювання застосування ШІ в державі:

- розробка нових стандартів щодо безпеки та надійності ШІ;
- забезпечення захисту конфіденційної інформації користувачів;
- сприяння справедливості та захисту громадянських прав;
- захист прав споживачів, пацієнтів та студентів;
- надання підтримки працівникам;
- заохочення інновацій та сприяння конкуренції;
- підтримка лідерства США у сфері технологій ШІ;
- гарантія відповідального та ефективного використання технологій урядовими структурами [5].

Відповідно до запропонованої моделі передбачається врахування інтересів усіх громадян США і в тому числі обмеження використання ШІ у деяких галузях на вимогу працівників цієї сфери, зокрема культурної. Творці музичних композицій або автори сценаріїв самі матимуть змогу визначити допустимі обсяги застосування ШІ.

У березні 2023 року Законодавчі збори штату Каліфорнія винесли на розгляд законопроект № 331 в якому поміж інших окреслено питання необхідності вказування при створенні певної продукції та призначення штрафу за порушення цих норм [7]. Такий підхід дає підтримку авторам-людям, адже ніхто не зможе представити роботу створену ШІ, як таку, що створила людина.

Окрім того, уряд США розглядає ідею створення відповідного урядового органу, який би контролював сферу ШІ в межах держави та дотримання майбутнього законодавства.

Також варто наголосити, що у березні 2024 року штат Теннессі став першим в межах США, який захистив музикантів від загрози ШІ. Закон, спрямований на захист авторів пісень, виконавців та інших професіоналів музичної індустрії від потенційної небезпеки штучного інтелекту. Зокрема акцентовано увагу на заборону відтворення голосу виконавця без його згоди. Проте, автори закону, як і музиканти досі не впевнені в ефективності закону, зважаючи на розвиток ШІ та політичні протиріччя у штаті [18].

Водночас, у штаті Теннессі відбувся перший судовий позов музичних видавців щодо текстів пісень. Суть позову наступна. Музичні лейбли Universal Music (UMG.AS), ABKCO і Concord Publishing ініціювали судовий процес в федеральному суді штату Теннессі (США) проти компанії Anthropic, звинувачуючи її у зловживанні текстами існуючих пісень для навчання свого чат-бота Claude.

У позові зазначено, що Anthropic порушує права видавців, використовуючи тексти щонайменше 500 пісень. Лейбли стверджують, що компанія використовує ці тексти для навчання чат-бота у відповіді на людські запити [2]. На момент написання статті однак, жодного рішення з цього процесу ухвалено не було.

Інша модель регулювання – європейська, адже саме в межах ЄС було ухвалено перший нормативно-правовий акт, який офіційно обмежує певною мірою використання ШІ. Так, у червні 2023 року було схвалено AI Act, який встановив правила для розробників ШІ в різних секторах, включаючи охорону здоров'я, освіту та генеративний ШІ у тому числі і для сфери музичної індустрії [10].

Наголосимо, що європейська музична індустрія привітала ухвалення Закону ЄС, який, як йдеться в заяві різних торгових груп, «надає правласникам інструменти для захисту своїх прав». Водночас, в заяві наголошується, що це акт «першим у світі законодавством, яке регулює розробку та використання штучного інтелекту та подає приклад для відповідального управління ШІ» [9]. Однак те, наскільки корисними нові правила ШІ виявляться для музичних компаній, залежатиме від того, як вони будуть реалізовані.

Міжнародна конфедерація музичних видавців (ICMP) особливо підтримує три ключові аспекти закону:

- 1) компанії зі ШІ повинні дотримуватися закону ЄС про авторські права;
- 2) компанії зі ШІ повинні підвищити прозорість для музичної індустрії щодо того, чи вико-

ристовувалась музика для тренувальних моделей чи генеративного результату штучного інтелекту;

3) один раз генеративний результат ШІ, такий коли музика чи відео потраплять до ЄС, застосовуватимуться зобов'язання щодо збереження детальної документації про те, який контент використовувався для навчання моделі – незалежно від того, де в світі проходило навчання» [17].

Окрім того, Дж. Фелан, генеральний директор ICMP наголосив, що хоча ШІ не є новим явищем, нещодавня хвиля компаній, що займаються ШІ, вирізняється відмовою дотримуватися правових норм і незаконним використанням музичних творів для тренування своїх моделей та забезпечення функціонування генеративного ШІ. Іншими словами, практично жодна музична компанія чи виконавець не уникне негативних наслідків таких дій [17].

Висловлюючись від звукозаписних компаній, Міжнародна федерація фонографічної індустрії наголосила, що схвалення Закону про штучний інтелект «знаменує важливий крок вперед у допомозі захистити творців у середовищі ШІ. ШІ пропонує творцям як можливості, так і ризики, і ми віримо в це. Це шлях до взаємного успіху як для творчих, так і для технологічних спільнот. Для досягнення успіху потрібні огороження – державна політика, яка дозволяє і вимагає відповідального штучного інтелекту. Ми закликаємо Європейський парламент негайно схвалити це перше у своєму роді законодавство» [14].

Закон про ШІ передбачає, що розробники ШІ повинні дотримуватися вимог прозорості. Цей закон накладає численні юридичні зобов'язання та вимоги щодо прозорості на технологічні компанії та розробників ШІ, які здійснюють діяльність у Європі, включаючи тих, хто працює у творчому секторі та музичному бізнесі. Зокрема, закон вимагає, щоб компанії, що використовують генеративні або основні моделі ШІ, такі як ChatGPT від OpenAI або Claude 2 від Anthropic, надавали детальні звіти про будь-які захищені авторським правом твори, зокрема музику, які використовувалися для навчання їхніх систем. Цей аспект законодавства викликав особливу увагу в музичній індустрії, яка підтримує посилення захисту авторських прав у світі швидкого розвитку технологій ШІ [13].

Важливо зазначити, що положення закону щодо прозорості застосовуються незалежно від походження даних, використаних технічною компанією. Наприклад, якщо розробник штучного інтелекту використовує захищену авторським правом цифрову музику з країни, яка не є членом ЄС, або

придбав набори даних за межами 27 держав-членів ЄС, ці дані, використані в Європі, зобов'язують компанію оприлюднити «досить детальний звіт» про всю захищену авторським правом музику, використану для створення ШІ-робіт.

Також існує вимога, щоб будь-які навчальні набори даних, що використовуються в генеративній музиці або аудіовізуальних роботах, містили водяні знаки, що дозволяє правласникам відстежувати та блокувати незаконне використання своїх каталогів.

Крім того, контент, створений ШІ, повинен бути чітко позначений як такий, на відміну від людських творів. Технологічні компанії мають забезпечити, щоб їхні системи не могли бути використані для створення незаконного або правопорушного контенту.

Великі технологічні компанії, які порушують правила, що регулюють всі застосування ШІ в межах 27-членного ЄС, включно з так званими «високоризиковими» застосуваннями, можуть бути оштрафовані на суму до 35 мільйонів євро (38 мільйонів доларів) або до 7% світового річного обороту. Для нових підприємств або менших технологічних компаній передбачено пропорційні фінансові покарання [12].

Як один із перших великих законодавчих органів, який розв'язує виклики, пов'язані з ШІ, підхід ЄС може слугувати моделлю для політиків у всьому світі.

Хоча схвалення Європейським парламентом AI Act є важливою віхою, музична індустрія залишається обережно оптимістичною щодо його впливу. Оскільки ШІ продовжує формувати творчий ландшафт, досягнення балансу між інноваціями та захистом прав інтелектуальної власності буде мати вирішальне значення. Закон ЄС про ШІ є «кроком у правильному напрямку, але його справжня ефективність визначатиметься відданістю та співпрацею всіх зацікавлених сторін» [11].

Також варто згадати британський досвід, адже AI Act на неї не розповсюджується. Спеціалізована міжпартійна парламентська група закликає уряд Великої Британії реалізувати відкладені плани щодо запровадження правил ШІ та захисту артистів.

У нещодавно опублікованому звіті про музику та штучний інтелект впливова Всепартійна парламентська група (APPG) з музики відзначила широку підтримку – 80% або більше респондентів – законодавства, яке вимагатиме розкриття інформації про використання ШІ в музиці, отримання згоди художників на використання їхніх

робіт у навчальних програмах штучного інтелекту, а також законів, що захищають образи та твори художників від копіювання ШІ. 77% респондентів погодилися, що створення музики штучним інтелектом без згадки про оригінального творця є формою крадіжки [8].

APPG on Music запропонувала уряду Великобританії перетворити нинішній міжгалузевий кодекс поведінки щодо ШІ на кодифікований закон про ШІ. Цей закон включатиме положення про чітке маркування творів, створених ШІ, «особливе право особистості» для захисту митців від глибоких фейків та іншого неправомірного використання їхньої роботи та образу, а також створення урядом міжнародної робочої групи зі ШІ для підтримки творчих індустрій. Зокрема, член парламенту від Лейбористської партії К. Бреннан наголошує: «Використовуючи колективну силу політиків, лідерів галузі та новаторів, ми можемо переконатися, що штучний інтелект буде каталізатором творчості та прогресу в музичній екосистемі, а не перепорою для зростання та руйнівником засобів до існування творців» [16]. На момент підготовки статті питання вирішене не було остаточно.

В Україні немає усталеної мережі профспілок, як у США, які мають повноваження заключати договори від імені усіх представників індустрії, а деякі галузі культурного простору, зокрема музична індустрія не є державно визначеними. Тому для нашої країни більш дієвим буде європейський досвід, особливо зважаючи на адаптацію законодавства до норм права ЄС.

Україні слід розробити власну законодавчу базу, яка б орієнтувалася на правові норми ЄС в питанні регулювання використання ШІ. Окремий розділ відповідного нормативно-правового акту має стосуватися сфери культури, визначати основні ризики, які несе ШІ для сфери в цілому та її працівників зокрема та офіційно закріплювати правила використання ШІ у галузі і можливі покарання за їх порушення.

Основну увагу вищезначеного нормативно-правового акту має бути приділено питанню авторського права. А саме, усі алгоритми ШІ мають показувати ресурси, які були ними використані при генеруванні матеріалу. Без такої функції, користувач ШІ може несвідомо подавати плагіат, як власний твір. Водночас, необхідно зобов'язати всіх офіційно вказувати, що твір або його певна частина були згенеровані ШІ. В такому випадку, ймовірний сценарист або автор пісні не зможе видавати кінцевий продукт, як результат своєї творчої діяльності. Це у підсумку вплива-

тиме і на вартість створеного продукту і на оцінку творчого потенціалу автора.

Надзвичайно важливо, щоб алгоритми ІІІ були прозорими та мали можливість надавати інформацію про джерела, використані при створенні матеріалу. Це дозволить чітко відслідковувати, які саме дані були використані для навчання ІІІ і як вони вплинули на кінцевий продукт.

Прозорість алгоритмів є ключовою умовою для уникнення правових конфліктів, пов'язаних із можливим порушенням авторських прав. У разі виникнення суперечок щодо оригінальності твору, створеного за допомогою ІІІ, можливість простежити використані джерела допоможе визначити, чи має місце плагіат. Це також надасть додаткові гарантії авторам оригінальних творів, що їх інтелектуальна власність буде захищена від несанкціонованого копіювання.

Звісно ідеальним варіантом є повна заборона використання ІІІ для створення або редагування сценаріїв, пісень або їх складових, інших творчих робіт. Проте впровадження таких заборон, враховуючи реалії сьогоденної України, коли зокрема кіноіндустрія лише починає розвиватися; не відбулося чіткого визначення музичної індустрії та її взаємини з державою, а самі представники культурної сфери у використанні ІІІ вбачають поки що не загрозу власній творчості, а радше цікавий експеримент, є доволі проблематичним. Крім того, в Україні не має наразі державних механізмів контролю, за дотриманням відповідних норм потенційного законодавства. Водночас, таку норму не варто відкидати, а наразі підготувати підґрунтя для її впровадження у майбутньому.

В такому випадку, впровадження системи ліцензування для компаній та організацій, що використовують ІІІ у творчих процесах, є одним з важливих напрямів регулювання. Ліцензування допоможе контролювати використання технологій та забезпечити дотримання правових норм. По-перше, процес ліцензування має включати ретельну перевірку компаній на відповідність встановленим стандартам і вимогам. Це стосується як технічних аспектів, так і етичних стандартів використання ІІІ. По-друге, ліцензування

повинно передбачати регулярний моніторинг та перевірки діяльності ліцензованих компаній. Це дозволить своєчасно виявляти порушення та вживати необхідних заходів для їх усунення. По-третє, система ліцензування має бути гнучкою та адаптивною до швидких технологічних змін у сфері ІІІ. Це включає можливість швидкого оновлення вимог та стандартів, а також впровадження нових регуляторних механізмів.

Додамо, що статті (або розділ) про регулювання ІІІ має бути додано і до закону України «Про авторське право і суміжні права». Це забезпечить більш чітке та ефективне регулювання в умовах сучасних викликів, які постають перед культурною та творчою індустрією.

Міністерством цифрової трансформації України у 2023 році була розроблена Дорожня карта з регулювання штучного інтелекту в Україні [3], проте вона зорієнтована на бізнес та на творців програм з ІІІ, тоді як питання авторських прав та обмежень використання ІІІ не підіймається наразі з боку уряду, хоча і пропонується брати за основу при підготовці національного законодавства у цій галузі AI Act.

Висновки. Підбиваючи підсумки наголосимо, що врегулювання використання ІІІ у сфері культури є актуальним питанням для багатьох цивілізованих світових держав. Наразі подане питання частково врегульовано у вимірі ЄС, але якщо звернути увагу на окремі країни-члени ЄС, то на рівні їх національних урядів проблема ще актуальна. До того ж стоїть питання, як на практиці будуть реалізовуватися юридично закріплені норми. Наголосимо, що хоча більшість прикладів в статті стосуються музичної індустрії, більшість проблемних аспектів врегулювання використання ІІІ стосуються також кінематографу та інших сфер культури, які мають відношення до авторського права. Україна наразі лише починає, беручи AI Act за основу, розробляти власну нормативно-правову базу із розробки та використанні ІІІ. Проте, робочі документи не акцентують увагу ні на галузі культури, ні на питаннях авторського права, тому потребують в майбутньому внесення змін існуюче законодавство або ж прийняття додаткових актів.

Список літератури:

1. Вінникова Н.А. Державні стратегії розвитку та впровадження штучного інтелекту. *Регіональні студії*. 2022. № 28. С. 51–57.
2. Всі стривожені: як використання ІІІ впливає на мистецтво, кіно, музику та літературу. URL: <https://suspihne.media/culture/645624-vsi-strivozeni-ak-vikoristanna-si-vplivae-na-mistectvo-kino-muziku-ta-literaturu/>
3. Дорожня карта з регулювання штучного інтелекту в Україні : *Bottom-Up Підхід*. URL: https://cms.thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/%D0%94%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%8F_%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0_%D0%B7_%D1%80%D0%B5%D0%

B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%A8%D0%86_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_compressed.pdf (дата звернення: 20.07.2024)

4. Куракін О. Скрябін О. Особливості правового регулювання використання штучного інтелекту в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2023. № 36. С. 36–42.

5. Регулювання штучного інтелекту: досвід США. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/shtuchnyi-intelekt-usa/>

6. Тарасевич Т.Ю. Правове регулювання штучного інтелекту у сфері репродуктивних функцій людини: сучасні виклики та перспективи реалізації. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Право*. 2023. Т. 1. Вип. 75. С. 123-130.

7. AB-331 Automated decision tools. URL: https://leginfo.legislature.ca.gov/faces/billTextClient.xhtml?bill_id=202320240AB331

8. AI use in music must be regulated, parliamentary group tells government. URL: <https://djmag.com/news/ai-use-music-must-be-regulated-parliamentary-group-tells-government>

9. EU AI Act “world-first” say music trade bodies as European Parliament votes it into law. URL: <https://completemusicupdate.com/eu-ai-act-world-first-say-music-trade-bodies-as-european-parliament-votes-it-into-law/>

10. EU AI Act: first regulation on artificial intelligence. URL: <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20230601STO93804/eu-ai-act-first-regulation-on-artificial-intelligence>

11. EU parliament approves AI Act: music industry cautiously optimistic. URL: <https://www.aimusicpreneur.com/ai-music-news/eu-parliament-approves-ai-act-music-industry-cautiously-optimistic/>

12. European Union Passes ‘World First’ AI Legislation That Would Safeguard Copyrighted Music. URL: <https://www.billboard.com/business/business-news/european-union-ai-legislation-laws-copyrighted-music-passes-1235631846/>

13. European Union Passes ‘World First’ AI Legislation That Would Safeguard Copyrighted Music? URL: <https://www.billboard.com/business/business-news/european-union-ai-legislation-laws-copyrighted-music-passes-1235631846/> (date of access: 20.07.2024)

14. ‘Historic’ AI Legislation In Europe Takes Big Step Closer to Reality. *Billboard*. URL: <https://www.billboard.com/business/business-news/artificial-intelligence-act-europe-eu-legislation-ai-1235549430/> (date of access: 20.07.2024)

15. Hollywood Screenwriters Reach Tentative Deal to End Strike. URL: <https://time.com/6317102/hollywood-writers-strike-deal/>

16. MPs Demand New Law To Stop AI Firms Deceiving Music Fans As Exclusive Poll Reveals Huge Public Support For Action. URL: <https://www.ukmusic.org/news/mps-demand-new-law-to-stop-ai-firms-deceiving-music-fans-as-exclusive-poll-reveals-huge-public-support-for-action/>

17. Music industry welcomes EU member states agreeing AI Act. URL: <https://completemusicupdate.com/music-industry-welcomes-eu-member-states-agreeing-ai-act/>

18. Tennessee becomes first US state to protect musicians from threat of AI. URL: <https://www.theguardian.com/music/2024/mar/22/tennessee-bill-protect-musicians-ai>

Kazakov H.I. STATE REGULATION OF THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE SPHERE OF CULTURE: GLOBAL EXPERIENCE AND PROSPECTS OF UKRAINE

The article analyzes the issue of the existing world experience in the regulation of issues of the use of artificial intelligence in the fields of culture and the prospects of building mechanisms for such regulation within the borders of Ukraine. The main problematic aspects that require such a settlement are the issue of copyright, limiting the use of AI in creative activities, the use of existing material in teaching AI only after prior agreement with the author, and indicating the share of use of AI after the creation of the finished product. The main example given by the author of the article relates to the music industry, because representatives of the given industry now most often raise the issue of control and rules for the use of AI in the world. At the same time, the problems affecting the players of the music market are also relevant for other cultural industries: cinematography, literature, etc. The article examines the experience of the USA, EU and Great Britain. It was determined that although there are the most requests for state support in the researched field in the USA, laws have been officially adopted only in the state of Tennessee. In the rest of the country, the issue is currently resolved in the private sector. Within the EU, the first normative legal act was adopted, which concerns the regulation of the use of AI. This act is taken as a basis for the development of relevant legislation in all EU member states. The Ukrainian government should also focus on it, taking into account

the European integration processes in our country. In Great Britain, representatives of the music industry initiated the creation of a codified law on AI.

The author comes to the conclusion that despite the fact that certain steps in the regulation of the use of AI in the spheres of culture are already feasible, they are not complete and mechanisms for monitoring their compliance have not been developed. Only over time will it become clear whether the adopted norms are effective, but in any case they need constant refinement, given that the development of AI is happening quite quickly.

Key words: *artificial intelligence, government regulation, government policy, legislation on artificial intelligence, copyright, AI Act.*

Кравчук О.Ю.

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕТИЧНИХ СТАНДАРТІВ ТА БЕЗПЕКИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

У статті розглядаються ключові аспекти забезпечення етичних стандартів і безпеки при використанні ШІ в публічному управлінні, включаючи питання конфіденційності, прозорості, відповідальності та уникнення дискримінації. Автори також аналізують міжнародний досвід і наводять рекомендації для впровадження найкращих практик у цій сфері. З розвитком технологій штучного інтелекту (ШІ) та його інтеграцією в різні сфери суспільного життя, включаючи публічне управління, виникають нові етичні та безпекові виклики. У сучасному світі, де штучний інтелект (ШІ) стає невід'ємною частиною суспільного життя, його впровадження у сферу публічного управління викликає значний інтерес. Однак разом із потенційними перевагами, які ШІ може принести для підвищення ефективності управління, існує низка викликів, пов'язаних з етикою та безпекою його використання. Дана стаття присвячена аналізу основних етичних стандартів та безпекових аспектів, що повинні бути враховані під час інтеграції ШІ в публічне управління. Автор досліджує правові, соціальні та технічні питання, які виникають при використанні ШІ в державних структурах. Особлива увага приділяється питанням конфіденційності та захисту персональних даних, що є надзвичайно важливими в контексті державного управління. Окрім цього, у статті розглядаються проблеми відповідальності та прозорості в прийнятті рішень, заснованих на алгоритмах ШІ, що може впливати на права та свободи громадян. У статті також аналізуються міжнародні практики та рекомендації щодо забезпечення етичного використання ШІ, включаючи розробку відповідних нормативно-правових актів та створення спеціальних регуляторних органів. Автори підкреслюють необхідність розробки етичних кодексів і стандартів для публічного управління з урахуванням специфіки застосування ШІ, а також важливість підвищення обізнаності державних службовців та широкої громадськості щодо потенційних ризиків, пов'язаних із ШІ. На основі проведеного аналізу у статті пропонуються рекомендації щодо впровадження комплексних підходів до забезпечення етичних стандартів і безпеки ШІ, які включають технічні, організаційні та нормативно-правові заходи. Висновки статті спрямовані на сприяння формуванню відповідального підходу до використання ШІ в публічному управлінні, що дозволить максимізувати його позитивний вплив і мінімізувати можливі негативні наслідки.

Ключові слова: штучний інтелект, публічне управління, етика, безпека, конфіденційність, прозорість, публічне управління.

Постановка проблеми. Використання штучного інтелекту в публічному управлінні стає дедалі поширенішим явищем, завдяки якому уряди можуть підвищити ефективність надання послуг, оптимізувати процеси ухвалення рішень і забезпечити більш інклюзивне управління. Однак разом із цими перевагами виникають серйозні етичні та безпекові проблеми, які необхідно вирішувати для збереження довіри громадськості до державних інституцій.

Одними з основних етичних питань використання ШІ в публічному управлінні є прозорість і підзвітність. Прозорість алгоритмів ШІ є ключовим фактором, який визначає довіру громадян до сис-

теми публічного управління. Відкритість та можливість аудиту рішень, прийнятих на основі ШІ, дозволяє запобігти зловживанням і підвищує рівень підзвітності посадових осіб. Прозорість та підзвітність є двома ключовими аспектами етичного використання штучного інтелекту (ШІ) у публічному управлінні. Вони визначають, наскільки громадяни та інші зацікавлені сторони можуть довіряти системам, що базуються на ШІ, і наскільки ці системи відповідають за свої дії та рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ряд дослідників виступають за більш активне впровадження технологій ШІ в роботу урядів. Так, О. Карпенко докладно аналізує історію ство-

рення та розвитку ШІ, представлено основні сучасні підходи до визначення поняття, показано шляхи та прогнози подальшого використання ШІ в різних сферах життєдіяльності суспільства та публічного управління. О. Оболенський досліджує перспективи використання ШІ в публічному управлінні та розглядає етичні аспекти цього застосування. Результати дослідження підкреслюють використання ШІ для покращення ефективності, прозорості та інноваційності в системі публічного управління. Ця тема є водночас дуже актуальною та майже нерозкритою в Україні. [2]

Постановка завдання. Метою статті є дослідження основних етичних викликів, пов'язаних з впровадженням штучного інтелекту у публічному управлінні, включаючи питання справедливості, прозорості, приватності та відповідальності. Визначити потенційні загрози для безпеки, які можуть виникнути при використанні ШІ у сфері публічного управління, зокрема ризики зловживання даними, кібератак та порушення конфіденційності. Дослідити існуючі правові рамки та стандарти регулювання використання ШІ у публічному управлінні, а також запропонувати напрямки для їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Велику роль відіграє такий момент, як те, що інтерфейси, через які громадяни взаємодіють з системами ШІ, мають бути простими та інтуїтивно зрозумілими. Це необхідно для того, щоб користувачі могли повноцінно розуміти процеси, які відбуваються у системі, і впливати на них у межах своїх повноважень.

У випадках, коли ШІ приймає рішення, важливо чітко визначити, хто несе відповідальність за ці рішення – чи то розробники, чи користувачі системи, чи державні органи, які її впроваджують. Це допомагає запобігти безвідповідальності та забезпечити належне реагування на можливі помилки або зловживання.

Громадяни мають право оскаржувати рішення, прийняті на основі ШІ, якщо вони вважають їх несправедливими або необґрунтованими. Для цього необхідно створити відповідні правові та процедурні механізми, які дозволяють швидко та ефективно розглядати такі скарги.

Не треба забувати, що підзвітність передбачає регулярний аудит та моніторинг роботи систем ШІ. Це можуть бути як внутрішні перевірки, так і незалежний зовнішній аудит. Метою цих заходів є перевірка відповідності роботи систем ШІ етичним стандартам, законодавчим вимогам та суспільним очікуванням.

Органи публічного управління, що використовують ШІ, мають регулярно звітувати перед громадськістю про те, як використовуються ці технології, які рішення приймаються на їх основі, та які заходи вживаються для забезпечення прозорості та підзвітності. Такі звіти сприяють підвищенню довіри громадян до державних інституцій та стимулюють розвиток етичних стандартів у сфері ШІ.

Забезпечення прозорості та підзвітності ШІ у публічному управлінні стикається з низкою викликів, включаючи складність пояснення складних алгоритмів, ризик порушення конфіденційності під час відкриття даних та можливі технічні обмеження. Проте ці виклики можуть бути подолані через розробку більш ефективних технологічних рішень, правових регуляцій та етичних стандартів.

Отже, прозорість та підзвітність є фундаментальними принципами, які мають бути дотримані при використанні ШІ в публічному управлінні. Їх забезпечення є запорукою підвищення довіри громадськості, ефективності державних послуг та відповідальності органів влади. Для цього необхідно розробляти та впроваджувати відповідні правові рамки, технологічні рішення та практики, які забезпечуватимуть дотримання цих принципів.

Наступним важливим етичним питанням в процесі застосування технологій та ШІ виступає конфіденційність та захист персональних даних. Воно постає здебільшого у зв'язку з тим, що ШІ-системи в публічному управлінні часто працюють з великим обсягом персональних даних, що піднімає питання конфіденційності. Важливо забезпечити захист цих даних від несанкціонованого доступу та використання, що вимагає застосування відповідних технологічних та правових заходів.

Застосування штучного інтелекту (ШІ) в публічному управлінні сприяє підвищенню ефективності державних послуг, однак це також породжує значні виклики, пов'язані з конфіденційністю та захистом персональних даних. Забезпечення безпеки даних є критичним аспектом, оскільки державні установи часто обробляють великі обсяги чутливої інформації про громадян. Тож доречно буде розглянути власне конфіденційність у контексті ШІ.

1. Обробка персональних даних. ШІ-системи в публічному управлінні часто використовують персональні дані громадян для аналізу, прогнозування та прийняття рішень. Це можуть бути дані про здоров'я, фінансовий стан, соціальний статус тощо. Використання цих даних вимагає дотримання принципів конфіденційності, які включа-

ють мінімізацію збору даних, використання їх лише для визначених цілей і забезпечення доступу до них лише уповноваженим особам.

2. Анонімізація та псевдонімізація Щоб знизити ризик ідентифікації особи на основі персональних даних, використовуються методи анонімізації та псевдонімізації. Анонімізація передбачає видалення або модифікацію даних так, щоб особу не можна було ідентифікувати, тоді як псевдонімізація замінює ідентифікаційні дані на псевдоніми, які можуть бути розшифровані лише за наявності спеціального ключа.

3. Консенсус та інформованість громадян. Прозорість у зборі та обробці персональних даних передбачає, що громадяни повинні бути поінформовані про те, які дані збираються, з якою метою і як вони будуть використовуватись. Важливо забезпечити, щоб збір даних здійснювався на основі згоди громадян або в рамках законних повноважень, а також щоб громадяни мали доступ до своїх даних і могли контролювати їх використання.

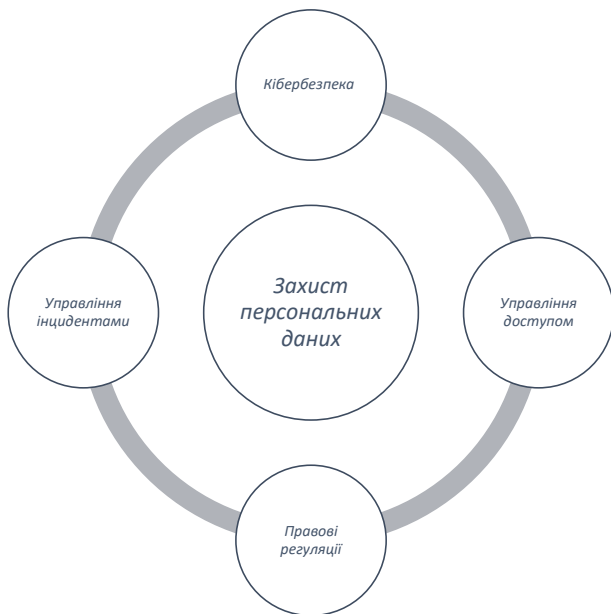

Рис. 1

1. Кібербезпека. ІТ-системи повинні бути захищені від кіберзагроз, таких як несанкціонований доступ, викрадення або пошкодження даних. Це вимагає застосування сучасних технологій шифрування, систем виявлення вторгнень, багатфакторної автентифікації та інших засобів захисту. Важливо також проводити регулярний аудит безпеки систем та забезпечувати їх оновлення.

2. Управління доступом. Необхідно обмежувати доступ до персональних даних виключно тими співробітниками, які мають відповідні

повноваження та необхідність у доступі для виконання своїх обов'язків. Це передбачає впровадження систем управління доступом і контроль за використанням даних.

3. Правові регуляції. Для захисту персональних даних на рівні законодавства важливо впроваджувати та дотримуватися відповідних регуляцій, таких як Загальний регламент захисту даних (GDPR) у Європейському Союзі або інші національні законодавства, що регулюють обробку персональних даних. Це дозволяє встановити чіткі правила для державних установ, які використовують ІТ, та накладати санкції за їх порушення.

4. Управління інцидентами. У випадку порушення конфіденційності або витоку даних, важливо мати чіткі процедури для швидкого реагування, включаючи інформування постраждалих осіб та відповідних органів, а також вжиття заходів для мінімізації шкоди та запобігання подібним інцидентам у майбутньому.

Один із ключових викликів полягає в тому, щоб знайти баланс між забезпеченням конфіденційності та ефективністю роботи ІТ-систем. Занадто суворі заходи безпеки можуть ускладнювати або сповільнювати роботу систем, тоді як недостатній захист може призвести до витоку даних або інших серйозних наслідків.

З розвитком технологій з'являються нові загрози, пов'язані з обробкою персональних даних. Державні органи повинні бути готові адаптувати свої системи захисту до нових викликів, включаючи загрози, що виникають з використанням нових технологій, таких як квантові обчислення.

Оскільки проблеми конфіденційності та захисту персональних даних часто виходять за межі однієї країни, важливо співпрацювати на міжнародному рівні для розробки та впровадження єдиних стандартів і практик захисту.

Тому, ми робимо висновок, що конфіденційність та захист персональних даних є критичними аспектами використання ІТ в публічному управлінні. Вони вимагають комплексного підходу, що включає застосування сучасних технологій, розробку правових регуляцій та забезпечення прозорості для громадян. Лише за умов дотримання високих стандартів конфіденційності можна забезпечити довіру громадян до державних інституцій, які використовують ІТ у своїй роботі.

Використовуючи можливості та засоби інформаційних технологій та ІТ в публічному управлінні, маємо уникати дискримінації та упередженості стосовно громадян. Алгоритми ІТ можуть містити упередженість, якщо вони навчені

на основі історичних даних, що відображають існуючі соціальні нерівності. Це може призводити до дискримінації певних груп населення. Важливо розробляти такі алгоритми з урахуванням принципу справедливості та соціальної рівності.

Штучний інтелект (ШІ) має потенціал значно покращити ефективність публічного управління, однак його використання також несе ризик упередженості та дискримінації. Якщо алгоритми ШІ не розроблені або не впроваджені належним чином, вони можуть відтворювати або навіть посилювати існуючі соціальні нерівності. Тому важливо розробляти та використовувати такі системи, які враховують етичні принципи та мінімізують ризики дискримінації.

Розглянемо основні джерела дискримінації та упередження в ШІ.

1. Якість та репрезентативність даних. Алгоритми ШІ навчаються на основі даних, які можуть містити упередження, відображаючи історичну дискримінацію або нерівність. Наприклад, якщо дані про минулі рішення стосовно працевлаштування містять упередження щодо певної етнічної групи, ШІ може навчитися повторювати ці упередження.

2. Алгоритмічне упередження. Алгоритми, розроблені без належного врахування етичних аспектів, можуть бути упередженими щодо певних груп населення. Це може бути пов'язано з неправильною інтерпретацією даних або з тим, що алгоритми не були перевірені на відповідність етичним стандартам.

3. Системні чинники. Системи ШІ можуть відтворювати упередження, що існують у суспільстві або у самих організаціях, які їх впроваджують. Якщо органи публічного управління мають вкорінені упередження або дискримінаційні практики, ШІ може посилити ці тенденції.

Умови уникнення дискримінації та упередження

1. Репрезентативність та баланс даних. Для уникнення дискримінації важливо використовувати збалансовані та репрезентативні дані. Це означає, що дані мають відображати різноманітність населення та включати інформацію про всі соціальні групи. Важливо також уникати використання даних, які можуть прямо або опосередковано викликати дискримінацію, наприклад, дані про расу, гендер або соціально-економічний статус, якщо це не є необхідним для конкретної задачі.

2. Регулярний аудит та тестування. Алгоритми ШІ мають підлягати регулярному аудиту та тестуванню для виявлення потенційних упереджень.

Це включає проведення аналізу на різних етапах розробки та впровадження алгоритму, зокрема перевірку на відповідність етичним стандартам та відсутність дискримінаційних практик.

3. Прозорість алгоритмів. Прозорість є ключовим аспектом у боротьбі з упередженнями. Громадяни та незалежні експерти повинні мати доступ до інформації про те, як працює алгоритм, які дані він використовує, і як приймаються рішення. Це дозволяє вчасно виявляти та виправляти потенційні джерела дискримінації.

4. Етичні рамки та стандарти. Уряди та органи публічного управління мають впроваджувати чіткі етичні рамки для розробки та використання ШІ. Це включає створення національних або міжнародних стандартів, які регулюють використання алгоритмів, запобігають упередженням та забезпечують рівноправність усіх громадян.

5. Залучення різноманітних експертів. Важливо залучати до розробки та впровадження ШІ-систем фахівців з різних галузей, включаючи експертів із соціальних наук, правознавців та представників громадських організацій. Це допомагає забезпечити, що система враховує різні аспекти соціальної справедливості та права людини.

6. Освітні програми та підвищення обізнаності. Державні службовці та розробники ШІ повинні бути навчені розпізнавати та уникати упереджень. Освітні програми, що включають етичні аспекти використання ШІ, можуть значно знизити ризик впровадження дискримінаційних алгоритмів.

На нашу думку, уникнення дискримінації та упередження при використанні ШІ в публічному управлінні вимагає комплексного підходу, що включає правильний вибір і обробку даних, розробку прозорих і етичних алгоритмів, регулярний аудит та навчання. Забезпечення цих умов є необхідним для збереження довіри громадян і створення справедливих та інклюзивних систем публічного управління.

Одним із найважливіших аспектів використання ШІ в публічному управлінні є питання відповідальності. Хто нести відповідальність за рішення, прийняті на основі ШІ? Це питання потребує чіткого регулювання на законодавчому рівні.

Використання штучного інтелекту (ШІ) у публічному управлінні приносить значні переваги, зокрема підвищення ефективності та точності прийняття рішень. Однак, впровадження таких технологій також породжує питання щодо відповідальності за рішення, які приймаються ШІ. Хто повинен нести відповідальність у разі,

якщо рішення ШІ виявляться помилковими або призведуть до негативних наслідків? Відповідь на це питання є критично важливою для забезпечення довіри громадян до систем публічного управління, які використовують ШІ.

Розробники алгоритмів та постачальники ШІ-систем відіграють ключову роль у забезпеченні точності та етичності роботи ШІ. Вони несуть відповідальність за якість коду, що використовується, належну підготовку алгоритмів, а також за тестування та перевірку систем перед їх впровадженням. У разі виявлення серйозних недоліків або упереджень у роботі ШІ, відповідальність може лежати на розробниках, які не забезпечили належної якості продукту.

Органи публічного управління, які використовують ШІ, несуть кінцеву відповідальність за результати його роботи. Вони мають бути готовими відповідати за наслідки рішень, прийнятих ШІ, особливо якщо ці рішення впливають на життя громадян. Це означає, що державні установи повинні мати чіткі процедури для перевірки, моніторингу та, за потреби, коригування рішень ШІ.

У деяких випадках конкретні посадовці можуть бути відповідальними за роботу ШІ-системи або за нагляд за її використанням. Це можуть бути ІТ-спеціалісти, юристи або керівники відділів, відповідальних за впровадження технологій. Їхня відповідальність полягає в забезпеченні того, щоб ШІ працював відповідно до етичних норм і законодавства.

Механізми забезпечення відповідальності

1. Правові рамки Необхідно створити та підтримувати правову базу, яка визначає, хто несе відповідальність за рішення ШІ. Це може включати законодавство, що регулює впровадження та використання ШІ у публічному секторі, визначення стандартів для відповідності та можливі санкції у разі порушень.

2. Прозорість та підзвітність Для забезпечення відповідальності важливо впроваджувати прозорі процеси прийняття рішень та механізми підзвітності. Це включає звітування перед громадськістю, оприлюднення методологій та результатів використання ШІ, а також надання можливості оскарження рішень, прийнятих за допомогою ШІ.

3. Аудит та незалежний нагляд Регулярний аудит роботи ШІ-систем, а також незалежний нагляд з боку зовнішніх організацій чи експертів, є важливими для виявлення потенційних проблем на ранніх стадіях. Ці механізми можуть включати перевірку якості даних, з яких навчається ШІ, відповідності прийнятих рішень законодавству

та етичним нормам, а також аналіз можливих наслідків для громадян.

4. Впровадження механізмів корекції та компенсації У разі, якщо ШІ приймає помилкове рішення, державні органи мають бути готові оперативно виправити ситуацію та, за необхідності, надати компенсацію постраждалим громадянам. Це вимагає створення механізмів швидкого реагування та вирішення конфліктів.

5. Етичні комітети та ради Органи публічного управління можуть створювати етичні комітети або ради, які будуть відповідати за розгляд складних питань, пов'язаних з використанням ШІ, включаючи питання відповідальності. Такі комітети можуть включати експертів із різних галузей, включаючи права людини, технології та соціальні науки.

Відповідальність за рішення, прийняті ШІ у публічному управлінні, повинна бути чітко визначена та розподілена між розробниками, постачальниками, державними установами та окремими посадовцями. Забезпечення належних механізмів правового регулювання, прозорості, аудиту та етичного нагляду є необхідним для запобігання негативним наслідкам та збереження довіри громадян до публічних послуг. В умовах швидкого розвитку технологій, державні установи повинні бути готові адаптувати свої практики та підходи до відповідальності, щоб відповідати викликам сучасного світу.

Говорячи про безпекові аспекти використання ШІ, перш за все ми маємо на увазі процес захисту від кібератак. Системи ШІ, як і будь-які інші інформаційні системи, можуть стати об'єктом кібератак, що може призвести до компрометації даних або підриву довіри до публічних інституцій. Необхідно впроваджувати найсучасніші засоби кіберзахисту для мінімізації цих ризиків. Штучний інтелект (ШІ) активно впроваджується в публічне управління з метою підвищення ефективності, швидкості та точності прийняття рішень. Проте разом із цими перевагами використання ШІ в публічному секторі також породжує нові виклики в сфері кібербезпеки. Захист від кібератак є надзвичайно важливим аспектом, оскільки атаки на ШІ-системи можуть призвести до серйозних наслідків, включаючи витік конфіденційних даних, маніпуляцію рішеннями або навіть параліч критично важливих державних функцій.

Основні кіберзагрози, пов'язані з використанням ШІ

1. Атаки на цілісність даних. ШІ-системи залежать від даних, на яких вони навчаються та з якими працюють. Атаки на цілісність даних

можуть призвести до того, що ШІ прийматиме хибні рішення на основі підроблених або маніпульованих даних. Наприклад, змінені дані можуть спотворити прогнозування або оцінку ризиків, що, у свою чергу, може спричинити небажані наслідки для громадян та держави.

2. Атаки на моделі машинного навчання. Хакери можуть намагатися зламати або маніпулювати моделями машинного навчання, використовуючи методи, такі як «атаки на вразливі місця» (adversarial attacks), коли вхідні дані спеціально модифікуються, щоб викликати помилкову відповідь алгоритму. Це може використовуватися для обходу систем безпеки або маніпуляції з результатами роботи ШІ.

3. Неавторизований доступ до ШІ-систем. ШІ-системи можуть стати мішенню для кібератак з метою отримання несанкціонованого доступу до конфіденційної інформації або для керування системою. Це може включати крадіжку особистих даних громадян, доступ до урядових документів або використання ШІ для шкідливих цілей.

4. Зловживання автономними системами. Деякі ШІ-системи в публічному управлінні можуть діяти автономно, без постійного нагляду людини. Якщо ці системи будуть скомпрометовані, вони можуть виконувати небажані дії, що може призвести до серйозних наслідків, таких як порушення громадського порядку або навіть шкода національній безпеці.

Стратегії захисту від кібератак при використанні ШІ

- **Забезпечення цілісності даних.** Одним із ключових елементів захисту є забезпечення цілісності та достовірності даних, які використовуються для навчання та роботи ШІ-систем. Це може включати застосування шифрування даних, використання криптографічних хеш-функцій для перевірки цілісності даних, а також впровадження багатфакторної аутентифікації для доступу до чутливих даних.

- **Захист моделей машинного навчання.** Для захисту моделей машинного навчання від атак слід використовувати методи захисту, такі як регулярне оновлення та перевірка моделей, впровадження алгоритмів, стійких до атак на вразливі місця, та проведення тестування на різні типи загроз. Важливо також впроваджувати механізми виявлення аномалій у вхідних даних, щоб вчасно виявляти можливі атаки.

- **Контроль доступу та авторизація.** Важливо впроваджувати суворі заходи контролю доступу до ШІ-систем, включаючи використання багато-

факторної автентифікації, обмеження доступу до системи лише для уповноважених осіб, а також застосування систем моніторингу дій користувачів. Це дозволить виявляти та запобігати несанкціонованому доступу до систем.

- **Аудит та регулярне оновлення.** Проведення регулярних аудитів ШІ-систем на предмет вразливостей, а також постійне оновлення програмного забезпечення є критично важливими для забезпечення безпеки. Це включає впровадження сучасних засобів захисту від кіберзагроз, таких як системи виявлення вторгнень (IDS), антивірусне програмне забезпечення та захист від DDoS-атак.

- **Розробка планів реагування на інциденти.** Органи публічного управління повинні мати чітко розроблені плани реагування на кіберінциденти, включаючи протоколи для оперативного виявлення, ізоляції та нейтралізації атак. Це також включає планування відновлення після атак, що дозволяє швидко повернутися до нормальної роботи.

- **Навчання та підвищення обізнаності.** Освіта та підвищення обізнаності співробітників щодо кіберзагроз і методів захисту є важливими елементами кібербезпеки. Державні службовці та оператори ШІ-систем повинні регулярно проходити навчання з безпеки, щоб знати про новітні загрози та методи їхнього запобігання.

- **Міжнародне співробітництво.** Оскільки кіберзагрози мають глобальний характер, важливою є співпраця з міжнародними організаціями та іншими державами для обміну інформацією про загрози, кращі практики та координацію зусиль у боротьбі з кібератаками.

- **Захист від кібератак при використанні ШІ в публічному управлінні є надзвичайно важливим для забезпечення стабільності та безпеки державних функцій.** Це вимагає комплексного підходу, включаючи захист даних та моделей, суворий контроль доступу, регулярний аудит та оновлення систем, а також навчання персоналу. Забезпечення кібербезпеки не тільки захищає державні інституції від загроз, але й сприяє збереженню довіри громадян до уряду, що є основою ефективного публічного управління.

Використання ШІ для моделювання ризиків і прогнозування можливих загроз може значно підвищити безпеку публічного управління. Такі системи можуть бути корисними для запобігання кризам і забезпечення надійної роботи державних служб.

Штучний інтелект (ШІ) є потужним інструментом, який може значно підвищити ефективність публічного управління через автоматизацію

процесів, аналіз великих обсягів даних та покращення прогнозування. Однак, разом із цими можливостями, використання ШІ також несе певні ризики, які необхідно враховувати та контролювати. Моделювання ризиків та прогнозування при використанні ШІ у публічному управлінні є важливими для мінімізації потенційних негативних наслідків та підвищення надійності рішень.

Основні види ризиків, пов'язані з використанням ШІ

1. Технічні ризики Включають можливі помилки або несправності в роботі алгоритмів ШІ, що можуть призвести до неправильних рішень або невідповідних дій. Наприклад, недосконалість алгоритмів машинного навчання може призводити до упередженості або неправильного трактування даних.

2. Етичні ризики Використання ШІ може викликати етичні дилеми, наприклад, щодо конфіденційності даних, справедливості рішень або дотримання прав людини. Також існує ризик створення систем, які можуть підривати суспільну довіру або сприяти дискримінації певних груп населення.

3. Юридичні ризики Порушення законодавства через використання ШІ, особливо у сфері захисту персональних даних, може призвести до юридичних наслідків для державних установ. Це включає ризик судових позовів або адміністративних санкцій.

4. Ризики кібербезпеки Як уже зазначалося, ШІ-системи можуть стати об'єктом кібератак, що може призвести до витоку конфіденційної інформації або маніпуляцій із даними, на основі яких приймаються рішення.

5. Соціальні ризики Використання ШІ може мати негативний вплив на ринок праці, призводити до зменшення робочих місць або змінювати соціальні відносини у суспільстві, що потребує уваги з боку уряду.

Моделювання ризиків є процесом ідентифікації, оцінки та аналізу потенційних загроз, пов'язаних з використанням ШІ, з метою розробки стратегій для їхнього зниження або запобігання.

На першому етапі необхідно визначити всі можливі ризики, пов'язані з використанням конкретних ШІ-систем у публічному управлінні. Це може включати як внутрішні ризики (наприклад, технічні несправності), так і зовнішні (наприклад, загрози кібербезпеці або соціальні наслідки).

Після ідентифікації ризиків їх слід оцінити за критеріями ймовірності та можливих наслідків. Ця оцінка допомагає визначити пріоритети

у вирішенні ризиків та вибрати відповідні заходи для їхнього контролю. Наприклад, оцінка ризику помилкового рішення ШІ може включати аналіз того, наскільки велика ймовірність помилки та які будуть її наслідки для громадян або державних інституцій. Важливо враховувати, що різні ризики можуть бути взаємозалежними. Наприклад, технічні несправності можуть спричинити проблеми з кібербезпекою, а етичні ризики можуть викликати юридичні наслідки. Моделювання таких взаємозв'язків допомагає створити більш комплексний підхід до управління ризиками.

На основі результатів оцінки ризиків необхідно розробити стратегії для їхньої мінімізації або уникнення. Це може включати технічні заходи (наприклад, покращення алгоритмів або посилення кібербезпеки), організаційні зміни (наприклад, створення спеціалізованих відділів для управління ризиками) або правові заходи (наприклад, впровадження нових нормативних актів).

Прогнозування використання ШІ включає аналіз тенденцій та можливих сценаріїв розвитку технологій у майбутньому для прийняття стратегічних рішень у публічному управлінні.

Важливо аналізувати поточні тенденції у розвитку ШІ, зокрема в таких сферах, як машинне навчання, великі дані, автоматизація процесів. Це дозволяє прогнозувати, як ці технології будуть розвиватися і яким чином вони можуть бути використані в публічному управлінні.

Прогнозування включає аналіз того, як впровадження ШІ вплине на суспільство, ринок праці, економіку та соціальні відносини. Наприклад, важливо оцінити, які професії можуть бути замінені автоматизацією та які заходи слід вжити для підтримки працівників, що втратили роботу. Окрім короткострокових ризиків, слід також враховувати довгострокові перспективи, такі як можливість значних соціальних змін або вплив на міжнародні відносини. Це дозволяє приймати рішення, які будуть актуальними не тільки сьогодні, але й у майбутньому.

Використання сценарного підходу для прогнозування майбутнього дозволяє розробити різні можливі сценарії розвитку ШІ та їхнього впливу на публічне управління. Це допомагає підготуватися до різних варіантів розвитку подій і розробити гнучкі стратегії реагування.

Моделювання ризиків та прогнозування є невід'ємними елементами управління впровадженням ШІ в публічному управлінні. Вони дозволяють ідентифікувати та мінімізувати потенційні загрози, а також прогнозувати майбутні

можливості та виклики. Комплексний підхід до оцінки ризиків та прогнозування дозволяє забезпечити стійкість, ефективність та етичність використання ІІІ у державному секторі, що є ключовим для довгострокового успіху цих технологій.

Безпекові загрози, пов'язані з ІІІ, часто мають глобальний характер, що вимагає міжнародного співробітництва. Спільна розробка стандартів і протоколів безпеки може забезпечити більш ефективний захист від потенційних загроз.

Використання штучного інтелекту (ІІІ) у публічному управлінні стрімко поширюється по всьому світу, що створює нові можливості, але й водночас породжує численні виклики, зокрема у сфері безпеки. Ці виклики мають глобальний характер, що робить міжнародне співробітництво критично важливим для забезпечення безпеки ІІІ на національному та міжнародному рівнях. У цьому контексті співпраця між країнами, міжнародними організаціями та іншими зацікавленими сторонами стає необхідною для розробки та впровадження ефективних стандартів і практик безпеки.

Основні напрями міжнародного співробітництва

1. Розробка міжнародних стандартів і нормативних актів Одна з ключових форм міжнародного співробітництва у сфері безпеки ІІІ полягає у спільній розробці міжнародних стандартів та нормативних актів, які регулюють використання ІІІ в публічному управлінні. Ці стандарти можуть включати технічні вимоги до безпеки, етичні норми, принципи захисту даних та управління ризиками. Такі стандарти допомагають забезпечити узгоджений підхід до використання ІІІ в різних країнах та полегшують співпрацю між державами.

2. Обмін інформацією про загрози та найкращі практики Міжнародне співробітництво включає обмін інформацією про кіберзагрози, вразливості ІІІ-систем та найкращі практики щодо їхнього запобігання. Це дозволяє країнам швидше реагувати на нові загрози, а також впроваджувати перевірнені підходи до забезпечення безпеки. Обмін інформацією може здійснюватися через міжнародні організації, такі як ООН, ЄС, НАТО, а також через двосторонні або багатосторонні угоди.

3. Спільні дослідницькі проекти та ініціативи Країни можуть співпрацювати у проведенні спільних дослідницьких проектів, спрямованих на вивчення безпеки ІІІ та розробку нових

рішень для підвищення захисту. Такі ініціативи можуть включати розробку нових методів кібербезпеки, аналіз етичних викликів використання ІІІ, а також створення інноваційних підходів до управління ризиками. Спільні дослідження сприяють підвищенню рівня знань та розвитку нових технологій у сфері безпеки ІІІ.

4. Міжнародні навчальні програми та підготовка кадрів Важливим аспектом міжнародного співробітництва є навчання та підготовка кадрів у сфері безпеки ІІІ. Країни можуть обмінюватися досвідом у навчанні фахівців, організувати спільні тренінги та семінари, а також створювати міжнародні навчальні програми. Це сприяє підвищенню кваліфікації працівників державного сектору та дозволяє краще підготуватися до викликів, пов'язаних з використанням ІІІ.

5. Створення міжнародних платформ для співпраці Для ефективною координації зусиль у сфері безпеки ІІІ важливо створювати міжнародні платформи для обговорення та співпраці. Це можуть бути спеціалізовані форуми, конференції, робочі групи або консорціуми, які об'єднують представників різних країн, міжнародних організацій, наукових установ та приватного сектору. Такі платформи дозволяють обговорювати актуальні питання, розробляти спільні рішення та зміцнювати міжнародні зв'язки.

Висновки. Використання штучного інтелекту в публічному управлінні має величезний потенціал для покращення державних послуг і підвищення ефективності управлінських процесів. Однак для досягнення цих цілей необхідно забезпечити дотримання етичних стандартів та безпеки. Це вимагає комплексного підходу, що включає розробку правових рамок, впровадження технологічних засобів захисту та міжнародного співробітництва. Міжнародне співробітництво у сфері безпеки ІІІ в публічному управлінні є важливим інструментом для забезпечення глобальної безпеки та ефективності використання ІІІ. Спільна розробка стандартів, обмін інформацією, співпраця у дослідженнях та навчанні, а також створення міжнародних платформ для діалогу допомагають країнам краще підготуватися до викликів, пов'язаних з використанням ІІІ. Однак для досягнення успіху необхідно долати виклики, пов'язані з різницею в законодавстві, технологічним розвитком та геополітичними розбіжностями, зміцнюючи довіру та розвиваючи міжнародне партнерство.

Список літератури:

1. O. Obolenskyi (2023). Course of lectures on the subject Conceptual principles of public management and administration.
2. Кравчук О.Ю. Штучний інтелект у фокусі стратегічного планування публічного управління. *Суспільство і національні інтереси*. № 4(4), 2024.

Kravchuk O.Yu. ENSURING ETHICAL STANDARDS AND SAFETY OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN PUBLIC ADMINISTRATION

The article examines key aspects of ensuring ethical standards and security in the use of AI in public administration, including issues of confidentiality, transparency, accountability and avoidance of discrimination. The authors also analyze international experience and provide recommendations for the implementation of best practices in this area. With the development of artificial intelligence (AI) technologies and its integration into various spheres of public life, including public administration, new ethical and security challenges arise. In the modern world, where artificial intelligence (AI) is becoming an integral part of social life, its implementation in the field of public administration is of great interest. However, along with the potential benefits that AI can bring to improve the effectiveness of management, there are a number of challenges related to the ethics and security of its use. This article is devoted to the analysis of the main ethical standards and security aspects that must be taken into account during the integration of AI into public administration. In addition, the article considers the problems of responsibility and transparency in decision-making based on AI algorithms, which can affect the rights and freedoms of citizens. The article also analyzes international practices and recommendations for ensuring the ethical use of AI, including the development of relevant legal acts and the creation of special regulatory bodies.

The authors emphasize the need to develop ethical codes and standards for public administration taking into account the specifics of AI application, as well as the importance of raising awareness among public officials and the general public about the potential risks associated with AI. Based on the analysis, the article offers recommendations for the implementation of comprehensive approaches to ensuring ethical standards and security of AI, which include technical, organizational, and regulatory measures. The conclusions of the article are aimed at promoting the formation of a responsible approach to the use of AI in public administration, which will maximize its positive impact and minimize possible negative consequences.

Key words: artificial intelligence, public administration, ethics, security, confidentiality, transparency, public administration.

Любиченко О.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДЕРЖАВНІ ТА НЕДЕРЖАВНІ СУБ'ЄКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ У ПРОТИДІЇ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто проблеми дестабілізації системи суспільних відносин в Україні в умовах гібридної війни, зокрема, вплив інформаційно-психологічних операцій та інших гібридних методів, що використовуються для підризу суспільної стабільності. Особлива увага приділяється ролі російської пропаганди, яка активно експлуатує болючі теми українського суспільства, такі як корупція, порушення прав мобілізованих та інші суспільні проблеми, для досягнення своїх стратегічних цілей. Російські інформаційні операції активно використовують соціальні мережі, поширюють фейки та маніпулюють суспільною свідомістю. Прикладом є використання технологій дипфейку для створення фальшивих заяв українських лідерів. Важливою складовою гібридної війни є рефлексивне управління, яке полягає у маніпуляції діями противника, провокуючи певні реакції на свою користь. Історичні корені гібридної війни простежуються ще з давніх часів, коли інформаційні операції використовувалися для досягнення стратегічних цілей. З розвитком технологій і медіа ці методи отримали новий імпульс, ставши важливим інструментом сучасних конфліктів. Україна ефективно протидіє цим викликам через державні інституції, такі як Центр протидії дезінформації при РНБО та Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при МКІП, а також завдяки співпраці з незалежними медіа та громадськими організаціями. Попри значні зусилля з боку українських інституцій, боротьба з інформаційною агресією залишається складним викликом. Важливу роль у цьому відіграє підвищення медіаграмотності населення, що дозволяє розпізнавати дезінформацію та не піддаватися на маніпуляції. Важливим аспектом у боротьбі з дезінформацією є не лише протидія фейкам, але й просування власних позитивних наративів, що базуються на об'єктивних фактах і відображають реальну картину світу. Формування стійкого українського наративу допоможе зміцнити суспільство перед обличчям зовнішніх інформаційних атак. Очевидним є те, що гібридна війна вимагає постійної уваги та ефективної протидії для збереження національної безпеки й суспільної стабільності.

Ключові слова: гібридна війна, інформаційно-психологічні операції (ІПСО), дестабілізація суспільних відносин, пропаганда, медіаосвіта, інформаційна безпека, інфлюенсери, суспільні настрої, державні та недержавні суб'єкти забезпечення інформаційної безпеки.

Постановка проблеми. Проблема дестабілізації системи суспільних відносин в Україні в умовах гібридної війни є надзвичайно актуальною, зокрема, через систематичний і цілеспрямований інформаційний вплив з боку російської федерації. Росія, успадкувавши радянську систему пропаганди, активно використовує її як інструмент для просування своїх геополітичних інтересів. Ситуація зазнала значних змін після 2014 року, коли росія окупувала частину українських територій. Військові дії супроводжувалися потужними інформаційними кампаніями, спрямованими на підризу суспільної стабільності в Україні та зміну поведінкових моделей як серед політичної еліти, так і серед громадянського суспільства.

З 2014 року Україна розпочала активне формування системи захисту в інформаційному просторі. На перших етапах, коли державні інституції не мали достатньо ефективних механізмів для протидії пропаганді та дезінформації, цю роль частково взяло на себе громадянське суспільство. Проте, навіть на тлі значних досягнень у цій сфері, на сьогоднішній день, в умовах повномасштабної війни, не можна стверджувати, що проблема інформаційного впливу з боку росії повністю вирішена. Російська Федерація постійно вдосконалює свої методи, використовуючи новітні комунікаційні платформи та технології, що дозволяє їй ефективно впливати на найбільш вразливі верстви українського суспільства.

Це породжує низку важливих питань: наскільки ефективною є відповідь України на ці виклики, які прогалини існують у системі протидії пропаганді та дезінформації та які заходи необхідно впровадити для підвищення ефективності національних контрзаходів. Ці питання потребують подальшого дослідження і розробки стратегічних підходів, що дозволять підвищити стійкість українського суспільства до інформаційних загроз в умовах гібридної війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості ведення гібридної війни у різних вимірах, зокрема, у політичному, інформаційному та соціальному досліджуються у наукових працях В. Горбуліна, М. Розумного, Р. Горбика, Є. Головахи, О.Резнік, А. Корнійчука та ін. Попри значний внесок цих вчених, багато питань залишаються недостатньо вивченими, що вимагає подальшого дослідження. Особливо це стосується розробки і впровадження новітніх технологій для виявлення та протидії дезінформації, а також удосконалення співпраці між державними і недержавними суб'єктами у цій сфері.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз технологій виявлення та протидії дестабілізаційним впливам у системі суспільних відносин в умовах гібридної війни в Україні, зокрема, через розгляд інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) як ключового інструменту російської пропаганди. Стаття також досліджує роль сучасних медіа та інфлюенсерів у поширенні дезінформації та пропонує стратегії для зміцнення суспільної стійкості й підвищення рівня медіаграмотності населення.

Виклад основного матеріалу. Гібридна війна, хоча і є терміном, що набув широкого вжитку в ХХІ столітті, не є винаходом сучасної епохи. Її витоки можна простежити ще в ХХ столітті, коли з'явилися численні інструменти та соціальні чинники, які дозволили вести масовану пропаганду, а також застосовувати інформаційні технології та проводити інформаційні операції. Різке зростання рівня грамотності, порівняно з попередніми століттями, сприяло використанню масових інформаційних кампаній, зокрема під час Першої та Другої світових війн.

З появою радіо та, трохи пізніше, телебачення стало можливим оперативне охоплення великих груп людей, здатних сприймати інформацію на рівні базової грамотності. Це включало використання тогочасних медіа для досягнення стратегічних цілей. Ба більше, у трактаті китайського стратега і філософа Сунь-цзи «Мисте-

цтво війни» описано проведення психологічних операцій у тилу ворога, які, хоча і не називалися таким чином, охоплювали поширення чуток і інші методи деморалізації противника, його тилових сил та цивільного населення. Ці практики були характерними і для середньовіччя, коли успішні завойовники та воєначальники активно використовували інформаційну складову для досягнення своїх цілей, як на полі бою, так і поза ним.

Відтак, гібридна війна у її сучасному розумінні є підвидом війни, що відрізняється від класичної війни кількома ключовими характеристиками, зокрема інтеграцією інформаційних і психологічних операцій на стратегічному рівні.

Якщо звернутися до історії воєн, стає очевидним, що жодну з них, особливо тих, які добре досліджені, не можна вважати суто класичною. Війна завжди відбувалася на межі класичних та неklasичних форм, інтегруючи елементи гібридності. Ці елементи завжди супроводжували умовно класичну війну, проте в сучасному контексті вони починають переважати над традиційними методами ведення бойових дій. Це включає маскуванню ролі агресора, застосування проксі-військ, партизан, повстанців та інших акторів, які діють під виглядом самостійних сил, хоча насправді отримують підтримку від держави, яка прагне залишатися непоміченою у веденні війни. Приклади таких дій можна знайти в ХХІ столітті, зокрема, в подіях в Криму та на Донбасі, що розпочалися в 2014 році. Відомо, що під час спроби реалізації так званої «російської весни» у Харкові, Одесі та інших містах півдня і сходу України, співробітники російських спецслужб виступали під виглядом обурених місцевих жителів і відігравали ключову роль у силових та інформаційних операціях.

Ці тенденції підкреслюють важливість розуміння і дослідження гібридних методів ведення війни, які продовжують розвиватися і видозмінюватися у сучасному світі.

Визначити точний початок гібридної війни росії проти України важко, оскільки немає чіткої дати. Багато хто вважає, що війна розпочалася у 2014 році, проте фактично інструменти гібридного впливу застосовувалися проти України з 1990-х років, одразу після розпаду Радянського Союзу та появи нових незалежних держав. Недружні дії з боку росії почалися практично одразу після здобуття Україною незалежності.

Теоретичне обґрунтування гібридної війни, яке часто називають «Доктриною Герасимова», з'явилося незадовго до початку прихованої, а згодом і відкритої збройної агресії Росії проти

України у 2014 році. У січні 2013 року начальник Генерального штабу РФ Валерій Герасимов презентував доповідь в Академії Генштабу, в якій були переосмислені поняття міждержавного конфлікту та методів ведення війни. У цій доповіді домінуючу роль відведено невоєнним, неklasичним засобам, які, на думку авторів доктрини, можуть досягати цілей більш ефективно і на ширшому масштабі, ніж безпосередньо військові засоби [1].

Важливою складовою гібридної війни є інформаційна війна, яка передбачає підтримку опозиційних сил всередині цільових держав, підбурювання протестних настроїв та дестабілізацію суспільства.

На тлі повномасштабного вторгнення в Україну, росія значно активізувала і посилила застосування невоєнних методів впливу. Основне завдання інформаційної війни полягає не лише в дезінформації населення країни, проти якої ведеться війна, але й у створенні внутрішніх конфліктів та розбрату. Російські агенти впливу, а також ботоферми у соціальних мережах активно працюють над радикалізацією позицій сторін, створюючи штучні конфлікти та переводячи політичну опозицію у стан запеклого протистояння. Завданням цих операцій є трансформація політичних опонентів у запеклих ворогів, які переходять від дискусій до насильства, що, на жаль, росії часто вдається досягти. Навіть на третьому році повномасштабної війни, у Верховній Раді України залишаються представники відверто проросійських політичних сил, попри заборону діяльності таких партій в Україні. Аналогічні процеси спостерігаються в країнах Європейського Союзу та НАТО, де ультраліві та ультраправі політичні сили, підтримувані росією, створюють розколи в суспільстві, генерують конфлікти та дестабілізують суспільні відносини [8].

На сьогоднішній день ворог активно веде інформаційні операції, спрямовані на дезорієнтацію як військових, так і цивільного населення України, з метою зриву мобілізаційних процесів, послаблення бажання до опору, а також підризу суспільного розуміння щодо того, хто є “своїми” і “чужими”, та визначення моральних орієнтирів. Така дезорієнтація громадян створює умови, за яких ворог може легше подолати стійкість суспільства і досягти своїх стратегічних цілей.

Інформаційна війна, таким чином, зводиться до створення внутрішніх конфліктів і протиріч у суспільстві, на яке спрямовані інформаційні атаки. Головним об’єктом впливу такої війни є суспільна свідомість і громадська думка. Завдання противника полягає у зміні громадської

думки та поглядів у суспільстві таким чином, щоб вони сприяли досягненню його воєнних цілей. Методи впливу є більш витонченими, ніж проста пропаганда. Зокрема, російська інформаційна кампанія фокусується на таких наративах, як: поширення інформації про тотальну корупцію в Україні, несправедливість мобілізації, зраду та покинутість українців з боку міжнародної спільноти, а також ствердження, що представники української влади мають іноземне громадянство і готуються до втечі. Крім того, поширюються повідомлення про нібито некомпетентність командирів, нестабільність на фронті та неспроможність перемогти росію. Ці меседжі, потрапляючи в інформаційний простір та свідомість населення, призводять до їхнього ретранслявання серед громадян, що суттєво впливає на суспільну стійкість і підриває здатність країни до ефективного опору агресії. Внаслідок цього значно ускладнюється здатність до перемоги та збереження державної цілісності.

Інформаційна війна широко використовує різні гібридні методи, зокрема новітні технології. Наприклад, починаючи з 2014 року, російські спецслужби активно поширювали в соціальних мережах фейкові карти з «подарунками від російських царів». У сучасному контексті все більшого значення набувають технології дідфейку. У 2022 році одним із найпопулярніших прикладів дідфейку стало відео, в якому Президент України Володимир Зеленський нібито оголосив про підписання капітуляції. Хоча цей дідфейк не досяг своєї мети через його низьку якість, технологічний прогрес, досягнутий російською стороною за останні два роки, дозволяє їй вдосконалювати ці методи [5].

Ключовою складовою інформаційної війни є рефлексивне управління, що полягає в маніпулюванні діями противника. Це передбачає провокацію певних прогнозованих реакцій, які можуть завдати шкоди, та використання цих реакцій для досягнення власних стратегічних цілей. З огляду на це, на сьогоднішній день термін «ІІСО» (інформаційно-психологічна операція) набув широкого вжитку, тоді як у західній термінології використовується термін “psychological operations” (PSYOP). Важливо зазначити, що ІІСО відрізняється від фейкових новин та інформаційних атак. Інформаційна атака є однією кампанією, спрямованою на просування певної тези або дезінформації з метою маніпуляції конкретною групою населення. Водночас психологічні операції складаються з множини таких інформаційних атак та інших заходів.

Інформаційно-психологічна операція представляє собою масштабні комплексні заходи, що здійснюються спеціальними службами для формування потрібного нарративу або провокування суспільних настроїв з метою створення внутрішніх конфліктів в умовах конфлікту. Вона передбачає комбіноване використання пропаганди, дезінформації, кібератак, спам-розсилок, поширення викривленої інформації та маніпуляцій. Основна мета таких операцій полягає в руйнуванні опору, зокрема шляхом переконання громадян у безперспективності подальшої боротьби [2].

Варто зазначити, що українські державні та недержавні суб'єкти забезпечення інформаційної безпеки ефективно протидіють цим операціям та працюють на випередження. Зокрема, завдяки зусиллям таких державних інституцій, як Центр протидії дезінформації при РНБО України та Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при Міністерстві культури та інформаційної політики України, у співпраці з незалежними медіа, лідерами громадської думки та діячами, вдається звучати в унісон, що сприяє успішній нейтралізації ворожих інформаційно-психологічних операцій.

Дестабілізація суспільних відносин в Україні значною мірою обумовлена російськими інформаційними впливами, які експлуатують та підсвічують вже існуючі болючі теми в українському суспільстві, включаючи проблеми, виявлені правоохоронними органами. В Україні було й залишається чимало скандалів, які активно використовуються російською пропагандистською машиною. Проблеми, такі як корупція в територіальних центрах комплектування (ТЦК), порушення прав мобілізованих та військовозобов'язаних, а також силові конфлікти, які дійсно мали місце, стають основою для інформаційно-психологічних операцій з боку росії.

Особливу небезпеку становить той факт, що для реалізації таких операцій російські пропагандисти не завжди вдаються до створення фейкових матеріалів. Вони можуть використовувати реальні відеозаписи та інші матеріали, зроблені в Україні, які потім поширюються через пропагандистські канали, які потім піддаються масштабуванню. Найбільш ефективні гібридні операції базуються не на відвертій брехні, а на правдивих фактах, які піддаються певній деформації та універсалізації. Зокрема, окремі випадки роздуваються до рівня загальної тенденції або практики, що створює викривлене уявлення про реальний стан речей і сприяє дестабілізації суспільства.

Сучасні лідери громадської думки, або інфлюенсери, мають значний вплив на формування суспільних настроїв в Україні, що зумовлено доступністю сучасних технологій, які дозволяють їм здійснювати цей вплив фактично безперешкодно. Часто їхні дії створюють потужний резонанс у суспільстві, який може мати як конструктивний, так і деструктивний вплив. Вплив блогерів на їхні аудиторії настільки значний, що довіра до них часто перевищує довіру до державних інституцій. Це створює ризик того, що через недостатню освіченість інфлюенсери можуть поширювати в своїх соціальних мережах меседжі, які сприймаються аудиторією як істина, що призводить до дестабілізації суспільних відносин.

Державні інституції в Україні вживають заходів для реагування на подібні виклики. Наприклад, Центр протидії дезінформації співпрацює з багатьма інфлюенсерами, включаючи блогерів на платформах TikTok, Twitch.tv, Instagram та YouTube. З деякими з них проводяться профілактичні бесіди для роз'яснення хибності тих чи інших нарративів, які вони можуть просувати.

Це підкреслює необхідність розробки та впровадження правомірних інструментів для роботи з такими питаннями, що можуть провокувати дестабілізацію суспільних відносин. У цьому контексті важливим є медіаосвітній аспект, який спрямований на підвищення рівня обізнаності населення щодо ключових нарративів російської пропаганди. Якщо суспільство буде обізнане про те, які меседжі просувають російські пропагандисти і які їхні цілі, то ідентифікація таких впливів та їхнє розривання стануть більш ефективними.

Важливу роль у протидії дезінформації також відіграють різні освітні та просвітницькі проекти, такі як «Стоп Фейк» на Суспільному, які проводяться в рамках всеохопної інформаційно-просвітницької кампанії з протидії дезінформації. До створення контенту для таких проектів залучаються експертні організації, такі як ГО «Детектор медіа» ГО «Vox Ukraine», проєкт «StopFake», Український інститут медіа та комунікацій, Центр демократії та верховенства права, Національний проєкт з медіаграмотності «Фільтр» та Центр протидії дезінформації при РНБО. У межах цих ініціатив створюються телевізійні репортажі, серіали та інтерв'ю з експертами, які роз'яснюють сутність дезінформації, її механізми та вплив на суспільство. Наприклад, освітній мінісеріал «Як захиститися від фейків і дезінформації» надає глядачам практичні навички медіа- та інформаційної грамотності, що особливо важливо в умовах повномасштабної війни [7].

Однак боротьба з фейками та просування медіаграмотності не завжди дає бажані результати. Більш ефективним підходом є просування позитивних наративів, які відображають об'єктивну картину світу і протистоять російській пропаганді. Коли українське суспільство стане носієм власного українського наративу, воно буде більш стійким до впливу зовнішніх дезінформаційних кампаній.

Висновки. Дестабілізація системи суспільних відносин в Україні в умовах гібридної війни є результатом цілеспрямованих інформаційно-психологічних операцій, які активно використовуються російською федерацією. Ці операції спираються на поєднання реальних проблем українського суспільства та маніпулятивних наративів, що значно ускладнює їх виявлення та нейтралізацію. Визначено, що одним з ключових факторів успіху таких дестабілізаційних впливів є використання сучасних цифрових технологій та впливу інфлюенсерів, які можуть мимоволі сприяти

поширенню дезінформації. Це підкреслює необхідність системного підходу до протидії гібридним загрозам, який повинен включати розвиток медіаосвіти, посилення критичного мислення та створення позитивних наративів. Питання щодо того, скільки часу знадобиться українському суспільству для подолання наслідків гібридної війни, залишається відкритим. Перехід до нових суспільних наративів та ціннісних орієнтирів є поступовим процесом, який залежить не лише від часу, але й від зусиль, спрямованих на ці зміни. Рекомендується впровадження комплексних технологій для виявлення та протидії інформаційним загрозам, зокрема через співпрацю державних інституцій з незалежними медіа, громадськими організаціями та експертними спільнотами. Важливим також є створення стійких механізмів для захисту інформаційного простору України, що дозволить зберегти соціальну стабільність і посилити опірність суспільства деструктивним впливам у довгостроковій перспективі.

Список літератури:

1. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. К: НІСД, 2017. 496 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Horbulin_Volodymyr/Svitova_hibrydna_viina_ukrainskyi_front.pdf
2. Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografiivse.pdf>
3. Горбик Р., Дуцик Д., Шалайський С. Ефективність протидії російській дезінформації в Україні в умовах повномасштабної війни. Аналітичний звіт. ГО «Український інститут медіа та комунікації», 2023. 66 с. URL: https://www.jta.com.ua/wp-content/uploads/2023/08/UMCI_-Effectiveness-of-Russian-Disinformation-Counteration_UA.pdf
4. Сунь-цзи. Мистецтво війни. URL: https://spadok.org.ua/books/Mystetstvo_viiny_vyd_2014.pdf
5. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, Центр демократії та верховенства права. *Інформаційні атаки в соціальних мережах: дослідження впливу російської дезінформації через рекламу в Facebook*. URL: <https://spravdi.gov.ua/yak-rosiya-atakuye-ukrayinu-dezinformacziyeyu-cherez-reklamu-v-facebook-doslidzhennya-czentru-strategichnyh-komunikacij/>
6. Wardle, C. and Derakshan, H. (2017) Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making, *Council of Europe*. URL: <https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinaryframework-for-researc/168076277c>
7. ГО «Детектор Медіа» Річний звіт Київ–2023. URL: https://go.detector.media/wp-content/uploads/2024/07/DM_annual-report-2023_5_uk.pdf
8. Andriy Korniychuk. A nation in transition: the impact of war on Ukraine's politics and society. Europe and the War in Ukraine. From Russian Aggression to a New Eastern Policy. 2023. Foundation for European Progressive Studies, p. 98–108, URL: <https://foundationmaxvanderstoel.nl/wp-content/uploads/2023/07/PREVIEW-Europe-and-the-war-in-Ukraine.pdf>
9. Best Practices in the whole-of-society approach in countering hybrid threats URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/653632/EXPO_STU\(2021\)653632_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/653632/EXPO_STU(2021)653632_EN.pdf)

Liubychenko O.O. STATE AND NON-STATE ENTITIES ENSURING INFORMATION SECURITY IN COUNTERING THE DESTABILIZATION OF SOCIETAL RELATIONS IN THE CONTEXT OF HYBRID WARFARE IN UKRAINE

The article examines the issues of destabilizing the system of societal relations in Ukraine under the conditions of hybrid warfare, particularly the impact of information-psychological operations and other hybrid methods used to undermine societal stability. Special attention is paid to the role of russian propaganda, which actively exploits sensitive topics in Ukrainian society, such as corruption, violations of the rights of mobilized soldiers, and other social issues, to achieve its strategic goals. Russian information operations actively use social networks, spread fake news, and manipulate public consciousness. An example is the use of deepfake technology to create false statements from Ukrainian leaders. An essential component of hybrid warfare is reflexive control, which involves manipulating the actions of the opponent, provoking certain reactions in one's favor. The historical roots of hybrid warfare can be traced back to ancient times when information operations were used to achieve strategic goals. With the development of technology and media, these methods have gained new momentum, becoming a crucial tool in modern conflicts. Ukraine effectively counters these challenges through state institutions such as the Center for Countering Disinformation under the National Security and Defense Council (NSDC) and the Center for Strategic Communications and Information Security under the Ministry of Culture and Information Policy (MCIP), as well as through cooperation with independent media and civil society organizations. Despite significant efforts by Ukrainian institutions, the fight against information aggression remains a complex challenge. A crucial role in this is played by increasing media literacy among the population, enabling them to recognize disinformation and resist manipulation. An important aspect of combating disinformation is not only countering fake news but also promoting one's own positive narratives based on objective facts and reflecting the real picture of the world. The formation of a resilient Ukrainian narrative will help strengthen society in the face of external information attacks. It is evident that hybrid warfare requires constant attention and effective countermeasures to maintain national security and societal stability.

Key words: hybrid warfare, information-psychological operations (IPSO), destabilization of societal relations, propaganda, media education, information security, influencers, public sentiment, state and non-state entities insuring information security.

Любчук О.К.

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

СТРАТЕГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ОСВІТНЬО-ФАХОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ДЛЯ ВІДРОДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО МАРІУПОЛЯ

У статті представлено проблему стратегічних засад програмно-цільового механізму державного управління освітньо-фаховим потенціалом. Поставлено мету даного дослідження в контексті відновлення туризму в Маріуполі після війни. Акцентовано увагу на удосконалення стратегічних засад програмно-цільового механізму державного управління підготовкою фахівців з туризму для відродження туристичного Маріуполя.

Розглянуто структурні складові програмного механізму державного управління. З'ясовано такі складові освітньо-фахового потенціалу: підготовка фахівців для суспільно-економічного розвитку країни; підтримка вчених, талановитих молодих науковців; розвиток підприємництва, технопарків, бізнес-інкубаторів, інноваційних структур інших типів. Показано програмну складову програмно-цільового механізму як сукупність національних, регіональних та інституціональних програм. Зазначено, що різні види програм є складовими даного механізму, зокрема: освітня програми, програми соціально-економічного розвитку, «термінові» програми, плани розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності. Досліджено цільову складову даного механізму. Відзначено, що стратегії є складовими стратегічних засад даного механізму. Визначено стратегічні цілі для відродження Маріуполя як туристичного центру. Конкретизовано дані цілі в Стратегіях відродження та розвитку Маріуполя. Розглянуто Стратегії відродження та розвитку Маріуполя до 2030 року, до 2040 року, до 2050 року як стратегічні засади програмно-цільового механізму державного управління. Надано стратегічну ціль для кожної стратегії. Констатовано, що стратегічною ціллю «Стратегія Маріуполя до 2030 року» є перетворення Маріуполя на привабливе туристичне місто; стратегічною ціллю «Стратегія Маріуполя до 2040 року» є розвиток морського та меморіального туризму, створення безпечових та привабливих умов для туризму і відпочинку містом; стратегічною ціллю «Стратегія Маріуполя до 2050 року» є створення лікувально-оздоровчих закладів європейського рівня якості, відродження історичного центру міста, розбудова рекреаційного туризму.

Ключові слова: стратегічні засади, програмно-цільовий механізм, державне управління, освітньо-фаховий потенціал, фахова підготовка з туризму, стратегії відродження Маріуполя, туристичний Маріуполь.

Постановка проблеми. Вагомими детермінантами для розвитку туристичної галузі є політична, економічна та соціальна стабільність. Повномасштабна війна на території України призвела до «руйнування» туристичної галузі, а в східній, південній та центральній Україні призвела до її занепаду. Тому проблема відновлення та розвитку туристичної сфери в післявоєнний період в Україні, особливо в постраждалих регіонах, містах є актуальною та потребує для цього удосконалення цільових складових механізму управління підготовкою фахівців для галузі туризму, здатних, спроможних та бажаючих повернутися на малу постраждалу Батьківщину для вирішення цих стратегічних завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

До теоретико-емпіричних передумов даної проблеми можна віднести дослідження, що присвячені становленню Маріуполя як туристичного центру Приазов'я Донецького регіону в довоєнний період [5]; міжнародному досвіду та перспективам розвитку туризму в умовах війни та післявоєнний період в Україні [1; 9]; сутності туризму як детермінанти суб'єктивної задоволеності життям [7]; теоретико-методологічним засадам програмно-цільового державного управління туристичною галуззю [6]; особливостям управління підготовкою туристських кадрів на основі інноваційної моделі [4]; в умовах цифровізації економіки [3] та ін.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування стратегічних засад програмно-цільового механізму державного управління підготовкою фахівців для галузі туризму на регіональному рівні в контексті візії відродження Маріуполя.

Виклад основного матеріалу. До війни Маріуполь був другим за величиною містом Донецької області, який згідно з офіційними документами, був заснований в 1778 році.

Основною метою управління культури і туризму міста був розвиток туризму і курортів шляхом організації туристично-оздоровчої та екскурсійної роботи серед мешканців та гостей, використання рекреаційних ресурсів та історико-культурної спадщини регіону. Крім традиційного відпочинку на морському узбережжі, який славився своїми лікувальними властивостями, ще існувала маса привабливих для туристів напрямків, такі як парки культури і відпочинку: «Міський сад», «Приморський парк», «Екстрім-парк», Льодовий комплекс «Айсберг» та ін. На базі водонапірної вежі був створений туристичний центр міста. В радіусі 50–60 кілометрів від міста було розташовано кілька природних заповідників з унікальною флорою і фауною, серед яких: Азовська дача, Білосарайська коса, Кам'яні могили, Меотида, Приазовський чепельник, Половецький степ, Чердакли та ін. Серед напрямів розвитку Маріуполя як туристського молодіжного центру було оновлення туристичної інфраструктури, проведення фестивалів; збільшення кількості туристичних агентств, які надавали екскурсійні та анімаційні послуги; включення в туристські маршрути історико-архітектурних пам'яток Маріуполя, розширення рекреаційних послуг [5].

Як констатує А.М. Гаврилюк, в умовах війни значна кількість туристичних ресурсів або вже пошкоджена, або повністю знищена, або перебуває під загрозою. Міжнародний досвід засвідчує про подібні «воєнні сценарії», за якими не лише «виживала» сфера туризму, а й накопичувала власні історії розвитку туризму в умовах війни та поствоєнного періоду, серед яких: міста Сараєво і Мостар, які стали центрами розвитку так званого темного туризму, так як зберегли унікальну культурну спадщину, що зазнала руйнувань під час військових дій; Хорватія, яка стала розвивати свій рекреаційно-оздоровчий та культурний потенціал; Єгипет, на території якого теж велися бойові дії – наприкінці 1960-х до початку 1980-х рр. Нині ж внесок туризму в національну економіку складає близько 12% [1].

В дослідженні Ю.Б. Миронова запропоновано перспективні шляхи післявоєнного відновлення індустрії туризму в Україні, зокрема: розвиток в'їзного та внутрішнього туризму, реновація інфраструктури туризму, якісне інституційне забезпечення туристичної діяльності, активізація маркетингової діяльності для просування туристичного бренду України, меморіальних маршрутів та знакових місць повоєнного розвитку на зовнішніх ринках, розроблення якісних освітніх програм у сфері туризму й удосконалення існуючих. Необхідною умовою для відродження та розвитку туризму зазначено формування локальних та регіональних програм післявоєнного розвитку туристичної галузі, створення методології відновлення рекреаційного, історико-культурного та туристичного потенціалу, підвищення туристичної атрактивності України [9, с. 67].

Як зазначають дослідники, в Україні постійно удосконалюється програмно-цільовий механізм державного управління освітньо-фаховим потенціалом у відповідності до вимог євроінтеграції, побудови суспільства «знань», що знаходить своє відображення в розвитку його складових, зокрема: програми та стратегії освітянські національні, регіональні, інституціональні; наукові, науково-методичні розробки, які впровадженні в навчально-виховний процес навчальних закладів системи освіти. Освітньо-фаховий потенціал регіону включає підготовку фахівців для суспільно-економічного розвитку країни по пріоритетним напрямам; підтримку вчених, талановитих молодих науковців; розвиток підприємництва, технопарків, бізнес-інкубаторів, інноваційних структур інших типів.

Складовими програмного механізму державного управління освітньо-фаховим потенціалом в дослідженнях вважають програми розвитку освіти на національному, регіональному рівні на певний період; програми науково-технічного розвитку регіону; щорічні програми соціально-економічного розвитку країни; щорічні, середньо-, довготермінові програми і плани розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності на території країни.

До стратегічних засад цільового механізму державного управління освітньо-фаховим потенціалом відносять стратегії, зокрема стратегію кадрової політики, національну стратегію розвитку освіти в Україні.

В дослідженні, присвяченому з'ясуванню теоретико-методологічних засад програмно-цільового державного управління туристичною галуззю, було виокремлено структурні складові,

до яких віднесено: програмно-цільову методологію, методологію соціальної адекватності, системно-синергетичний підхід та наукові концепції функціонування моделей державного управління та їх вплив на економіку країни, а також стратегію розвитку країни, регіону; концепції і програми діяльності уряду, програмно-цільові і політичні рішення, програмно-цільовий метод управління, теоретико-концептуальні засади для вирішення проблеми суб'єктивної задоволеності життям громадянами України [6].

В контексті візії відродження Маріуполя як туристичного центру до складових цільового управління відновленням та розвитком міста в після воєнний період слід віднести наступні стратегічні цілі:

- Стратегія відродження Маріуполя до 2030 року: трансформація індустріального Маріуполя на привабливе туристичне місто;
- Стратегія відродження Маріуполя до 2040 року: розвиток морського та меморіального туризму, становлення безпечним, захищеним містом, яке привабливе для туризму і відпочинку;
- Стратегія розвитку Маріуполя до 2050 року: створення лікувально-оздоровчих закладів європейського рівня якості, відродження історичного центру міста, яке зберігатиме неповторний характер міста Марії, розбудова рекреаційного туризму.

Тобто, до стратегічних засад цільового механізму державного управління освітньо-фаховим потенціалом на регіональному рівні в контексті візії відродження Маріуполя слід включити наступні стратегії: Стратегія відродження та розвитку Маріуполя до 2030 року; Стратегія відродження Маріуполя до 2040 року; Стратегія розвитку Маріуполя до 2050 року.

В проведених дослідженнях виокремлені чинники, які впливають на постанову стратегічних та програмних цілей державного управління туристичною галуззю, серед яких зазначено: рівень розвитку економіки країни; наявність унікальних природних та історико-культурних туристичних ресурсів; використання потенціалу національного туристичного ринку; доступність туристичних ресурсів для внутрішніх та в'їзних туристів; підвищення ролі країни на міжнародному туристичному ринку; збільшення масштабів інвестицій у туристичну галузь; рівень розвитку держави; підвищення ролі туризму в економіці тощо [6].

Стратегії Маріуполя для його відродження є невід'ємною складовою у постанові регіонально-галузевих мети та завдань щодо підго-

товки освітньо-фахового потенціалу для регіону та міста на базі ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» в контексті візії відродження Маріуполя.

Так, Стратегія розвитку ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» на період 2023–2027 рр. конкретизує значення та особливості підготовки освітньо-фахового потенціалу для регіону, в тому числі фахівців для галузі туризму:

- виховання патріотично налаштованих громадян України з високими моральними цінностями та духом, людськими ідеалами та переконаннями, знанням історії і культури українського народу;
- створення музею культурно-історичної матеріальної та духовної спадщини Маріуполя шляхом використання науково-дослідних надбань (оцифровані об'єкти Музею історії греків Приазов'я, Художнього музею імені А. І. Куїнджі, національного свята греків Приазов'я «Мега Йорти», галерії Короткова у вигляді мініфільмів) і навальних та настольних ігор «Україна: Спадщина», «Муралі Маріуполя», «Арт-історія України»;
- створення Цифрової лабораторії туризму та культурної спадщини Донецького регіону [10].

План повоєнного відновлення Маріуполя можна поділити на декілька етапів: перший етап – фіксація збитків. На основі загальної оцінки всіх пошкоджень, які місту завдала армія РФ, формується підсумкова стратегія відродження. Про це, зокрема, говорив і мер Маріуполя Вадим Бойченко на воркшопі «Візія Маріуполя 2040. Моделювання економічного відновлення». Тривалість окупації на візію відбудови не впливає. Влада Маріуполя поділилась баченням жителів міста щодо повоєнної відбудови міста. Для цього серед маріупольців (546 осіб) провели опитування в українських центрах «Я Маріуполь» (мережа центрів підтримки маріупольських переселенців.) й також отримали зворотній зв'язок від 43 підприємців, які працювали в місті до окупації. Маріупольці хочуть позбутися шкідливих для екології підприємств; створити нову екологічну металургійну промисловість; відродити розвиток малого й середнього бізнесу, туристичний бізнес (на 3-му місці за значенням для громади), туристичні місця та культуру (на 3-му місці за значенням для підприємців) [2].

Також, на думку бізнесу, серед пріоритетних галузей розвитку повоєнного Маріуполя в період до 2030 року зазначається туризм (готелі, ресторани, тощо), який за пріоритетністю розвитку займає 5 місце, а в період до 2040 року його пріоритетність в розвитку піднімається на 4 місце.

В Стратегії розвитку Донецької області на період до 2027 року відображено стратегічне бачення Донеччини від Приазов'я до Святих гір шляхом впровадження чотирьох стратегічних напрямів діяльності, зокрема: в операційній цілі 2.3 поставлено завдання 2.3.2: Стимулювання ефективного та комплексного використання туристичного та курортно-рекреаційного потенціалу регіону, у тому числі шляхом:

– збільшення туристичної та рекреаційної інфраструктури, з урахуванням вимог інклюзивності, включаючи туристичні маршрути, орієнтованої на оздоровчий, активний, культурний, релігійний та подієвий, промисловий туризм;

– сприяння ефективному, етичному та відповідальному туризму, що забезпечує повагу, захист та відсутність надмірної експлуатації людських та природних ресурсів регіону;

– розширення туристичних та рекреаційних послуг з використанням інформаційно-комунікаційних технологій;

– посилення співробітництва між суб'єктами туристичної діяльності тощо [11].

Вирішення поставлених стратегічних цілей щодо відновлення та розвитку туризму в післявоєнному Маріуполі неможливо без професійної під-

готовки особистісно готових фахівців з туризму до викликів сучасності, непередбачуваних динамічних змін, професійно підготовлених та конкурентноздатних туристських кадрів, здатних працювати в умовах цифровізації економіки [3]; умовах переходу до економіки знань [4].

Україні потрібні фахівці, які здатні сприяти розвитку туристичної галузі відповідно до світових тенденцій. Чинна система вищої професійної підготовки туристських кадрів вимагає модернізації з тим, щоб відповідати критеріям нової парадигми. Сьогодні жоден випускник (робочий, фахівець, технік, інженер та ін.) не готовий відразу включитися в роботу на інноваційному підприємстві. Додаткова освіта стає найважливішим елементом підготовки кадрів для інноваційної економіки... з головним акцентом на інтеграцію освіти, науки і виробництва у єдиний, інноваційний комплекс [3].

Висновки. Таким чином, на основі проведеного дослідження до стратегічних засад цільового механізму державного управління підготовкою фахівців для галузі туризму в контексті візії відродження Маріуполя слід включити стратегії його відродження та розвитку до 2030 року, 2040 року, 2050 року та стратегії розвитку регіону.

Список літератури:

1. Гаврилук А.М. Міжнародний досвід розвитку туризму в умовах війни та поствоєнний період : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. «Гостинність, сервіс, туризм: досвід, проблеми, інновації» (м. Київ, 14–15 квітня 2022 р.) Київ: КНУКІМ, 2022. 294 с. С. 93–95. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/gavryljuk7.htm (дата звернення 22.08.2024).
2. Довгопята Д. Відновлення: влада Маріуполя розраховує на повернення 250 тисяч людей у перший рік деокупації. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-plan-novoyi-vidbudovy-mariupolya/32986274.html> (дата звернення 21.08.2024).
3. Любчук О.К. Ярченко Ю.В. До проблеми удосконалення управління підготовкою туристських кадрів в умовах цифровізації економіки. *Таврійський науковий вісник*. 2021. № 3. С. 64–70. URL: <https://journals.ksauniv.ks.ua/index.php/public/article/view/119> (дата звернення 23.08.2024).
4. Любчук О.К. Інноваційна модель державного управління фаховою підготовкою для переходу до економіки знань. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. Вип. 31. С. 39–42. URL: <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2022/31-2022/31-2022.pdf> (дата звернення 22.08.2024).
5. Любчук О.К. Проблема становлення Маріуполя як туристичного центру: моніторинг туристичних потреб молоді. *Вісник Приазовського Державного Технічного Університету. Серія: Економічні науки*. 2017. № 33. С. 235–243. URL: https://journals.uran.ua/ves_pstu/article/view/134394 (дата звернення 23.08.2024).
6. Любчук О.К. Теоретико-методологічні засади програмно-цільового державного управління туристичною галуззю *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2022. № 2(81). С. 187–192. URL: https://journals.kntu.kherson.ua/index.php/visnyk_kntu/issue/view/1 (дата звернення 21.08.2024).
7. Любчук О.К. Туризм як сучасна детермінанта суб'єктивної задоволеності життям в Україні. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки : зб. наук. праць. Маріуполь : ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», 2018. Вип. 35. С. 154–159. URL: https://journals.uran.ua/ves_pstu/article/view/139745 (дата звернення 23.08.2024).*

8. Любчук О.К. Удосконалення інструментальної складової механізму державного управління приваблістю туризму в Україні. *Вісник ХНТУ*. 2024. N 1. С. 378–381. URL: https://journals.kntu.kherson.ua/index.php/visnyk_kntu/article/view/612/588 (дата звернення 23.08.2024).

9. Миронов Ю.Б. Шляхи післявоєнного відновлення індустрії туризму в Україні. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2023. N 71. С. 64–68. URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-econom/article/view/1333/1257> (дата звернення 22.08.2024).

10. Стратегія розвитку ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» на період 2023–2027 рр. URL: https://pstu.edu/wp-content/uploads/2023/04/strategiya-rozvytku-pdtu_ytog.pdf (дата звернення 23.08.2024).

11. Стратегія розвитку Донецької області на період до 2027 року. URL: <https://dn.gov.ua/storage/app/sites/1/publicinfo/Info/Strategy-2027.pdf> (дата звернення 21.08.2024).

Liubchuk O.K. STRATEGIC PRINCIPLES OF THE PROGRAM-TARGET MECHANISM OF THE STATE MANAGEMENT OF EDUCATIONAL AND PROFESSIONAL POTENTIAL FOR THE REVIVAL OF TOURIST MARIUPOL

The article presents the strategic foundations problem of the program-target mechanism of educational and professional potential state management. The research purpose is set in the context of the tourism restoration in Mariupol after the war. Emphasis is placed on improving the strategic foundations of the state management program-target mechanism by training tourism specialists for the revival of tourist Mariupol.

The state administration program mechanism structural components are considered. The educational and professional potential following components were clarified: training of specialists for the country socio-economic development; scientists support, talented young scientists; entrepreneurship development, technology parks, business incubators, other types innovative structures.

The program-target mechanism program component is shown as a national, regional and institutional programs set. It is noted that programs various types are components this mechanism, in particular: educational programs, socio-economic development programs, «urgent» programs, plans for the scientific, technical and innovative activities development. The target component of this mechanism was studied.

It was noted that strategies are components of the strategic foundations of this mechanism. Strategic goals for the Mariupol renovation as a tourist center have been determined. These goals are specified in the Mariupol Renovation and Development Strategies.

The strategies for Mariupol renovation and development until 2030, until 2040, until 2050 were considered as the strategic foundations of the state administration program-target mechanism. A strategic objective is provided for each strategy.

It was established that the «Strategy of Mariupol until 2030» strategic goal is the Mariupol transformation into an attractive tourist city; the «Strategy of Mariupol until 2040» strategic goal is the maritime and memorial tourism development, the safe and attractive conditions creation for tourism and recreation in the city; the «Strategy of Mariupol until 2050» strategic goal is the European level of quality medical and health facilities creation, the city historical center renovation, the recreational tourism development.

Key words: *strategic principles, program-target mechanism, state administration, educational and professional potential, professional training in tourism, Mariupol renovation strategies, tourist Mariupol.*

Маловічко С.О.

Запорізький національний університет

ІННОВАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

У статті розглядається роль державного управління в оптимізації та підтримці промислових підприємств України в умовах сучасних економічних та соціальних викликів. У період швидких технологічних змін, цифровізації та переходу до Індустрії 4.0, а також в умовах економічних криз і війни, ефективне управління та інноваційна підтримка промислових секторів набувають особливої важливості. Технологічні зміни, включаючи автоматизацію, роботизацію, штучний інтелект і великі дані, є ключовими факторами для підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств. Державне управління має адаптуватися до нових умов, розробляючи інноваційні механізми, які забезпечать стійкість і розвиток у цей період нестабільності. Особливе значення має підтримка у впровадженні нових технологій, яка є критично важливою для післявоєнного відновлення економіки України. В статті також розглядаються проблеми, з якими стикаються українські підприємства: руйнування інфраструктури, логістичні перебої, дефіцит сировини, відтік кадрів і т.д. В умовах війни, порушення економічних і виробничих процесів призводить до значних викликів, що потребує швидкої та гнучкої адаптації з боку управлінських структур. Тому особлива увага приділяється важливості державної підтримки, розробці інноваційних механізмів і стратегій для підвищення стійкості і конкурентоспроможності підприємств. В роботі обговорюються результати впровадження інноваційних стратегій, важливість інвестицій у цифрові технології, а також роль державної промислової політики в стимулюванні інновацій та забезпеченні економічного зростання. У висновках підкреслюється необхідність комплексного підходу до державного управління промисловими підприємствами, включаючи систематичний моніторинг законодавчих змін, ефективну комунікацію з державними органами, розвиток інноваційної культури та стратегічне планування. Це допоможе забезпечити ефективну адаптацію до нових умов і підтримати економічний розвиток України в умовах глобальної нестабільності.

Ключові слова: державна політика, промислове підприємство, інновації, інвестиції, війна, цифровізація.

Постановка проблеми. В епоху інноваційної економіки, коли технологічні зміни стають ключовим чинником конкурентоспроможності, промислові підприємства потребують новітніх рішень для підвищення ефективності, оптимізації виробничих процесів та скорочення витрат. У цьому контексті роль держави у регулюванні та підтримці таких підприємств є вирішальною, особливо в умовах економічних криз або війни, як у випадку з Україною. Державне управління повинне адаптуватися до нових викликів, розробляючи інноваційні механізми, які сприятимуть стійкості та розвитку підприємств. Крім того, цифровізація та перехід до Індустрії 4.0 вимагають застосування нових підходів до управління, що дозволить ефективно інтегрувати такі технології, як автоматизація, роботизація, штучний інтелект і великі дані у виробничі процеси. Державна підтримка у цьому напрямі є важли-

вою для забезпечення адаптації підприємств до нових умов. Особливо це актуально для України, де післявоєнне відновлення економіки та промисловості залежить від впровадження інноваційних управлінських рішень. Воєнний стан створює безпрецедентні виклики для української промисловості: руйнування виробничих потужностей, логістичні перебої, дефіцит сировини та енергоресурсів, відтік кваліфікованих кадрів. Разом з тим, війна стимулює розвиток певних сегментів промисловості, зокрема оборонно-промислового комплексу, виробництва товарів подвійного призначення та товарів першої необхідності. Для успішної адаптації до нових умов українські підприємства потребують не лише державної підтримки, а й впровадження інноваційних рішень. Дослідження в цьому контексті може зосередитися на аналізі впливу війни на інноваційну діяльність підприємств, роз-

робці механізмів державної підтримки інновацій в умовах війни, дослідженні ролі стартапів та технологічних компаній, аналізі міжнародної допомоги та оцінці потенціалу індустріальних парків і кластерів. Нарешті, підвищення конкурентоспроможності українських підприємств на світовому ринку також залежить від здатності адаптуватися до змін міжнародних ринків за допомогою інноваційних механізмів управління, що дозволить успішно інтегрувати українську промисловість у глобальні ланцюги постачання та забезпечити її стійкий розвиток у майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою впровадження інноваційних моделей розвитку на промислових підприємствах та механізмами їхньої інноваційної активності докладно займалися як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Серед них можна виділити таких дослідників, як С. Гальєго-Гарсія, Д. Рен, М. Гротен, Т. Харченко, Г. Захарчин, А. Князевич, Л. Головкова та інших.

Для глибокого аналізу ролі та значення активізації інвестиційно-інноваційних процесів у діяльності промислових підприємств України особливого значення набувають праці таких вчених, як О. Алейніков, А. Андрюшко, І. Бланк, М. Герасимчук, Ж. Говоруха, С. Ковальчук, Л. Федулов, Ю. Шипуліна та інших. Їхні дослідження є цінним внеском у розуміння сучасних тенденцій та викликів, з якими стикаються українські підприємства у процесі інноваційного розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є визначення та систематизація інноваційних механізмів державного управління промисловими підприємствами в контексті цифрової трансформації.

Виклад основного матеріалу. Останнє десятиліття розвитку української економіки відзначається значною турбулентністю, яка виникла через безперервне загострення та посилення різноманітних кризових явищ. Економічна система країни перебуває під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників, що суттєво ускладнюють її функціонування. Серед найбільш деструктивних подій, що спричинили суттєвий негативний вплив на національну економіку, слід виокремити пандемію COVID-19, яка розпочалася наприкінці 2019 року і тривала у 2020 році, та повномасштабну військову агресію з боку Російської Федерації, яка розпочалася у 2022 році та супроводжується активними бойовими діями на території України. Вплив цих чинників на економіку є надзвичайно комплексним і багатограним.

Пандемія COVID-19 призвела до серйозних обмежень у функціонуванні підприємств, зни-

ження обсягів виробництва, падіння споживчого попиту та значного скорочення міжнародної торгівлі. Зі свого боку, військова агресія Росії, окрім прямих руйнувань інфраструктури та втрати територій, зумовила глибокі соціально-економічні потрясіння: масову міграцію населення, руйнування підприємств і виробничих потужностей, втрату робочих місць та зниження доходів населення. Зазначені кризи створили безпрецедентний рівень невизначеності в операційному середовищі українських промислових підприємств.

В умовах постійної нестабільності керівництво підприємств змушене працювати з обмеженою інформацією та в умовах високого ризику, що суттєво ускладнює планування і стратегічне управління. Падіння рівня життя населення, дефіцит робочих місць, відтік висококваліфікованих кадрів, руйнування критично важливої інфраструктури, а також величезні економічні втрати – це лише частина тих проблем, з якими стикається Україна в сучасних умовах.

Ключовою особливістю управління промисловими підприємствами в умовах високої невизначеності є необхідність швидкого та ефективного ухвалення рішень в умовах неповної інформації та значної мінливості ринкових умов. Це передбачає, що менеджмент повинен бути максимально гнучким та адаптивним, використовуючи стратегії короткострокового планування та постійного перегляду рішень залежно від зміни ситуації. Додатковим викликом стає обмежений доступ до ресурсів, оскільки більшість із них спрямовані на забезпечення національної безпеки, обороноздатності та збереження територіальної цілісності в умовах війни [2].

Для подальшого аналізу необхідно уточнити поняття «державна політика». Державна політика – це цілеспрямована діяльність або навмисна бездіяльність державних органів, спрямована на вирішення конкретних проблем або комплексів взаємопов'язаних проблем суспільства.

Державна політика є важливим механізмом, який держава використовує для вирішення соціально-економічних проблем, забезпечення стабільності та гармонізації інтересів різних соціальних груп. Вона являє собою комплекс цілеспрямованих дій або свідомої бездіяльності, спрямованих на досягнення консенсусу, необхідного для підтримки соціальної рівноваги та стабільного розвитку країни. У контексті промислової політики, вона виконує критичну роль у стимулюванні інвестицій та розвитку ключових секторів економіки, які визначаються державою як стратегічно

важливі для забезпечення довгострокового економічного зростання. Наукові дослідження підтверджують, що промислова політика включає в себе комплекс заходів, націлених на підвищення інвестиційної привабливості, розвиток інфраструктури та модернізацію виробничих потужностей [1].

Інструменти промислової політики дозволяють державі здійснювати цілеспрямований вплив на розвиток економічної та організаційної структури промислових підприємств, забезпечуючи реалізацію національних інтересів. Це може включати стимулювання інновацій, розвиток технологій, підтримку національних виробників та залучення іноземних інвестицій. Одним із ключових аспектів промислової політики є адаптація до змінних умов глобальної економіки та забезпечення стійкості в умовах зовнішніх і внутрішніх криз.

З початком воєнних дій та введенням воєнного стану трансформація державної політики набула ще більшого значення для промислового сектору. В умовах воєнної агресії та порушення звичних економічних і виробничих процесів промислові підприємства стикаються з численними викликами, такими як руйнування інфраструктури, втрата виробничих потужностей, брак робочої сили, обмеження у доступі до ринків збуту та ресурсів. Держава, у свою чергу, повинна оперативнo адаптувати свою промислову політику до нових реалій, щоб забезпечити виживання та функціонування ключових галузей економіки. Для того, щоб промислові підприємства могли ефективно адаптуватися до нових умов, їм необхідно впроваджувати низку стратегічних механізмів.

Перш за все, важливим аспектом є систематичний моніторинг законодавчих та нормативно-правових змін у промисловій сфері. Це дає змогу підприємствам своєчасно отримувати інформацію про нові правила, закони та регулювання, що впливають на їхню діяльність. Наприклад, нові податкові пільги або зміни у вимогах до сертифікації продукції можуть мати безпосередній вплив на конкурентоспроможність підприємств. Другим механізмом є ефективна комунікація з державними органами є важливою умовою для забезпечення актуальності та своєчасності отриманої інформації. Промислові підприємства повинні підтримувати відкриті канали зв'язку з державними регуляторами, щоб отримувати оновлені дані щодо змін у промисловій політиці, нових програм підтримки або доступних державних ресурсів. Це дозволить підприємствам бути гнучкими у своїй реакції на політичні та економічні зміни.

Важливим аспектом є також співпраця з іншими суб'єктами господарювання та галузевими об'єднаннями. Така взаємодія сприяє обміну досвідом і знаннями, що дозволяє підприємствам колективно розробляти рішення для подолання загальних викликів. Галузеві асоціації та професійні об'єднання можуть забезпечувати платформу для спільного пошуку рішень, розробки нових стратегій та проведення спільних ініціатив. Підприємства також повинні проводити регулярний перегляд та оновлення стратегічних планів з урахуванням динаміки зовнішнього середовища. Це дозволяє їм швидко реагувати на зміни у ринкових умовах, вартісних ланцюгах та потребах споживачів. Гнучкість у плануванні та здатність швидко перебудовувати операційні процеси стають критичними факторами виживання в умовах війни. Крім того, важливою складовою є розробка систем аналізу ризиків та планування заходів реагування на них. В умовах високої невизначеності та нестабільності ризику для підприємств є значними, тому системи управління ризиками повинні передбачати широкий спектр сценаріїв, включаючи як економічні, так і соціальні та політичні фактори. Оцінка можливих загроз і підготовка планів дій дозволяють мінімізувати негативні наслідки кризи.

Нарешті, для підвищення ефективності та конкурентоспроможності підприємствам необхідно активно впроваджувати інновації у продукцію, послуги, технологічні процеси та організаційні структури. Інновації є ключовим елементом для забезпечення сталого розвитку, оскільки дозволяють підприємствам підвищувати продуктивність, знижувати витрати та адаптуватися до змін у попиті. Інноваційні рішення також сприяють залученню нових інвесторів і відкривають можливості для виходу на міжнародні ринки. Таким чином, трансформація державної та промислової політики в умовах війни є критично важливою для збереження економічної стійкості та функціонування промислового сектору. Впровадження вищезазначених заходів дозволить підприємствам адаптуватися до складних умов, зберігаючи конкурентоспроможність і підтримуючи економічний розвиток країни [7].

Обґрунтування напрямків та розробка стратегій розвитку вимагають комплексного аналізу перспективних тенденцій, можливих змін у ринковому середовищі та соціокультурній сфері, а також оцінки ефективності різних стратегічних альтернатив. У зв'язку з цим, важливим інструментом у процесі державного управління стає застосування форсайт-технологій. Форсайт,

поєднуючи елементи прогнозування та стратегічного планування, є дієвим механізмом для моделювання майбутнього розвитку суспільства [4].

Дослідження світового досвіду реалізації стратегій промислової політики показує наявність спільних рис, попри різні національні контексти. Основними складовими успішної промислової політики є визнання ринкової економіки як ключового двигуна розвитку, створення адаптивних промислових структур та державна підтримка секторів, що потребують додаткових стимулів. Головна мета державної промислової політики полягає у підвищенні конкурентоспроможності національної економіки. Сучасний світовий досвід пропонує широкий спектр інструментів промислової політики, які можуть бути адаптовані відповідно до специфічних умов тієї чи іншої країни. Прогнозно-аналітична діяльність держави відіграє ключову роль у формуванні поведінки суб'єктів господарювання. Водночас, для забезпечення ефективного прогнозування необхідно здійснювати ретроспективний аналіз еволюції державної політики у сфері управління підприємствами [6, с. 124].

Інвестиційно-інноваційна активність виступає вагомим чинником економічного зростання як на регіональному, так і на національному рівнях. Стимулювання інвестицій та інновацій є ключовим драйвером для структурних трансформацій у промисловому секторі та національній економіці загалом. Інвестиції та інновації тісно взаємопов'язані, оскільки разом створюють умови для економічних зрушень та оновлення. Для успішної постконфліктної відбудови та структурних змін в економіці України необхідно здійснити значні інвестиції у відновлення основних фондів, а також підвищити якість інноваційних процесів на всіх рівнях економічної системи. Цифрові технології мають значний потенціал для трансформації промислового сектору України. Їх впровадження може спричинити кардинальні зміни у структурі виробництва та його ефективності [9].

Цифрова трансформація промисловості сприяє підвищенню продуктивності, зниженню витрат і посиленню конкурентоспроможності українських підприємств на світовому ринку. Зокрема, активне впровадження систем управління підприємствами (ERP), аналітичних інструментів та платформ для автоматизації бізнес-процесів дає змогу компаніям оперативніше адаптуватися до змін у ринковому середовищі та оптимізувати логістичні процеси. Реалізація інноваційної стратегії у промисловому секторі вимагає системного підходу, який охоплює всі аспекти виробничої

діяльності. Це включає вдосконалення механізмів управління інноваційним розвитком як на рівні окремого підприємства, так і на рівні цілої галузі.

Особливу увагу слід приділити технологічному новаторству, яке створює нові можливості для зростання інноваційного потенціалу. Стратегія економічного розвитку України повинна бути спрямована на розширення виробництва високотехнологічної продукції та зміцнення експортного потенціалу. Досягнення цих цілей можливе завдяки інтенсивному використанню науково-технічних досягнень та впровадженню інноваційних технологій. Зростаюча потреба в нових підходах до управління інноваційним розвитком промислових підприємств стимулює проведення наукових досліджень та розробку ефективних стратегій у цій сфері [3, с. 110].

Інновації відіграють вирішальну роль у підвищенні конкурентоспроможності промислових підприємств України в умовах глобалізації. Серед чинників, що визначають рівень інноваційної активності підприємств, можна виокремити наявність чіткої національної стратегії інноваційного розвитку, рівень фінансування наукових досліджень і розробок, ефективність системи захисту інтелектуальної власності, кваліфікацію науково-технічного персоналу та розвинену інноваційну інфраструктуру [11, с. 613–614].

Згідно з даними Global Innovation Index, Україна демонструє тенденцію до зниження позицій у сфері інноваційної діяльності. Якщо у 2021 році країна займала 47 місце серед 132 країн світу, то у 2023 році вона опустилася на 55 місце. Однією з причин цього є недостатній рівень фінансування науки та інновацій, який становить менше 1% від ВВП, що є значно нижчим порівняно з розвиненими країнами [8].

Серед основних бар'єрів для розвитку інноваційної діяльності в Україні можна виділити такі проблеми, як: обмежене фінансування наукових досліджень, нестача висококваліфікованих фахівців, слабка комерціалізація наукових досягнень, корупція та недостатній рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

Для подолання цих викликів необхідні комплексні заходи, спрямовані на підвищення ефективності використання наявних ресурсів, залучення додаткових інвестицій, підвищення рівня освіти і кваліфікації кадрів, активізацію комерціалізації наукових розробок та створення сприятливого інноваційного середовища.

Модель GUV EI (Growth, Utility, Value, Efficiency, Innovation) є перспективним інстру-

ментом для комплексної оцінки рівня технологічної зрілості промислових підприємств, а також для визначення стратегій їхньої подальшої трансформації [12]. Вона базується на принципах Індустрії 4.0, що дозволяє системно оцінювати ефективність бізнес-процесів та виявляти потенційні напрями для вдосконалення. Використання моделі GUVET сприяє виявленню вузьких місць у виробничих ланцюгах та підвищує гнучкість підприємства, адаптуючи його до швидкозмінних умов ринку та технологічного розвитку.

Дослідження Харченка Т. зосереджено на розробці новаторського підходу до моделювання процесу впровадження інновацій на промислових підприємствах. Автор наголошує на важливості системного підходу, що поєднує використання сучасних управлінських інструментів та технологій, для ефективного управління інноваційними процесами. Запропонована модель спрямована на оптимізацію бізнес-процесів через інтеграцію інновацій та технологій, що, своєю чергою, підвищує загальну ефективність функціонування підприємств і сприяє їхньому довгостроковому розвитку [10].

Захарчин Г. запропонував концептуальну модель, яка акцентує увагу на зв'язку між інноваціями та організаційною культурою. Відповідно до цієї моделі, успішне впровадження інновацій неможливе без наявності інноваційної культури, що охоплює всі рівні організації. Формування такої культури є необхідною умовою для створення сприятливого середовища, в якому генеруються та реалізуються нові ідеї. Інноваційна культура сприяє підвищенню залученості працівників до інноваційних процесів і поліпшенню організаційної гнучкості [5].

Цифрові технології відіграють ключову роль у підвищенні конкурентоспроможності сучасних промислових підприємств. Такі технології, як Інтернет речей (IoT), штучний інтелект (AI), робототехніка, 3D друк та інші передові рішення, дозволяють радикально оптимізувати виробничі процеси, підвищувати якість продукції та знижувати операційні витрати. Впровадження таких технологій не тільки покращує операційну ефективність, але й відкриває нові ринкові можливості для підприємств.

Однак для успішного впровадження цифрових технологій необхідні значні інвестиції в людський капітал, модернізацію виробничої інфраструктури та розвиток цифрових навичок працівників. Таким чином, підвищення технологічної зрілості підприємств через інновації та цифрові рішення

вимагає системного підходу, що включає як організаційну, так і технічну модернізацію. Це передбачає не лише інвестиції у фізичну інфраструктуру, але й створення сприятливого середовища для інноваційного розвитку на всіх рівнях організації [11, с. 614–615].

Посилення цифрової трансформації економіки вимагає перегляду існуючих парадигм управління науково-інноваційними та виробничо-технологічними процесами. Для створення ефективної системи інноваційного управління в промисловому секторі необхідно розробити комплексний механізм, що включає державну промислову політику, механізми прийняття рішень щодо впровадження інновацій, а також механізми їх реалізації.

Перехід до постіндустріального суспільства та прискорення темпів науково-технічного прогресу зумовлюють нагальну потребу в пошуку нових підходів до управління промисловими підприємствами [3, с. 112].

Формування інноваційної культури та орієнтація на створення додаткової вартості є критично важливими для успішного функціонування підприємств у сучасних умовах. Наукові дослідження підтверджують високу ефективність функціональних систем управління, спрямованих на забезпечення інноваційного розвитку. Досвід розвинених країн показує, що активна державна політика, орієнтована на стимулювання науково-технологічних змін та збільшення інвестицій у дослідження, є важливим драйвером економічного зростання.

Висновки. Кризові явища, зокрема пандемія COVID-19 та повномасштабна агресія Російської Федерації проти України, створили безпрецедентні виклики для української економіки, зокрема для промислового сектора. Ці кризи призвели до значних руйнувань, економічних втрат та соціальних потрясінь, які вимагають від підприємств гнучкості, адаптивності та швидкого реагування на зміни зовнішнього середовища. В умовах високої невизначеності та постійних змін державна політика має критичне значення для підтримки промислового сектору. Ефективна промислова політика сприяє стимулюванню інвестицій, розвитку інновацій та підвищенню конкурентоспроможності національної економіки. Інновації, зокрема впровадження нових цифрових технологій, є рушійною силою розвитку промисловості. Вони дозволяють підвищити ефективність виробництва, знизити витрати та створити нові продукти і послуги. Формування інноваційної культури на підприємствах є необхідною умовою для успішного впровадження інновацій.

Це включає створення сприятливого середовища для генерації та реалізації нових ідей. Успішний розвиток промислового сектору потребує комплексного підходу, що охоплює економічні, соціальні, політичні та технологічні аспекти. Однак Україна стикається з численними викликами в сфері інноваційного розвитку, такими як недостатнє фінансування, дефіцит кваліфікованих кадрів, неефективна система комерціалізації наукових розробок та корупція. Незважаючи на ці труднощі, Україна має потенціал для розвитку інноваційної економіки. Це вимагає активізації державних зусиль, стимулювання інвестицій у наукові дослідження та розробки, розвитку люд-

ського капіталу та створення сприятливого інноваційного середовища. Таким чином, важливість інновацій та адаптивності для виживання та розвитку промислових підприємств в умовах глобалізації та кризи підкреслюється як основна умова їх успішної діяльності. Державна політика грає ключову роль у підтримці цих процесів. Після закінчення війни в Україні необхідно безпосередньо звернути увагу на зазначений аспект та значно підвищити ефективність державного управління інвестиційно-інноваційною діяльністю, а також стимулювати створення та реалізацію ефективних інноваційних проєктів для залучення широкого кола внутрішніх та іноземних інвесторів.

Список літератури:

1. Андріяш В. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_9_6. (дата звернення: 20.08.2024)
2. Єфіменко Л. Вплив інститутів влади на розвиток КСВ в умовах глобалізації. *Соціально-відповідальне суспільство: український та європейський контекст розвитку*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції. Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного. Мелітополь: 2021. С. 296–298.
3. Задоя В., Чеботарьов О. Наукові підходи та ключові аспекти моделі впровадження інноваційних технологій в систему виробничого менеджменту промислових підприємств. *REVIEW OF TRANSPORT ECONOMICS AND MANAGEMENT*, 2024, № 10 (26). 2023. С. 109–116.
4. Квітка С. Форсайт як технологія проектування майбутнього: новітні механізми взаємодії публічної влади, бізнесу та громадянського суспільства. *Аспекти публічного управління*. 2016. Т. 4, № 8. С. 5–15.
5. Князевич А. Інноваційна інфраструктура України: міжнародна оцінка та тенденції розвитку. *Економіка та держава*, № 8. 2013. С. 9–12.
6. Маловічко С. Еволюція державної політики в управлінні промисловими підприємствами: історичний аспект. *Публічне управління і врядування в Україні*, Вип. 40, 2024, с. 124.
7. Нехай В., Колокольчикова І. Антикризове управління розвитком соціально-економічних систем у глобальному конкурентному середовищі. *Вісник економіки і фінансів*, № 20. 2022. С. 363–377.
8. Обсяг витрат на науку та інновації в Україні в 2020 році. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ibd/vn_ric/vn_ric_u/vn_ric_1220_u.htm (дата звернення: 20.08.2024)
9. Радинський С., Колінець Л. Активізація інноваційно-інвестиційної діяльності промислових підприємств на сучасному етапі. *Соціально-економічні проблеми і держава*, Вип.2 (29). 2023. С. 102–110.
10. Харченко Т., Бондарук Ю. Інноваційні технології в управлінні бізнес-процесами підприємств. *Держава та регіони*, № 4 (109). 2019. С. 130–133
11. Чеботарьов О. Інноваційні зміни в системі виробничого менеджменту промислових підприємств в умовах цифровізації. *Progressive research in the modern world*. Proceedings of the 6th International scientific and practical conference. BoScience Publisher. Boston, USA. 2023. URL: <https://sci-conf.com.ua/vi-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-progressive-research-in-the-modern-world-2-4-03-2023-boston-ssha-arhiv/>. (дата звернення: 22.08.2024)
12. Gallego-García S., Groten M., & Halstrick J. Integration of Improvement Strategies and Industry 4.0 Technologies in a Dynamic Evaluation Model for Target-Oriented Optimization. *Applied Sciences*, № 12. 2022. 1530 p.
13. Krugman P., Obstfeld M. *International Economics: Theory and Policy*. New York: HarperCollins Publishers, 1991. 754 p.

Malovichko S.O. INNOVATIVE MECHANISMS OF STATE MANAGEMENT FOR INDUSTRIAL ENTERPRISES

The article examines the role of public administration in optimizing and supporting Ukrainian industrial enterprises in the context of current economic and social challenges. In a period of rapid technological change, digitalization and transition to Industry 4.0, as well as in times of economic crises and war, effective governance and innovative support for industrial sectors are of particular importance. Technological changes, including automation, robotization, artificial intelligence, and big data, are key factors for increasing the competitiveness of industrial enterprises. Public administration should adapt to the new environment by developing innovative mechanisms that will ensure sustainability and development in this period of instability. Of particular importance is the support for the introduction of new technologies, which is critical for the post-war economic recovery of Ukraine. The article also discusses the problems faced by Ukrainian enterprises: destruction of infrastructure, logistical disruptions, shortage of raw materials, outflow of personnel, etc. In a time of war, disruption of economic and production processes leads to significant challenges that require quick and flexible adaptation by management structures. Therefore, special attention is paid to the importance of state support, development of innovative mechanisms and strategies to increase the sustainability and competitiveness of enterprises. The research discusses the results of implementing innovation strategies, the importance of investing in digital technologies, and the role of state industrial policy in stimulating innovation and ensuring economic growth. The conclusions emphasize the need for an integrated approach to public administration of industrial enterprises, including systematic monitoring of legislative changes, effective communication with government agencies, development of an innovative culture, and strategic planning. This will help ensure effective adaptation to new conditions and support Ukraine's economic development in the face of global instability.

Key words: public policy, industrial enterprise, innovation, investment, war, digitalization.

Петрик О.Л.

Національний університет «Чернігівська політехніка»

РЕКОМЕНДАЦІЇ З ПРАКТИЧНОГО ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТУ УЧАСТІ ДЕРЖАВИ ПАРТИСИПАТИВНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ІНСТРУМЕНТУ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ

У статті проаналізовано інструменти державного впливу на розвиток соціальних підприємств в Україні: держава виступає суб'єктом, який створює додану вартість на макро-економічному рівні, забезпечує створення нових робочих місць, доходи працівників, сплату податків до різних рівнів бюджету, виробництво продукції, надання послуг, виконання робіт тощо.

Досліджено, що в Україні існує багато соціальних проблем, кількість яких із початком війни зростає. Навіть після закінчення воєнних дій кількість жертв зростає, а кількість робочих місць на деякий час зменшується. На жаль, через складні економічні умови країна не може вирішити всі проблеми соціально незахищених верств населення. Тому, щоб уникнути соціальної кризи в українському суспільстві в майбутньому, уже зараз необхідно шукати нові інноваційні підходи до вирішення серйозних соціальних проблем.

Визначено, що комерційний підхід у соціальній сфері поширений у всьому світі та добре зарекомендував себе в багатьох країнах, оскільки ці плани є фінансово стійкими та мають важливий соціальний вплив. Через обмежені ресурси та брак коштів із державного бюджету громади та їх окремі представники шукають найкращі сучасні рішення для вирішення проблем, із якими вони стикаються.

Визначено, що розвиток соціального підприємництва активно поширюється в Україні та навіть користується підтримкою державних та міжнародних організацій та інституцій, але існує багато перешкод на шляху його реалізації. Відмічено, що відсутність ефективного правового регулювання діяльності соціальних підприємств в Україні змушує їх відкрито конкурувати зі звичайними комерційними підприємствами. Створення соціальної цінності передбачає додаткові витрати, що робить її менш конкурентоспроможною, ніж комерційні компанії.

Обґрунтовано, що наявна підтримка та можливості для розвитку та функціонування соціальних підприємств в Україні є недостатньою. Існує необхідність першочергово створити законодавчу базу, яка чітко відрізняла б діяльність соціальних підприємств від інших організацій та урегульовувала їх функціонування.

Запропоновано напрями удосконалення державного впливу розвитку соціального підприємництва, які орієнтовані на формування інституційного середовища розвитку соціального підприємництва, нормативно-правової визначеності статусу соціального підприємця та соціального підприємства.

Ключові слова: державне управління, соціальне підприємництво, державна політика, розвиток, державне регулювання.

Постановка проблеми. У сучасних умовах все більшого значення набувають питання залучення підприємців і комерційних структур до вирішення соціальних проблем та підвищення соціальної відповідальності бізнесу. Це тому, що ми розуміємо, що встановлення основної мети отримання та максимізації прибутку не може забезпечити довгострокове функціонування бізнесу. Адже в умовах ринкової економіки завдання держави - сприяти вирішенню суспільних і соціальних про-

BLEM, а також задоволення суспільних інтересів. Водночас участь у цій діяльності підприємницьких структур потребує внесення суттєвих змін у сучасну правову та економічну систему країни.

Одним із провідних інструментів взаємодії влади, бізнесу та громади є соціальне підприємництво, тобто здійснення соціально інноваційної підприємницької діяльності, значна частина прибутку від якої спрямовується на вирішення соціальних проблем. Актуальність розвитку соціаль-

ного підприємництва в Україні зростає в контексті завдання «реінтеграції Донбасу», оскільки військовий конфлікт супроводжується численними економічними проблемами та браком державних коштів на відновлення інфраструктури й реалізації маси соціальних заходів. За цих умов соціальне підприємництво може забезпечити більш ефективний вихід із кризи шляхом створення сприятливого бізнес-середовища та підтримки активної громадської позиції учасників, інноваційності й соціальної солідарності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на значні наукові досягнення у тематиці представленої наукової розробки, питання удосконалення державного впливу на розвиток соціальних підприємств в Україні потребує додаткового глибинного аналізу. Серед українських авторів, що досліджують проблеми державного впливу на розвиток соціального підприємництва, можна відзначити праці З. Варналія, З.Галушки, О. Кіреєвої, В. Удодової, В. Шаповала та ін. Проте є недостатньо досліджені питання удосконалення впливу держави у розвиткові соціальних підприємств в Україні, особливо в контексті вирішення соціально-економічних проблем на державному рівні, у тому числі заради реінтеграції ветеранів і членів їх сімей як окремої шанованої українським суспільством пільгової категорії громадян.

Постановка завдання. Мета статті полягає у формуванні рекомендацій з практичного впровадження елементу участі держави партисипативної моделі розвитку соціального підприємництва як інструменту реінтеграції ветеранів.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи розвиток соціального підприємництва в Україні, доцільно визначити соціальне підприємництво як вид діяльності, спрямований на вирішення соціальних проблем, яке виросло безпосередньо з волонтерського руху та може вважатися своєрідним гібридом волонтерства та класичного підприємництва. Прибуток, отриманий соціальними підприємствами, використовується для розвитку та розширення бізнесу, його просування або вирішення серйозних соціальних проблем. Діяльність соціальних підприємств поширюється на такі сфери, як освіта, психологічна допомога, виховання, захист навколишнього середовища, викорінення бідності, захист прав людини тощо.

Для розуміння практик соціального підприємництва в Україні можливі наступні підходи: соціальне підприємництво як метод соціальної підтримки окремих груп населення; соціальне підприємництво як механізм сприяння економічному розвитку та підтримки підприємництва; соціальне

підприємництво як альтернатива державним механізмам вирішення соціальних проблем [3].

Аналізуючи перспективи розвитку соціального підприємництва, більшість експертів стверджують [2–4], що соціальне підприємництво має великі можливості в Україні. Серед них можна виділити наступні:

- прийняття спеціальних законів, які дають змогу знайти оптимальну організаційно-правову форму підприємства, яких зараз немає;
- наявність підприємницьких ресурсів, не зацікавлених у традиційному бізнесі (біженці, етнічні меншини, особливі соціальні категорії);
- активна підтримка соціальних підприємств через міжнародне фінансування, гранти.

За цих умов бажано запропонувати державні механізми розвитку соціального підприємництва, які розкривають цілі, принципи, критерії, складові та позитивні ефекти розвитку соціального підприємництва.

Ключові кроки розвитку соціальних підприємств – справа не стільки держави, скільки ініціативних людей, які потребують допомоги успішних підприємців. Проте не слід забувати про роль інших факторів впливу, таких як ЗМІ та діяльність наукових установ. Розвиток соціального підприємництва в нашій країні є одним із можливих варіантів покращення складної ситуації, яка складається сьогодні. І хоча за допомогою соціальних підприємців неможливо вирішити всі проблеми, знайти хоча б часткові вирішення суспільних проблем можна. Напрямом подальших досліджень має стати визначення елементу участі держави в партисипативній моделі розвитку соціального підприємництва як інструменту реінтеграції ветеранів і розробка організаційних механізмів взаємодії соціального підприємництва з державними соціальними інститутами.

Основною метою соціального підприємництва має бути виробництво продуктів або послуг, які вирішують соціальні проблеми, а не отримання прибутку. Основними принципами діяльності соціального підприємства доцільно вважати такі:

- принципи соціального партнерства та прозорості у відносинах держави і підприємства;
- принципи добровільності та непримусовості, система національної політики ділової ініціативи;
- принципи розмежування політичних, економічних і господарських функцій;
- принципи раціональності та ефективності інституційного забезпечення.

До позитивних сторін удосконалення державного впливу на розвиток соціального підприємництва можна віднести:

- підтримка подолання соціальної ізоляції – працевлаштування осіб з обмеженими фізичними можливостями, безробітних;

- забезпечення розвитку нових напрямів реформування національної соціальної служби, залучення цільових груп до виробництва товарів чи надання послуг (вирішення проблем ресоціалізації, адаптації, працевлаштування тощо);

- заохочення участі громадян у добровільних соціальних ініціативах та об'єднувати громади навколо соціальних питань;

- формування та розвиток нових видів соціальних послуг, які не привертають уваги широкого бізнесу через низьку прибутковість, непопулярність та відсутність відповідної професійної підготовки;

- надання якісних послуг та виробництво товарів на пільгових умовах представникам цільових груп (таким чином задовольняючи їхні потреби та покращуючи якість життя);

- ефективніше використання наявних ресурсів у вирішенні соціальних проблем;

- сприяння зменшенню навантаження на місцеві бюджети при вирішенні соціальних проблем, пов'язаних із поточною ситуацією [4].

За результатами соціологічних опитувань, проведених серед ветеранів і членів їх сімей, можна сформулювати деякий перелік очікувань щодо елементу участі держави в розвитку соціального підприємництва:

- встановлення «чітких правил гри» – не лише розробка та впровадження відповідного законодавства, а й формування прозорих та деталізованих процедур започаткування соціального підприємства та його розвитку;

- розробка та реалізація програм соціальної реінтеграції ветеранів у цивільне життя шляхом підтримки створення соціальних підприємств (фінансова підтримка, пільгове оподаткування) [8]. Тобто, безпосередньо ветерани та члени їх родини розуміють саме ключову роль держави, в особі відповідних органів влади й їхніх спільних рішень і дій, щодо визначення подальших напрямів розвитку даного соціально спрямованого інституту. Ефективна партисипативна модель розвитку соціального підприємництва, безумовно, нами вбачається як обов'язкова та потенційно успішна, але, не зменшуючи ролі всіх інших стейкхолдерів розвитку даного виду підприємництва, наголошуємо саме на першочерговому державному регулюванню даного питання.

Доречно також зазначити, що посилення державного впливу на розвиток соціального підприємства в Україні вимагає:

- розробки та впровадження Закону України «Про соціальне підприємництво», який визначатиме чіткі критерії для соціальних підприємств та встановлює правові механізми підтримки соціальних підприємств;

- поширення вичерпної інформації про соціальне підприємництво, особливо серед безробітних;

- розробки програм професійного навчання населення основам соціального підприємництва;

- запровадження спеціальних кредитних програм для залучення фінансових коштів для створення соціальних підприємств.

Так, розвиток соціального підприємництва, як передумова реінтеграції ветеранів і членів їх родин у сучасний соціум в Україні, може здійснюватися за різними сценаріями та залежно від таких факторів:

- 1) суспільний (поглиблення соціальних питань, підвищення рівня соціальної свідомості громадян)

- 2) юридичний (юридичне визначення соціальних підприємств та нормативне урегулювання питання їх оподаткування)

- 3) економічний (фінансова підтримка соціальних підприємств на національному рівні, підтримка самозабезпечення неприбуткових організацій та збільшення доходів через практику соціальних підприємств).

Отримані результати свідчать про необхідність розробки національної стратегії розвитку вітчизняного соціального підприємництва, використання соціального замовлення як механізму підтримки вітчизняного соціального підприємництва та необхідність наукового дослідження соціального підприємництва, активізацію ролі держави, органів місцевого самоврядування, сфери освіти, активних представників бізнес-середовища, які підтримують соціальне підприємництво та вбачають його перспективним напрямом професійної самореалізації досліджуваної категорії громадян.

Висновки. Наголошуючи на актуальності питань удосконалення розвитку соціального підприємництва в Україні як напрямку державного регулювання, можна зробити наступні загальні висновки:

- Україна є лише на початковому етапі розвитку соціального підприємництва;

- соціальне підприємництво тільки починає формуватися;

- досліджуються різноманітні методи та підходи;

- вивчаються форми та напрями державного впливу на розвиток соціального підприємництва.

Соціальне підприємництво, хоч і повільно, але трансформується в реальний механізм вирішення

соціальних проблем в Україні, коли підприємництво в соціальній сфері охоплює різні соціально незахищені верстви населення, якою також є наші Захисники, зокрема військовослужбовці, ветерани та члени їх родин.

Для швидкого розвитку суспільно корисної підприємницької діяльності ветеранів необхідно встановити законодавче забезпечення та нормативне регулювання. Основну роль у цьому процесі має відігравати держава, яка має визначати стратегію розвитку підприємництва та його взаємодії із суспільством через

механізми стимулювання. Корисно зазначити, що Україна діє соціально, спираючись на досвід європейських країн, який полягає у державній підтримці та підтримці збільшення масштабів цієї діяльності, а також запровадженні сертифікації діяльності соціальних підприємств. Застосування практики субсидування корисної та некомерційної діяльності, а також з бюджету, позики та фінансування окремих програм, надання значних податкових пільг за умов, якщо прибуток використовується для реалізації соціальних та/або корпоративних цілей.

Список літератури:

1. Петрик О.Л. Механізми залучення держави до процесу розвитку соціального підприємництва як детермінанти реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. № 3. С. 37–40.
2. Міщук Г. Ю., Пилипчук Р. Р. Соціальне підприємництво: критерії ідентифікації та проблеми розвитку. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 2. С. 152–165. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2017_2_13 (дата звернення: 17.05.2022).
3. Горин В. П., Булавинець В. М. Соціальне підприємництво як інструмент диверсифікації фінансування соціальної політики. *Агросвіт*. № 15. 2021. С. 29–35.
4. Економічний та управлінський потенціал соціалізації економіки / За ред. З. І. Галушки / А. А. Антохов, З. С. Варналій, Р. Р. Білик, Г. М. Поченчук та ін. Чернівецький національний університет. Чернівці. 2020. 340 с.
5. Горелова Н. С. Щодо правових ознак соціального підприємства. *Правничий часопис Донецького університету*. 2018. № 1–2. С. 61–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pchdu20181-2_10
6. Смаглій К. Чи потрібен Україні закон про соціальне підприємництво? URL: <http://socialbusiness.in.ua/index.php/novyny/v-ukraini/135-chy-potribenukraini-zakon-pro-sotsialne-pidpriemnytstvo>
7. Shaposhnykov K, Holovko O. State regulation and governance in the field of small entrepreneurship. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 5 (2019). No 4. September. Pp. 236–242. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-4-236-242>.
8. Verbytska, A., Nahorna, N., & Dyvnych, H. (2024). PARTICIPATORY MODEL OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT AS A DETERMINANT OF VETERANS' AND THEIR FAMILY MEMBERS' REINTEGRATION: THEORETICAL FRAMEWORK. *Baltic Journal of Economic Studies*, 10(2), 51-59. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2024-10-2-51-59>

Petryk O.L. RECOMMENDATIONS ON THE PRACTICAL IMPLEMENTATION OF THE STATE PARTICIPATION ELEMENT OF THE PARTICIPATORY MODEL OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT AS A TOOL FOR THE REINTEGRATION OF VETERANS

The article analyzes the instruments of state influence on the development of social enterprises in Ukraine, the state acts as an entity that creates added value at the macroeconomic level, ensures the creation of new jobs, incomes of employees, payment of taxes to different levels of the budget, production of products, provision of services, implementation works, etc.

It has been studied that there are many social problems in Ukraine, the number of which has increased since the beginning of the war. Even after hostilities end, the number of casualties rises and the number of jobs decreases for a while. Unfortunately, due to difficult economic conditions, the country cannot solve all the problems of the socially vulnerable sections of the population. Therefore, in order to avoid a social crisis in Ukrainian society in the future, it is already necessary to look for new innovative approaches to solving serious social problems.

It was determined that the commercial approach in the social sphere is widespread throughout the world and has proven itself well in many countries. Because these plans are financially sustainable and have an important social impact. Due to limited resources and lack of funds from the state budget, communities and their individual representatives are looking for the best modern solutions to solve the problems they face, to solve their own problems.

It was determined that the movement of social entrepreneurship is actively spreading in Ukraine and even enjoys the support of state and international organizations and institutions, there are many obstacles on the way to its implementation. First of all, the lack of legal regulation of social enterprises in Ukraine forces them to openly compete with ordinary commercial enterprises. And the creation of social value involves additional costs, which makes it less competitive than commercial companies.

It is substantiated that the available support and opportunities for the development and functioning of social enterprises in Ukraine are insufficient. There is a need to first of all create a legislative framework that would clearly distinguish the activities of social enterprises from other organizations and regulate their activities.

Directions for improving the state influence on the development of social entrepreneurship are proposed, which are focused on the formation of an institutional environment for the development of social entrepreneurship, regulatory and legal certainty of the status of a social entrepreneur and a social enterprise.

Key words: *public administration, social entrepreneurship, public policy, development, public regulation.*

Руснак О.А.

ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ПРОБЛЕМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Стаття спрямована на аналіз проблем формування громадянського суспільства в контексті публічного управління, з урахуванням сучасних наукових дискусій та законодавства України. Відбувається аналіз концептуальних і практичних аспектів громадянського суспільства, зокрема його природи, функцій та взаємодії з державними інституціями.

Для досягнення мети застосовано аналітичний метод, що включає вивчення літературних джерел, законодавчих актів та сучасних теорій громадянського суспільства. В ході дослідження використано методи порівняльного аналізу, критичного розгляду наукових позицій та узагальнення.

Стаття пропонує новий погляд на природу громадянського суспільства як автономної сфери публічного життя, що формується на засадах самоорганізації, саморегуляції та вільного вираження особистості. Пропонується, що громадянське суспільство передує державним інституціям і визначає їх функціонування через механізми правового регулювання та соціальної взаємодії. Зокрема, акцентується на важливості правової культури як основи для формування ефективної громадянської свідомості.

Висновки зазначають, що громадянське суспільство є ключовим фактором у формуванні ефективної системи публічного управління, оскільки забезпечує баланс між державою та суспільством, забезпечуючи контроль над державними інституціями і сприяє формуванню ефективного публічного управління через соціальне партнерство і громадську участь. Зазначається, що ефективність публічного управління безпосередньо залежить від рівня розвитку громадянського суспільства. При цьому громадянське суспільство, як «автономна сфера публічного життя», є ключовим елементом у забезпеченні стійкості та ефективності публічної влади, відтак підкреслюється важливість правової культури та громадянської свідомості, що забезпечує свободу, рівність і автономію громадян у демократичному суспільстві.

Ключові слова: громадянське суспільство, публічне управління, державне управління, публічна влада, громадянська свідомість, партисипаторна демократія.

Постановка проблеми. Дієвість реалізації публічного управління залежить від відповідного рівня розвитку громадянського суспільства. «Синтезований» з громадянським суспільством, відповідно до існуючого сучасного демократичного законодавства України, управлінський публічний механізм є ефективним самоналагодженим інструментом для вирішення суспільно значущих завдань. Сучасна публічно-управлінська система в державі постає як така, що дозволяє брати участь у ефективному відтворенні: сучасного вільного громадянського життя, конкурентної економіки на рівні з іншими країнами світу, промисловості, науки та інших сфер, які швидко розвиваються в руслі інноваційних пошуків, що обумовлені наявною громадянською ініціативою, яка виникає в результаті реалізації вільної людини в межах сучасного демократичного суспільства. Отже, для

підвищення рівня сучасного публічного управління важливим є невичерпне питання аналізу природи громадянського суспільства, що потребує постійних наукових досліджень у цьому напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок українських дослідників у вивчення природи громадянського суспільства належить роботам наступних авторів: Я. Бень, М. Бойчук, Н. Бондарчук, Л. Васильєва, С. Ганущин, Н. Грущинська, В. Докаленко, В. Кучер, О. Машовець, І. Лопушинський, Д. Філіппова, В. Мітін, Г. Музиченко, А. Мунько, О. Хохба, К. Науменко, А. Юсіф та ін. Потужна теоретико-методологічна база дослідження проблем публічного управління, ґрунтового аналізу змісту понять і окреслення явищ, які безпосередньо розглядаються в статті, представлена в роботах Ю. Ковбасюка, М. Бойчука, Ю. Вороніної, О. Дегтяр та ін.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати проблеми формування громадянського суспільства в контексті публічного управління в межах сучасних наукових дискусій щодо цього питання.

Виклад основного матеріалу. Дискурсивними залишаються питання розуміння природи громадянського суспільства. «Громадянське суспільство» є однією з основоположних філософських і суспільно-політичних концепцій [3, с. 23–24]. Громадянське суспільство відрізняється від поняття «суспільство», яке охоплює всі явища та процеси, а не лише ті, що стосуються громадянського життя у вузькому розумінні (публічно-політичному). Згідно зі словником [11], громадянське суспільство (civil society) має два визначення: 1) самоорганізована й саморегульована, автономна сфера публічного життя, у якій функціонують добровільні громадські об'єднання, виникають суспільно значущі ініціативи, формується соціальний капітал (довіра, норми, мережі і навички соціальної взаємодії та солідарності), і за потреби «виставляються» вимоги політичним суб'єктам та структурам державної влади; 2) суспільство загалом, що має розвинену сферу громадського життя, активне й соціально відповідальне громадянство, під впливом якого якісно змінюється поведінка всіх соціальних акторів, котрі стають більш відданими суспільним інтересам, відповідальними та здатними до компромісу й толерантності [11, с. 109]. Акцентуючи увагу на вислові «самоорганізована й саморегульована, автономна сфера публічного життя», слід ще раз підкреслити, що йдеться про «автономне (публічне) життя», яке існує на засадах «самоорганізації і саморегуляції». Отже, все, що отримує «організацію згори» або втрачає автономію, не зовсім відноситься до громадянського суспільства. Відповідно до такого розуміння, вивільнення громадянського життя з-під прямого управління (з боку державної вертикалі або інших сил), де «взаємодія» (в демократичних країнах) реалізується переважно через правове регулювання громадянського життя, на відміну від недемократичних форм організації суспільно-політичного життя, де переважають прямі «форми примусу».

У звуженому значенні можна сказати, що громадянське суспільство – це сукупність політично активних, автономних і незалежних громадян, які мають права та обов'язки. Автономність дозволяє не тільки мати власне світобачення і вільне мислення, але і реалізовувати їх практично, при цьому «реалізація» не повинна порушувати права інших учасників. Це також не заперечує того, що

громадяни мають обов'язки перед громадянським колективом і для підтримання існування вільної спільноти мають захищати подібний світ вільних людей. Встановлення автономії, як автономної одиниці, закріплено в Конституції України: «Ст. 21. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними»; а також в «Ст. 24. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом» [12]. Тобто встановлюються непорушні права, які призводять до виникнення автономної громадянської одиниці, яка має «власне уявлення про існуюче буття» і «власне бачення, як їй бути», при цьому всі інші учасники громадянського суспільства мають подібні права, і кожному гарантується рівність перед іншими, що доповнює базову автономність. Це підтверджує стаття 23: «Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей» [12]. Тобто з одного боку «вільний розвиток», а з іншого – це «не повинно порушувати права інших людей». При цьому формально-інституціоналізовані державні структури не можуть зафіксувати всі способи взаємодії між людьми і регламентувати всі можливі зв'язки в соціумі [8]. При цьому можна висунути гіпотезу, що громадянське суспільство передре владним інституціям, а також і те, що мпорушення автономності для блага колективу або для відновлення порушеної рівності може мати місце, але лише відповідно до Закону.

Можна запропонувати узагальнюючу думку, що громадянське суспільство значною мірою характеризується вільною громадянською свідомістю. Тобто громадянське суспільство – це сукупність автономних громадян, які «розуміють себе» як автономні, вільні одиниці, здатні виробляти сенс власного життя, самостійно жити для чогось і «розуміти» своє дійсне громадянське положення у світі.

Подібне громадянське суспільство, може реалізуватися лише як колектив вільних людей. Але, якщо відсутні обов'язкова самостійність, вільність і незалежність зібрання, яке здатне самостійно виробляти сенс власного буття, тоді «громадянська колективність» не існує, і говорити про громадянське суспільство стає досить складно. Подібна залежна спільнота швидше за все стане чимось «вторинним». При цьому «колективність» повинна будуватися на засадах солідаризму, толерантності, взаєморозуміння та поваги до іншого [11]. Що також не заперечує наявності конкурентності, або так званої агональності, що виявляє

себе в економічному, соціальному, політичному житті тощо. Подібне розуміння природи громадянського суспільства є загальноприйнятим для більшості сучасних вітчизняних дослідників. Громадянським суспільством: по-перше, асоціація людей, де кожна людина вільна, має невідчужувані права, є рівноправною з іншими членами асоціації і самостійна у виборі громадянського стану; по-друге, це позадержавні (інституціоналізовані в громадські об'єднання) асоціації людей за соціальною, етнічною, релігійною та іншою належністю, політичними, економічними, професійними та іншими інтересами [19], тощо.

Дискусійними залишаються питання визначення ознак громадянського суспільства. Серед таких можна навести: визнання головною цінністю суспільства людини, її інтересів, прав і свобод; рівноправність і захищеність усіх форм власності; економічна свобода громадян та їх об'єднань, інших суб'єктів виробничих відносин у виборі форм і здійсненні підприємницької діяльності; свобода і добровільність праці на основі вільного вибору форм і видів трудової діяльності [14]. Уточнюючи подібні визначення та «стаючи на бік» концепції «громадянського республіканізму» [11, с. 112], можна запропонувати думку про те, що всі зовнішні ознаки є вторинними і виникають лише за наявності «колективу вільних істот» (Свобода, Рівність, Братерство), здатних «встановити принципи» (Закон), які стають причиною «актуального громадянського суспільства», що знаходить свою реалізацію у «державі з республіканською формою правління» (Республіка). Слід зазначити, що головна світова країна, в якій реалізовано ліберально-демократичне мислення та де республіканська ідея знаходить своє втілення, – це Сполучені Штати. При цьому, якщо проаналізувати базові політичні принципи, на яких були побудовані США, та дві основні політичні сили, які формували публічну владу цієї країни (республіканська і демократична партії), а також їх «суперечності» за останні декілька століть, можна помітити, що ці політичні сили завжди були згодні в дуже простих базових ліберальних принципах, відрізняючись лише в програмному сенсі або сперечаючись лише щодо деяких аспектів сучасної реалізації політичного мислення. В такому світобаченні є лише: або республіки (ліберальні держави, демократії), де сувереном є народ, який встановлює публічне управління в державі; або інші системи, де сувереном, який встановлює правила, може бути авторитарний лідер, правляча партія, абсолютна монархія,

державна бюрократія, охлократія, олігархія або інше. І в першому, і в другому випадках присутня політика, може бути державна вертикаль, але публічність політики та публічність управління в державі або вільний доступ до державних справ народу відсутній. Тобто відсутня головна умова існування ліберальної держави, а саме – прогресивна свідомість (просвітництво), яка формує прогресивний народ, що після вивільнення власного мислення з-під тиранії вже ніколи не погодиться на те, щоб хтось вирішував, як йому жити.

Відтак, можливо, головною ознакою традиційно сформованого сучасного західного громадянського суспільства є, передусім, наявність правової культури (яка є відображенням реалізації свідомості). А також послідовне виконання Закону, який забезпечує автономію, рівність та можливість вільного вираження особистої свободи. Будь-яке посягання на Свободу, яке встановлене в Конституції демократичних країн, є неможливим або підриває основні принципи побудови ліберального суспільства. Санкції за порушення головних принципів (що ставлять під сумнів усю існуючу державну систему і є питанням державної безпеки) забезпечуються наявним апаратом державного управління. Базовим у такому питанні залишається чітке слідування Основному Закону. Головним є громадянська особиста свобода мати «власне незалежне мислення» і виражати його будь-яким незабороненим Законом способом, використовуючи всі наявні економічні, соціальні та інші можливості для екзистенціального вираження. Лише така «ознака» (лібералізм) дозволяє стверджувати, чи є в даному випадку громадянське суспільство, чи це щось інше. Відповідно до таких «базових уявлень» (які можуть бути досягнуті всіма вільними людьми), існуюча державна вертикаль повинна слугувати громадянину (громадянському суспільству в цілому), його інтересам, встановлюючи рівновагу, будучи лише інструментом для громадянського суспільства. Як зазначав Дж. Адамс: “The republican is the only form of government which is not eternally at open or secret war with the rights of mankind”, тобто: Республіка – єдина форма уряду, яка не постійно відкрито або таємно веде війну з правами людей» [23]. Таким чином, з одного боку Свобода, а з іншого Закон, що встановлює республіканську форму правління згідно з класичним розумінням. Це також підтверджує Дж. Адамс у своїй роботі: “There is no good government but what is republican. That the only valuable part of the British constitution is so; because the very definition of a republic is ‘an empire

of laws, and not of men”», що можна перекласти як: «Немає доброго уряду, окрім республіканського. Цінна частина британської конституції полягає у визначенні республіки як «імперії законів, а не людей» [23]. Реалізація такої свідомості, як у законодавстві демократичних країн, так і в державному управлінні, набула різних конкретних форм.

Дискусійною залишається значна синонімічність у науковій літературі щодо вживання понять «лібералізм» та «демократія». Наприклад, можна зустріти твердження: «Громадянське суспільство є основою утвердження принципу демократії, що є провідною засадою сучасної правової держави» [13]. Або такі висловлювання, як «республіканська форма правління» чи «демократичне правління», які вказують на необхідність аналізу феномену демократії та демократичної форми правління для розуміння природи громадянського суспільства [2, с. 215]. Інший приклад: «Саме при демократії розквітає громадянське суспільство – сфера самовираження вільних індивідів та їх добровільно сформованих асоціацій, для якої характерні горизонтальні, не санкціоновані державою зв'язки між громадянами, які мають справді колективний характер» [7]. Цікаво, що можливо, не держава встановлює демократичні принципи, а навпаки – громадянська (демократична, ліберальна, республіканська) свідомість є причиною демократії чи республіканського правління? Можливо, не режим зверху встановлює демократичні принципи, а ліберальне мислення формує демократичний (республіканський) режим? Це не виключає одночасності процесів і їх постійного взаємного впливу: державна вертикаль забезпечує законність, а суспільна свідомість формує демократичну вертикаль.

Проблемність «політичності» вільної істоти вказує на те, що демократична автономія громадянина від вертикального державного апарату, можливо, не заперечує його політичну активність. Під час осмислення громадянського суспільства можуть виникати думки про необхідність поєднання громадянськості та питання політичності. Але, можливо, поняття «громадянин» завжди має політичний зміст, інакше навіщо його використовувати? Достатньо було б термінів «суспільство» чи «людина». Можливо, «громадянське життя» завжди пов'язане з чимось політичним, а не лише соціальним, що і створює сучасні наукові понятійні колізії.

Існують дискусійні визначення поняття «громадянське суспільство», які намагаються ствердити його неполітизований характер. Напри-

клад, «при всій різноманітності інтерпретацій громадянського суспільства, переважна більшість дослідників сходяться на тому, що поняття громадянського суспільства застосовується для вивчення неполітичної частини суспільної системи і має певне аналітичне значення лише у випадку розмежування суспільства і держави» [6, с. 27]. Однак, широко відомо висловлювання Аристотеля: «елліни відрізняються від інших істот тим, що інші тварини неполітичні, а люди політичні» («Політика», Книга I, розділ 2, 1253a1-3). Ментальна автономія від політичного життя значно зменшує вплив громадянських інтуїцій на розуміння та формування публічної політики. При цьому, знову ж таки за Аристотелем: «до найбільшого і найвищого з-поміж усіх благ, власне, прямує те об'єднання, що є найголовнішим і охоплює решту об'єднань. Саме воно називається державою або політичним об'єднанням» [1]. Таким чином, дискусійним залишається базове розуміння принципів природи громадянського суспільства, а також інших політико-правових понять.

Ще одне дискусійне питання стосується проблеми «суспільної угоди». Як зазначають дослідники, суспільна угода фіксує добровільні норми, якими повинні керуватися як влада, так і громадяни під час прийняття суспільно-політичних чи управлінських рішень [18]. Встановлюється, що між народом і державною владою існує угода, порушення якої може мати негативні наслідки для демократичного (республіканського) правління [14]. Варто також зазначити певну проблемність сприйняття державної влади суспільством через ліберальне мислення, яке може перебільшувати та протиставляти, створюючи позиції «вони та ми».

Аналізуючи «зміст сучасного громадянського суспільства», науковці виокремлюють у ньому такі інституції: добровільні громадські об'єднання (економічні, культурно-мистецькі, освітні, наукові, захисту прав громадян, благодійні тощо); громадські рухи та політичні партії; незалежні засоби масової інформації; громадська думка; вибори та референдуми; елементи судової та правоохоронної системи, залежні від громадськості; значна частина розподільчо-регулятивних інституцій сучасної держави загального добробуту [11]. Природно, громадянське суспільство не передбачає різкого протиставлення офіційних і неофіційних, неформальних структур [8].

Дискусійними залишаються колізії, що виникають через те, що з одного боку громадські інституції відокремлені від влади, а з іншого – вони впливають на неї. Науковці, аналізуючи «вплив»

та «взаємодію», виділяють різні їх види. Зокрема, сьогодні громадянське суспільство здійснює контроль та моніторинг діяльності муніципальних та державних підприємств, установ і організацій, а також органів державної влади та місцевого самоврядування [16]. Крім того, «дуже необхідним є діалог з інституціями громадянського суспільства, яким населення довіряє більше, ніж органам влади в провідних країнах світу, особливо в Європі» [17]. В сучасних умовах найбільш прийнятною формою взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства має бути соціальне партнерство, здатне забезпечити формування ефективного публічного управління в Україні [16]. Отже: контроль, моніторинг, діалог, партнерство.

Дослідники звертають увагу на проблеми взаємодії: відсутність чіткої методики встановлення ефективного конструктивного діалогу між органами державної влади та громадськістю актуалізує питання створення моделі їхньої взаємодії [13]. Розуміння цієї проблеми, зокрема подолання публічного бар'єру, що дозволяє усунути негативне протиставлення «ми та вони», є важливим. У нашій державі на законодавчому рівні затверджена можливість громадськості брати участь у формуванні та реалізації державної політики. Зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України № 996 від 3 листопада 2010 року «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [20] встановлено громадські ради та інші форми участі й взаємодії.

Спірним залишається питання «форм участі». Як зазначають дослідники, до «звичайних форм участі інститутів громадянського суспільства в державному управлінні» належать: громадські консультації, створення та функціонування громадських (експертних) рад, громадська експертиза діяльності органів влади, антикорупційна громадська експертиза, забезпечення можливості електронного звернення громадян до суб'єктів публічної адміністрації, а також забезпечення можливості спілкування громадян із суб'єктами державного управління через кол-центри тощо [4].

Доволі дискусійним є питання визначення форм участі громадянського суспільства в державному управлінні. «Участь у публічному управлінні» можна розуміти як реалізацію форм демократії. Серед них виділяють: пряму – безпосередню – форму народовладдя, коли влада здійснюється через безпосереднє волевиявлення народу або певних соціальних груп (народне вето, народна ініціатива, відкликання свого обранця, плебісцит, референдум, вибори); та непряму –

представницьку (виборну) – форму народовладдя, коли влада реалізується через волевиявлення представників народу у виборних органах (парламент, органи місцевого самоврядування) [6, с. 30–31].

Питання партисипаторної демократії залишається предметом суперечок серед науковців в Україні. Спрощено, партисипаторну демократію можна зрозуміти як спробу створити теорію, що пояснює участь громадянського суспільства не лише на етапі вироблення політичних рішень щодо соціально значущих питань, але й на етапі їх реалізації [15].

Проблемним залишається питання встановлення спільних цілей держави та громадянського суспільства. Безперечно, державне управління має на меті раціонально вирішувати всі соціальні процеси в інтересах людей (громадян) та всього суспільства [22]. Проте насправді ліберальне мислення не завжди орієнтоване на вирішення соціальних проблем.

Як зазначають дослідники, перехід від тоталітарного режиму в Україні створив умови для пробудження громадянської активності, і в роки перебудови почався вражаючий підйом. Водночас, через короткочасність суспільного настрою, ці рухи не призвели до виникнення стійких громадянських соціально-психологічних орієнтацій [9]. Причиною цього частина науковців вважає уповільнення впровадження принципів суспільної угоди [18].

Деякі представники влади навіть розглядають громадянське суспільство як загрозу і висувують ідею його формування за принципом «згори – донизу». [16]. Згідно зі ст. 1 Конституції, Україна є демократичною правовою державою. Але в нашій державі досі не створено дієве громадянське суспільство. Причина цього стану речей полягає в відсутності досвіду існування громадянського суспільства [19]. Водночас Україна сьогодні переживає труднощі через спроби влади нав'язати одразу готову модель зрілої демократії, незважаючи на історичний досвід, умови та ментальність нації [8].

Дослідники [10] вважають кінцеву мету формування громадянського суспільства у децентралізації. Реформа децентралізації, що проходить в Україні останніми роками, є не першою спробою змінити адміністративно-територіальний устрій та розв'язати суперечності у взаємодії між органами публічної влади різних рівнів. Однак спеціалісти позитивно оцінюють перетворення, до яких призвела децентралізація влади на цьому етапі [10].

Політика формування громадянського суспільства повинна визначати стратегічні й тактичні цілі цієї політики [5]. Розвиток і формування сучасного громадянського суспільства, а також демократизація всіх сфер суспільного життя є стратегічною метою держави, що має особливе значення для просування України в європейський і світовий простір та наближення до європейських стандартів демократії [9]. Саме тому, згідно із Законом України «Про основи національної безпеки України», створення громадянського суспільства віднесено до пріоритетних національних інтересів [6, с. 30]. Варто погодитися з думкою дослідників, що сьогодні громадянське суспільство може виступати запобіжником політичних криз завдяки зменшенню кількості малообґрунтованих та невиважених владно-управлінських рішень [10]. Політика влади щодо структур громадянського суспільства, проявляється через формування правових рамок їх діяльності та правозастосовну практику, внесок держави в їх ресурсне забезпечення та формування каналів комунікації між державою і громадянським суспільством [9].

Необхідно також наголосити на важливості встановлення зв'язків між громадськістю та державними органами влади у контексті сприяння дотриманню та реалізації європейських стандартів [13].

Висновки. При дослідженні феномену природи громадянського суспільства сучасні дослідники виокремлюють головні питання-характеристики, які дозволяють чіткіше конкретизувати це явище:

- Важливою є проблема «суспільної угоди», яка встановлює правовий зв'язок між суспільством і державною владою, створюючи політичну реальність, коли виникає правова взаємодія суспільства з публічною державною владою на основі рівності відповідно до чітко встановлених угод (правил).

- Громадянські інститути є обов'язковою характеристикою громадянського суспільства. Наявність інститутів дозволяє оцінити рівень розвиненості та форму участі суспільства як у публіч-

ному управлінні, так і в демократичній взаємодії з державною владою. Інститути, у певному феноменальному розумінні, є незалежними соціально-політичними вільними інтелектуальними силами, які формують вільну думку та практику.

- Взаємодія суспільства і державної влади завжди включає вплив, формування та участь у публічно-політичному процесі. Будь-яка взаємодія повинна мати мету, але сучасні науковці не мають узгодженої думки щодо цього. Хоча «суспільне благо» може бути загальною метою, у публічно-політичному процесі «благо» може час від часу мати історичне уточнення.

- При аналізі громадянського суспільства актуальними є питання сформованості або недостатньої сформованості громадянського суспільства. Актуальним постає питання політики формування громадянського суспільства. Пропонуються шляхи підвищення рівня громадянського суспільства, серед яких: чітке встановлення базових демократичних принципів, що сприяють громадянській автономії; законодавча розбудова інституційного простору громадянського суспільства.

Поза увагою дослідників залишається проблема громадянської свідомості, хоча вона, на наш погляд, є головним фактором розвинутого громадянського суспільства та єдиним методом реалізації подібного феномену в політико-правовому середовищі. Будь-яка правова демократична держава базується на громадянських свободах. Громадянське суспільство, об'єднуючись з державною владою, намагається подолати свавілля, правовий нігілізм, корпоративізм, корупцію і «телефонне право». Недостатня сформованість громадянських інститутів призводить до зниження особистої автономії і втрати ініціативи з боку громадян, що може уповільнювати розвиток держави. Однак, оцінюючи те, що Україна вже давно стала на шлях демократії та досягла успіхів у становленні сучасних громадянських інститутів, можна з упевненістю стверджувати про значні демократичні перетворення в цьому напрямку.

Список літератури:

1. Арістотель. Політика. Київ: Основи, 2000. 239 с.
2. Бень, Я. В. Методологія наукових досліджень механізмів демократії участі в сфері державного управління в Україні: поняття, зміст, сутнісні ознаки. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2021. № 2(14). С. 213–223. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-2\(14\)-213-223](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-2(14)-213-223)
3. Бойчук М. А. Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії : монографія. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. 211 с.
4. Бондарчук Н. Взаємодія влади та громадянського суспільства в контексті євроінтеграційних процесів в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2023. № 5. <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.5.1>

5. Васильєва Л. Роль громадянського суспільства у збереженні механізму управління суспільством та державою. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. № 32. DOI: <https://doi.org/10.32782/rta2663-5240-2022.32.5>
6. Вороніна Ю. Є. Теорія та практика публічного управління та адміністрування: навчальний посібник. Мелітополь : Колор Принт, 2020. 204 с.
7. Ганущин С. Перспективи реформи публічного управління у контексті сучасних демократичних трансформацій. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023. № 3(63). С. 13–18. DOI: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-3\(63\)-2](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-3(63)-2)
8. Грущинська Н. Взаємодія держави і соціуму як основна умова формування громадянського суспільства. *Держава та регіони*. 2022. № 2 (76). DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.2.1>
9. Грущинська Н. Модернізація системи політико-адміністративного управління та розвитку громадянського суспільства в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2022. № 3, 33 (72). DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2022.3/01>
10. Докаленко В. Механізми взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства в умовах децентралізації влади в Україні. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2021. № 1 (28). С. 27–34. <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2021-1.4>
11. Енциклопедія державного управління [Текст]: у 8 т / наук. ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк (голова) [та ін.]; Національна академія державного управління при Президенті України. К. : НАДУ, 2011. Т. 8: Публічне врядування / наук. ред. кол. В. С. Загорський (голова), С. О. Телешун (співголова) [та ін.]; Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президенті України. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. 630 с.
12. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення : 15.07.2024).
13. Кучер В., Машовець О. Взаємодія органів державної влади з громадськістю: теорія і практика публічного управління та адміністрування. *Держава та регіони*. 2022. № 1 (75). DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.1.8>
14. Лопушинський, І. П., Філіппова, В. Д., & Плющ, Р. М. Розбудова в Україні громадянського суспільства як механізм ефективного державотворення. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2021. №. 6 (18). С. 223–231. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-6\(18\)-223-231](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-6(18)-223-231)
15. Медуна, Б. Л. Партисипаторна демократія як чинник забезпечення публічності конституційного процесу. *Ефективність державного управління*. 2023. № 68/69. С. 57–64. DOI: <https://doi.org/10.36930/506805>
16. Мігін В. С. Становлення й функціонування громадянського суспільства в українських умовах. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2024. № 39. С. 28–32. DOI: <https://doi.org/10.32782/rta2663-5240-2024.39.4>
17. Музиченко Г. Співпраця влади та громадянського суспільства як умова подальшого демократичного розвитку України. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023. № 3 (63). С. 83–88. DOI: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-3\(63\)-19](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-3(63)-19)
18. Мунько А. Ю., Хохба О. Т. Суспільна угода як основа взаємодії органів публічної влади та громадськості в Україні: інтергація європейських цінностей. *Публічне управління та митне адміністрування*. Спецвипуск. 2022. С. 87–92. DOI: <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2022-спец.14>
19. Науменко К. Методи державного управління громадянським суспільством. *Публічне урядування*. 2019. № 2 (17). С. 219–229. DOI: <https://doi.org/10.32689/2617-2224-2019-17-2-219-229>
20. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 р. № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.08.2024)
21. Публічне управління та адміністрування : навчальний посібник / А. О. Дегтяр, О. А. Дегтяр, Х. І. Калашнікова, М. К. Гнатенко. Харків : ХАІ, 2021. 128 с.
22. Юсіф А. Концептуальні засади взаємодії держави та громадянського суспільства у вимірі вдосконалення системи публічного управління. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023. № 2 (68). С. 145–152. DOI: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2\(68\)-21](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-21)
23. Adams, J. (2006). *A Defence of the Constitutions of Government of the United States of America*. Charlottesville, VA: University of Virginia Press.

Rusnak A.A. PROBLEMS OF CIVIL SOCIETY IN THE CONTEXT OF PUBLIC ADMINISTRATION

The article focuses on analyzing the challenges of forming civil society within the context of public administration, taking into account contemporary scholarly debates and Ukrainian legislation. It examines the conceptual and practical aspects of civil society, particularly its nature, functions, and interactions with state institutions.

To achieve this goal, an analytical method was employed, which includes the study of literary sources, legislative acts, and modern theories of civil society. The research utilized methods of comparative analysis, critical examination of scholarly positions, and synthesis.

The article presents a new perspective on the nature of civil society as an autonomous sphere of public life, formed on the principles of self-organization, self-regulation, and the free expression of individual personality. It is proposed that civil society precedes state institutions and influences their functioning through mechanisms of legal regulation and social interaction. The article emphasizes the importance of legal culture as a foundation for the formation of effective civic consciousness.

The conclusions indicate that civil society is a key factor in forming an effective system of public administration, as it ensures a balance between the state and society, provides oversight of state institutions, and promotes effective public governance through social partnership and civic participation. The effectiveness of public administration is directly linked to the level of civil society development. Civil society, as an «autonomous sphere of public life,» is essential in ensuring the resilience and effectiveness of public authority. Thus, the importance of legal culture and civic consciousness, which ensures freedom, equality, and autonomy of citizens in a democratic society, is emphasized.

Key words: *civil society, public administration, state governance, public authority, civic consciousness, participatory democracy.*

Ситніков О.О.

Національний університет «Одеська політехніка»

РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

У статті розглядаються актуальні проблеми управління державною службою в Україні та шляхи їх вирішення шляхом вдосконалення організаційно-правових засад. Ефективне функціонування державного апарату значною мірою залежить від рівня професіоналізму, компетентності та мотивації державних службовців. Наявні організаційно-правові механізми часто не відповідають сучасним потребам, що негативно впливає на якість державного управління. Це зумовлює необхідність їх удосконалення з метою підвищення ефективності державної служби.

У статті проведено ґрунтовний аналіз останніх наукових досліджень, присвячених управлінню персоналом у публічній адміністрації, включаючи розвиток компетентностей, адаптацію до змін, впровадження інноваційних технологій, а також підвищення рівня професійної підготовки державних службовців. Автор наголошує на тому, що удосконалення системи управління державною службою є необхідним кроком для підвищення її ефективності та відповідності європейським стандартам. Зокрема, пропонується комплексний підхід, який охоплює оновлення законодавчої бази, впровадження нових організаційних підходів та створення ефективних механізмів мотивації та розвитку державних службовців.

Особлива увага приділяється підвищенню рівня професіоналізму державних службовців, розвитку їх компетентностей та адаптації управлінських процесів до нових умов. Це дозволить забезпечити стабільний розвиток державної служби, підвищити її ефективність та сприяти успішній інтеграції України до європейського співтовариства.

Автор приходить до висновку, що реформування державної служби в Україні є нагальним завданням, враховуючи сучасні виклики, з якими стикається країна, включаючи політичні, економічні та соціальні трансформації. Зміни в публічному управлінні, що стали необхідністю та вимагають оновлення підходів до управління державною службою. Зокрема, постає питання про забезпечення належного рівня підготовки та мотивації державних службовців, що є критично важливим для виконання стратегічних завдань держави, а також зміна парадигми підготовки державних службовців на людиноцентричну модель.

Ключові слова: організаційно-правові засади, компетентності державних службовців, професійна підготовка, мотивація, інноваційні технології, адаптація до змін, європейські стандарти, реформування державної служби.

Постановка проблеми. Ефективність функціонування органів публічної влади значною мірою залежить від рівня професіоналізму, компетентності та мотивації державних службовців. Проте, сучасний стан системи управління державною службою в Україні демонструє ряд суттєвих проблем, які потребують невідкладного вирішення. Зокрема, ці проблеми пов'язані з недостатньою адаптацією існуючих організаційно-правових механізмів до умов швидких змін у суспільно-політичному та економічному середовищі, а також із низькою ефективністю процесів підбору, підготовки та розвитку персоналу.

Революція Гідності, виклики, пов'язані з пандемією COVID-19, а також повномасштабне втор-

гнення РФ в нашу державу актуалізували питання модернізації управління державною службою. Постає необхідність удосконалення правового регулювання, підвищення рівня компетентностей державних службовців, впровадження сучасних технологій управління персоналом та забезпечення їхньої відповідності європейським стандартам. Відсутність належного рівня професійної підготовки та мотивації серед працівників органів публічної влади значно ускладнює реалізацію стратегічних завдань держави та ефективну інтеграцію України до Європейського Союзу.

Таким чином, вирішення проблеми підвищення ефективності управління державною службою є надзвичайно актуальним завданням,

що вимагає системного підходу та впровадження комплексних заходів, спрямованих на вдосконалення організаційно-правових засад функціонування державної служби в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про значний науковий інтерес до проблеми удосконалення організаційно-правових засад функціонування державної служби. Вагомий внесок у розвиток цієї теми зробили такі науковці: Балух Д.В., Євдокимов В.П., Кагановська Т.Є., Ковальський Д.В., Колобиліна О.О., Кравченко О.О., Мельник В.І., Плетньова Т.Р., Селіванов С.В., Тетеря В.М., Тишлек М.М., Фальковський А.О, які досліджували різні аспекти управління персоналом у публічній адміністрації, включаючи організаційно-правові засади, розвиток компетентностей державних службовців, вплив політичних та соціальних факторів на ефективність управління державною службою, а також питання адаптації управлінських процесів до нових викликів.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття організаційно-правових засад управління державною службою в Україні та розробка рекомендацій щодо їх удосконалення з урахуванням сучасних викликів. Особлива увага приділяється аналізу впливу політичних, соціальних та економічних факторів на ефективність функціонування державної служби, а також пошуку оптимальних підходів до підвищення кваліфікації, мотивації та розвитку компетентностей державних службовців. У статті також ставиться завдання окреслити перспективи впровадження інноваційних методів управління державною службою, що можуть забезпечити її ефективність та відповідність європейським стандартам.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан управління державною службою в Україні є відображенням як історичних процесів, так і новітніх викликів, які постали перед державою в останні роки. Питання ефективного управління державною службою виходить на перший план в умовах зростання суспільних очікувань щодо якості публічного управління. Відповідно, основними завданнями стають підвищення професіоналізму державних службовців, удосконалення організаційно-правових механізмів та впровадження новітніх технологій у сфері управління персоналом. Особливого значення набуває питання модернізації законодавчої бази та адаптації управлінських процесів до сучасних реалій, зокрема до викликів, пов'язаних із військовою агресією та пандемією COVID-19.

На сьогодні однією з головних проблем залишається невідповідність системи управління державною службою сучасним викликам, що постали перед Україною. Існуючі організаційно-правові механізми, які були розроблені в попередні десятиліття, часто не враховують швидкі зміни у суспільно-політичному середовищі, що негативно впливає на ефективність діяльності державних органів. Також існує нагальна потреба у впровадженні нових підходів до розвитку компетентностей державних службовців, які б дозволили підвищити їхню здатність швидко адаптуватися до змін та ефективно виконувати свої обов'язки.

Дисертаційна робота Д.В. Балуха на тему «Управління державною службою в Україні» (2009) також охоплює окремі аспекти проблематики діяльності служби управління персоналом органів публічної влади. У даній праці вчений здійснив науковий аналіз та визначив поняття і сутність, місце і значення державної служби як виду публічної служби, розкрив теоретико-правові засади управління державною службою та персоналом державної служби, основні напрямки удосконалення чинного законодавства про державну службу. Зокрема, в роботі проаналізовано законодавство про державну службу щодо забезпечення управління нею та сформульовано пропозиції щодо його удосконалення, охарактеризовано систему органів управління державною службою, визначено їхню компетенцію у сфері державної служби, а також з'ясовано поняття та правову природу державного службовця як об'єкта управління персоналом державної служби. Видаються цікавими погляди автора щодо організаційно-правових засад підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців, а також організаційно-правових засад критеріїв оцінювання діяльності державних службовців [1].

Також викликає науковий інтерес й дисертаційний здобуток О.О. Кравченка на тему «Управління державною службою в Україні: організаційно-правові засади» (2010). Дисертацію присвячено організаційно-правовим аспектам управління державною службою в Україні. Автором досліджено теоретико-методологічні та організаційно-правові засади управління державною службою, а також з'ясовано сучасний стан та особливості її правового забезпечення. Крім того, визначено систему управління державною службою, основні напрямки вдосконалення організаційно-правових засад управління державною службою з урахуванням міжнародних стандартів, вітчизняного та зарубіжного досвіду, обґрунтовано доціль-

ність впровадження політики «якості» як засобу вдосконалення управління державною службою, наведені конкретні пропозиції по вдосконаленню законодавства, що регулює відносини у цій сфері. Отримані О.О. Кравченком результати стали основою для підготовки монографії «Управління державною службою в Україні: організаційно-правові засади» (2010) [2].

У центрі напрацювань Т.Є. Кагановської також перебували особливості управління персоналом в органах публічної влади. Так, у дисертації на здобуття наукового ступеню доктора юридичних наук на тему «Адміністративно-правові засади кадрового забезпечення державного управління в Україні» (2012) вчена з'ясувала сутність та особливості адміністративно-правового регулювання кадрового забезпечення державного управління. Зокрема, у роботі обґрунтовано концептуальні засади правового регулювання кадрового забезпечення державного управління в сучасних умовах розвитку держави, охарактеризовано організаційні основи кадрової роботи по забезпеченню функціонування державного управління, а також встановлено коло суб'єктів кадрового забезпечення державного управління, особливості їхнього правового статусу та сфери діяльності. Крім того, вченою звернено увагу на профорієнтаційну роботу у сфері державного управління, організаційно-правові засади системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації державних службовців, процедури конкурсного відбору на заміщення вакантних посад органів виконавчої влади, формування кадрового резерву й проведення ротатії кадрів, роль і значення атестації в системі організаційно-правових засобів підвищення кваліфікації персоналу державного управління. За результатами дослідження Т.Є. Кагановська окреслила законодавчі засади правового регулювання системи управління якістю кадрового забезпечення державного управління, а також сформулювала концептуальні засади напрямів удосконалення правового регулювання кадрового забезпечення державного управління, в тому числі із урахуванням зарубіжного досвіду [3].

Революція Гідності та початок російсько-української війни стали каталізаторами для глибоких змін у сфері публічного управління. Ці події викликали необхідність перегляду і оновлення законодавства, що регулює діяльність органів публічної влади та їхнього апарату. У 2014 році Кабінетом Міністрів України прийнято постанову «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади». Цей крок був необхідний

для забезпечення ефективності та прозорості управління країною. Також у 2015 році прийнято новий Закон України «Про державну службу», який встановив нові стандарти для роботи державних службовців та забезпечив їхню професійну підготовку та розвиток. Однак, зміни у сфері публічного управління не обмежилися лише оновленням законодавства. Вони також відбилися на соціальних цінностях суспільства та вимогах до діяльності управлінців. Суспільство стало більш вимогливим до діяльності публічних службовців та вимагає від них добросовісності та професіоналізму. Ці зміни також знайшли своє відображення у теоретичних напрацюваннях. Вчені та експерти активно досліджують нові підходи до публічного управління та розробляють рекомендації для його вдосконалення. Суспільний запит на якісне та ефективне управління знайшов своє відображення у наукових дослідженнях.

В цьому контексті не варто оминати увагою дисертаційне дослідження В.С. Волика на тему «Управління розвитком компетентностей державних службовців в Україні» (2015). В даній роботі обґрунтовано теоретичні засади управління розвитком компетентностей державних службовців та визначено пріоритетні напрями його удосконалення. Запропоновано класифікацію видів компетентностей державних службовців на особистісну, професійну, посадову, управлінську, соціально-психологічну компетентності. На основі аналізу нормативно-правової бази та досліджень з державного управління виявлено основні компетенції державних службовців, узагальнено основні складові професійної компетентності державних службовців, виявлено проблеми управління розвитком компетентностей державних службовців. Також удосконалено універсальний профіль компетентностей державних службовців, що включає особистісну, професійну, посадову, управлінську, соціально-психологічну компетентності та їх складові. Автором розроблено рекомендації щодо використання навчання та підвищення кваліфікації, функції мотивації й оцінювання як засобів розвитку компетентностей державних службовців [4].

До сфери наукових інтересів В. М. Тетері також входить управління персоналом в органах публічної влади. У своїй праці на тему «Адміністративно-правові засади кадрового забезпечення Національної поліції України на регіональному рівні» (2018) вчений з'ясував сутність, значення та особливості кадрового забезпечення поліції на регіональному рівні в контексті реформи Національної поліції України, уточнив принципи

та функції кадрового забезпечення Національної поліції України на регіональному рівні та охарактеризував його правове регулювання. Встановлено об'єкт і предмет, а також суб'єктів кадрового забезпечення Національної поліції України на регіональному рівні, узагальнено форми та методи кадрового забезпечення Національної поліції України на регіональному рівні. За результатами дослідження автором окреслено напрямки вдосконалення адміністративного законодавства, що регулює кадрове забезпечення Національної поліції України на регіональному рівні, опрацьовано відповідний зарубіжний досвід, визначено можливості його використання в Україні, а також обґрунтовано доцільність оптимізації критеріїв оцінювання якості кадрового забезпечення Національної поліції України на регіональному рівні [5].

Особливу увагу слід звернути на навчальний посібник, підготовлений співробітниками Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президенті України, на тему «Управління персоналом в органах публічної влади» (2019). У підручнику розглянуто теоретичні аспекти керування персоналом в органах державної влади, які є ключовими у підготовці майбутніх управлінців. Автори детально розкрили поняття управління персоналом, його предмет, методи, закономірності, принципи та сучасну систему управління персоналом в органах державного управління. Також були висвітлені важливі аспекти управління персоналом, зокрема, специфіка нормативно-правового забезпечення, використання інноваційних методів розвитку персоналу, застосування технологій управління та організація процесів набору, відбору, оцінювання, атестації, перепідготовки, підвищення кваліфікації та звільнення персоналу. Також були розкриті вміння визначати потребу у навчанні, планувати кар'єру, мотивувати та стимулювати працівників, а також формувати корпоративну культуру та керувати командами [6].

У дисертаційному дослідженні С.В. Селіванова на тему «Механізм розвитку кадрового потенціалу державної служби в Україні» (2019) теоретично обґрунтовано механізми розвитку кадрового потенціалу державної служби й розроблено практичні рекомендації щодо їх удосконалення в умовах реформування державного управління в Україні. Вченим проаналізовано стан дослідження феномену «кадровий потенціал державної служби» в науковому дискурсі та розвинуто його понятійно-категорійний апарат. Уточнено склад

і структуру кадрового потенціалу державної служби з позиції його розвитку та на цій основі ідентифіковано механізми державного управління вказаним процесом. Особливу увагу автор зосереджує на нагальній необхідності модернізації кадрового забезпечення державної служби в умовах реформування державного управління в Україні. Крім того, виявлено та систематизовано особливості механізмів розвитку кадрового потенціалу вітчизняної державної служби, зокрема організаційно-правового, ресурсного, мотиваційного та інформаційно-комунікативного [7].

Окремі аспекти проблематики діяльності служби управління персоналом органів публічної влади також відображені у дисертаційному дослідженні В.П. Євдокимова «Адміністративно-правове регулювання реалізації кадрового забезпечення в органах публічної адміністрації в Україні» (2020). Дана праця присвячена вивченню сутності, змісту та особливостей адміністративно-правового регулювання кадрового забезпечення в органах публічної адміністрації в Україні шляхом аналізу чинного законодавства та практики його застосування. В роботі розкривається сутність та завдання адміністративно-правового регулювання кадрового забезпечення в органах публічної адміністрації України, а також принципи та функції цього процесу. Також визначаються адміністративно-правові засади профорієнтаційної роботи під час кадрового забезпечення в органах публічної адміністрації, організаційно-правові засади адміністративно-правового механізму підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців, а також організаційні засади кадрової роботи для забезпечення функціонування органів публічної адміністрації України. Крім того, В.П. Євдокимов провів аналіз зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання кадрового забезпечення в органах публічної адміністрації та сформулював концептуальні засади для удосконалення цього процесу в Україні на основі отриманих результатів [8].

Пандемія коронавірусної хвороби COVID-19 стала справжнім викликом для всього світу, включаючи Україну. Ця небезпечна хвороба не лише завдала шкоду здоров'ю та життю людей, але й спричинила серйозні наслідки для економіки та соціальної сфери. У цей непростий час, коли країна змушена боротися з пандемією та гібридною війною на своїй території, російська федерація здійснила повномасштабне вторгнення. Це викликало необхідність впровадження нових стратегій та підходів до управління персоналом

в органах публічної влади. З одного боку, необхідно забезпечити безпеку та здоров'я працівників, а з іншого – забезпечити ефективну роботу органів в умовах кризи. Також, враховуючи активний розвиток євроінтеграційних процесів в Україні, необхідно забезпечити відповідність управління персоналом європейським стандартам та вимогам. Нові виклики, які постали перед українським суспільством стали причиною про проведення нових досліджень у сфері управління персоналом в органах публічної влади, мета яких передбачає розробку ефективних стратегій та інструментів для управління персоналом, які будуть відповідати сучасним вимогам та стандартам.

Заслуговує на увагу й дисертаційне дослідження В.І. Мельника на тему «Управління персоналом в системі державної служби в Україні» (2022). У своєму науковому доробку вчений вивчив особливості організації системи управління державною службою та кадрами державної служби в Україні, а також проаналізував законодавчі акти, які регулюють процедури управління персоналом в системі державної служби України. Він довів необхідність вдосконалення Закону України «Про державну службу» щодо управління персоналом під час воєнного стану. Також було досліджено процес управління персоналом в системі державної служби в умовах пандемії COVID-19 та кризових ситуацій. На основі отриманих результатів узагальнено та систематизовано методи управління персоналом в системі державної служби України, а також розроблено модель управління персоналом та запропоновано напрями оптимізації цього процесу [9].

Деяко вужчий предмет дослідження щодо управління персоналом в органах публічної влади відображено в дисертаційному дослідженні М.М. Тишлек на тему «Правові та організаційні засади кадрового забезпечення управління в органах Національної поліції України» (2023) [10]. Метою даного дослідження є створення науково обґрунтованих правових та організаційних засад кадрового забезпечення управління в органах Національної поліції України та розроблення пропозицій щодо вдосконалення адміністративно-правового регулювання цього напрямку державної діяльності. Для досягнення цієї мети автор визначив поняття та зміст функції кадрового забезпечення управління та її нормативну регламентацію в органах Національної поліції України, а також розглянув принципи кадрового забезпечення управління в цих органах. Крім того, розкриті правові та організаційні основи формування резерву

кадрів для призначення на керівні посади, вивчені особливості кадрового забезпечення управління в органах Національної поліції України в умовах воєнного стану. Також проведено порівняльний аналіз нормативно-правових та організаційних моделей формування управлінського персоналу правоохоронних органів в Україні та інших країнах. На основі отриманих результатів визначено напрями подальшого удосконалення кадрового забезпечення управління в органах Національної поліції України [10].

Подібно до вище окресленої роботи, вузький підхід до вивчення проблематики управління персоналом в органах публічної влади застосовано й в дисертаційній роботі О.О. Колобиліної на тему «Адміністративно-правові засади кадрового забезпечення Державної митної служби України» (2023). Вчена з'ясувала сутність та розкрила особливості кадрового забезпечення Державної митної служби України, окреслити його принципи та функції, а також правові засади. В роботі виокремлено рівні та напрями кадрового забезпечення Державної митної служби України, встановлено коло суб'єктів кадрового забезпечення Державної митної служби України та з'ясовано межі їх компетенції. Також систематизовано адміністративно-правові форми та методи кадрового забезпечення Державної митної служби України та надано характеристику адміністративним процедурам кадрового забезпечення Державної митної служби України. Крім того, запропоновано напрями вдосконалення адміністративного законодавства, яке регулює кадрове забезпечення Державної митної служби України, а також узагальнено зарубіжний досвід кадрового забезпечення митних органів та з'ясувати можливості його використання в Україні [11].

Т.Р. Плетньова у своїй дисертаційній праці на тему «Адміністративно-правові засади управління персоналом на державній службі» (2023) дослідила історичний та правовий розвиток управління персоналом на державній службі, описала сутність та ознаки цього процесу, його функції та форми, особливості правового регулювання, а також висвітлила зарубіжний досвід організації та правового забезпечення управління персоналом на державній службі та його значення для України. Також були визначені суб'єкти управління персоналом на державній службі, розглянуто роль Національного агентства України з питань державної служби в цьому процесі та особливості його правового статусу. Особливу увагу приділено правовому статусу керівника державної служби

в державному органі як суб'єкта управління персоналом на державній службі та загалом організації та правового забезпечення служби управління персоналом в державному органі. Крім того, були розкриті особливості формування та використання персоналу на державній службі на основі компетентнісного підходу, а також запропоновано шляхи вдосконалення організаційно-правового забезпечення цього процесу, встановлено новітні технології в управлінні персоналом на державній службі, їх організаційно-правові засади та пріоритети розвитку в Україні. Також сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавства України з питань регулювання управління персоналом на державній службі [12].

Одним із останніх комплексних наукових праць, що стосуються досліджуваної проблематики є дисертаційне дослідження Д.В. Ковальського на тему «Механізми забезпечення кадрової безпеки органів публічного управління в Україні» (2024). Даний здобуток спрямований на обґрунтування науково-теоретичних підходів, розроблення методичних і практичних рекомендацій з удосконалення механізмів забезпечення кадрової безпеки органів публічного управління в Україні. Зокрема, у роботі визначено складові, які утворюють систему механізму забезпечення кадрової безпеки органу публічного управління, а також було розроблено нормативно-правовий механізм для його впровадження. Також обґрунтовані напрями розвитку організаційно-інституційних інструментів забезпечення кадрової безпеки в системі органів публічного управління, а також розроблено інструментарій для оцінки актуальності загроз кадровій безпеці органу публічного управління та засобів їх нейтралізації. Автором представлена тривимірна модель забезпечення кадрової безпеки органу публічного управління, а також сформований інструментарій для забезпечення кадрової безпеки органу публічного управління на основі розробки профілю безпеки посади для оцінки потенційних загроз на робочому місці [13].

Слід зазначити, що проблематика окремих аспектів діяльності служби управління персоналом органів публічної влади знайшла своє відображення не лише серед комплексних наукових досліджень. В рамках даного дисертаційного дослідження особливий інтерес викликають й наукові статті вітчизняних управлінців, які також безумовно є його теоретичним підґрунтям. Серед всієї різноманітності відзначимо наступні праці: Синявська О.Ю. «Принципи кадрової політики в органах внутрішніх справ» (2004), Момот В.М.

«Сутність кадрової функції Державної податкової адміністрації України» (2006), Гончарук Н.Т. «Управління керівним персоналом у сфері державної служби України» (2008), Клочко А.М. «Сучасний стан кадрового забезпечення органів внутрішніх справ України» (2011), Гончарук Н.Т., Сурай І.Г. «Кадровий резерв як механізм формування розвитку еліти в державному управлінні» (2012), Захарова І.В. «Перспективні напрями вдосконалення кадрової політики в органах державної влади в умовах адміністративно-територіальної реформи» (2013), Акімов О.О. «Правові аспекти формування кадрового резерву державної служби» (2014), Левицька Н.А. «Особливості управління керівним персоналом в органах державної служби України» (2014), Банчук-Петророва О.В. «Роль підготовки кадрового резерву в реалізації кадрової політики в секторі безпеки України» (2015), Борець Т.О. «Удосконалення кадрового забезпечення Національної поліції» (2016), Зозуля В.О. «Принципи кадрового забезпечення органів державної влади за демократичного врядування» (2017), Перов А.П. «Завдання кадрової політики в Україні та забезпечення державних органів ефективними держслужбовцями» (2017), Іваниця А.В. «Завдання, напрями та принципи кадрової політики в органах поліції України» (2018), Бугайчук К.Л. «Кадрова політика та кадрове забезпечення публічного адміністрування в органах Національної поліції» (2019), Ромашов Ю.С. «Принципи публічного адміністрування кадрового забезпечення Національної поліції України» (2019), Мохова Ю.Л., Сабадаш Р.В. «Система управління персоналом в органах державної влади» (2019), Стець О.М. «Служба управління персоналом як суб'єкт державно-службових відносин» (2020), Гарбузюк К.Г. «Мета, завдання та функції кадрового забезпечення органів Національної поліції України» (2021), Дудченко О.Ю. «Проблеми кадрового забезпечення органів прокуратури в умовах введення в Україні воєнного стану» (2022), Компанець О.І. «Удосконалення управління персоналом органів виконавчої влади в Україні» (2022), Красников Є.В. «Якість кадрового забезпечення діяльності органів публічної влади» (2023), Ковтун М.С., Лук'янова А.В., Мещерякова В.Є. «Проблеми кадрового забезпечення органів державної влади на деокупованих територіях України та способи їх вирішення» (2024) та низка інших.

Таким чином, проведений аналіз наявного наукового доробку щодо проблематики діяльності служби управління персоналом органів публічної

влади, надає змогу зробити висновок, що зародження відповідних наукових думок розпочалось з появи перших форм організації публічного управління, однак активний їхній розвиток здійснено в західноєвропейських державах в XIX – XX століттях. Здобуття Україною незалежності обумовило необхідність наукових пошуків для формування ефективної вітчизняної демократичної моделі управління публічними службовцями, які провадяться з урахуванням викликів, що виникають перед нашою державною. На сьогодні основним напрямком дослідження для вітчизняних науковців є вивчення стратегій та інструментів для ефективного управління кадровим забезпеченням органів публічної влади, що включає дослідження процесів підбору та оцінки персоналу, їхньої мотивації та розвитку, а також проблем, пов'язаних з управлінням конфліктами та комунікацією в колективі.

Втім, попри значимість усіх напрацювань, дотичних до предмету нашого дослідження, констатуємо, що останні зосереджувались на висвітленні лише окремих аспектів організаційно-правового механізму регулювання служби управління персоналом органів публічної влади, а деякі з них потребують оновлення з огляду на нові виклики, які постали перед українським суспільством. Таким чином, існує потреба у проведенні всеохоплюючого теоретико-емпіричного дослідження процесу формування та реалізації організаційно-правового механізму регулювання служби управління персоналом органів публічної влади з метою визначення його ефективності та недоліків, а також розроблення пропозицій щодо вдосконалення.

Отже, для забезпечення ефективного функціонування державної служби в Україні необхідно впроваджувати нові підходи до управління персоналом, які б відповідали сучасним стандартам і вимогам. Це передбачає не лише оновлення законодавчої бази, але й впровадження інноваційних управлінських технологій, спрямованих на підвищення кваліфікації, мотивації та розвитку компетентностей державних службовців. Лише за умов комплексного підходу, який включає як організаційно-правові, так і соціально-психологічні аспекти, можна досягти високих результатів у сфері публічного управління.

Впровадження запропонованих змін дозволить забезпечити більш гнучке та ефективне управління державною службою, що стане основою для підвищення її ефективності та відповідності сучасним викликам. Це, в свою чергу, сприятиме підвищенню довіри суспільства до державного апарату та створенню умов для успішної інтеграції України до європейського співтовариства. Таким чином, реформування системи управління державною службою є ключовим завданням, яке вимагає комплексного підходу та постійного вдосконалення в умовах динамічних змін у суспільстві.

Висновки, отримані в результаті дослідження, свідчать про те, що система управління державною службою в Україні потребує суттєвого оновлення та вдосконалення з урахуванням сучасних викликів. Основними проблемами залишаються недостатня адаптація існуючих організаційно-правових механізмів до швидкозмінюваних умов, відсутність ефективних стратегій розвитку компетентностей державних службовців, а також низький рівень мотивації та професійної підготовки персоналу. Ці проблеми ускладнюють реалізацію стратегічних завдань держави та перешкоджають ефективному виконанню функцій публічного управління.

З метою підвищення ефективності управління державною службою, рекомендується впровадження комплексного підходу, що включає оновлення законодавчої бази, розробку нових організаційних підходів та впровадження сучасних технологій управління персоналом. Особливу увагу слід приділити підвищенню рівня професійної підготовки державних службовців, створенню системи постійного розвитку їх компетентностей, а також мотиваційних механізмів, які б сприяли підвищенню їхньої продуктивності та відповідальності. Важливо також враховувати європейські стандарти та найкращі практики, які можуть бути адаптовані до українських реалій.

Таким чином, реалізація запропонованих заходів сприятиме створенню ефективної, професійної та мотивованої державної служби, яка буде здатна забезпечити стабільний розвиток країни та успішну інтеграцію України до європейського співтовариства.

Список літератури:

1. Балух Д. В. Управління державною службою в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса., 2009. 19 с.
2. Кадрова політика і державна служба у сфері публічного управління (регіональний аспект) : монографія / за заг. ред. В.М. Мартиненка. Київ : Магістр, 2008. 304 с.
3. Кагановська Т.Є. Адміністративно-правові засади кадрового забезпечення державного управління в Україні : дис. д-ра юрид. наук ... спец. 12.00.07. Київ. 2012. 424 с.
4. Волик В.С. Управління розвитком компетентностей державних службовців в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук ... спец. 25.00.03. Дніпропетровськ, 2015. 20 с.
5. Тетеря В. М. Адміністративно-правові засади кадрового забезпечення Національної поліції України на регіональному рівні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2018. 23 с
6. Управління персоналом в органах публічної влади: навч. посіб./ С. М. Серьогін, Є. І. Бородін, К. В. Комарова, Н. А. Липовська, Т. М. Тарасенко. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2019. 200 с.
7. Селіванов С. В. Механізм розвитку кадрового потенціалу державної служби в Україні: дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2019. 302 с.
8. Євдокимов П. В. Адміністративно-правове регулювання реалізації кадрового забезпечення в органах публічної адміністрації в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2020. 237 с.
9. Мельник В. І. Управління персоналом в системі державної служби в Україні : дис. доктора філ. за спец. 281 «Публічне управління та адміністрування». Одеса, 2022. 289 с.
10. Тишлек М. М. Правові та організаційні засади кадрового забезпечення управління в органах Національної поліції України: дис. ... доктор. філ. : 081 – Право. Кропивницький, 2023. 215 с.
11. Колобиліна О.О. Адміністративно-правові засади кадрового забезпечення Державної митної служби України.: дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Харків, 2023. 208 с.
12. Плетньова Т.Р. Адміністративно-правові засади управління персоналом на державній службі : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філософії : 081 – Право. Харків, 2023. 238 с
13. Ковальський Д.В. Механізми забезпечення кадрової безпеки органів публічного управління в Україні: автореф. дис. ... д-ра філософії : 074. Харків, 2024. 24 с.

**Sitnikov O.O. CIVIL SERVICE REFORM IN UKRAINE:
ORGANIZATIONAL AND LEGAL CHALLENGES AND WAYS OF IMPROVEMENT**

The article examines the current problems of public service management in Ukraine and ways to solve them by improving the organizational and legal foundations. The effective functioning of the state apparatus largely depends on the level of professionalism, competence and motivation of civil servants. Existing organizational and legal mechanisms often do not meet modern needs, which negatively affects the quality of public administration. This necessitates their improvement in order to increase the efficiency of the civil service.

The article provides a thorough analysis of the latest scientific research devoted to personnel management in public administration, including the development of competencies, adaptation to changes, the introduction of innovative technologies, as well as increasing the level of professional training of civil servants. The author emphasizes that the improvement of the civil service management system is a necessary step to increase its efficiency and compliance with European standards. In particular, a comprehensive approach is proposed, which covers the updating of the legislative framework, the introduction of new organizational approaches, and the creation of effective mechanisms for the motivation and development of civil servants.

Special attention is paid to raising the level of professionalism of civil servants, developing their competencies and adapting management processes to new conditions. This will ensure the stable development of the civil service, increase its efficiency and contribute to the successful integration of Ukraine into the European community.

The author concludes that reforming the civil service in Ukraine is an urgent task, given the current challenges the country is facing, including political, economic and social transformations. Changes in public administration that have become a necessity and require updating approaches to public service management. In particular, there is the question of ensuring the proper level of training and motivation of civil servants, which is critically important for the implementation of the strategic tasks of the state, as well as changing the paradigm of civil servant training to a human-centered model.

Key words: *organizational and legal principles, competencies of civil servants, professional training, motivation, innovative technologies, adaptation to changes, European standards, civil service reform.*

Харечко Д.О.

Національний університет «Львівська політехніка»

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ РІВНЯ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ГРОМАДЯН ЯК МЕХАНІЗМ ДОСЯГНЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ЦІЛЕЙ УКРАЇНИ

У статті зазначено, що у контексті євроінтеграції, впровадження рівня благополуччя стане важливим кроком на шляху до відповідності вимогам та стандартам Європейського Союзу, сприятиме зміцненню позицій України на міжнародній арені та підвищенню довіри громадян до держави. Зазначене може стати потужним інструментом для досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку держави, забезпечення гідного рівня життя громадян та зміцнення стабільності країни в умовах сучасних викликів. Враховуючи складну політичну та економічну ситуацію, а також війну з РФ, реалізація проєкту рівня благополуччя є не лише економічною, а й соціальною необхідністю, що дозволить Україні досягти нових висот у розвитку.

Обґрунтовано, що рівень благополуччя передбачає впровадження загальноприйнятих практик управління в діяльність державних інституцій, розробку системи показників для контролю ефективності політик, а також дозволяє формалізувати процес управління з погляду ризиків, контрольних процедур та проведення постійного моніторингу результатів. Україна, будучи на шляху євроінтеграції та прагнучи досягти рівня життя, характерного для ЄС, повинна активно впроваджувати політики, які зміцнюють довіру до державних інституцій та сприяють розвитку людського капіталу. Важливість впровадження рівня благополуччя в Україні зумовлена не лише внутрішніми викликами, але й глобальними тенденціями, які стимулюють держави досягати нових рівнів ефективності управління та соціально-економічного прогресу.

Проаналізовано, що впровадження рівня благополуччя є важливим кроком до забезпечення стабільності та процвітання в Україні, що дозволить не лише підвищити рівень життя населення, але й забезпечити соціальну згуртованість, яка є критично важливою для відновлення та розвитку країни в умовах глобальних та внутрішніх викликів. Зважаючи на положення Конституції України, яка визначає країну як соціальну державу, питання створення і впровадження національного рівня благополуччя є надзвичайно актуальним. На сьогоднішній день можна сміливо стверджувати про необхідність розробки та впровадження підходів до формування рекомендованих єдиних вимог до якості життя жителів України.

З'ясовано, що для досягнення реальних результатів необхідно впровадити системний підхід, який би об'єднав ці ініціативи в загальнодержавну програму. Створення такого підходу допоможе забезпечити стабільний розвиток та підвищення рівня життя українців, наближення України до європейських стандартів якості життя, що є одним із стратегічних пріоритетів країни. Соціально-економічний розвиток актуалізує якість життя як рівень благополуччя, що спирається на матеріальні умови, соціальне самопочуття людей, здатність до самореалізації, екологічний стан та безпеку їхніх місць проживання, участь у громадському житті.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, суспільство, механізм, формування, державна політика, рівень благополуччя, реалізація, стратегія.

Постановка проблеми. В умовах сьогоднішніх викликів, пов'язаних із військовими діями, економічними труднощами та постпандемічними наслідками, впровадження рівня благополуччя є актуальним інструментом для зменшення соціальної нерівності та забезпечення стабільності

в державі. Це сприятиме відновленню країни, покращенню якості життя громадян, незалежно від регіону їх проживання, та зміцненню суспільної злагоди. У сучасному світі благополуччя громадян стає одним із ключових показників успішності та сталого розвитку. Рівень благопо-

луччя – це концепція, яка націлена на систематизацію та вдосконалення підходів до забезпечення гідного рівня життя населення, враховуючи економічні, соціальні та екологічні аспекти [5]. Зазначений підхід є надзвичайно актуальним для України, яка знаходиться на шляху євроінтеграції та прагне досягти високих стандартів якості життя, притаманних розвиненим країнам.

Україна, зважаючи на свої унікальні соціально-економічні та політичні умови, також потребує розробки та впровадження власного стандарту добробуту. Це є невід'ємною частиною державної стратегії, спрямованої на підвищення якості життя населення та забезпечення сталого розвитку. Діяльність в цьому напрямку вже розпочалася: було ініційовано кілька програм та заходів, спрямованих на покращення соціальних стандартів, було зосереджено увагу на модернізації медичної інфраструктури, покращенні системи освіти, підвищенні доступності соціальних послуг та розвитку регіональної інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях аналізується поняття «якість життя», яке слід розуміти як поєднання об'єктивних та суб'єктивних умов життя громадян і рівень їхньої задоволеності цими умовами. Більшість дослідників визначає якість життя як рівень щастя людей або ступінь їхньої задоволеності життям, а також об'єктивні показники благополуччя. Систематизація фундаментальних та прикладних досліджень із дослідження рівня благополуччя у сучасній науковій літературі дала можливість з'ясувати, що науково-теоретичні, методологічні, структурно-функціональні, організаційно-змістові, нормативно-правові та концептуальні засади функціонування і вдосконалення системи державного управління в Україні розкрито в наукових працях провідних учених: В. Бакуменка, С. Домбровської, О. Крюкова, С. Майстро, Н. Нижник, В. Олуйка. Упродовж останніх десятиліть проблема вдосконалення системи публічного управління у сфері соціально-гуманітарної політики стала об'єктом уваги багатьох вітчизняних дослідників, у працях яких висвітлено теоретичні й практичні аспекти цієї актуальної суспільно-значимої проблематики [1].

Постановка завдання. Метою даної статті є обґрунтування реалізації державної соціально-економічної політики в контексті формування рівня благополуччя громадян для досягнення стратегічних цілей України.

Виклад основного матеріалу. Кожен нормативно-правовий акт визначає конкретні цілі,

завдання та заходи для їх досягнення, а також встановлює відповідні індикатори та цільові значення, що дозволяють оцінити ефективність реалізації програмних заходів. У сфері економічного розвитку пріоритети включають підтримку малого та середнього бізнесу, залучення іноземних інвестицій, розвиток інноваційних технологій та цифрової економіки. Важливим елементом стратегічного планування є використання програмно-цільового підходу, який дозволяє здійснювати координацію між різними секторами та галузями. Такий підхід передбачає розробку державних програм, у яких закріплені конкретні показники та їх цільові значення, що дозволяє контролювати і оцінювати ефективність реалізації політик та проектів.

Стратегія сталого розвитку «Україна-2030», затверджена Кабінетом Міністрів України у 2020 році, визначає ключові пріоритети та напрями розвитку країни на найближче десятиліття. Серед основних цілей Стратегії – економічний розвиток, соціальна стабільність, інтеграція до Європейського Союзу, модернізація інфраструктури, розвиток людського капіталу, підвищення енергоефективності та екологічної стійкості. Президент України підписав Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», який встановлює правові засади та механізми стратегічного планування на державному рівні.

У цьому напрямку вже проводиться робота, зокрема були ініційовані програми та заходи, спрямовані на покращення соціальних стандартів. Однак, для досягнення реальних результатів необхідно впровадити системний підхід, який би об'єднав ці ініціативи в загальнодержавну програму. Створення такого підходу допоможе забезпечити стабільний розвиток та підвищення рівня життя українців, наближення України до європейських стандартів якості життя, що є одним із стратегічних пріоритетів країни. У 2023 році Президент України представив стратегічний план розвитку держави, що передбачає основні цілі та завдання для органів державної влади на найближчі роки.

Основний акцент робиться на підвищенні рівня життя населення України, створенні безпечного, благополучного та комфортного середовища для кожного громадянина, а також наданні широких можливостей для реалізації здібностей, потенціалу та талантів. Президент Зеленський неодноразово підкреслював важливість забезпечення рівного доступу до соціальних благ для всіх громадян незалежно від регіону, адже

в Україні існують суттєві розбіжності між регіонами щодо якості медичних послуг, рівня благоустрою, доступності транспортної інфраструктури та рівня доходів населення. Ця стратегія привернула увагу суспільства та органів влади до ідеї створення єдиного стандарту добробуту, який би визначав мінімальні вимоги до якості життя громадян по всій країні.

В Україні поняття якості життя набуває особливого значення в умовах економічних і соціальних викликів, з якими стикається держава. Урахування як об'єктивних, так і суб'єктивних показників є критичним для формування ефективної державної політики та соціальних програм. До об'єктивних умов належать показники тривалості життя, рівень доходів, доступ до якісної медичної допомоги, освітні можливості, інфраструктура та екологічна безпека. В Україні ці фактори варіюються в різних регіонах, що робить важливим розроблення єдиних стандартів для зменшення регіональних диспропорцій. Суб'єктивні умови більше стосуються задоволення громадян своїм життям, відчуття безпеки, можливостей для самореалізації та загального благополуччя.

В Україні особлива увага приділяється соціальному самопочуттю, рівню довіри до державних інституцій та участі у громадському житті, які є важливими аспектами підвищення якості життя [3]. Сьогоднішній рівень життя у контексті України, це означає задоволення матеріальних потреб громадян, що включає розмір доходів, якість товарів і послуг, доступність житла, соціальних послуг а також безпековий рівень у зв'язку з загрозою обстрілів зі сторони РФ. У періоди соціально-економічної нестабільності саме ці показники є основними в оцінці якості життя населення. Таким чином, поняття якості життя в Україні охоплює широкий спектр факторів, які визначають загальне благополуччя та соціальну стабільність. Це поняття є ключовим у процесі інтеграції України до європейських стандартів і вимагає комплексного підходу для забезпечення гідного рівня життя для всіх громадян.

В Україні існують і активно застосовуються найрізноманітніші стандарти та нормативи, вони зачіпають практично всі галузі, у тому числі соціальну сферу, і втілені у формі нормативно-правових актів, що регулюють конкретний вид діяльності. Крім базових вимог і норм, що існують на державному рівні та обов'язкових для кожного суб'єкта держави, у кожному регіоні розроблено та впроваджено нормативи та стандарти регіонального значення залежно від специфіки

суб'єкта. Основним критерієм оцінки рівня життя в Україні на сьогоднішній день є прожитковий мінімум, регіони мають повноваження встановлювати власний прожитковий мінімум, який використовується для аналогічних цілей та завдань.

Серед відносно нових ініціатив у сфері підвищення ефективності праці та мотивації працівників можна відзначити реалізацію проектів, подібних до концепції ощадливого виробництва. У рамках таких проектів впроваджуються методики, спрямовані на підвищення продуктивності та розкриття потенціалу працівників, що, у свою чергу, сприяє зростанню доходів як організації, так і її співробітників. Для організацій та установ, що надають платні соціальні послуги населенню, в Україні встановлені державні соціальні стандарти. Одним із найчастіше використовуваних стандартів у цій категорії є граничний дохід на душу населення [6]. Згідно з українським законодавством, регіони можуть встановлювати цей показник самостійно, відповідно до місцевих умов та соціально-економічної ситуації.

У сфері освіти України також існує значна кількість стандартів та нормативів, які визначають якість надання освітніх послуг. Ці стандарти регулюються на державному рівні відповідно до Закону України «Про освіту», який встановлює основні принципи та вимоги до освітньої системи. Державні освітні стандарти в Україні забезпечують послідовність та наступність освітніх програм від дошкільної до вищої освіти. Для кожного ступеня освітнього процесу існують окремі набори стандартів, які визначають обсяг та зміст навчального матеріалу, а також вимоги до навчального процесу та результатів навчання. Освітні стандарти в Україні постійно розвиваються та оновлюються, щоб відповідати сучасним викликам та потребам суспільства, забезпечення наступності освітніх програм є важливим аспектом освітньої системи.

Відповідно до державних стандартів, навчальні програми на різних рівнях освіти взаємопов'язані, що дозволяє учням поступово здобувати знання та навички, необхідні для подальшого навчання та професійної діяльності. Таким чином, державні освітні стандарти відіграють ключову роль у формуванні якісної та доступної освіти в Україні. Вони забезпечують єдині вимоги до навчального процесу та результатів навчання, що сприяє підвищенню рівня підготовки випускників та їх конкурентоспроможності на ринку праці та безпосередньо впливають на державну політику благополуччя під час сучасних соціально-економічних трансформацій.

В Україні, як і в багатьох інших країнах світу, існує необхідність у розробці та реалізації комплексних державних програм, які спрямовані на покращення якості життя громадян та підвищення конкурентоспроможності економіки. Ці програми є інструментами державної політики, які сприяють вирішенню актуальних соціально-економічних проблем і забезпечують стійкий розвиток країни. Враховуючи сучасні виклики, такі як глобалізація, економічна нестабільність, зміни клімату та інші, Україна активно реалізує національні програми, що мають на меті не лише покращення поточного стану, але й створення міцної основи для майбутнього суспільного благополуччя.

В Україні також діють численні державні програми, спрямовані на підвищення якості життя громадян, розвиток економіки, поліпшення соціальних умов і зміцнення інфраструктури. Ці програми охоплюють різні сфери життя і мають на меті забезпечити зростання добробуту населення, підвищення комфортності проживання та загальне процвітання суспільства. Сьогодні ведеться активна політика, спрямована на підвищення якості та рівня життя громадян, а також на усунення відмінностей у цих параметрах між різними регіонами країни. Об'єктивний моніторинг поточної ситуації в областях і містах дозволяє уряду ефективно визначати пріоритети та спрямовувати ресурси на вирішення найбільш актуальних проблем. Проте, ця робота потребує наукового обґрунтування та більш ретельної систематизації, щоб забезпечити її максимальну ефективність та стійкість.

Рівень благополуччя в українському контексті може стати ключовим елементом у забезпеченні стійкого розвитку держави. Концепція рівня благополуччя повинна бути комплексною та враховувати різні аспекти життя – від економічного розвитку та соціальної стабільності до екологічної безпеки та культурного збагачення [2]. Лише тоді можна буде говорити про дійсно ефективну державну політику, що сприятиме створенню умов для повноцінної реалізації потенціалу кожної людини та процвітання суспільства в цілому. Україна активно співпрацювала з міжнародними організаціями, такими як Європейський Союз і ООН, у питаннях впровадження стандартів благополуччя.

Міжнародні партнери надавали підтримку в розробці програм, спрямованих на зменшення бідності, покращення здоров'я та забезпечення освіти, а також вносили пропозиції щодо адаптації кращих практик до українських реалій. Важливо, щоб ці зусилля були продовжені та посилені в наступні роки, аби забезпечити стійкий розви-

ток країни та підвищення добробуту населення. Можна спочатку базуватися на найбільш напрацьовану і визнану на міжнародному рівні класифікацію прав і свобод людини і громадянина за сферами прояву цих права і свободи. Саме ця класифікація нормативно оформлена у численних міжнародних правових актах.

У контексті забезпечення конституційних прав пропонується таке визначення рівня благополуччя, подане одним в редакції як механізм нормативно-правового, організаційного та фінансового забезпечення реалізації конституційних прав громадян, що гарантує громадянам незнижуваний рівень якості життя незалежно від місця проживання. У практичному контексті рівень благополуччя може бути виражений у формі державної інформаційної системи, яка включатиме набір інформації щодо різних сфер діяльності в межах громадянських прав. Ця система повинна відповідати сучасним вимогам безпеки та захисту персональних даних громадян, а також спрямована на підвищення ефективності державного управління, прозорість та підзвітність державних органів, і створення умов для активної участі громадян у житті суспільства.

Така система забезпечить кожному громадянину України персональний доступ до переліку наявних державних послуг, включаючи освіту, охорону здоров'я, соціальну допомогу. Завдяки цьому громадяни матимуть можливість контролювати та планувати своє життя відповідно до доступних ресурсів та послуг. Система дозволить проводити порівняльний аналіз обсягу та утримання державних послуг у різних регіонах України, що допоможе виявляти регіональні диспропорції та сприятиме ефективному обміну досвідом між регіонами. Завдяки зібраним даним можна буде розробляти цільові програми розвитку, які враховуватимуть специфіку кожного регіону та спрямовуватимуться на підвищення якості життя.

Система має забезпечити інструменти зворотного зв'язку, які дозволять громадянам оцінювати якість та ефективність наданих послуг. Це сприятиме підвищенню відповідальності державних органів за виконання своїх функцій. На основі отриманих оцінок і відгуків можна буде виявляти проблемні зони та реалізовувати заходи щодо їх покращення. Впровадження такої державної інформаційної системи як інструменту реалізації рівня благополуччя в Україні може стати важливим кроком у напрямку покращення якості життя громадян та зміцнення довіри до держави [4]. Це вимагатиме тісної співпраці між

державними органами, технологічними компаніями та громадянським суспільством для досягнення спільної мети – створення справедливого, безпечного та комфортного середовища для життя кожного українця.

Для забезпечення підвищення рівня життя громадян, створення комфортних умов для їх проживання, а також умов і можливостей для самореалізації та розкриття таланту кожної людини повинен бути розроблений рівень благополуччя, який буде механізмом нормативно-правового, організаційного забезпечення реалізації конституційних прав громадян України, які гарантують громадянам гідне якість життя незалежно від місця проживання. Впровадження рівня благополуччя дозволить запровадити загальноприйнятні практики управління у діяльність держави; вибудувати систему показників якості життя громадян і контролювати її на федеральному рівні; формалізувати процес управління з погляду ризиків, контрольних процедур і проводити поточний моніторинг ефективності управління.

Висновки. Рівень добробуту є не лише інструментом покращення якості життя населення, а й важливим елементом державної політики, спрямованої на досягнення стійкого соціально-економічного розвитку в умовах сучасних трансформацій. Зазначене є викликом і водночас мож-

ливістю для України стати прикладом для інших країн у впровадженні прогресивних підходів до управління соціальними та економічними процесами. Впровадження рівня добробуту дозволяє створити єдину платформу для об'єктивного вимірювання та оцінки рівня життя громадян, що є ключовим для розробки ефективної державної політики. Цей стандарт повинен враховувати як матеріальні, так і нематеріальні аспекти благополуччя, такі як доступ до якісної освіти, охорони здоров'я, безпеки, екологічної чистоти та можливостей для самореалізації.

В умовах глобальних викликів та невизначеності, стандарти добробуту можуть стати ефективним засобом забезпечення суспільної стабільності та соціально-економічного розвитку. Вони сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності держави на міжнародній арені, оскільки інвестори, бізнес і населення в цілому віддають перевагу країнам з високими стандартами життя та добробуту. Загалом, впровадження стандартів добробуту в Україні є важливим кроком до побудови сучасної, інноваційної та соціально-орієнтованої економіки, яка здатна забезпечити гідне життя для всіх громадян. Це вимагатиме від держави стратегічного підходу та готовності до постійного вдосконалення, щоб адаптуватися до змін і викликів, які виникають у глобальному середовищі.

Список літератури:

1. Освіта і наука в інноваційному розвитку сучасної Європи: зб. наук.-експерт. матеріалів / за заг. ред. С.І. Здіорука. Київ: НІСД, 2014. 121 с.
2. Павлюк К. Діяльність неурядових громадських організацій у контексті забезпечення національної безпеки. *Вісник НАДУ*. 2012. № 2. С. 210–217.
3. Розпутенко І.В., Москаленко С.О. Пріоритетні напрями розвитку гуманітарної сфери в Україні в контексті політичного процесу. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej16/txts/12RIVKPP.pdf> (дата звернення: 19.07.2024).
4. Степанко О.В. Сутність, мета, завдання та складові гуманітарної сфери. *Теорія та практика державного управління*. 2012. Вип. 3. С. 201–208. URL: nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2012_3_29 (дата звернення: 30.06.2024 р.).
5. Godwin Kara A. Centering internationalization outcomes: Four reasons to focus on faculty. *Intelligent Internationalization*. Brill, 2019. P. 41-46.
6. Harvey P., Mohamed H. The Politics of Donor and Government Approaches to Social Protection and Humanitarian Policies for Assistance During Crises. *BASIC Research Working Paper 10*. Brighton: Institute of Development Studies. DOI: 10.19088/BASIC.2022.010

Kharechko D.O. IMPLEMENTATION OF STATE SOCIO-ECONOMIC POLICY IN THE CONTEXT OF FORMING THE LEVEL OF WELL-BEING OF CITIZENS AS A MECHANISM FOR ACHIEVING STRATEGIC GOALS OF UKRAINE

The article states that in the context of European integration, the introduction of the level of well-being will be an important step on the way to compliance with the requirements and standards of the European Union, will contribute to strengthening the position of Ukraine in the international arena and increase the trust of citizens in the state. This can become a powerful tool for achieving the strategic goals of the socio-economic development of the state, ensuring a decent standard of living for citizens and strengthening the country's stability in the face of modern challenges. Taking into account the difficult political and economic situation,

as well as the war with the Russian Federation, the implementation of the welfare level project is not only an economic, but also a social necessity, which will allow Ukraine to reach new heights in development.

It is substantiated that the level of well-being involves the implementation of generally accepted management practices in the activities of state institutions, the development of a system of indicators to monitor the effectiveness of policies, and also allows for the formalization of the management process from the point of view of risks, control procedures and constant monitoring of results. Ukraine, being on the path of European integration and striving to achieve a standard of living characteristic of the EU, should actively implement policies that strengthen trust in state institutions and promote the development of human capital. The importance of implementing the level of well-being in Ukraine is determined not only by internal challenges, but also by global trends that stimulate states to achieve new levels of management efficiency and socio-economic progress.

It has been analyzed that the implementation of the level of well-being is an important step towards ensuring stability and prosperity in Ukraine, which will allow not only to raise the standard of living of the population, but also to ensure social cohesion, which is critically important for the recovery and development of the country in the face of global and internal challenges. Considering the provisions of the Constitution of Ukraine, which defines the country as a welfare state, the issue of creating and implementing a national level of well-being is extremely urgent. Today, we can safely assert the need to develop and implement approaches to the formation of recommended uniform requirements for the quality of life of Ukrainian residents.

It was found that in order to achieve real results, it is necessary to implement a systematic approach that would combine these initiatives into a national program. The creation of such an approach will help ensure stable development and increase the standard of living of Ukrainians, bringing Ukraine closer to European standards of quality of life, which is one of the country's strategic priorities. Socio-economic development actualizes the quality of life as a level of well-being based on material conditions, social well-being of people, ability to self-realization, ecological condition and safety of their places of residence, participation in public life.

Key words: *socio-economic development, society, mechanism, formation, state policy, level of well-being, implementation, strategy.*

Харченко В.В.

Запорізький національний університет

СУЧАСНІ МАРКЕТИНГОВІ ЗАСАДИ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Стаття досліджує роль та місце маркетингових засад у сучасній системі публічного управління. Автор обґрунтовує необхідність застосування маркетингового підходу до управління державними органами та інституціями, адже це дозволяє їм краще розуміти потреби та очікування громадян, а також більш ефективно використовувати ресурси. В роботі висвітлюються ключові принципи та методи маркетингу, які можуть бути застосовані в публічному управлінні. Еволюція державного управління в розвинутих демократичних країнах досягла рівня, коли природа відносин між державою та її громадянами зазнає трансформаційних процесів. Сучасний етап розвитку публічного управління в країнах із розвинутою демократією характеризується чітко вираженою трансформацією стосунків між державою та її громадянами. Модель «влада-підпорядкування» трансформується на користь діалогу, партнерства та співпраці держави та суспільства. Ці партнерства є рівноправними, де кожна сторона може виграти від іншої через обмін цінностями. Запровадження принципів маркетингу на державній службі веде до досягнення соціальних цілей, таким чином встановлюючи баланс із політичними цілями. Україна є однією з країн, що прагне дотримуватись демократичних стандартів і застосовує публічний маркетинг як інструмент для ефективного управління та залучення громадян до процесів прийняття рішень. Це сприяє зміцненню довіри громадян до свого уряду та покращенню його міжнародного іміджу, підтверджуючи відповідність демократичним принципам та практикам.

Сфера взаємовідносин, що передбачає співпрацю між державою та певними об'єктами державного управління, постійно розширюється. Вона базується, передусім, на взаємовигідному обміні певними цінностями, іноді – націлена на досягнення відсутності протидії з боку громадян, активностей, що мають явно виражений негативний характер. Подібна ситуація є досить перспективною для упровадження у практику публічного управління засад та інструментів маркетингу.

Ключові слова: публічне управління, державне управління, демократія, маркетингові інструменти, публічний маркетинг, цифровий маркетинг, директ маркетинг, маркетинг послуг, кризовий маркетинг, територіальний маркетинг, споживчий маркетинг, соціальний маркетинг, етичний маркетинг.

Постановка проблеми. Останніми роками високий рівень розвитку ринкових відносин та успіхи в розвитку маркетингової теорії також об'єктивно стимулюють органи публічного управління набагато ширше використовувати маркетинговий інструментарій. Серйозним чинником, що позитивно впливає на перспективи упровадження маркетингової концепції в публічному управлінні є нагромаджений позитивний досвід у сфері некомерційного маркетингу, що продемонстрував свої суттєві переваги в царинах суспільної та політичної діяльності (відповідно, соціальний та політичний маркетинг). Усе це виступає потужним чинником упровадження маркетингової концепції в публічно-управлінську практику.

Розбудова Української держави, що поставила собі за мету входження у світове демократичне співтовариство, вимагає кардинально інших,

людиноорієнтованих (громадяниноорієнтованих) підходів. Зазначена вище конституційна норма свідчить про те, що у відносинах «держава – громадянин» незалежна Україна акцентує пріоритет публічно управлінської діяльності на інтереси громадян. З одного боку, це повною мірою відповідає принципам демократичної держави, що розробляє інструменти участі громадян у державному управлінні. З іншого – це потребує формування нових принципів взаємовідносин між державою та її громадянами. А це, у свою чергу, потребує адекватного інструментарію практичного упровадження цих принципів. В умовах, що склалися, велике значення для досягнення цілей побудови соціальної демократичної держави в Україні може бути використання в публічному управлінні принципів та елементів маркетингу як системи цільового підходу

до управління в умовах свободи вибору з боку споживчої аудиторії. Адже саме наявність простого вибору є першою та необхідною передумовою упровадження в систему публічного управління засад маркетингу. Широке використання деяких «ринкових» термінів та категорій у концепції некомерційного маркетингу пов'язано з бізнесовою (економічною) природою походження та розвитку даної концепції. Утім такі суттєві розбіжності в розумінні однойменних категорій у комерційному та публічному маркетингу не заважають ефективному використанню їх у різних галузях людської активності [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За час свого існування публічний маркетинг залучив увагу великої низки відомих зарубіжних дослідників, які вивчають питання, пов'язані з реалізацією публічного маркетингу, а також теоретичні та практичні підходи зокрема. Серед них варто відзначити такі видатні постаті, як Філіп Котлер, який своїми дослідженнями приніс вагомий внесок у розвиток маркетингової науки загалом та публічного маркетингу зокрема. Також варто згадати імена Анни Ліярді та її статтю “Public marketing to face wicked problems: theoretical essay for conceptual model construction” [2], Пола Холланда та його статтю “Unfolding and configuring two decades of research and publications on place marketing and place branding” [3] та Джонатана Маніна і його робота “Marketing in the Public Sector: A Roadmap for Improved Performance” [4], чий роботи спрямовані на розуміння ролі публічного маркетингу у сучасному світі та його впливу на формування суспільних думок та цінностей. Їхні дослідження допомагають розкрити складні аспекти цього явища та знайти ефективні стратегії використання публічного маркетингу для досягнення громадських цілей.

Ефективним механізмом ХХІ ст. у публічному управлінні постає маркетинг, котрий можна застосовувати у певній державі, а саме – публічний маркетинг. Публічний маркетинг є ефективним інструментом для забезпечення ефективного взаємодії між державними органами і громадськістю, а також для залучення громадськості до вирішення важливих суспільних проблем. Закордонні вчені «публічний маркетинг» називають «маркетинг в публічному управлінні» або «маркетинг у державному секторі».

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності маркетингу в публічному управлінні та вплив його на формування громадської думки та поведінки, а також проаналізувати його

роль у досягненні громадських цілей через використання стратегій та інструментів, що спрямовані на сприйняття інформації та зміну ставлення до конкретних питань чи проблем.

Виклад основного матеріалу. Публічний маркетинг – це різновид суспільного маркетингу, який з метою завоювання та утримання контролю за ринком влади використовує форми, методи і технології дослідження, проектування та впровадження в суспільно-політичну практику:

1) процедур регулювання соціально-політичного, соціально-економічного та соціально-культурного ринку;

2) спеціальних інформаційних операцій з впливу на суспільну свідомість, технік переконання, умовляння та мотивації.

Під процедурами регулювання політичного ринку розуміють технології обрання органів публічного управління та самоврядування, а під спеціальними інформаційними операціями впливу на суспільну свідомість – технології регулювання суспільної свідомості з метою «пакування» й «продажу» суб'єктів публічної політики, яких різні соціальні групи населення готові «купити» за певну соціальну ціну[5]. Розглянемо складові публічного маркетингу (рис. 1).

Рис. 1. Складові публічного маркетингу

1. Споживчий маркетинг (також відомий як B2C – Business to Consumer) – це вид маркетингу, в якому організації прямо спрямовують свої зусилля на залучення та задоволення індивідуальних споживачів. Це означає, що продукти або послуги пропонуються безпосередньо кінцевим споживачам, які використовують їх для власної особистої потреби.

2. Соціальний маркетинг – це розуміння людей і таке спілкування з ними, яке веде до засвоєння ними нових поглядів. Зміна їх позиції примушує змінювати власну поведінку, що робить вплив на рішення тієї соціальної проблеми, в яку ви залучені, це розроблення, реалізація і контроль соціальних програм, які спрямованих на підвищення рівня сприйняття цільовою аудиторією трансльованих їй соціальних ідей, рухів або практичних соціальних дій, що націлені на поліпшенню життя окремої людини і суспільства в цілому.

3. Етичний маркетинг – це підхід до маркетингу, який базується на використанні етичних принципів та стандартів у всіх аспектах маркетингової діяльності. Основна мета етичного маркетингу полягає в тому, щоб підтримати позитивне враження від діяльності організації серед споживачів, співробітників, зацікавлених сторін та громадськості в цілому.

4. Маркетинг послуг – це публічний характер, суспільна значимість, гарантії якості, відповідальність є основним змістом діяльності публічних інституцій. Звідси для даного маркетингу характерні загальні риси послуг, які досить добре розроблені в теоретичному плані. Це – невідчутність (у протилежність відчутності товарів), недовговічність (їх не можна зберігати); неоднорідність (їх важко стандартизувати; і передусім – невіддільність від джерела (одночасність)). Метою даного маркетингу є максимальне наближення якості послуг, що надаються, очікуванням споживачів.

5. Цифровий маркетинг який подвійну перевагу, оскільки одночасно може бути націлений на велику кількість людей, а також охоплювати більшу кількість людей (зовнішніх інвесторів, старших менеджерів або старших зацікавлених сторін) особистим способом. Ці особи можуть включати бути залучені до теоретичної підготовки та практичної реалізації маркетингових кампаній. Використовуючи електронні листи як маркетинговий канал, важливо, щоб листи були цікавими для читача та виділялися серед інших листів, які останній отримує протягом дня. Перевантаження читача інформацією або надсилання занадто великої кількості електронних листів може призвести до того, що читач позначить їх як спам, що ускладнить взаємодію з ним у майбутніх маркетингових кампанія[6].

5. Директ-маркетинг – це вид маркетингу, в якому організації намагаються безпосередньо взаємодіяти зі своїми потенційними або існуючими клієнтами з метою просування продуктів чи послуг. Цей підхід дозволяє персоналізувати комунікацію з аудиторією та надає можливість отримати зворотній зв'язок від споживачів.

6. Територіальний маркетинг – це сукупність скоординованих дій місцевих, регіональних або загальнодержавних суб'єктів, що прагнуть прискорити процеси обміну і впливу шляхом розпізнавання, формування і задоволення потреб та сподівань мешканців”. Основна мета територіального маркетингу – це впливати на думки, відносини та способи поведінки зовнішніх і внутрішніх елементів середовища шляхом формування правиль-

ного комплексу заходів та інструментів для стимулювання відносин, прагнення до більш високого економічного, соціального, туристичного розвитку. Територіальний маркетинг включає такі складові: брендинг регіону (території), зв'язки з громадськістю, маркетинг персоналу, event маркетинг, рекламу інфраструктурних проектів.

8. Кризовий маркетинг – це стратегія маркетингу, яка розробляється та впроваджується компаніями під час періодів економічних криз або інших негативних подій, що можуть впливати на їхню діяльність. Основна мета кризового маркетингу – збереження та захист позицій бренду, забезпечення виживання компанії в умовах нестабільності.

Перед впровадженням маркетингу до системи публічного управління слід проаналізувати алгоритм його дії який відбувається за певною послідовністю а саме:

1. Першим етапом є здійснення публічного маркетингу постає виокремлення певної проблеми чи потреби громадян органами державної влади чи місцевого самоврядування. На цьому етапі доцільними є проведення та аналіз соціологічних досліджень у межах держави чи певної адміністративно територіальної одиниці; вивчення міжнародних індексів (наприклад, якщо проблемою постає імідж держави чи певної території держави на міжнародній арені, то можуть досліджуватись індекси національних брендів чи індекси брендів міст та ін.); вивчення рівня задоволення громадян публічними рішеннями, загальним політичним курсом держави, якістю отриманих державних послуг чи програм тощо.

2. Другим етапом – прийняття та реалізація найкращого варіанту вирішення певної проблеми чи потреби органами державної влади чи місцевого самоврядування, співпрацюючи із фізичними чи юридичними особами.

3. Третій етап – визначення цільової аудиторії, на яку спрямовуватимуться публічні маркетингові дії. Цільовою аудиторією в публічному маркетингу можуть бути окремі організації, групи населення, мешканці певної адміністративно територіальної одиниці, і зрештою все населення держави. Оскільки публічний маркетинг спрямований на покращення позитивного іміджу держави на міжнародній арені, то цільовою аудиторією будуть як мешканці певної країни, так і мешканці іноземних держав. Зазвичай, мета функціонування певного органу публічної влади дає розуміння того, хто є його цільовою аудиторією.

4. Четвертий етап – просування продукту публічного маркетингу (товар, ідея, рішення

та ін.), обираючи канали маркетингових комунікацій відповідно до сегментованої цільової аудиторії. Адже, наприклад, для молоді віком до 35 років доцільно буде просувати продукт публічного маркетингу в інтернеті за допомогою контекстної чи таргетингової реклами, а для осіб, які проживають на території, де доступ до Інтернету обмежений, доцільним буде застосування реклами на телебаченні чи радіо та ін.

5. П'ятий етап – аналіз успішності здійснення публічного маркетингу, враховуючи соціальну ефективність від такої діяльності та порівнюючи отримані результати із запланованими[7].

Публічний маркетинг – це складова частина публічного маркетингу, яка використовує маркетингові стратегії та інструменти для досягнення політичних цілей. Цей процес включає в себе створення, комунікацію та поширення політичних повідомлень, ідей та образів з метою впливу на громадську думку, забезпечення підтримки виборців та отримання влади. Політичні партії та кандидати використовують маркетингові стратегії для створення унікального іміджу, який відрізняє їх від конкурентів, розробляючи політичні бренди, щоб передати свої цінності, принципи та зобов'язання та залучити виборців.

Для зрозуміння потреб, думок і настроїв виборців використовуються соціологічні дослідження, опитування громадської думки та аналіз даних, що дозволяє адаптувати повідомлення та комуні-

каційні стратегії до потреб виборців. Політичні партії використовують різні медіа-канали, такі як телебачення, радіо, соціальні мережі та Інтернет, для донесення своїх політичних аргументів та поширення політичних повідомлень.

Висновки. Поєднання публічного управління та маркетингу є важливим і доречним для сприяння розвитку України особливо в нинішній політичній, соціальній та економічній ситуації. Незважаючи на гібридну а потім вже повномасштабну війну в Україні, публічний маркетинг може допомогти залучити інвесторів, просувати українські товари та послуги та розвивати підприємництво України на міжнародному рівні. Але головне що публічний маркетинг може підвищити довіру громадян до держави шляхом налагодження ефективної комунікації між державою та громадянами. Цього можна досягти шляхом надання інформації про політичні реформи, програми та послуги що будуть надані через прозорі звітування та взаємодію з громадянами. Публічний маркетинг є перспективним для розгляду через призму успіху країн Євросоюзу та США. Таким чином, успіх публічного маркетингу в Україні залежить не лише від якості комунікації та ефективності кампаній, а й від реальних досягнень у реформах та протидії корупції. Постійний розвиток і вдосконалення публічного маркетингу сприятиме розбудові України в сучасну, демократичну та прогресивну країну, здатну досягти успіху на міжнародній арені.

Список літератури:

1. Ромат Є.В., Гаврилечко Ю.В. Маркетинг у публічному управлінні : монографія. Київ : Київський національний. торгівельно-економічний. університет, 2018 р. С. 288.
2. Liardi A. Public marketing to face wicked problems: theoretical essay for conceptual model construction. *International Review on Public and Nonprofit Marketing*. 2021 year.
3. Holland P. Unfolding and configuring two decades of research and publications on place marketing and place branding. *Place Branding and Public Diplomacy*. 2021 year.
4. Manin J., et al. A Roadmap for Improved Performance. *International Review on Public and Nonprofit Marketing*. 2018 year.
5. Бочко О.Ю. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. Випуск 36, 2023 р.
6. Бебик В.М. Публічний маркетинг. URL: http://epidruchniki.com/content/1633_Pyblichnii_marketing.html (дата звернення 12.11.2023)
7. Бочко, О. Ю. (2023). PUBLIC MARKETING AND ITS COMPONENTS IN MODERN SOCIETY. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, (36), 334- 340. Retrieved from <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/815>.
8. Ханік Ю.-Б. Р. Публічний маркетинг: класифікація, алгоритм проведення та формування загальної системи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 10. С. 142–146.

**Kharchenko V.V. MODERN MARKETING PRINCIPLES
IN THE SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION**

The article explores the role and place of marketing principles in the modern system of public administration. The author justifies the need for applying a marketing approach to the management of state bodies and institutions, as this allows them to better understand the needs and expectations of citizens and more effectively utilize resources. The paper highlights key marketing principles and methods that can be applied in public administration.

The evolution of public administration in developed democratic countries has reached a level where the nature of the relationship between the state and its citizens is undergoing transformative processes. The modern stage of public administration development in countries with developed democracies is characterized by a clearly defined transformation of relations between the state and its citizens. The "authority-subordination" model is being transformed in favor of dialogue, partnership, and cooperation between the state and society. These partnerships are equitable, where each party can benefit from the other through the exchange of values. The introduction of marketing principles in public service leads to the achievement of social goals, thus establishing a balance with political goals.

Ukraine is one of the countries striving to adhere to democratic standards and applies public marketing as a tool for effective management and engaging citizens in decision-making processes. This contributes to strengthening citizens' trust in their government and improving its international image, confirming compliance with democratic principles and practices.

The sphere of relationships involving cooperation between the state and certain objects of public administration is constantly expanding. It is primarily based on the mutually beneficial exchange of certain values, sometimes aimed at achieving the absence of opposition from citizens, activities that have a clearly expressed negative character. Such a situation is quite promising for the implementation of marketing principles and tools in public administration practice.

Key words: *public administration, state administration, democracy, marketing tools, public marketing, digital marketing, direct marketing, service marketing, crisis marketing, territorial marketing, consumer marketing, social marketing, ethical marketing.*

Царук В.В.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНОЮ ДЕСТИНАЦІЄЮ. ЇЇ ПРИВАБЛИВІСТЬ ТА ВПЛИВ НА ВИБІР ТУРИСТІВ

У статті розглянуто питання публічного управління туристичними дестинаціями у аспекті впливу їх привабливості на прийняття рішень потенційних туристів щодо місця їхнього відпочинку.

Здійснено теоретико-методологічний аналіз поняття туристичної дестинації, розглянуто різні наукові підходи у трактуванні дестинації у дослідженнях іноземних та вітчизняних науковців, а також наведені визначення, якими оперують Єврокомісія та Всесвітня Туристська Організація (UN Tourism). Дестинація, або пункт призначення – це сукупність туристичних продуктів та послуг для туристів, що доступні для них в одному місці (в межах конкретної території).

Проаналізовано на основі публікацій іноземних дослідників складові поняття «привабливість дестинації», а також ролі туристичних атрибутів дестинації у процесі співвіднесення туристичної привабливості різних регіонів та країн. Туристичними атрибутами дестинації можуть виступати історико-культурні пам'ятки, об'єкти природно-заповідного фонду (природні заповідники, національні та ландшафтні парки, природні пам'ятки), а також численні атракції та туристичні послуги у місці призначення (дестинації). Туристичні атрибути фактично виступають детермінантами поведінки споживачів туристичних послуг (туристів). Аналіз їх впливу на споживача дозволяє зрозуміти потенційну привабливість дестинації та її конкурентну спроможність. Проведено аналіз досліджень щодо питання впливу обізнаності туриста (його уявлення та можливий досвід відвідування) на подальший вибір туристичної дестинації. Наведено конкретні приклади впливу компонентів обізнаності (або знань) потенційних туристів про дестинацію та її туристичні продукти (або послуги) під час вибору споживачем місця призначення. У статті запропоновано багатоатрибутну модель туристичної привабливості дестинації у контексті наявного інформаційного досвіду та уявлень її потенційних споживачів.

Ключові слова: публічне управління туристичною дестинацією, туристична дестинація, пункти призначення, привабливість місця призначення, туристичні атрибути.

Постановка проблеми. Публічне управління туристичними дестинаціями у сучасному світі відіграє ключову роль у розвитку країн, міст та регіонів. Це не лише сприяє залученню туристів, але й збільшує інвестиційний потенціал регіону, підвищує престиж та конкурентоспроможність країни. Туризм може стати одним з ключових драйверів післявоєнного відновлення економіки України. Саме тому вже сьогодні варто проаналізувати ті чинники, які зможуть привести до швидкого зростання туристичних потоків як в Україну, так і збільшення кількості внутрішніх туристів у самій країні.

Туристична сфера на сьогодні є однією з найбільш динамічно зростаючих галузей світової економіки. Світовий туристичний ринок протягом останнього десятиліття демонструє стійке зростання – у багатьох країнах Європейського Союзу

туристична галузь вже досягла рівня 10–14% ВВП. За даними Всесвітньої туристської організації (UN Tourism) у 2023 році у світі було зафіксовано близько 1286 млн. міжнародних туристів, що на 34% більше, ніж у 2022 році, а світовий туризм відновив допандемічний рівень на 88%.

Відтак з кожним роком конкуренція між туристичними дестинаціями у світі щодо залучення іноземних та внутрішніх туристів помітно зростає. Це посилює відповідальність як з боку державних, так і місцевих органів виконавчої влади щодо удосконалення механізмів публічного управління туристичними дестинаціями та виявлення сучасних методів щодо збільшення як внутрішніх, так і зовнішніх туристичних потоків. Важливим чинником цього процесу є розуміння таких понятійних категорій як привабливість та туристичні атрибути дестинації, а також їх вплив на вибір

потенційними туристами майбутнього місця відпочинку. У дослідженнях іноземних науковців уже давно підкреслюється безпосередній взаємозв'язок між створенням іміжду привабливої дестинації (за рахунок окремих її атрибутів) та його впливом на рішення туриста щодо місця призначення. В Україні подібні питання у науковому дискурсі щодо публічного управління туристичними дестинаціями почали підніматися не так давно, що стримує розвиток дестинацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями особливостей функціонування туристичних дестинацій, а також їх ролі і впливу на економічне зростання регіонів та країн, займалось чимало вітчизняних та іноземних науковців. Зокрема, можна відзначити роботи відомого канадського науковця Брента Річі, який у низці публікацій досліджує складові туристичних дестинацій та особливості їх функціонування. Заслужують на увагу дослідження Саймона Купера, у яких наводиться визначення туристичної дестинації як території, де є набір туристичних продуктів та послуг, які покликані задовольнити потреби туристів. Англійські науковці Н. Морган, А. Прітчард, Р. Прайд розглядають питання життєдіяльності туристичної дестинації у контексті сучасної теорії регіонального брендингу. Вони ж окреслюють географічні/територіальні рамки дестинації, застосовуючи до них адміністративно-географічний підхід. Американські науковці Едвард Мейо та Ленц Джарвіс у кількох дослідженнях проаналізували вплив особливості психології туристів на їх подальший вибір місця відпочинку, а також залежність вибору туристами місця відпочинку від привабливості дестинації. Останнім часом значно зросла кількість досліджень і вітчизняних науковців щодо особливостей функціонування туристичних дестинацій та їх ролі у залученні туристів. Можна згадати дослідження Т.Ткаченко щодо визначення поняття туристична дестинація та виокремлення її характерних ознак. Питанням впливу рекреаційної діяльності на розвиток туристичних дестинацій присвячена робота О.Саковської. Правове визначення туристичної дестинації з урахуванням міжнародного та вітчизняного законодавства стало предметом розгляду вітчизняних науковців М.Семенової та М. Гунаре.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження аспектів публічного управління туристичною дестинацією, зокрема, щодо впливу привабливості її території на вибір споживачем майбутнього місця відпочинку.

Виклад основного матеріалу

Туристична дестинація та потреба в управлінні туристичною дестинацією

Термін «дестинація» є одним з основоположних понять сучасної науки про туризм. У науковій літературі під поняттям «туристична дестинація» сьогодні здебільшого розуміють місце призначення туристичної подорожі. У «Оксфордському словнику туризму і подорожей» дестинацію трактують як місце, яке у даний час збираються відвідати мандрівники [1]. Австралійський науковець Ніл Лайпер у фундаментальній праці «Туристичний менеджмент» визначає дестинацію як «конкретну територію, яку турист обирає для відвідування і перебуває там протягом деякого часу, на цій же території відбуваються процеси взаємодії туриста з туристичною інфраструктурою [2, с. 87]. Саймон Купер вважає, що дестинація – це сукупність туристичних послуг на певній території, що дозволяють задовольнити потреби туриста [3, с. 48–50]. Відомі канадські дослідники Янжу Ху та Brent Річі у дослідженні ступенів привабливості туристичної дестинації пояснюють її природу як «набір (пакет) туристичних об'єктів та послуг, які, як і будь-який інший споживчий продукт, складається з багатьох аспектів [4, с. 25–34].

Більшість науковців схиляються до думки, що туристична дестинація – це не будь-яка географічна територія, чи адміністративно визнана одиниця на мапі країни [5, с. 15–26]. Дестинація складається з певного набору структурних елементів, а вибір її відвідування безпосередньо залежить від особистої мотивації туриста. Як зазначає М. Семенова, існує ряд критеріїв, яким має відповідати ця територія – наявність доступної транспортної інфраструктури, комплексу туристичних послуг належної якості, а також високий рівень туристичної інфраструктури [6, с. 35–36]. У дослідженні Т.Ткаченко дестинація розглядається у якості об'єкта (місто, регіон, район, місцевість), де наявні туристично-рекреаційні ресурси (унікальні або специфічні), що є привабливими для подорожуючих та доступними завдяки наявності необхідної інфраструктури [7, с. 30–32]

Європейська Комісія визначає поняття дестинації як «території, що має власну самоідентифікацію і у межах якої створюється туристичний продукт, який має зацікавленість серед туристів» [8, с. 120].

Всесвітня туристична організація (UN Tourism) дає визначення туристичної дестинації як простору з фізичними та адміністративними межами (або без них), у якому відвідувач може провести

ніч. Це кластер, який складається з туристичних продуктів та послуг, а також туристичних ресурсів [9]. У трактуванні UN Tourism, дестинація – це пункт призначення, який об'єднує різні зацікавлені сторони, які визначають форму його управління, імідж та репутацію, що у результаті впливає на її конкурентоспроможність на туристичному ринку [9, с. 11]. У випадку, якщо це місце неможливо ідентифікувати, кінцевим пунктом призначення (туристичною дестинацією) вважається місце, де відвідувач провів найбільше свого часу під час поїздки [11].

Більшість європейських дослідників традиційно розглядають поняття туристичної дестинації у синонімічному ряді з пунктом призначення, використовуючи термін «пункт призначення» як основне місце (мету) подорожі туриста. На думку англійських науковців Н. Моргана, А. Прітчарда та Р. Прайда, туристичні дестинації стали найвизначнішими брендами в індустрії світового туризму, тому вони залишаються головними об'єктами туристичних досліджень щодо маркетингу територій [12, с. 22–30]. Варта уваги модель туристичної дестинації під умовною назвою «чотири А», яку запропонували науковці Данської академії туризму К. Купер, Д. Флетчер, Д. Гілберт, де поняття дестинації розглядається як взаємозв'язок чотирьох основних компонентів: **attractions** (атракції), **accessibility** (доступність), **amenities** (зручності), **ancillary services** (допоміжні послуги) [13].

Як показує аналіз праць зарубіжних та вітчизняних науковців, а також термінологічних визначень впливових міжнародних організацій (UN Tourism, Єврокомісія), на сьогодні відсутня єдина думка щодо трактування туристичної дестинації як наукової категорії. Вітчизняні науковці Корж Н. та Басюк Д. виділяють чотири наукових підходи щодо поняття туристичної дестинації, що отримали найбільше поширення у світовому науковому співтоваристві: географічний (або ресурсно-територіальний), економіко-управлінський, маркетинговий та соціально-культурологічний [10, с. 12–16]. У даному дослідженні нас цікавить дещо інший аспект щодо функціонування туристичної дестинації – вплив її привабливості та складові привабливості у процесі вибору туристом місця призначення.

У дослідженні щодо особливостей психології туриста при виборі місця відпочинку американські науковці Едвард Мейо та Ленц Джарвіс (1981) концептуалізували поняття привабливості місця призначення (дестинації), пов'язавши його

з процесом прийняття рішень мандрівником та конкретними перевагами, які можуть отримати мандрівники. Зокрема, вони визначили поняття привабливості пункту призначення як комбінацію «відносної важливості індивідуальних переваг і сприймаючої здатності пункту призначення забезпечувати індивідуальні переваги» [14, с. 42–55]. Логічно, що чим більше людина вірить, що туристична дестинація зможе задовольнити її потреби у відпочинку, чи відповідатиме її уявленням про відпочинок, тим привабливішим буде цей регіон і тим вірогідніше, що він буде обраний у якості місця призначення туристом.

Визначення вимірів туристичної привабливості

Згідно з описаними вище концепційними підходами, туристична дестинація (місце призначення) – це набір (пакет) туристичних об'єктів і послуг, який, як і будь-який інший споживчий продукт або послуга, складається з ряду багатомірних атрибутів, які разом визначають його привабливість для конкретної особи в даній ситуації вибору. Атрибути дестинації складаються з усіх тих елементів «недомашнього» місця, які спонукають туристів їхати від власних домівок у пошуках місць-уявлень про відпочинок. Вони можуть включати як історико-культурні пам'ятки та об'єкти природно-заповідного фонду (природні та ландшафтні парки, національні та біосферні заповідники), так і численні послуги та атракції (парки розваг, рафтинг, чи велопрогулянки, піші/авто екскурсії тощо), які можуть бути запропоновані туристам безпосередньо у місці призначення (дестинації). Також до туристичних атрибутів можна зарахувати і засоби розміщення регіону, а також місцеві заклади харчування – ресторани та кав'ярні.

Американські вчені Шарль Гіринг, Вільям Сварт та Тургут Вар у дослідженні щодо принципів співвіднесення туристичної привабливості регіонів усі туристичні атрибути згрупували до п'яти основних категорій [15]:

1. Природно-географічні фактори.
2. Історико-культурні фактори.
3. Рекреація.
4. Соціальні фактори.
5. Інфраструктура, заклади розміщення та харчування.

Визначення відносної важливості кожної з цих категорій туристичних атрибутів та їх впливу на подальшу оцінку потенційними туристами привабливості туристичної дестинації є найважливішим аспектом вимірювання туристичної привабливості регіону. Ці туристичні атрибути виступають

фактично детермінантами поведінки споживачів туристичних послуг (туристів). Їх аналіз дозволяє зрозуміти потенційну привабливість дестинації та її конкурентну спроможність. Утім, не варто забувати, що узагальнюючий висновок привабливості тієї, чи іншої дестинації робити дуже складно, оскільки у кожній віковій групі туристів є свої уявлення про важливість тих, чи інших туристичних атрибутів під час вибору туристичної дестинації, які дуже різняться одна від одної. Якщо для туристів старшого віку привабливими можуть бути історико-культурні пам'ятки дестинації, то для більш молодого покоління значно більшу вагу у привабливості дестинації можуть відігравати, наприклад, наявність закладів розміщення та харчування з відповідною ціною категорією, або відповідних туристичних атракцій.

У спробах багатьох науковців визначити роль і місце туристичних атрибутів у загальній привабливості дестинації, простежуються *дві цікаві закономірності*.

Перша закономірність передбачає, що деякі атрибути мають універсальне значення для впливу на оцінку туристами привабливості будь-якого туристичного напрямку. Американський вчений Едвард Мейо у ґрунтовному дослідженні щодо впливу іміджу регіонів на поведінку туристів під час вибору місця призначення провів загальнонаціональне опитування щодо ставлення автомандрівників США до відпустки. Його опитування показало, що природно-географічні та кліматичні фактори, а також вартість послуг були найважливішими (визначальними) критеріями, які респонденти використовували при оцінюванні привабливості будь-якого туристичного регіону [16, с. 217–227].

Подібного висновку дійшли і Ш. Гіринг, В. Сварт та Т. Вар, які провели дослідження щодо визначення оцінки туристичної привабливості декількох регіонів Туреччини серед потенційних мандрівників. Результати їхнього аналізу показали, що природно-географічні фактори (наявність моря, чи гір) та сприятливі кліматичні умови мали вирішальне значення при визначенні потенційними мандрівниками туристичної привабливості будь-якого з регіонів Туреччини [15, с. 5–8]. Саме тому міністерство культури і туризму Туреччини у промо-кампаніях останніх 10 років у якості головного меседжу для іноземних туристів використовувало головним чином тематику природної унікальності країни, не акцентуючи уваги на інших важливих туристичних атрибутах країни (зокрема, бездоганному сервісі готелів, чи унікальній гастрономії).

Універсальну важливість природного ландшафту та клімату для сприяння привабливості місця призначення підтвердили також канадські дослідники Брент Річі та Мішель Зінс. Вони з'ясували, що серед восьми загальних факторів, які можуть впливати на оцінку потенційними туристами привабливості міста Квебек (Канада) природна краса та клімат виявилися найважливішими [21, с. 256–262]. І навпаки, наявність мережевих (рівня 4–5*) готелів та інфраструктурних об'єктів туристи розглядали як значно менш важливі чинники для прийняття їх рішення про місце відпочинку.

Але, безумовно, є й інші фактори, які мають значний вплив на оцінку мандрівниками туристичної привабливості місця призначення. У дослідженні Судхіра Кале та Катерини Вайр щодо іміджу Індії як привабливого місця для подорожей, культурну спадщину було визначено як один з найважливіших туристичних атрибутів для залучення потенційних туристів до цієї країни [20]. Індія у іноземних респондентів асоціювалась насамперед як екзотична країна з багатвіковою історією та унікальними культурними традиціями. Хоча цей соціокультурний вимір у багатьох випадках єдиний з найважливіших факторів, що сприяє привабливості місця призначення серед іноземних туристів, його важливість, як правило, є нижчою у впливі на туристичну привабливість дестинації за інші атрибути.

Вплив обізнаності на вибір туристичної дестинації

Друга закономірність щодо місця туристичних атрибутів у привабливості місця призначення полягає у тому, що на вибір дестинації як місця відпочинку, безпосередньо впливає рівень обізнаності (поінформованості) мандрівників про її туристичні атрибути. І якщо на першу закономірність вплинути практично неможливо (природно-кліматичні умови дестинацій є незмінними), то у другому випадку вплив на вибір туриста залежить від грамотного управління дестинацією. Тут дуже багато залежить від місцевих та регіональних організацій з управління туристичними дестинаціями (DMO), які повинні працювати як з внутрішніми, так і особливо іноземними туристами.

Важливу роль при виборі споживачем туристичної дестинації у якості місця відпочинку відіграє попереднє знайомство з нею, або рівень обізнаності споживача з її особливостями. Головними факторами, що впливають на рівень обізнаності з дестинацією є: попереднє особисте відвідування дестинації, рівень загальних знань про неї, географічна відстань від споживача до

дестинації. Останній чинник (відстань) відіграє особливу роль, оскільки як правило споживачі більше обізнані про стан справ у сусідніх країнах, ніж про тих, з якими немає спільного кордону.

Підтвердженням останнього твердження може слугувати ситуація з динамікою відновлення туристичного потоку білоруських туристів в Україну у 2016–2017 рр. Протягом цих років, коли припинилася гаряча фаза війни на Донбасі, білоруський напрям показав найбільшу динаміку зростання у порівнянні з іншими країнами – відразу на 55% збільшився турпотік білоруських туристів в Україну [22]. Це відбувалося у тому числі і завдяки тому, що громадяни сусідньої Білорусі були більш обізнанішими з безпековою ситуацією в Україні, аніж громадяни інших країн.

Усі ці фактори сукупно відіграють важливу роль у впливі на сприйняття дестинації споживачем та формування її привабливості. Як зазначає Джонатан Гудріч, «з основ маркетингу, психології та соціології добре відомо, що при виборі продукту, чи послуги споживачем, найбільший вплив мають особисте знайомство з ними, чи рівень знань про них» [17, с. 10–12]. Іншими словами, перевагами при виборі споживачем дестинації виступають наступні чинники: відповідне її сприйняття, особистий досвід, а також знайомство з продуктами дестинації. Американський вчений Джон Хант наводить наступне спостереження щодо поведінки споживачів. На його думку, споживачі, які хоч раз побували у США, як правило, мають більшу прихильність до цієї дестинації, аніж ті з них, хто лише планує її відвідати у майбутньому [18, с. 1–5].

Географічна відстань до пункту призначення може відігравати як позитивну, так і негативну роль щодо рівня привабливості дестинації. Географічна відстань відіграє велике значення при виборі споживачем дестинації та при формуванні у споживачів її іміджу. Підтвердив це припущення американський науковець Джон Кромптон, який провів дослідження щодо сприйняття іміджу Мексики як пункту призначення серед різних груп споживачів [19]. Він встановив цікаву закономірність – чим далі географічно респонденти проживали від Мексики, тим позитивнішими були їхні уявлення про імідж цієї дестинації у якості майбутнього місця відпочинку. Споживачі, які проживали у Канаді, чи північних штатах США не мали повноцінної інформаційної «картинки» про імідж Мексики, тому їхні уявлення про неї були більш позитивними, ніж у мешканців сусідніх з Мексикою південних штатів США.

Висновки. Привабливість дестинації (місця призначення) у споживача (туриста) відображає почуття, переконання та думки, які споживач має щодо передбачуваної здатності місця призначення задовольнити їх уявлення, або ж це стосується певних особливих потреб під час відпочинку (відпустки).

Чимало наукових досліджень підтвердили твердження, що привабливість дестинації є важливим фактором, який впливає на рішення туриста щодо майбутнього місця відпочинку. Ці роботи головним чином зосереджувалися на концептуальному визначенні привабливості місця призначення, які визначалися двома складовими – попитом та пропозицією. З точки зору пропозиції, кількість і якість туристичних атракцій, а також кількість історико-культурних об'єктів і є одним з головних параметрів популярності туристичної дестинації. З іншого боку, привабливість дестинації з точки зору попиту базується на сприйнятті та інтересах туристів щодо атрибутів місця призначення.

Узагальнюючи проблематику впливу туристичних атрибутів на подальший вибір туристом місця призначення, можна сформулювати наступні підходи контекстного впливу на уявлення споживачів щодо привабливості тієї, чи іншої дестинації:

1. Важливість туристичних атрибутів щодо визначення привабливості місця призначення буде різною у контекстних налаштуваннях у залежності від рівня інформаційного досвіду (уявлення) туриста про дестинацію. Чим більше турист володіє інформацією про туристичні атрибути дестинації, тим більше у нього контекстне поле для визначення привабливості тієї, чи іншої дестинації.

2. Здатність дестинації задовольнити уявлення туриста про тип відпочинку залежатиме від контекстного інформаційного супроводу. Для кожної дестинації важливий контекстний супровід (події та місцеві традиції, особливості проживання та харчування, унікальні історико-культурні пам'ятки/об'єкти тощо) щодо туристичних атрибутів дестинації, які покликані задовольнити запит туриста щодо типу та способів відпочинку у місці призначення.

Привабливість місця призначення у туристів залежатиме від рівня їхньої обізнаності про дестинацію та її туристичні атрибути (природні та історико-культурні пам'ятки, культурні традиції, природне та кліматичне розташування). Основними джерелами знань (контекстним супроводом) потенційних туристів про дестинацію сьогодні виступають – інтернет-середовище, соціальні мережі,

акаунти відомих блогерів та лідерів думок, а також події (спортивні, культурні, політичні). Вплив різних компонентів обізнаності або знань про дес-

тинацію та її туристичні продукти чи послуги у результаті відіграють вирішальну роль при виборі споживачем місця призначення.

Список літератури:

1. Dictionary of Travel and Tourism. (2012) Oxford University Press URL: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780191733987.001.0001/acref-9780191733987-e-5902?rskey=T7iyu1&result=1> (дата звернення: 28.08.2024)
2. Leiper N. Tourism Management (2004) 3d ed. / N. Leiper. Sidney: Pearson Education Australia. 326 p.
3. Cooper C. Tourism: Principles and practices (2005) / C. Cooper, J. Fletcher, D. Gilbert, R. Shepherd, S. Wanhill. Harlow: Pearson. 736 p.
4. Hu Y., & Ritchie J. R. B. (1993). Measuring destination attractiveness: A contextual approach. *Journal of Travel Research*, 32(3), 25–34. C.B.I. Publishing Co., pp. 191–223. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/004728759303200204> (дата звернення: 28.08.2024)
5. Wang Y, Pizam A. (2011) Destination marketing and management. Theories and applications. Oxfordshire: CAB International.
6. Семенова М. Гунаре М. Правове визначення туристичної дестинації з урахуванням міжнародного законодавства та національного законодавства країн ЄС. Право та інновації № 4 (28) 2019. С. 34–39. URL: http://semenova-partners.com/wp-content/uploads/ZHurn_Pravo-ta-innovatsiyi_2019_-428_Semenova_Gunare.pdf (дата звернення: 28.08.2024)
7. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. Київ : КНТЕУ, 2009. 463 с.
8. Кіпченко В. К. Менеджмент туризму : Підручник. Київ : Знання, 2010. 502 с.
9. UN Tourism. URL: <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms> (дата звернення: 28.08.2024)
10. Корж Н. В., Басюк Д. І. Управління туристичними дестинаціями. Вінниця : ПП ТД Едельвейс і К, 2017. 322 с.
11. International Recommendations for Tourism Statistics 2008 URL: https://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesM/SeriesM_83rev1e.pdf#page=24 (дата звернення: 28.08.2024)
12. Morgan N, Pritchard A, Pride R. (2012) Destination branding. Oxford : Butterworth-Heinemann.
13. Cooper C, Fletcher J, Gilbert D, et al. (2013) Tourism: Principle and Practice, Harlow: Longman
14. Mayo, Edward J., and Lance P. Jarvis (2011). Psychology of Leisure Travel. Boston
15. Gearing Charles E., William W. Swart, and Turgut Var (2014). Establishing a Measure of Touristic Attractiveness. *Journal of Travel Research*, 22 (Spring). p. 1–8.
16. Mayo, Edward J. (2003). Regional Images and Regional Travel Behavior. Proceedings of the Travel Research Association Fourth Annual Conference, Salt Lake City, UT. p. 217–227.
17. Goodrich, Jonathan N. (1978). The Relationship between Preferences for and Perceptions of Vacation Destinations: Application of a Choice Model. *Journal of Travel Research*, 17 (Fall): 8–13.
18. Hunt, John D. (2005). Image as a Factor in Tourism Development. *Journal of Travel Research*, 13 (Winter): 1–7.
19. Crompton, John L. (1979). An Assessment of the Image of Mexico as a Vacation Destination and the Influence of Geographical Location Upon that Image. *Journal of Travel Research*, 17 (Spring): 18–23.
20. Kale Sudhir H., and Katherine M. Weir (1986). Marketing Third World Countries to the Western Traveler: The Case of India. *Journal of Travel Research*, 25 (Fall).
21. Ritchie, J. R. Brent, Michel Zins (1978). Culture as Determinant of the Attractiveness of a Tourism Region. *Annals of Tourism Research*, 5 (2): 252–267
22. Міністерство економічного розвитку України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Print?lang=uk-UA&id=3ba262e6-1603-4090-b741-e3c47a7f6d71> (дата звернення: 28.08.2024)

Tsaruk V.V. PUBLIC MANAGEMENT OF A TOURIST DESTINATION. ITS ATTRACTIVENESS AND INFLUENCE ON THE CHOICE OF TOURISTS

The article examines the issue of public management of tourist destinations in terms of the influence of their attractiveness on the potential tourist's decision-making regarding the place of future recreation.

The article analyzes the components of the concept of destination attractiveness, as well as the role of tourist attributes of the destination in the process of correlating the tourist attractiveness of different regions and countries. Tourist attributes of the destination can be historical and cultural attractions, objects of the nature reserve fund (nature reserves, national and landscape parks, natural attractions), as well as numerous attractions and tourist services at the destination (destination). Tourist attributes actually act as determinants of the behavior of consumers of tourist services (tourists). Their analysis of the impact on the consumer allows us to understand the potential attractiveness of the destination and its competitiveness.

The article analyzes variants of the interpretation of the concept of a tourist destination and its components in domestic and foreign scientific literature. A destination or a destination is a set of tourist products and services for tourists that are available to them in one place (within a specific territory). Various concepts and interpretations of the concept of destination attractiveness and its components in foreign scientific sources are also considered. The work analyzes the concepts of recreational and cognitive rest, shows their common and distinctive features, based on the approaches of European scientists to these concepts.

The research examines the impact of the tourist's awareness (his perception and possible experience of the visit) on the further choice of a tourist destination. In particular, it is about the influence of various components of awareness or knowledge about the destination and its tourist products (or services) when the consumer chooses a destination. The article proposes a multi-attribute model of the destination's tourist attractiveness in the context of the available information experience and perceptions of its potential consumers.

Key words: *public management of tourist destination, tourist destination, attractiveness of the destination, tourist attributes, destination.*

Цибулько Ю.О.

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

СУЧАСНИЙ СТАН ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена аналізу сучасного стану інвестиційної політики в Україні. Досліджуються основні тенденції та виклики, що впливають на інвестиційний клімат у країні, зокрема правові, економічні та політичні аспекти. Проаналізовано сучасне інвестиційне середовище України, яке стикається з численним рядом проблем, такими як політична нестабільність, економічні коливання, зміни законодавства, вплив глобальних ринків. Окрім цього, також досліджено вплив безпекових факторів, соціальну напругу та міграційні процеси. Розглянуто заходи, які впроваджуються органами публічної влади України для покращення інвестиційної привабливості через вдосконалення правової бази. Зокрема, значна увага приділяється реформам, що спрямовані на захист прав інвесторів, спрощення регуляторних процедур, що має на меті зробити процес ведення бізнесу в Україні більш прозорим і доступним для іноземних та внутрішніх інвесторів. Особливу увагу приділено аналізу ролі міжнародних організацій та фінансових інституцій у формуванні інвестиційної політики України. Досліджено важливість участі України у міжнародних програмах розвитку, які забезпечують приток іноземного капіталу та сприяють економічній стабільності навіть в умовах правового режиму воєнного стану. Виокремлено важливість боротьби з корупцією, як одну з ключових задач, для підвищення інвестиційної привабливості України на міжнародному рівні. Надано рекомендації щодо подальших кроків для створення стабільного та сприятливого інвестиційного середовища, серед яких основними є необхідність подальшого удосконалення правової системи, що включає реформування судової гілки влади, забезпечення ефективної боротьби з корупцією та покращення захисту прав власності. Висновки статті підкреслюють, що для досягнення цілей стабільного розвитку важливо впроваджувати комплексний підхід, який передбачає активну координацію між різними гілками влади, залучення приватного сектору та міжнародної спільноти.

Ключові слова: інвестиційна політика, інвестор, інвестиції, інвестиційний клімат, інвестиційна привабливість, економічний розвиток, держава, органи публічної влади.

Постановка проблеми. Аналіз сучасного стану інвестиційної політики в Україні є надзвичайно актуальним з огляду на важливість залучення інвестицій для економічного розвитку нашої держави. Інвестиції є ключовим фактором подальшої відбудови України, зростання ВВП, створення нових робочих місць та підвищення конкурентоспроможності на міжнародних ринках. В умовах наявних воєнних, економічних та політичних викликів, що стоять перед Україною, дослідження ефективності існуючих інвестиційних стратегій та виявлення шляхів їхнього покращення є критично важливими для забезпечення стабільного та стійкого економічного розвитку. Крім того, вдосконалення інвестиційного клімату сприятиме інтеграції України до світової економіки та посиленню її позицій на міжнародній арені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження та публікації, присвячені інвестиційній політиці в Україні, висвітлюють низку важливих аспектів, пов'язаних з інвестицій-

ним кліматом, економічними реформами та залученням іноземних інвестицій. Зокрема, в роботах українських дослідників, таких як Ю. Руснак та Н. Резник, аналізується вплив політико-правових чинників на інвестиційну привабливість України [12, с. 102–103].

Проведений огляд літератури показує, що значну увагу дослідники приділяють питанням поліпшення регуляторного середовища та боротьби з корупцією, що є ключовими факторами для створення сприятливого інвестиційного клімату. Наприклад, дослідження В. Важинського, та І. Опришко демонструють позитивний вплив антикорупційних заходів на зростання інвестиційної активності та привабливості України [11, с. 20–25].

Міжнародні організації, такі як Світовий банк та Міжнародний валютний фонд, у своїх звітах наголошують на важливості інституційних реформ та стабільної макроекономічної політики для залучення інвестицій. Звіти цих організацій містять рекомендації щодо необхідності удосконалення

правової бази, зокрема, щодо захисту прав інвесторів та зменшення адміністративних бар'єрів [14].

У численних статтях також аналізується роль іноземних інвесторів у розвитку української економіки. Дослідники зазначають, що для ефективного залучення іноземного капіталу необхідно створити прозорі та стабільні умови, які б відповідали міжнародним стандартам. Наприклад, І. Причепя, О.Сметанюк та О. Ратушняк підкреслюють значення міжнародних угод про захист інвестицій та необхідність інтеграції України у глобальні економічні процеси [10, с. 2–4].

Таким чином, аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про важливість проблематики інвестиційної політики в Україні для подальшого розвитку держави та необхідність подальших реформ для забезпечення стабільного економічного зростання, залучення інвестицій.

Постановка завдання. Метою цієї статті є всебічний аналіз сучасного стану інвестиційної політики в Україні, а також визначення основних тенденцій і викликів, які постали перед нею. Окрім того основним завданням є розробка рекомендацій щодо покращення інвестиційного клімату та залучення іноземних і внутрішніх інвестицій з метою забезпечення стійкого економічного розвитку України.

Виклад основного матеріалу. Дослідження сучасного стану інвестиційної політики в Україні є складним та багатограним явищем, яке потребує комплексного розгляду та аналізу особливостей сучасної інвестиційної політики, тенденцій та викликів, які постали перед нею, а також основних заходів, які реалізуються органами державної влади для її покращення.

Особливості сучасної інвестиційної політики. Наразі у вітчизняній науковій думці немає єдиного підходу до поняття інвестиційної політики. Часто українські науковці відзначають, що у найзагальнішому сенсі інвестиційна політика – це сукупність дій економічних агентів із забезпечення умов простого і розширеного відтворення капітальних ресурсів у регіоні або в державі в цілому, а сутність інвестиційної політики полягає в забезпеченні відтворення основних фондів виробничих і невиробничих галузей, їх розширенні і модернізації [4, с. 1]. Також інвестиційну політику визначають як визначення структурних та кількісних потреб в інвестиційних ресурсах, збільшення джерел фінансування, вибір пріоритетних напрямків фінансування та формування ефективної пропозиції для залучення інвестицій [4, с. 1]. Такий погляд дозволяє аналізувати інвестиційну політику з точки зору розвитку еко-

номіки, збільшення обсягу виробництва товарів та послуг. Водночас, такі підходи не відображають багатогранності поняття та зокрема, участі органів публічної влади.

Тому варто розглянути інший підхід вітчизняних науковців, які розглядають поняття «інвестиційної політики» в якості загальнодержавних принципових рішень та заходів, що визначають напрями використання капітальних вкладень у сферах і галузях економіки з метою забезпечення ефективності та пропорційності її розвитку, усунення міжгалузевих і внутрішньогалузевих диспропорцій, досягнення оптимальних співвідношень між розвитком матеріального виробництва і невиробничої сфери (А. Загородній) [2, с. 3]. На нашу думку, такий підхід максимально комплексно відображає значення державної політики для розвитку інвестицій.

Вважаємо, що державна інвестиційна політика має бути динамічною в частині розвитку законодавства. Так, вітчизняні науковці відзначають, що головною метою державної інвестиційної політики є залучення інвестицій в обсягах, що забезпечують реалізацію процесів диверсифікації виробництва та розширеного відтворення економіки, а результатом ефективної державної інвестиційної політики є створення умов для переходу до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки, яка неможлива без динамічного розвитку законодавства для стимулювання інвестицій [1, с. 16].

Водночас, є логічним, що інвестиційна політика, як і будь-яка інша, має відповідати поточним викликам, що стоять перед державою. Наприклад, Асоціація державних фінансових службовців Сполучених Штатів і Канади рекомендує всім урядам розробити всеосяжну письмову інвестиційну політику, яка повинна бути прийнята керівним органом та окремо уточнює, що інвестиційна політика описує параметри для інвестування державних коштів і визначає інвестиційні цілі, переваги або толерантність до ризику, обмеження на інвестиційний портфель, а також те, як інвестиційна програма буде управлятися та контролюватися [19]. Тобто, виділяються такі особливості інвестиційної політики, як систематизованість, цілеспрямованість, довгостроковість.

У свою чергу, посадовці Європейського Союзу відзначають, що сучасна інвестиційна політика спрямована на вирішення громадських занепокоєнь, пов'язаних із чинною системою захисту інвестицій та інвестиційного арбітражу [18]. Тобто, окремо виділяється така характерна риса інвестиційної політики, як реагування на громадську думку.

Основні тенденції та виклики, що впливають на інвестиційний клімат. Останніми світовими тенденціями інвестиційної галузі є тяжіння до нематеріальних активів та програмного забезпечення. Зокрема, про це йдеться у результатах дослідження Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO) «Всесвітній огляд інвестицій в нематеріальні активи» («World Intangible Investment Highlights»), здійсненого у партнерстві з італійською Luiss Business School (LBS). Отримані дані свідчать, що інвестиції в нематеріальні активи, такі як бренди, дизайни, дані та програмне забезпечення, зросли втричі швидше за останні 15 років, ніж інвестиції у фізичні активи, такі як фабрики та обладнання, причому у Швеції, США та Франції спостерігається найбільш інтенсивна діяльність, а Індія має найбільшу тенденцію до зростання [20, с. 3].

У свою чергу, інвестиційна політика Європейського Союзу тяжіє до важливості стійкого регіонального розвитку. На думку вчених, вона ґрунтується на відповідних засновницьких договорах і принципах функціонування єдиного внутрішнього ринку, що забезпечує вільний рух капіталу в межах об'єднання та ефективно його освоєння країнами-членами, а в основі механізму реалізації інвестиційної політики ЄС лежить завдання оптимізації розподілу капіталу в межах інтегрованої Європи та забезпечення стійкого економічного зростання регіону [10, с. 3].

Для України наразі найбільший вплив на інвестиційну політику та відповідний клімат мають воєнні ризики. Зокрема, науковці до російського повномасштабного вторгнення відзначали, що Україна є привабливою для інвестицій і знаходиться в тренді світових процесів, є достатньо інтегрованою у світове господарство і порушення макростабільності на зовнішніх ринках має свій відголос в Україні [9, с. 343].

Відповідно, з початком війни додалися питання, пов'язані з безпекою, міграцією населення, небезпекою обстрілів, втратою територій і потужностей тощо. Це знайшло своє відображення у відповідних показниках профільних рейтингів. Так, відповідно до дослідження А. Дамодарана зі Школи бізнесу Стерна при Нью-Йоркському університеті (США), Україна у 2023 році входила до 20-ки держав, які мають високий інвестиційний ризик (ймовірність знецінення інвестицій або втрати доходів) [16]. Україна входить до другої групи з показником ризику 18,2% на рівні з Аргентиною, Кубою, Ганою, Росією, Шрі-Ланкою, Замбією, Гаїті, Північною Кореєю, Малаві, Сьєрра-Леоне, Сомалі. Найвищий інвестиційний ризик (показник 24,8%)

мають такі держави, як Білорусь, Ліван, Венесуела, Судан та Сирія – автор окремо зазначає, що ці країни втягнуті у військові конфлікти або переживають гостру економічну кризу.

Водночас, активні процеси зближення з Європою дають початок позитивним трендам. Як відзначають експерти Центру Разумкова, у 2023 році євроінтеграційні кроки призвели до поступового нарощування обсягів прямих іноземних інвестицій, які надходили до України [6, с. 11]. Зокрема, головним зовнішнім інвестором виступали країни ЄС, на які щорічно припадає 60-80% загальних обсягів припливу прямих іноземних інвестицій в Україні [6, с. 11].

Окремо експерти зазначають, що іноземних інвесторів навіть зараз приваблює в Україні близькість до ЄС і можливості, які відкриються після вступу країни в Євросоюз. Серед основних причин – набагато дешевша, ніж в інших державах, робоча сила, що збільшує рентабельність потенційного виробництва [3].

Також відзначається наявний тренд на укріплення позицій іноземних компаній в Україні. Так, директор з інвестицій Capital Times Артем Щербина зазначає, що за 2022-2023 роки в Україні основними закордонними інвесторами в корпоративному сегменті виступали компанії (бренди), що вже мали потужності в Україні на момент повномасштабного вторгнення, водночас, більшість зазначених міжнародних корпорацій виділяли кошти на релокацію виробництва, ремонт пошкоджених об'єктів, соціальні проєкти [8]. За його словами, як правило, такі компанії використовують послуги Офісу з залучення та підтримки інвестицій («інвестнянь») [8].

Окремо варто наголосити, що органи публічної влади України звітують про позитивні тенденції в інвестиційній сфері. Так, за даними Національного банку України, обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України (залишків) (інструменти участі в капіталі та боргові інструменти) станом на 31 березня 2024 року становив 55 786, 6 млн. дол. США. Повідомляється, що інвестиції спрямовуються у вже розвинені сфери економічної діяльності і станом на 31 березня 2024 найвагоміші обсяги прямих інвестицій (залишків) були спрямовані до підприємств промисловості (38,9%) та установ та організацій, що здійснюють оптову та роздрібну торгівлю, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (17%) [7].

Згідно даних, які публікує у своїх звітах Міністерство економіки України, станом на липень 2024 року до основних країн-інвесторів належать Кіпр–31,6%, Нідерланди–20,8%, Швейцарія–4,2%,

Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії – 4,8%, Німеччина – 4,3%, Австрія – 3,5%, Люксембург – 2,7% і Франція – 2,6% [7].

Заходи, які впроваджуються органами публічної влади для покращення інвестиційної привабливості. Для розвитку інвестиційної привабливості України та підтримки економіки, варто відзначити такі найголовніші кроки органів публічної влади України:

- прийнято Закон України «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні»;

- напрацьовано зміни до Закону України «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні»;

- прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації інвестиційних проектів із значними інвестиціями»;

- прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності» щодо страхування інвестицій в Україні від воєнних ризиків» [7].

Таким чином були впроваджені наступні нові форми державної підтримки інвестиційних проектів [7]:

- компенсація підключення до інженернотранспортних мереж;

- компенсація збудованих об'єктів інженернотранспортної інфраструктури, необхідних для реалізації інвестиційного проекту;

- звільнення від відшкодування втрат лісогосподарського виробництва;

- передбачені видатки спецфонду державного бюджету України в обсязі 3 млрд гривень для отримання компенсації до 30% вартості проекту.

- створення індустріальних парків (станом на липень 2024 року зареєстровано 81 індустріальний парк по всій території України). Для цього у держбюджеті на 2024 рік передбачено 1 млрд гривень;

- страхування інвестицій в Україні від воєнних ризиків.

Роль міжнародних організацій та фінансових інституцій у інвестиційній політиці України. Водночас, варто зазначити, що з початку повномасштабного російського вторгнення, зросла роль міжнародних організацій та фінансових інституцій для України та її інвестиційної політики зокрема.

Так, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), який є найбільшим інституційним інвестором в Україні, надав Україні 2,1 млрд євро у 2023 році та 1,7 млрд євро у 2022 році [5]. Упро-

довж 2022-2023 років ЄБРР вдалося мобілізувати для України близько 1,6 млрд євро донорських коштів включно з нефінансованими гарантіями, з них майже половину донорських ресурсів надав Європейський Союз, а значні внески зробили Канада, Норвегія, Іспанія та Нідерланди [5]. Це говорить як про масштабність ролі ЄБРР у підтримці України так і велику роль нашої держави для світової економіки.

Наразі ЄБРР має 5 пріоритетних сфер інвестицій в Україні: енергетична безпека, життєво важлива інфраструктура, продовольча безпека, торгівля та підтримка приватного сектору [5]. Відповідно до наявних викликів, з кінця 2023 року основною стала енергетична безпека – виділено кредит 200 млн. євро для НАК «Нафтогаз України» за підтримки Норвегії та Нідерландів для створення стратегічних запасів природного газу на вже другий опалювальний сезон з початку російського вторгнення, кредит 150 млн. євро для НЕК «Укренерго» під державну гарантію за підтримки Норвегії та Італії у складі великого пакету фінансування для забезпечення енергетичної безпеки [5].

Також ЄБРР продовжує підтримку реформ в Україні, зокрема – через Українську архітектуру реформ та Бізнес-омбудсмена працює з Урядом та іншими органами публічної влади України над питаннями євроінтеграції та виконанням вимог ЄС, розвитку платформи цифрових закупівель ProZorro [5]. Це підкреслює стратегічну роль ЄБРР в інвестиційній політиці України.

Серед інших найбільших донорів варто відзначити Світовий банк, який з лютого 2022 року мобілізував майже 38 млрд доларів у вигляді екстреного фінансування, зобов'язань та гарантій, включно з грантами, гарантіями та пов'язаним паралельним фінансуванням з боку США, Великої Британії, Канади, країн Європи та Японії [13]. Це свідчить про масштабні зусилля іноземних партнерів у підтримці України.

Окремо Світовим банком понад 20 млрд доларів надано в рамках проекту «Підтримка державних видатків для забезпечення стійкого державного управління» (PEACE), який допомагає забезпечити виплату заробітної плати урядовцям та освітянам, пенсій людям похилого віку, виплату за надані медичні послуги, та фінансування соціальних програм для вразливих верств населення [13].

Також Світовий банк заснував Цільовий фонд підтримки, відновлення, відбудови та реформування України (URTF), в рамках якого фінансуються проекти, спрямовані на ремонт пошкодженої інфраструктури, відновлення надання

державних послуг та підтримку економічної діяльності у сферах охорони здоров'я, енергетики, логістики, сільського господарства та житлово-комунального господарства [13].

Іншим потужним іноземним партнером України є Міжнародний валютний фонд (МВФ). Так, 22 грудня 2023 року схвалено протокольним рішенням проект Дорожньої карти реформування управління публічними інвестиціями на виконання структурного маяка, передбаченого Меморандумом про економічну та фінансову політику з МВФ. [17].

У МВФ зазначають, що метою Дорожньої карти є формування контексту, бачення, основних принципів та напрямів побудови цілісної, стійкої та ефективної системи управління публічними інвестиціями, яка забезпечує планування інвестиційних проектів на основі стратегічних пріоритетів та середньострокової бюджетної рамки, здійснення їх відбору відповідно до уніфікованих та прозорих процедур і чітких критеріїв та реалізацію в межах запланованих строків та фінансування [17].

Так, Дорожня карта передбачає публічні інвестиції в рамках стратегічного та середньострокового бюджетного планування та створення Стратегічної інвестиційної ради, створення на основі оновленої методологічної бази управління публічними інвестиціями єдиної IT-екосистеми, розширення процедур управління публічними інвестиціями на всі інвестиційні проекти з відбудови, розбудову спроможностей з управління публічними інвестиціями на центральному та місцевому рівні тощо [17].

Підсумовуючи, можна сказати, що зусилля іноземних партнерів спрямовані на забезпечення підтримки України під час війни, її реформування та створення позитивного інвестиційного клімату, розвитку економіки.

Рекомендації щодо подальших кроків для створення стабільного та сприятливого інвестиційного середовища. Вітчизняні вчені визначають такі пріоритетні напрями реалізації державної інвестиційної політики, як мінімізація інвестиційних ризиків з одночасною максимізацією прозорості майнового стану учасників, зниження трансакцій-

них витрат через запровадження системи державної підтримки інвестиційної діяльності, розробку і запровадження системи державного страхування приватних інвестиційних ризиків [15, с. 9].

На нашу думку, для розбудови інвестиційного середовища, Україні варто:

- провести реформу судових, податкових та правоохоронних органів для забезпечення дотримання прав і свобод усіх акторів інвестиційного середовища;

- реформувати та оптимізувати податкове навантаження на інвестиції;

- розробити та реалізувати програму повернення українських біженців з-за кордону, приваблення іноземних мігрантів з інших держав;

- розробити стратегічні документи розбудови інвестиційного середовища, визначити довгострокові цілі та за допомогою іноземних партнерів, розпочати їх реалізацію;

- максимально швидко гармонізувати вітчизняне законодавство до норм Європейського Союзу, пришвидшити євроінтеграційні процеси.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, інвестиційна політика, як і будь-яка інша, є відповіддю держави на поточні виклики. Сучасний стан інвестиційної політики, з огляду на повномасштабну війну та втрати територій, є позитивним та свідчить про стійкість України, здатність навіть в наявних умовах приваблювати інвестиції, розвивати економіку та продовжувати наближення до Європейського Союзу.

Підтримка України іноземними партнерами свідчить про їх зацікавленість в майбутньому вкладенні інвестицій в нашу державу, подальшому співробітництві та розвитку спільних проектів. Для розвитку інвестиційної привабливості Україні варто провести низку реформ (судової, правоохоронної, податкової тощо) та продовжувати євроінтеграційні процеси.

Подальші дослідження повинні бути спрямовані на створення ефективної інвестиційної політики, яка враховуватиме сучасні виклики, стимулюватиме економічне зростання та забезпечить сталий розвиток України.

Список літератури:

1. Богданенко А. Державна інвестиційна політика в системі факторів економічного розвитку України. *Публічне урядування*. 2019. № 2 (17). С. 15–25. URL: <https://doi.org/10.32689/2617-2224-2019-17-2-15-25> (дата звернення: 26.07.2024).
2. Бородінова Ю.Ю., Тимошенко Н.Ю. Економічна сутність та значення інвестиційної політики. *Актуальні проблеми економіки та управління*. 2016. С. 3–4. URL: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/73389/68766> <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/73389> (дата звернення: 26.07.2024).
3. Війна – не перешкода. Інвестиції в Україну зростають, але для відновлення замало. Що треба зробити владі? *Ярослав Вінокуров* : веб-сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/04/25/712862/> (дата звернення: 26.07.2024).

4. Гриценко Л. Л. Державна інвестиційна політика: сутність, цілі та завдання. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2012. Вип. 22 (2). С. 89–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2012_22%282%29__17 (дата звернення: 26.07.2024).
5. ЄБРР надав рекордні €2,1 млрд в Україні у 2023 році. Vanora Bennett : веб-сайт. URL: <https://www.ebrd.com/ebd-deploys-a-record-21-billion-in-ukraine-in-2023-ukr> (дата звернення: 26.07.2024).
6. Залучення добросовісних інвестицій. Грудень 2023. Центр Разумкова: веб-сайт. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/12/05/2023-PAKT-8.pdf> (дата звернення: 26.07.2024).
7. Інвестиційна діяльність в Україні за 1 квартал 2024 року. *Міністерство економіки України* : веб-сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9cb46b66-6285-4f7f-a08e-f450f32f0cb2&title=InvestitsiinaDialnistVUkrainiZa1-Kvartal2024-Roku> (дата звернення: 26.07.2024).
8. Інвестують попри війну. Хто та скільки вкладає в Україну серед міжнародного та українського бізнесу? Огляд від інвестаналітика Артема Щербини. *Артем Щербина* : веб-сайт. URL: <https://forbes.ua/money/investuyut-popri-viynu-khto-ta-skilki-vkladae-v-ukrainu-sered-mizhnarodnogo-ta-ukrainskogo-biznesu-oglyad-vid-investanalitika-artema-shcherbini-08122023-17779> (дата звернення: 26.07.2024).
9. Нечипорук О. В. Світовий досвід формування інвестиційної політики держави. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020. № 4. Т. 2. С. 343–348. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/11/vknu-es-2020-n-4-t2-284_60.pdf (дата звернення: 26.07.2024).
10. Причепя І. В., Сметанюк О. А., Ратушняк О. Г. Інвестиційна політика європейського союзу в межах зовнішньоекономічних зв'язків з Україною. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2020_5_34 (дата звернення: 26.07.2024).
11. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі [Текст] : матеріали VII Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 8–9 груд. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ. 2022. 382 с. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/antykoriupsia/2022/materialy_konf_081222.pdf (дата звернення: 26.07.2024).
12. Руснак Ю. І. Вплив політико-правових чинників на формування інвестиційного клімату. *Право і суспільство*. 2016. № 1(2). С. 101–105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2016_1%282%29__20 (дата звернення: 26.07.2024).
13. Світовий банк і Україна: Закладання фундаменту для відновлення в умовах війни : веб-сайт. URL: <https://www.worldbank.org/uk/results/2023/11/30/the-world-bank-and-ukraine-laying-the-groundwork-for-reconstruction-in-the-midst-of-war> (дата звернення: 26.07.2024).
14. Співробітництво України з міжнародними фінансовими інституціями – Міністерство закордонних справ України : веб-сайт. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/spivrobitnictvo-ukrayini-z-mizhnarodnimi-finansovimi-instituciyami> (дата звернення: 26.07.2024).
15. Таран Л. В. Напрями та цілі інвестиційної політики України в контексті національно орієнтованої економіки. *Теорія і практика юриспруденції*. 2020. 2(18). DOI: 10.21564/2225-6555.2020.18.217001 (дата звернення: 26.07.2024).
16. Україна у топ-20: які країни світу мають високий інвестиційний ризик : веб-сайт. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/10/16/infografika/ekonomika/ukrayina-top-20-yaki-krayiny-svitu-mayut-vysokuj-investycijnyj-ryzyk> (дата звернення: 26.07.2024).
17. Уряд схвалив Дорожню карту реформування управління публічними інвестиціями 25 грудня 2023 року : веб-сайт. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/uriad_skhvaliv_dorozhniu_kartu_reformuvannia_upravlinnia_publichnimi_investitsiyami-4358 (дата звернення: 26.07.2024).
18. EU Investment Policy. : web-site. URL: <https://www.bmaw.gv.at/en/Topics/International/Investment-Policy/EU-Investment-Policy.html> (дата звернення: 26.07.2024).
19. Government Finance Officers Association of the United States and Canada «Investment Policy» : web-site. URL: <https://www.gfoa.org/materials/investment-policy> (дата звернення: 26.07.2024).
20. World Intangible Investment Highlights. World Intellectual Property Organization (WIPO) in partnership with the Luiss Business School (LBS). URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-rn2024-32-en-world-intangible-investment-highlights.pdf> (дата звернення: 26.07.2024).

Tsibulko Yu.O. CURRENT STATE OF INVESTMENT POLICY IN UKRAINE

The article is dedicated to analyzing the current state of investment policy in Ukraine. It examines the main trends and challenges affecting the country's investment climate, particularly legal, economic, and political aspects. The modern investment environment in Ukraine is analyzed, which faces a range of issues, such as political instability, economic fluctuations, changes in legislation, and the influence of global markets. In addition, the impact of security factors, social tensions, and migration processes is also explored. The measures implemented by Ukraine's public authorities to enhance investment attractiveness through improving the legal framework are considered. In particular, significant attention is given to reforms aimed at protecting investors' rights and simplifying regulatory procedures, with the goal of making the business environment in Ukraine more transparent and accessible for both foreign and domestic investors.

Special attention is given to analyzing the role of international organizations and financial institutions in shaping Ukraine's investment policy. The importance of Ukraine's participation in international development programs, which ensure the inflow of foreign capital and contribute to economic stability even under the legal regime of martial law, is highlighted. The fight against corruption is emphasized as one of the key tasks for enhancing Ukraine's investment appeal on the international stage.

Recommendations are provided regarding further steps to create a stable and favorable investment environment, with the main priorities being the continued improvement of the legal system, including the reform of the judiciary, ensuring effective anti-corruption efforts, and improving the protection of property rights. The article's conclusions underscore that achieving the goals of sustainable development requires implementing a comprehensive approach that involves active coordination between different branches of government, engagement of the private sector, and the international community.

Key words: *investment policy, investor, investment, investment climate, investment attractiveness, economic development, state, public authorities.*

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

УДК 351:329

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.4/24>

Кучменко В.О.

Державний університет «Житомирська політехніка»

Єнічев М.І.

Державний університет «Житомирська політехніка»

МІСЦЕ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ВАЖЛИВОЇ СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті аналізується роль інформації у забезпеченні національної безпеки у сучасному високотехнологічному світі. Вона є фундаментом для прийняття обґрунтованих рішень, які спрямовані на захист національних інтересів та нейтралізацію реальних та потенційних загроз. Інформація забезпечує державним органам можливість адекватно оцінювати поточну ситуацію країни, прогнозувати майбутні виклики та планувати ефективні стратегії реагування на можливі та реальні загрози. В епоху глобалізації, інформаційно-технологічного прориву та посилення взаємозалежності держав, роль інформації стає ще більш важливою, оскільки вона дозволяє не лише адаптуватися до швидкозмінних умов, але й активно формувати безпековий порядок денний. У цьому контексті, аналіз значення інформації для національної безпеки є актуальним і необхідним для розуміння сучасних викликів та можливостей у сфері державного управління.

Оскільки в сучасному світі інформація стала одним з найцінніших ресурсів, впливаючи на всі аспекти життя суспільства, економіки та державного управління, формування інформаційної безпеки є ключовим завданням для будь-якої держави, адже забезпечення цілісності, конфіденційності та доступності інформаційних ресурсів прямо впливає на національну безпеку. Особливість цього процесу полягає в комплексному підході, що поєднує технічні, організаційні, правові та психологічні аспекти захисту. Важливо розуміти, що інформаційна безпека охоплює не лише захист від кіберзагроз, але й створення надійної інфраструктури, яка може протистояти як внутрішнім, так і зовнішнім загрозам. Враховуючи усі події, які відбуваються на території нашої країни, питання забезпечення інформаційної безпеки як невід'ємної та важливої складової національної безпеки стоять особливо гостро. Така значимість пояснюється загостренням таких проблем, як: необхідність захисту суспільства від внутрішніх та зовнішніх інформаційних загроз; прагнення створення сприятливих умов для подальшого розвитку українського суспільства та держави в цілому; загострення економічної кризи; порушення прав і свобод людини і громадянина не лише в Україні, а й також за її межами; підвищення рівня злочинності та корумпованості; загострення демографічної кризи.

Ключові слова: інформація, безпека, інформаційна безпека, національна безпека, держава, державна безпека.

Постановка проблеми. У сучасному світі, де цифрові технології стали невід'ємною частиною повсякденного життя, інформаційна безпека набула надзвичайної актуальності. Різке зростання обсягів інформації, яка передається та зберігається в електронному вигляді, поряд з постійним розвитком кіберзагроз, висуває нові вимоги до захисту даних. Інформаційна безпека стала ключовим елементом національної безпеки,

оскільки будь-яка вразливість у цій сфері може призвести до серйозних наслідків для держави, економіки та суспільства. Забезпечення надійного захисту інформації є критичним для збереження суверенітету, стабільності та процвітання країни в умовах глобалізації та цифрової трансформації. Інформаційна безпека відіграє виняткову роль у загальній системі національної безпеки держави, оскільки є інтегрованою у всі її скла-

дові, надаючи при цьому самостійного значення. Будь-які виклики чи загрози національній безпеці країни безпосередньо впливають на її інформаційний аспект. Сучасна українська соціально-економічна ситуація, а також недоліки в організації державної влади та громадянського суспільства породжують значний спектр внутрішніх загроз для інформаційної безпеки країни. Зважаючи на вищезазначене виникає необхідність підвищення рівня інформаційної безпеки як складової національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням ролі інформаційної безпеки як складової національної безпеки були присвячені праці таких вітчизняних вчених як: Арістова І. [1], Бондар І. [2], Дикий А. [4], Дика О. [4], Наумчук К. [4], Супрун В. [8], Тростенюк Т. [4] та інші. В своїх працях дослідники акцентують увагу та важливості інформаційної безпеки втім не достатньою увагу приділяють загрозам, які виникають.

Постановка завдання. Метою статті є визначення ролі інформаційної безпеки як важливої складової національної безпеки.

Викладення основного матеріалу. Швидкий розвиток інформаційних технологій, повсюдна комп'ютеризація та створення глобального інформаційного простору сприяли формуванню інформаційного суспільства, яке нині володіє величезним потенціалом і має вирішальний вплив на розвиток держави та її інноваційні можливості. Незважаючи на еволюційну необхідність створення інформаційного суспільства, його розвиток призвів до виникнення численних загроз у ключових галузях народного господарства, в тому числі й загроз сфери національної безпеки. Повномасштабне вторгнення, на превеликий жаль, змусило кожного з нас відчувати не лише збройну агресію, але й інформаційну, яка активно поширювалась та продовжує ширитись через різноманітні засоби масової інформації.

Саме тому, питання національної безпеки набуває особливої важливості в умовах війни, коли країна опиняється під загрозою з боку зовнішніх агресорів, які мають психологічний вплив ще й в середині самої країни. Ситуація в Україні наочно демонструє, наскільки критичною є необхідність своєчасно використовувати здатність держави забезпечувати захист своїх громадян, територіальної цілісності та суверенітету. Війна підкреслила необхідність комплексного підходу до національної безпеки, що включає військову, політичну, економічну, інформаційну та екологічну складові. В цих умовах важливо не лише

протистояти безпосередній військовій агресії, але й забезпечувати стабільність усіх сфер державного життя, щоб зберегти стійкість суспільства та його здатність до саморозвитку.

Повномасштабне вторгнення росії на територію України загострило питання захисту національного інформаційного простору, висунувши його на перший план. Необхідність негайного реагування на цю проблему обумовлена інформаційною загрозою державній безпеці України. Відомо, що через інформаційний вплив іншої сторони на свідомість, підсвідомість, інформаційні ресурси та інші об'єкти інформаційної інфраструктури країни можна нав'язати особистості, суспільству чи державі бажану (для іншої сторони) систему цінностей, поглядів, інтересів і рішень у життєво важливих сферах суспільної та державної діяльності, керуючи їхньою поведінкою та розвитком у потрібному напрямку. Це становить загрозу суверенітету України у ключових галузях народного господарства на інформаційному рівні [6].

Вперше за часи незалежності кожен з нас зіштовхнувся з достатньо потужним інформаційним впливом, що значно погіршувало психоемоційний стан, який і так був достатньо складним. Що ж являє собою інформаційний вплив – це процес, через який інформаційні ресурси, медіа, комунікаційні канали або технології використовуються для зміни думок, переконань, поведінки або рішень окремих осіб, груп чи суспільств в цілому.

Інформаційний вплив може суттєво змінювати стан інформаційної безпеки як в позитивну, так і негативну сторони. Основні аспекти цього впливу, які ми можемо відчувати в повсякденному житті це:

– Загроза дезінформації та фейкових новин. До них можемо віднести розподіл неправдивої інформації. Фейкові новини та дезінформація можуть дезорієнтувати громадськість, викликати паніку, створювати хибне уявлення про реальні події. Це підриває довіру до офіційних джерел інформації та створює плутанину; зниження довіри до інформаційних систем. Систематичне поширення неправдивих відомостей може підірвати довіру до медіа та інших джерел інформації, що негативно вплине на здатність громадян і організацій адекватно реагувати на реальні загрози.

– Маніпуляція громадською думкою. Цей процес характеризується формуванням хибних уявлень. Використання інформації для маніпуляцій може змусити людей приймати рішення на основі викривлених або неповних даних. Це може призвести до соціальних і політичних криз, підірвати

стабільність суспільства; сприяння конфліктам. Інформаційні кампанії, спрямовані на розподіл або підсилення конфліктів, можуть посилити соціальну напруженість і загрожувати внутрішній безпеці.

– Кібернапади та інформаційні атаки. Різного роду хакерські атаки. Атаки на інформаційні системи можуть порушити конфіденційність, цілісність та доступність даних, що загрожує національній безпеці; шантаж та крадіжка даних: Отримані в результаті атак дані можуть бути використані для шантажу, маніпуляції або як інструмент для подальших атак.

– Соціальна інженерія. Досить загрозливе явище, адже характеризується отриманням конфіденційної інформації. Методи соціальної інженерії використовуються для обману людей з метою отримання чутливих даних, що може призвести до витоку інформації та загрози безпеці; зміна поведінки користувачів. Спрямовані атаки на психічний стан або довіру користувачів можуть призвести до небезпечних дій або необережного поводження з інформацією.

– Політична дезінформація. Вплив на вибори та політичні процеси. Спроба вплинути на результати виборів або політичні рішення через маніпуляцію інформацією може дестабілізувати державні інститути та процеси; посилення політичних розбіжностей. Інформаційні кампанії, спрямовані на розподіл або підсилення політичних розбіжностей, можуть завадити національному єдності та стійкості.

Отже, враховуючи вищевикладену інформацію важливо зазначити, що сучасний стан управління інформаційною безпекою значною мірою відстає від темпів розвитку сучасної інформатизації, що сприяє зростанню рівня кіберзлочинності. Таким чином, всі дії з боку країни агресора спрямовані на поширення загроз які, у свою чергу, можуть призводити до серйозних, а іноді і незворотних наслідків для держави, підприємств, суспільства та окремих осіб. Якщо розглядати ситуацію у глобальному масштабі, існує широкий спектр кіберзлочинів, включаючи ті, що спрямовані на отримання фінансової вигоди, пов'язані з використанням інформації з комп'ютерів, планшетів та мобільних телефонів, а також злочини, які загрожують конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних систем. Саме тому нам варто зазначити наслідки які можуть виникнути в результаті бездіяльності держави в разі існування негативного інформаційного впливу та активного формування інформаційних загроз:

Економічні наслідки – група наслідків які є одними з найзначніших аспектів негативного інформаційного впливу. Численні кібератаки та інформаційні кампанії можуть завдати значної фінансової шкоди, включаючи прямі збитки через крадіжки даних і витрати на відновлення інформаційних систем, також відбувається порушення різноманітних бізнес-процесів через атаки на корпоративні системи, що призводить до затримок у виконанні контрактів, зниження продуктивності та навіть до банкрутства компаній. В результаті цього може постраждати національна економіка, оскільки вона повною мірою залежить від стабільності і ефективності бізнесу.

Політичні наслідки – група наслідків, які мають прямий негативний інформаційний вплив, оскільки можуть дестабілізувати внутрішню ситуацію в країні. Інформаційні кампанії, що активно маніпулюють громадською думкою, можуть спричинити різного роду соціальні протести, зміни в політичному ландшафті або навіть призвести до революційних змін у владі. Втрата міжнародної репутації через негативну інформацію може ускладнити дипломатичні відносини та знизити ефективність зовнішньої політики держави.

Соціальні наслідки – група наслідків, які більшою мірою зосереджуються на соціально вразливих групах населення. Дезінформація та маніпуляції серед людей може посилити соціальні конфлікти, розділити суспільство на ворожі групи та підвищити рівень насильства. Психологічний вплив негативної інформації може викликати паніку та стрес серед населення, що негативно вплине на загальний соціальний клімат.

Безпекові наслідки – група наслідків, яка не залишає осторонь і критично важливі інфраструктури. Атаки на енергетичні мережі, транспортні системи та комунікаційні канали можуть паралізувати важливі функції держави і призвести до катастрофічних наслідків. Крім того, підвищений ризик тероризму і шпигунства може виникнути внаслідок проникнення в інформаційні системи, що загрожує суверенітету держави.

Правові наслідки – група наслідків яка включає порушення прав і свобод кожного громадянина. Зазвичай проявляється як втручання в приватність і несанкціонований доступ до особистих даних. Негативні інформаційні кампанії можуть також спричинити юридичні конфлікти як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях.

Інноваційні наслідки – група наслідків яка прослідковується через існування ненадійного захисту інформаційних систем та може стриму-

вати інвестиції в нові технології та інновації, що уповільнить економічний розвиток та знизить конкурентоспроможність країни на міжнародній арені.

Саме тому, досить важливо усвідомлювати, що поширення негативного інформаційного впливу та підрив інформаційної безпеки можуть мати далекосяжні наслідки для національної безпеки.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладений матеріал слід зауважити, що інформаційна безпека є невід’ємною частиною національної безпеки яка безпосередньо впливає на кожну її складову оскільки без інформації та інформаційного обміну не можливо уявити існування високорозвиненої країни.

Актуальність місця та значення інформаційної безпеки як важливої складової національної безпеки відображається через значну кількість не лише потенційних але й реальних загроз які ми можемо щоденно спостерігати через різноманітні засоби поширення інформації. Оскільки

усі суспільні інститути значною мірою залежать від інформаційного простору, вони є частиною інформаційного простору держави, тому негативний інформаційний вплив безпосередньо впливає на їх роботу. Взаємодія держави та громадян є запорукою демократії, а отже – групи загроз які виникають можуть підривати довіру громадян до апарату державного управління. Враховуючи різноманітні кібератаки та інформаційні впливи інформаційна політика країни повинна враховувати усі загрози при забезпеченні національної безпеки адже якісне інформаційне забезпечення буде невід’ємною частиною задоволення інформаційних потреб національної безпеки.

Слід пам’ятати, що в сучасному світі інформація є не лише ресурсом, але й критично важливим компонентом кожної сфери діяльності країни, якісна і захищена інформація впливає на можливість адекватно оцінювати усі можливості та загрози, що впливають на підтримку життєдіяльності країни, її суверенності та незалежності.

Список літератури:

1. Арістова І.В. Діяльність органів внутрішніх справ щодо реалізації державної інформаційної політики : монографія. Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2006. 354 с
2. Боднар І.Р. Інформаційна безпека як основа національної безпеки. *Mechanism of Economic Regulation*. 2014. № 1. С. 68–75.
3. Гуцалюк М. Інформаційна безпека в сучасному суспільстві. *Право України*. 2005. № 7. С. 71–74.
4. Дикий А.П., Дика О.С., Наумчук К.М., Тростенюк Т.М. Понятійно-категоріальний апарат інформаційної безпеки України в забезпеченні національної безпеки. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. № (4). С. 23–31.
5. Домбровська С.М. Механізми забезпечення інформаційної безпеки як складової державної безпеки України. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 1. С. 203–207.
6. Панченко О. Інформаційна безпека держави як елемент соціокультури. *Аспекти публічного управління*. 2020. № 1. С. 58–67.
7. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
8. Супрун В. М. Інформаційний суверенітет як один з елементів інформаційної безпеки держави: теоретико-правовий аспект. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Право*. 2009. № 841. С. 136–139.

Kuchmenko V.O., Yenichev M.I. THE PLACE OF INFORMATION SECURITY AS AN IMPORTANT COMPONENT OF NATIONAL SECURITY

In today's high-tech world, information plays a crucial role in ensuring national security. It is the foundation for making informed decisions aimed at protecting national interests and neutralizing real and potential threats. Information provides state bodies with the opportunity to adequately assess the country's current situation, predict future challenges, and plan effective response strategies to possible and real threats. In the era of globalization, information technology breakthrough and increasing interdependence of states, the role of information becomes even more important, as it allows not only to adapt to rapidly changing conditions, but also to actively shape the security agenda. In this context, the analysis of the importance of information for national security is relevant and necessary for understanding modern challenges and opportunities in the field of public administration.

Since in the modern world information has become one of the most valuable resources, affecting all aspects of society, economy and state administration, the formation of information security is a key task for any state, because ensuring the integrity, confidentiality and availability of information resources directly affects national security. The peculiarity of this process is a comprehensive approach that combines technical, organizational,

legal and psychological aspects of protection. It is important to understand that information security covers not only protection against cyber threats, but also the creation of a reliable infrastructure that can withstand both internal and external threats. Taking into account all the events taking place on the territory of our country, the issue of ensuring information security as an integral and important component of national security is particularly acute. Such importance is explained by the aggravation of such problems as: the need to protect society from internal and external informational threats; striving to create favorable conditions for the further development of Ukrainian society and the state as a whole; aggravation of the economic crisis; violation of human and citizen rights and freedoms not only in Ukraine, but also abroad; increase in the level of crime and corruption; aggravation of the demographic crisis.

Key words: *information, security, information security, national security, state, state security.*

Суходоля О.М.

Національний інститут стратегічних досліджень

Кравченко С.О.

Національний інститут стратегічних досліджень

ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ У СФЕРІ ЗАХИСТУ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ «ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ»

В статті обґрунтовано загальні підходи до розробки освітніх програм у сфері захисту критичної інфраструктури за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» (далі – спеціальність 281). На основі аналізу можливостей щодо контингенту абітурієнтів запропоновано підхід до запровадження зазначених освітніх програм за різними рівнями вищої освіти, що передбачає: зосередження уваги на розробленні освітньо-професійної програми для магістерського рівня; формування додатково в якості експерименту спеціалізованої докторської програми; запровадження аналогічної програми для бакалаврського рівня за ініціативи окремих «базових» закладів вищої освіти.

Враховуючи особливості змісту затвердженого стандарту вищої освіти, показано доцільність розробки закладами вищої освіти за спеціальністю 281 авторських освітньо-професійних програм у сфері захисту критичної інфраструктури для магістерського рівня за рахунок їх варіативної частини в межах освітнього стандарту та їх затвердження рішеннями цих закладів.

На основі положень розділу IV Закону України «Про критичну інфраструктуру» виділено типові управлінські завдання суб'єктів національної системи захисту критичної інфраструктури, виходячи з яких запропоновано перелік спеціальних компетентностей випускників профільної магістерської програми за спеціальністю 281.

Відсутність стандарту вищої освіти для освітньо-наукового рівня дозволяє закладам вищої освіти без жодних обмежень самостійно розробляти та затверджувати докторські програми за спеціальністю 281, спрямовані на сферу захисту критичної інфраструктури. На наш погляд, специфікою таких програм має бути формування у випускників вузькопрофільних науково-прикладних компетентностей стратегічної, загальносистемної та інноваційної спрямованості.

Сформовано орієнтовний перелік органів публічної влади, інших організацій, а також виділено основні типи управлінських посад для працевлаштування випускників магістерської програми в сфері захисту критичної інфраструктури за спеціальністю 281. Працевлаштування випускників відповідної докторської програми доцільно здійснювати, насамперед, на посадах у профільних підрозділах наукових установ/кафедрах закладів вищої освіти.

Запропоновано запровадити механізм державного замовлення на підготовку магістрів у сфері захисту критичної інфраструктури за спеціальністю 281, передбачивши конкурсний відбір виконавців державного замовлення з числа закладів вищої освіти, в яких діють акредитовані освітньо-професійні програми відповідного профілю.

Ключові слова: захист критичної інфраструктури, освітні програми, публічне управління та адміністрування, компетентності, результати навчання, працевлаштування випускників, державне замовлення.

Постановка проблеми. На даний час одним з пріоритетних напрямів забезпечення національної безпеки України є дієвість національної системи захисту критичної інфраструктури, що має гарантувати стійке надання життєво важливих для

суспільства функцій та послуг. Важливим чинником успішного виконання завдань щодо захисту критичної інфраструктури виступає високий професійний рівень фахівців, які працюють у даній сфері, що визначає потребу їх спеціалізованої під-

готовки. В цьому зв'язку прикінцеві та перехідні положення Закону України «Про критичну інфраструктуру» містять завдання забезпечити проведення науково-дослідної роботи щодо доповнення Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, новою позицією у сфері забезпечення стійкості та захисту критичної інфраструктури, а також розробити пропозиції щодо програм навчання, підвищення кваліфікації, робочих і навчальних програм у сфері забезпечення стійкості та захисту критичної інфраструктури [9].

Отже, в законі, фактично, йдеться про створення системи підготовки фахівців у сфері захисту критичної інфраструктури. Основною складовою такої системи має бути спеціалізована вища освіта, що дозволить у перспективі сформувати якісне кадрове забезпечення національної системи захисту критичної інфраструктури. Запровадження та подальший розвиток вищої освіти у відповідній сфері пропонується здійснювати на основі загального підходу, що передбачає виділення:

- «базових» спеціальностей, освітні програми яких дозволяють охопити найширше коло напрямів підготовки персоналу (забезпечують комплексне надання необхідних компетентностей) для національної системи захисту критичної інфраструктури;

- «доповняльних» спеціальностей, в межах яких випускники можуть набути низки важливих компетентностей у сфері захисту критичної інфраструктури, що не охоплюються «базовими» спеціальностями;

- «суміжних» спеціальностей, що дають змогу випускникам набути окремих компетентностей за вузькими професійними напрямами.

На наш погляд, однією з «базових» спеціальностей є 281 «Публічне управління та адміністрування» (далі – спеціальність 281). В її межах доцільно організувати підготовку фахівців для всіх визначених законодавством рівнів управління національною системою захисту критичної інфраструктури, що зумовлює необхідність розробки профільних освітніх програм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом проблематиці захисту критичної інфраструктури, в тому числі в управлінському аспекті, присвячені праці Д. Бірюкова, О. Бакалинського, Д. Бобро, О. Величка, В. Горбуліна, С. Гнатюка, О. Єрменчука, С. Кондратова, І. Манжул, О. Мельничука, О. Насвіта, В. Панченко, В. Петрова, О. Потія, О. Суходолі, С. Теленика, В. Щербини, О. Юрченка та ін. Деякі науковці, зокрема, Л.Арсенович, С.Белай, І.Євтушенко, В.Мацюк,

С.Теленик, досліджували питання створення системи підготовки фахівців у сфері захисту критичної інфраструктури. Проте, розробці спеціальних освітніх програм для працівників органів управління в даній сфері окрема увага не приділялася.

Постановка завдання. Мета статті – обґрунтування загальних підходів до розробки освітніх програм у сфері захисту критичної інфраструктури за спеціальністю 281.

Виклад основного матеріалу. При створенні будь-яких освітніх програм необхідно виходити з положень ст. 5 Закону України «Про вищу освіту», згідно з якими підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється на трьох рівнях: бакалаврський (ступінь «бакалавр»); магістерський (ступінь «магістр»); освітньо-науковий/освітньо-творчий (ступінь «доктор філософії/доктор мистецтва») [3]. Тому, перш за все, необхідно визначитися з доцільністю навчання фахівців у сфері захисту критичної інфраструктури за кожним з трьох рівнів вищої освіти в межах спеціальності 281.

Думається, підґрунтям такої доцільності має виступати визначення кола осіб, які можуть виявити бажання здобувати відповідну спеціалізовану освіту, орієнтовану на забезпечення належної професійної компетентності управлінського персоналу. Ст. 7 Закону України «Про критичну інфраструктуру» встановлює наступну структуру управління національною системою захисту критичної інфраструктури [9]:

- загальнодержавний рівень (Кабінет Міністрів України, уповноважений орган у сфері захисту критичної інфраструктури України, органи державної влади відповідно до розподілу повноважень згідно із законом, інші центральні органи виконавчої влади та державні органи, Національний банк України);

- регіональний та галузевий рівні (центральні та місцеві органи виконавчої влади, що відповідають за окремі сектори критичної інфраструктури, функціонування окремих державних систем захисту та реагування);

- місцевий рівень (місцеві органи виконавчої влади, військово-цивільні адміністрації, органи місцевого самоврядування);

- об'єктовий рівень (оператори критичної інфраструктури).

Виходячи з наведеної структури, до **основного контингенту потенційних абітурієнтів** для вступу на освітні програми в сфері захисту критичної інфраструктури за спеціальністю 281 доцільно віднести:

– державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, які виконують ті чи інші функції на загальнодержавному, регіональному, галузевому й місцевому рівнях управління національною системою захисту критичної інфраструктури, керівних працівників операторів критичної інфраструктури (перераховані особи через відповідне навчання будуть підвищувати свою професійну компетентність);

– інших державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, топ менеджерів та інших керівних працівників різних суб'єктів господарювання, які можуть виявити бажання через відповідне навчання перекваліфікуватися для роботи в органах управління національною системою захисту критичної інфраструктури;

– сільських, селищних, міських голів, депутатів місцевих рад, оскільки захист критичної інфраструктури є винятково важливою складовою управління територіальними громадами;

– осіб з числа випускників бакалаврських програм за різними спеціальностями (технічними, економічними, управлінськими тощо), які можуть планувати в майбутньому працювати в органах управління національною системою захисту критичної інфраструктури.

Натомість, серед випускників шкіл навряд-чи помітне число осіб може зацікавитися навчанням за освітньою програмою з публічного управління в сфері захисту критичної інфраструктури внаслідок складності розуміння та вузької спрямованості такої спеціалізованої підготовки. Так само, сумнівно отримати значне число бажаючих вступати на аналогічну вузькоспеціалізовану програму підготовки докторів філософії. Напевне, для переважної більшості майбутніх аспірантів більш важливо буде отримати універсальні фахові компетентності для проведення досліджень з публічного управління та адміністрування. При цьому, можливо, в аспекті написання дисертацій суттєву частину здобувачів зацікавить управлінська тематика в сфері захисту критичної інфраструктури.

Враховуючи проаналізовані можливості щодо контингенту абітурієнтів, пропонується наступний **підхід до запровадження освітніх програм** у сфері захисту критичної інфраструктури за різними рівнями вищої освіти в межах спеціальності 281:

– на даний час зосередити увагу на розробленні освітньо-професійної програми для магістерського рівня, за яким очікується значне число вступників;

– додатково в якості експерименту сформувати спеціалізовану освітньо-наукову програму для отримання ступеня «доктор філософії» (далі – докторська програма), щоб оцінити зацікавленість нею вступників до аспірантури;

– освітня програма для бакалаврського рівня може запроваджуватись ініціативно, зокрема закладами вищої освіти, які здійснюють підготовку за «базовими» спеціальностями, необхідними для національної системи захисту критичної інфраструктури, а в майбутньому така програма можуть стати актуальною в разі успішного поширення магістерської й докторської програм чи потенційного запровадження окремої спеціальності у цій сфері (авт. – проведення дослідження щодо запровадження такої спеціальності визначено законодавством).

При цьому на бакалаврському рівні можна рекомендувати закладам вищої освіти включати до навчальних планів за спеціальністю 281 обов'язкову оглядову дисципліну з примірною назвою «Організаційно-правові засади управління національною системою захисту критичної інфраструктури», що сприятиме професійній орієнтації майбутніх бакалаврів.

При розробці освітньої програми для магістерського рівня слід враховувати наявність затвердженого Міністерством освіти і науки України стандарту вищої освіти за спеціальністю 281 [8]. Визначені в цьому стандарті спеціальні (фахові) компетентності та результати навчання за змістом є досить загальними та спрямовані на прикладення в будь-яких сферах публічного управління. Безумовно, внесення змін до стандарту можливе. Однак, включення до нього конкретних компетентностей та результатів навчання з акцентом на сферу захисту критичної інфраструктури потребує додаткового обговорення, а процедура внесення змін до стандарту вищої освіти є складною, трудомісткою, тривалою й не гарантує позитивний результат.

Водночас, навіть діючий стандарт залишає дуже великий простір для розробки конкретно орієнтованих програм, оскільки на здобуття визначених ним загальних та спеціальних (фахових) компетентностей має бути спрямовано мінімум 35% обсягу освітньої програми. Отже, до 65% цього обсягу можна сформулювати під потреби спеціалізованої підготовки в сфері захисту критичної інфраструктури. Тому видається доцільним підхід, що передбачає **розробку закладами вищої освіти за спеціальністю 281 авторських освітньо-професійних програм** для магістерського рівня

за рахунок їх варіативної частини в межах наявного стандарту вищої освіти та їх затвердження рішеннями цих закладів. Думається, такий підхід цілком дозволить задовольнити специфічні потреби навчання управлінців у сфері захисту критичної інфраструктури без внесення змін до відповідного стандарту.

При цьому постає важливе завдання формування сукупності вузькопрофільних спеціальних компетентностей, що мають визначити специфіку магістерської програми підготовки відповідних управлінців. Для вирішення цього завдання *пропонується підхід*, що передбачає виділення на основі положень розділу IV Закону України «Про критичну інфраструктуру» типових управлінських завдань суб'єктів національної системи захисту критичної інфраструктури, виходячи з яких – визначення специфічних компетентностей. Результати застосування даного підходу наведені в табл. 1.

Для освітньо-наукового рівня за спеціальністю 281 стандарт вищої освіти наразі відсутній. Отже, *заклади вищої освіти не мають жодних обмежень самостійно розробляти та затверджувати докторські програми*, спрямовані на сферу

захисту критичної інфраструктури. На наш погляд, специфікою таких програм має бути формування у випускників вузькопрофільних науково-прикладних компетентностей стратегічної, загальносистемної та інноваційної спрямованості, таких як:

- здатність обґрунтовувати пріоритети, стратегічні завдання, підходи щодо розвитку національної системи захисту критичної інфраструктури;
- здатність формувати засади державної політики в окремих секторах критичної інфраструктури на основі комплексного аналізу відповідних секторальних проблем;
- здатність аналізувати й прогнозувати розвиток безпекового середовища, загрози та ризики системних порушень функціонування критичної інфраструктури, розробляти відповідні механізми запобігання й реагування;
- здатність розробляти нові технології управління у сфері захисту критичної інфраструктури на основі наукових досягнень та кращих зарубіжних практик.

Важливим питанням є визначення кола типових посад, на яких має передбачатися працевлаштування випускників, оскільки специфіка цих посад

Таблиця 1

Спеціальні компетентності випускників магістерської програми в сфері захисту критичної інфраструктури за спеціальністю 281, визначені на основі положень Закону України «Про критичну інфраструктуру»

Типові управлінські завдання суб'єктів національної системи захисту критичної інфраструктури	Спеціальні компетентності випускників магістерської програми за спеціальністю 281
Формування та реалізація державної політики в сфері захисту критичної інфраструктури та її окремих секторах	Здатність аналізувати державну політику в сфері захисту критичної інфраструктури та її окремих секторах, розробляти рішення щодо політики та механізми їх впровадження
Створення та забезпечення функціонування системи управління в сфері захисту критичної інфраструктури (створення структурних підрозділів, взаємодія, координація)	Здатність організувати діяльність суб'єктів національної системи захисту критичної інфраструктури та забезпечувати їх взаємодію відповідно до вимог чинної нормативно-правової бази
Розробка та удосконалення нормативно-правової бази в сфері захисту критичної інфраструктури	Знання нормативно-правового забезпечення захисту критичної інфраструктури, здатність надавати експертну оцінку нормативно-правовим актам та самостійно готувати їх проекти в даній сфері
Аналіз та оцінювання в сфері захисту критичної інфраструктури (стосовно захищеності, ризиків і загроз на національному, секторальному, місцевому, об'єктовому рівні)	Здатність застосовувати сучасну методологію аналізу та оцінювання захищеності, ризиків і загроз на національному, секторальному, місцевому, об'єктовому рівні критичної інфраструктури
Планування заходів щодо захисту та забезпечення стійкості критичної інфраструктури, життєво важливих функцій та послуг	Здатність визначати потреби та планувати заходи щодо захисту та забезпечення стійкості критичної інфраструктури, життєво важливих функцій та послуг
Регулювання діяльності операторів критичної інфраструктури (визначення вимог до забезпечення захисту та стійкості критичної інфраструктури, надання операторам критичної інфраструктури рекомендацій, консультативної, експертної, методичної допомоги)	Здатність розробляти та застосовувати механізми регулювання діяльності операторів критичної інфраструктури

зумовлює зміст освітніх програм. При цьому на основі ст. 7 (згадана вище) та ст. 14 (визначає коло суб'єктів національної системи захисту критичної інфраструктури) Закону України «Про критичну інфраструктуру» можна сформулювати наступний *орієнтовний перелік органів публічної влади, інших організацій для працевлаштування випускників магістерської програми* в сфері захисту критичної інфраструктури за спеціальністю 281:

- Секретаріат Кабінету Міністрів України;
- Апарат Ради національної безпеки і оборони України;
- уповноважений орган у сфері захисту критичної інфраструктури України;
- Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України;
- центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту;
- секторальні та функціональні органи у сфері захисту критичної інфраструктури;
- інші центральні органи виконавчої влади;
- Секретаріат Центральної виборчої комісії;
- Національний банк України;
- центральний апарат і територіальні органи Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг;
- місцеві органи виконавчої влади, військово-цивільні адміністрації;
- органи місцевого самоврядування;
- оператори критичної інфраструктури.

Отже, можливими місцями працевлаштування випускників зазначеної магістерської програми є певні типові посади в установах з наведеного переліку. Для визначення сукупності цих посад слід взяти до уваги, що стандарт вищої освіти для магістерського рівня за спеціальністю 281 в загальному вигляді встановлює наступні категорії посад для працевлаштування випускників [8]:

- посади в центральних і місцевих органах державної влади;
- посади в органах місцевого самоврядування;
- керівні посади і посади фахівців на підприємствах, установах і організаціях державної і комунальної форм власності;
- посади в структурах недержавних суб'єктів громадянського суспільства та громадських організацій;

– управлінські й адміністративні посади в міжнародних організаціях та їх представництвах в Україні.

У прикладенні до сфери захисту критичної інфраструктури, напевне, працевлаштування має охоплювати перші три з наведених категорій посад. При цьому більш конкретні типи посад містяться в Класифікаторі професій ДК 003:2010 [2]. Його аналіз дозволяє виділити наступні *основні типи управлінських посад*, на забезпечення яких може бути спрямована магістерська програма в сфері захисту критичної інфраструктури за спеціальністю 281:

- всі посади в уповноваженому органі в сфері захисту критичної інфраструктури України, зокрема, 1210.1 – керівник та заступник керівника органу державної виконавчої влади, підвідомчого Кабінету Міністрів України, 1229.1 – директор департаменту, начальник управління, начальник (завідувач) підрозділу, начальник відділу (центральні органи державної влади), 2419.3 – спеціаліст державної служби;
- посади в профільних підрозділах інших органів державної влади, що належать до суб'єктів національної системи захисту критичної інфраструктури, в тому числі, 1229.1 – начальник (завідувач) підрозділу, начальник відділу (центральні органи державної влади), 1229.3 – начальник управління, начальник відділу (місцеві органи державної влади), 2419.3 – спеціаліст державної служби;
- управлінські посади на підприємствах, в установах, організаціях, що є операторами критичної інфраструктури, зокрема, 1210.1 – директор (начальник, інший керівник) підприємства, 1475.4 – менеджер (управитель) з адміністративної діяльності.

До цього переліку слід також додати посади в органах місцевого самоврядування, до яких, виходячи зі ст. 14 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» [10], доцільно віднести посади керівників та спеціалістів профільних управлінь, відділів, інших структурних підрозділів виконавчих органів міських, сільських, селищних рад. Зазначимо, що класифікатор професій ДК 003:2010 не виокремлює жодних подібних посад. Крім того, можна приєднатися до думки Р.Бірса та А.Лазарі про потребу доповнення класифікатора низкою спеціальних посад, пов'язаних з управлінням у сфері захисту критичної інфраструктури [1, с. 112].

Натомість, *працевлаштування випускників відповідної докторської програми*, думається, доцільно здійснювати, насамперед, на посадах

у підрозділах наукових установ та на кафедрах закладів вищої освіти, де досліджуються/викладаються питання управління в сфері захисту критичної інфраструктури. Отже, такі випускники можуть бути працевлаштовані, наприклад, на кафедрах закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку фахівців, передусім, за спеціальностями «Національна безпека», «Цивільна безпека», «Державна безпека», «Воєнні науки» та «Публічне управління та адміністрування». Також такі випускники можуть бути працевлаштовані в наукових установах, аналітичних центрах тощо.

Варто приділити спеціальну увагу створенню мотивації для закладів вищої освіти запроваджувати освітні програми в сфері захисту критичної інфраструктури за спеціальністю 281, для чого доцільно запровадити механізм державного замовлення на відповідне професійне навчання. З цього приводу слід відзначити досить розвинену законодавчу та організаційно-інституційну базу для забезпечення належної підготовки посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави.

Так, ст. 8 Закону України «Про державну службу» визначає обов'язок державного службовця постійно підвищувати рівень своєї професійної компетентності [4]. Кабінетом Міністрів України затверджено Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад, що надає зазначеним посадовим особам можливість, серед іншого, здобуття вищої освіти за освітньо-професійними програмами підготовки магістрів за спеціальністю 281 [7]. Дана можливість реалізується через механізм державного замовлення, згідно з яким фінансування підготовки здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, а розпорядником відповідних коштів виступає Національне агентство України з питань державної служби як державний замовник. До функцій агентства належать, зокрема, організація та координація підготовки здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем магістра за спеціальністю 281, здійснення конкурсного відбору виконавців державного замовлення на таку підготовку [6].

Отже, заклади вищої освіти мають змогу отримувати бюджетне фінансування на підготовку магістрів з числа державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування за вечірньою, заочною, дистанційною формами навчання на конкурсних засадах. Національне агентство

України з питань державної служби організувало систему конкурсного відбору освітніх закладів за спеціальною процедурою з використанням веб-порталу управління знаннями в сфері професійного навчання «Портал управління знаннями» [5].

Враховуючи зазначене, при підготовці магістрів у сфері захисту критичної інфраструктури за спеціальністю 281 пропонується запровадити аналогічний підхід, що передбачає конкурсний відбір виконавців державного замовлення з числа закладів вищої освіти, в яких діють акредитовані освітньо-професійні програми відповідного профілю. Механізм такого відбору може стати окремою складовою частиною описаного вище загального механізму державного замовлення на магістерську підготовку посадових осіб органів публічної влади. Конкурентний підхід сприятиме забезпеченню високої якості освітніх програм. Поряд з цим, можна розглянути питання про **встановлення вимоги набуття спеціальної вищої освіти** для посадових осіб, які виконують управлінські функції в сфері захисту критичної інфраструктури.

Висновки. Важливим чинником дієвості національної системи захисту критичної інфраструктури є спеціалізована вища освіта відповідних фахівців. Її запровадження та подальший розвиток запропоновано здійснювати на основі загального підходу, що передбачає виділення «базових», «доповняльних» і «суміжних» спеціальностей. На наш погляд, однією з «базових» є спеціальність 281, в межах якої доцільно організувати підготовку управлінців у сфері захисту критичної інфраструктури.

На основі аналізу можливостей щодо контингенту абітурієнтів обґрунтовано наступний підхід до запровадження освітніх програм у сфері захисту критичної інфраструктури за різними рівнями вищої освіти в межах спеціальності 281: на даний час зосередити увагу на розробленні освітньо-професійної програми для магістерського рівня; додатково в якості експерименту сформувати спеціалізовану докторську програму; аналогічна програма для бакалаврського рівня може розроблятися ініціативно окремими закладами вищої освіти «базових» спеціальностей.

Враховуючи особливості змісту затвердженого стандарту вищої освіти, показано доцільність розробки закладами вищої освіти за спеціальністю 281 авторських освітньо-професійних програм у сфері захисту критичної інфраструктури для магістерського рівня за рахунок їх варіативної частини в межах освітнього стандарту та їх затвердження рішеннями цих закладів.

На основі положень розділу IV Закону України «Про критичну інфраструктуру» виділено типові управлінські завдання суб'єктів національної системи захисту критичної інфраструктури, виходячи з яких запропоновано перелік спеціальних компетентностей випускників профільної магістерської програми за спеціальністю 281.

Відсутність стандарту вищої освіти для освітньо-наукового рівня дозволяє закладам вищої освіти без жодних обмежень самостійно розробляти та затверджувати докторські програми за спеціальністю 281, спрямовані на сферу захисту критичної інфраструктури. На наш погляд, специфікою таких програм має бути формування у випускників вузькопрофільних науково-прикладних компетентностей стратегічної, загально-системної та інноваційної спрямованості.

Сформовано орієнтовний перелік органів публічної влади, інших організацій, а також виділено основні типи управлінських посад для працевлаштування випускників магістерської програми в сфері захисту критичної інфраструк-

тури за спеціальністю 281. Працевлаштування випускників відповідної докторської програми доцільно здійснювати, насамперед, на посадах у підрозділах наукових установ та на кафедрах закладів вищої освіти.

Запропоновано запровадити механізм державного замовлення на підготовку магістрів у сфері захисту критичної інфраструктури за спеціальністю 281, передбачивши конкурсний відбір виконавців державного замовлення з числа закладів вищої освіти, в яких діють акредитовані освітньо-професійні програми відповідного профілю. Механізм такого відбору може стати окремою складовою частиною діючого загального механізму державного замовлення на магістерську підготовку посадових осіб органів публічної влади.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з формуванням детального змісту освітніх програм у сфері захисту критичної інфраструктури за спеціальністю 281 на основі викладених загальних підходів.

Список літератури:

1. Бірс Р., Лазарі А. Дослідження доцільності запровадження системи освіти і навчання з питань безпеки та стійкості критичної інфраструктури в Україні (БСКІ) : підсумковий звіт. Arlington : CRDF GLOBAL, 2024. 117 с.
2. Національний класифікатор України «Класифікатор професій» ДК 003:2010: затверджений наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики / Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text> (дата звернення: 3.08.2024).
3. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 27.07.2024).
4. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 25.07.2024).
5. Про затвердження Положення про вебпортал управління знаннями у сфері професійного навчання «Портал управління знаннями»: наказ Національного агентства України з питань державної служби від 26 листопада 2019 р. № 209-19 / Національне агентство України з питань державної служби. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1234-19#Text> (дата звернення: 3.08.2024).
6. Про затвердження Положення про Національне агентство України з питань державної служби: постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 500 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/500-2014-p#Text> (дата звернення: 29.07.2024).
7. Про затвердження Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад: постанова Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2019 р. № 106 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2019-p#Text> (дата звернення: 29.07.2024).
8. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» для другого (магістерського) рівня вищої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 4 серпня 2020 р. № 1001 / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/08/05/281publichne-upravlinnya-ta-administruvannya-magistr.pdf> (дата звернення: 1.08.2024).
9. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1882-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text> (дата звернення: 21.07.2024).
10. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7 червня 2001 р. № 2493-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text> (дата звернення: 25.07.2024).

Sukhodolia O.M., Kravchenko S.O. GENERAL APPROACHES TO DEVELOPMENT OF EDUCATION PROGRAMS IN SPHERE OF CRITICAL INFRASTRUCTURE PROTECTION FOR SPECIALTY “PUBLIC GOVERNANCE AND ADMINISTRATION”

Abstract. In this article the general approaches to development of education programs in the sphere of critical infrastructure protection for the specialty 281 «Public governance and administration» (next – specialty 281) are substantiated. Based on analysis of opportunities on entrant enrolment the approach to introduction mentioned education programs at different levels of higher education is proposed consisting in: concentration of attention on development of education-professional program for master level; formation specialized PhD program in addition as an experiment; introduction of similar program for bachelor level could be optional for some «basic» higher education organizations.

Taking into account content features of approved higher education standard the expediency is shown to develop by higher education organizations author's education-professional programs at master level in the sphere of critical infrastructure protection for the specialty 281 at the expense of variable part of such programs within educational standard, and to approve programs by decisions of mentioned organizations.

Based on chapter IV provisions of the law of Ukraine «On critical infrastructure» typical managerial tasks of subjects of the national system for critical infrastructure protection are identified. Proceeding from these tasks the list of special competencies of graduates of profile master's program for the specialty 281 is proposed.

Absence of higher education standard at educational-scientific level allows higher education organizations to develop and approve independently PhD programs targeted to the sphere of critical infrastructure protection for the specialty 281 without any limitations. In our opinion, specificity of such programs has to be in providing graduates with narrow-profile scientific-applied competencies of strategic, general-system, and innovative orientation.

The approximate list of public authority bodies, other organizations, and main types of managerial positions are identified for graduate employment of master's program in the sphere of critical infrastructure protection at the specialty 281. Graduate employment of appropriate PhD program is expedient to make, firstly, at positions in profile departments of scientific organizations and higher education organizations.

The mechanism of state contracting for master's training in the sphere of critical infrastructure protection at the specialty 281 is proposed to introduce. This mechanism has to ensure competitive selection of providers from among higher education organizations having accredited education-professional programs with appropriate profile.

Key words: *critical infrastructure protection, education programs, public governance and administration, competencies, learning results, graduate employment, state contracting.*

Уздєнова Ю.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГІБРИДНА ВІЙНА: СУТНІСТЬ, СКЛАДОВІ ТА КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ

В публікації визначено, що термін «гібридна війна» не новий і несе в собі розуміння загроз, які не можливо ліквідувати за допомогою лише армії. Крім того досліджуються основні особливості та сутність поняття «гібридної війни», на основі аналізу визначення сутності даного поняття запропоновано власне визначення «гібридної війни», акцентовано увагу на гібридних загрозах сьогодення, а також з'ясовано походження та розвиток не притаманної раніше, форми ведення протистояння держав. Визначено основні витoki нової нетрадиційної форми конфлікту. Проаналізовано основні ознаки, компоненти та особливості гібридної війни, використання противником різноманітних комбінацій як військових, так і невійськових засобів тиску на країну-жертву. З'ясовано, що гібридну війну можна загалом визначити як сукупність заздалегідь підготовлених й оперативно реалізованих дій військового, дипломатичного, економічного, інформаційного характеру, спрямованих на досягнення стратегічних цілей. Визначено, що різниця гібридної війни від класичної полягає у тому, що усі компоненти, заходи, методи її ведення спрямовані на затягуванні конфлікту, виклик значної реакції та збільшення витрат на охорону та оборону. Проаналізовано, що гібридна війна включає в себе зону бойових дій, свідомість людей та дипломатію, а її сутність базується на діях та методах, які використовуються в рамках гнучкої стратегії з довгостроковими цілями і саме стратегія базується на поєднанні дипломатичних, інформаційних, економічних, військових, ресурсних та інших компонентів для досягнення головної мети та цілей, таких як повна дестабілізація противника. Проведено аналіз основних витоків гібридної війни, а саме: політичних, ідейно-пропагандистських, науково-технологічних, мас-медійних, воєнних, збройно-комерційних, культурних, морально-віктимних, конфесійних, спортивно-конфротанційних та спеціальних.

Ключові слова. Гібридна війна, гібридна загроза, конфлікт, інформаційний простір, військовий конфлікт, гібридна агресія, державне управління, пропаганда.

Постановка проблеми. Протягом останніх років «гібридна війна» стала ключовою та єдиною формою ведення завойовницьких дій передових країн світу, саме вона стала тим підривним та безжальним монстром у руках противника, адже її сила в тому, що вона поєднує в собі традиційні та нетрадиційні форми, військові та абсолютно протилежні тактики. Саме прояв «гібридної війни» ми спостерігаємо на території нашої країни, яку розв'язала російська федерація проти України. Проте російсько-українська війна стала викликом не лише для України, вона стала викликом для усього світу, для усієї міжнародної спільноти і наразі становить неабияку загрозу для світового порядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція гібридної війни, її складові, ознаки, поняття представлені у багатьох працях зарубіжних та вітчизняних дослідників. Одними із першодослідників теорії гібридної війни вважаються американські дослідники Ф. Гоффман, Дж. Мак'юен, Р. Вілкі. Серед українських науковців неабияку роль відіграли у дослідженні сут-

ності та складових нового виду глобального протистояння Є. Магда, В. Горбулін, Г. Перепелиця, В. Головченко, М. Дорошко, Ю. Офіцинський. Питанню боротьби та забезпеченню кібербезпеки в умовах гібридних загроз приділили свої праці науковці А. Хмель, О. Звездова та О. Вакалюк. Серед зарубіжних авторів, які досліджували гібридний прояв ведення війни та можливі шляхи виходу та подолання загроз належать праці М. Станчева, М. Ван Херпена, Ш. Марсі, Х. Куромія та Т. Кузьо.

Вивчення гібридної війни та сутність інформаційного українського суспільства в умовах війни розкрили у своїх працях М. Гетьманчук, І. Кононов, В. Кравченко, К. Попович, І. Рущенко, М. Требін, Т. Фісенко, Л. Чекаленко та ін. науковці. Дослідженню інформаційного суспільства також присвятили свої праці П. Бергер, З. Бжезінський, Н. Вінер, М. Постер, Е. Тоффлер та ін. Вивченню поняття інформаційної та гібридної війни присвятили свої праці В. Бебик, О. Литвиненко, В. Петрик, М. Присяжнюк, Ю. Шайгородський та інші.

Незважаючи на те, що проблема гібридної війни російської федерації проти України досліджується на досить ґрунтовному рівні не лише серед українських дослідників, але і у багатьох працях зарубіжних науковців, проте українське протистояння проти агресора, який веде жорстоку та безжальну гібридну війну у всіх її проявах проти нашої Батьківщини продовжується, тому питання потребує подальшого ще більш детального та уважного вивчення та висвітлення.

Постановка завдання. Мета – розкрити сутність поняття «гібридна війна», з'ясувати значення та роль гібридної агресії під час назрівання конфлікту, проаналізувати основні ознаки, компоненти та особливості гібридної війни, а також проаналізувати елементи гібридної війни.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці ХХ століття перед країнами повстала нова, не притаманна раніше, форма ведення протистояння держав. Саме її називають війною четвертого покоління – адже основна її суть полягає в ініціюванні та підтриманні державою-агресором в іншій державі, обраній для агресії, внутрішніх протиріч і конфліктів. При цьому сторона-агресор зазвичай публічно заперечує свою причетність до розв'язаного конфлікту, ретельно маскує його справжній перебіг та ініціаторів збройних конфліктів. Найбільша сила гібридної війни полягає в тому, що вона як той хробак, пробирається в середину жертви і захоплює її в усіх вимірах, у даному випадку маються на увазі усі сфери країни: воєнна, дипломатична, політична, правова, психологічна, фінансово-економічна, соціальна, ідеологічна, інформаційна та ін. У класичному варіанті ці напрями реалізації гібридної війни поєднуються у різних комбінаціях, щоб максимально виснажити жертву та не залишити їй шансів, і, застосовуючи у воєнних цілях, перетворюють на зброю. У гібридній війні діє принцип єдиного координаційного центру, який тотально керує звичайними та іррегулярними (пропагандистськими, терористичними, кримінальними) силами.

За останні роки, багато в чому завдяки конфлікту між росією та Україною, термін «гібридна війна» пройшов шлях від маргінального до домінантного не тільки в публічному просторі, але й у програмних документах.

Гібридна загроза передбачає використання противником різноманітних комбінацій як військових, так і невійськових засобів тиску на державу, як державних, так і недержавних акторів [13, с. 39].

Про поняття «гібридної війни» вперше було згадано генералом Джеймсом Н. Меттісом у вересні 2005 р. на конференції з оборони, що проводилася Інститутом ВМС США та Асоціацією Корпусу морської піхоти. Пізніше напрацювання конференції були опубліковані спільно з Ф. Гоффманом у листопаді 2005 р. у статті «Майбутня війна: зліт гібридних воєн».

На думку Гоффмана гібридні загрози являють собою повний спектр різних способів ведення війни включаючи звичайні можливості, нерегулярну тактику та формування, терористичні акти, насильство та примус, а також злочинний розлад. Гібридні війни можуть вести як держави, так і конкретний один лідер. Ці мультимодальні види діяльності можуть проводитися окремими підрозділами або навіть одним підрозділом, але загалом оперативно-тактичне керівництво та координація в рамках зазначеної діяльності спрямована для досягнення синергетичних ефектів у фізичному та психологічному вимірі конфлікту. Гібридні загрози стосуються та зачіпають усі рівні війни.

Зазвичай класичні війни мають регулярні та нерегулярні компоненти. Однак у більшості конфліктів ці складові у різних умовах мають різні прояви. Проте, як зазначає у своєму дослідженні Гоффман, гібридна війна відрізняється від класичних воєн тим, що ці компоненти спрямовані на бойовий простір, і основна мета їх полягає не просто у затягуванні конфлікту, а у провокації та виклику надмірної реакції з метою збільшення витрат на охорону захисника [9, с. 8].

Також дослідник стверджує, що «гібридна війна» – це суміш летальності міждержавного конфлікту з фанатизмом і люттям партизанської війни. У таких конфліктах держави або підтримані ними бойовики і терористи будуть використовувати переваги сучасного озброєння, систем зв'язку, кіберзлочинності, інформаційної пропаганди і масового насилля проти цивільних» [9, с. 139–140].

Принципи ведення «війни без правил», що стали методами гібридної агресії, були сформульовані саме під час біполярного протистояння. ХХІ століття додало інформаційний складник, зробивши війну предметом переживань мільярдів людей [13, с. 21].

Один із авторів концепції гібридної війни Френк Гоффман, аналізуючи війни ХХІ століття, резонно зауважив, що «війна – не тільки військові дії, проведення боїв. Війна є реальністю, що розвивається, щоб бути в змозі схопити цю еволюцію – нові умови для свого опису й рішень

вимагають нових типів зброї для максимально ефективного реагування і нових творчих методів і концепцій.» [6, с. 34–39].

Саме Френк Гоффман, військовий консультант і аналітик, одним із перших запропонував застосовувати поняття «гібридної війни», яке нехай і не є суто військовим, але дозволяє оперативно відобразити суть змін у характері сучасної війни. Із 2005 року його публікації виходять постійно, він стає ключовим експертом у цьому питанні. На думку Гоффмана, в гібридних війнах агресор найчастіше використовує унікальну комбінацію загроз, спрямованих на найуразливіші місця жертви агресії. Гібридні агресії поєднують у собі загрозу міждержавного конфлікту з рваним характером нерегулярної війни. Високотехнологічні можливості держав поєднуються з тактикою іррегулярних формувань.

Однак автор наголошує на головному: гібридна агресія в кожному окремому випадку має як спільні риси, так і унікальні, властиві лише кожній конкретній ситуації. Гібридний характер агресії може виявлятися не тільки в змішаному характері військ (регулярні війська плюс партизанські і/або туристичні формування в різній пропорції), але й у нестандартному поєднанні елементів війни залежно від цілей агресора і слабких місць жертви – економічного, міжнародного й дипломатичного, інформаційного, психологічного та власне силового тиску [13, с. 24–25].

Необхідно зазначити, що до 2014 року поняття «гібридна війна» не мало такого значного використання та поширення, як наразі, а використовувалося переважно в аналітичних вузькоспеціальних текстах. Проте російське вторгнення на територію України змінило ситуацію. Інтерес до теорії «гібридної війни» вийшов за межі цікавості лише аналітиків. Цей термін усе частіше трапляється в публічних виступах політиків і військових, ним оперує не тільки критична більшість військово-стратегічних текстів.

Гібридна загроза передбачає використання противником різноманітних комбінацій: як політичних, економічних, соціальних, інформаційних та військових, конвенційних, іррегулярних, терористичних, підривних засобів.

Вона стирає традиційні уявлення і практики війни й ускладнює виявлення і визначення противника, оцінку його дій крізь призму законів ведення війни й норм міжнародного права.

Гібридна агресія – трансформер, вона, як і класична війна, включає в себе військовий компонент, але захований глибоко всередині під шарами інших, прихованих форм агресії. Цей факт важливий для

розуміння суті гібридної війни. Зовні постійно знаходяться інші оболонки (інформаційні випадки, економічний тиск, торгові війни, теракти і гра м'язами біля кордонів, невизнання своєї участі в конфлікті), що і не дозволяє ідентифікувати гібридну війну як війну класичну. Тому ключовим у наведеному визначенні є поняття «агресія», попри те, що її невійськові компоненти не виглядають як війна.

Сучасну гібридну агресію неможливо уявити собі без таких компонентів:

- інформаційно-пропагандистські;
- політико-дипломатичні;
- торгово-економічні з елементами лобістсько-корупційних;
- енергетичні та інфраструктурні;
- розвідувально-диверсійно-партизанські;
- регулярні бойові дії;
- можливість обмеженого застосування тактичної ядерної зброї.

Вчені на пострадянському просторі не схильні визнавати участь російської федерації в гібридній агресії будь-де. Вони вважають за краще відводити дискусію в бік під найпристойнішими та найбільш наукоподібними приводами. Якщо проаналізувати аргументи, то критика терміна і власне концепції «гібридної війни» зводиться до трьох головних доводів:

1. Термін не новий і вже далеко пішов від свого первісного значення, що передбачав опис тих типів загроз, які не можна ліквідувати за допомогою армії.

2. Концепція гібридної війни зовсім не відповідає російській концепції війни, а ті, хто так вважає, недостатньо використовують російськомовні джерела.

3. Невійськові компоненти тиску ґрунтуються все-таки на військовій могутності [13, с. 27–28].

Гібридну війну можна загалом визначити як сукупність заздалегідь підготовлених й оперативно реалізованих дій військового, дипломатичного, економічного, інформаційного характеру, спрямованих на досягнення стратегічних цілей. Її головна мета – підпорядкування інтересів однієї держави іншій в умовах формального збереження політичного устрою країни-жертви. До базових компонентів гібридної війни можна зарахувати традиційні та нестандартні загрози, тероризм, підривні дії, новітні або нешаблонні технології для протистояння перевагам противника у військовій силі.

На сьогодні існує велика кількість визначень поняття «гібридна війна», наведено деякі з них та спробуємо вивести своє значення сутності даного поняття:

У політологічному енциклопедичному словнику зазначено, що «гібридна війна – це війна, основним інструментом якої є створення державо-агресором у державі, обраній для агресії, внутрішніх суперечностей і конфліктів з подальшим їх використанням для досягнення політичних цілей агресії, які зазвичай досягаються звичайною війною».

На думку Поповича К. термін «гібридна війна» уживають також для опису атак із застосуванням ядерної, біологічної та хімічної зброї, саморобних вибухових пристроїв та інформаційних технологій. Такий підхід до ведення конфліктів є потужним і складним різновидом війни [15, с. 75].

Девід Кілкаллен, автор книги «Випадковий партизан» (англ. «The Accidental Guerilla»), стверджує, що гібридна війна – це найкраще визначення для сучасних конфліктів, які включають в себе комбінації партизанської та громадянської воєн, повстання і тероризму [13, с. 26].

Френк Гоффман визначає гібридну війну як будь-які дії ворога, який швидко і гнучко використовує найрізноманітніші комбінації дозволеної зброї, партизанську війну, тероризм, злочини на полі бою для досягнення політичних цілей.

Також аналітик дає наступне визначення гібридної війни – повний арсенал всіх видів бойових дій, враховуючи конвенціональні можливості, іррегулярну тактику і формування, терористичні акти, що містять насилля та кримінальні безлади [7].

Автор визначив п'ять елементів гібридної війни: модальність проти структури, одночасність, злиття, комплексність і злочинність [8].

Доктор М. Галеотті, керівник Центру європейської безпеки, стверджує, що гібридна війна – це насамперед тест країни на стійкість політичного правління. У гібридній війні переважають невійськові форми боротьби – «співвідношення 4:1 на користь невійськових методів інвазії» [17, с. 89].

Гібридну війну як протистояння, що виникло як наслідок технологічного розвитку, технічного зростання рівня оборонних інструментів, наступальних озброєнь, іншими словами – технологій протиборства розглядає науковець О. Ситник. При цьому значно змінюються самі цілі для ураження. Ними виступають уже не позбавлення життя солдатів і руйнування матеріальних об'єктів. Тут найважливішими цілями є вплив на масову свідомість суспільства, експертні судження осіб, відповідальних за прийняття важливих державних рішень, уключаючи конгресменів, міністрів, депутатів, президентів, коли відбувається навіювання їм певних теорій, прищеплення цін-

нісних позицій, які мотивують учиняти певні дії. Таке протиборство теж є державним [18].

Майже аналогічним за суттю, але більш об'ємним за формою є визначення терміна «гібридна війна» (англ. Hybrid warfare) як воєнної стратегії, яка об'єднує звичайну війну, малу війну та кібервійну. Експерти називають гібридну війну таким типом воєнного конфлікту, який усе частіше буде застосовуватися у XXI ст., і різновидів та прикладів гібридних загроз нині можемо перелічити цілу низку, інформаційні ж атаки є одним із найпоширеніших їх проявів [20, с. 236].

Отже ми можемо, проаналізувавши усі попередні визначення поняття «гібридної війни», зробити висновок, що гібридна війна – це прагнення однієї держави підпорядкувати собі іншу за допомогою політичних, економічних, інформаційних інструментів. Сутність якої полягає у приведенні жертви у повний дисбаланс, охопити всі сфери діяльності та вести свої дії не видаючи себе. Саме тому в умовах гібридної війни бойові дії є другорядними, а на перший план виходять інформаційні операції та інші важелі впливу. Війна полягає у прагненні однієї держави агресивно діяти на свідомість жителів іншої держави. Іншими словами – це прагнення не знищити мільйони людей, а залякати й деморалізувати їх. Завдяки швидкості поширення інформації світом вона перетворилася не лише на товар, а й на зброю.

У своєму дослідженні науковці Лисецький Ю.М., Старовойтенко О.О., Семенюк Ю.В. та Павленко Д.Г., аналізуючи розуміння сутності «гібридної війни» деякими аналітиками, дійшли висновків, що гібридна війна це:

1) всеосяжна й одночасно використовує всі засоби, коли і військові, і невійськові форми впливу доповнюють один одного. Різноманітність задіяних коштів створює в об'єкта атаки відчуття втрати контролю над ситуацією, коли необхідне одночасне планування і координація в реальному часі акцій, в яких задіяні спецслужби, фінансові органи, дипломатія, глобальні інформаційні джерела, неурядові організації, а також регулярні та наймані збройні формування;

2) перманентна, розрахована на досягнення мети зморою, підривом зсередини, з використанням слабких місць противника. Вона може проходити через фази загострення і «перемір'я», чим і відрізняється нинішня ситуація в українсько-російських відносинах. Ми повинні твердо усвідомити, що тисячі дрібних ударів мають на меті знесилити, задушити, знекровити, одночасно ведучи переговори і пропонуючи альтерна-

тиви, схилиючи на свій бік, завойовуючи симпатії невдоволених і фронтдерів усередині країни.

3) це війна ідеологічна. Вона ведеться, перш за все, за людей, за їх погляди і переконання, а лише потім – за територію. Для її ведення необхідна мобілізація в багатьох галузях – від морпів до хакерів, від банкірів до журналістів. А це неможливо без ідеологічної обробки населення. Необхідною умовою є формування картини світу, розділеного на «добрих» і «поганих». Оскільки будь-яка операція покликана впливати на людей, то пропагандистський складник чи не найголовніший. Особливого значення набуває залучення на свій бік ЗМІ: як їх керівництва, так і пересічних репортерів, для перетворення органів інформації на інформаційно-психологічну зброю [12, с. 68].

На сьогодні війни вже не оголошуються, а розпочавшись, йдуть не за звичним шаблоном. Цілком успішна держава за лічені місяці та навіть дні може перетворитися на арену запеклої збройної боротьби, стати жертвою іноземної інтервенції, зануритися в безодню хаосу, гуманітарної катастрофи і громадянської війни. «Акцент використовуваних методів протиборств зміщується в напрямі широкого застосування політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних та інших невійськових заходів, реалізованих із залученням протестного потенціалу населення. Все це доповнюється військовими заходами прихованого характеру, зокрема реалізацією заходів інформаційного протиборства і діями сил спеціальних операцій. До відкритого застосування сили, найчастіше під виглядом миротворчої діяльності та кризового реагування, переходять лише на якомусь етапі, переважно для досягнення остаточного успіху в конфлікті».

Український дослідник Слюсаренко А.В. наголошує на тому, що «асиметричним», тобто не типовим класичним війнам, а також конфліктам притаманні наступні ознаки:

- завдання декількох зосереджених за часом і місцем невійськових ударів із неочікуваним для противника результатом і неприйнятним для жертви збитком;
- нав'язування ворогу протиборства у принципово новій системі координат;
- відсутність звичної лінії фронту;
- приховування політичних цілей;
- застосування нових, неочікуваних засобів і форм насильства.

Крім того зазначає, що в основних науково-практичних матеріалах сучасні дослідники визначають наступні особливості гібридної війни:

– гібридна війна включає комплекс дій дипломатичного, воєнного, інформаційного, економічного, екологічного характеру тощо;

– вона виступає різновидом асиметричних дій;

– її властиві інноваційні технології та засоби мобілізації (кібервійна, інформаційно-комунікаційні технології), хоча розробка нових видів летальної зброї не є обов'язковою;

– важливими суб'єктами протиборства виступають мережеві та поліцентричні форми (структури);

– інтегрує військові та невійськові інструменти протистояння й охоплює театр прямого конфлікту, тилу зону, простір міждержавних відносин;

– надзвичайно широким є комплекс «гібридних» загроз: традиційні воєнні, партизансько-терористичні, інформаційно-психологічні та інші високотехнологічні (наприклад, дії в енергетичній сфері, кібератаки, «кліматична зброя» тощо);

– у гібридних війнах зростає роль сил спеціальних операцій, партизансько-повстанських, терористичних, інших недержавних формувань, включаючи транснаціональну злочинність.

Як слушно підкреслює український політолог Є. Магда, упродовж тривалого періоду миролюбності і неагресивності українського суспільства розглядалися із знаком плюс. Однак нині ситуація кардинально змінилася. Загроза державній суверенності, фізична загроза нищення нації поставили на перший план волелюбність, ненависть до ворогів, національну консолідацію, здатність і мотивованість до наполегливого та тривалого опору, урешті, досконале володіння військомим мистецтвом. Відповіддю на російську інформаційну агресію в Україні стало масове звернення до історії й ідеології УПА, консолідація української нації, українізація російськомовного Півдня та Сходу країни.

На думку Є. Магди, основними методами інформаційної агресії проти України з боку РФ до початку повномасштабного вторгнення стали:

- 1) дезінформація та маніпулювання;
- 2) пропаганда;
- 3) диверсифікація та пересмикування громадської думки;
- 4) психологічний і психотропний тиск;
- 5) поширення чуток [13, с. 120].

Науковець Тарас Жовтенко зауважує, що у практичному вимірі сучасних збройних конфліктів гібридність виявляє себе в двох ключових моментах:

– практично повна відсутність традиційної «етапності» розгортання конфлікту, і, як наслідок, – доступність агресору абсолютно усього інструмен-

тарію від самого початку, вкупі зі зброєю масового знищення. Єдиним мірилом доцільності використання того чи іншого інструменту в конкретний момент часу є суб'єктивна оцінка воєнно-політичним керівництвом агресора конкретних обставин;

– фактична нескінченість можливостей комбінування різних інструментів – поєднання двох, трьох чи більшої кількості в одній дії. При цьому правил для такого комбінування не існує – можна поєднувати на перший погляд непоєднувані речі і отримувати бажаний результат. Як, до прикладу, використання Кремлем «газового шантажу» ЄС з одночасним здійсненням масштабної диверсії на обох Північних потоках, що фактично мало б обнулити першу дію – але тільки не в «гібридній» логіці...

Характерними особливостями гібридних війн, на думку науковця Ситника О., є: агресія без офіційного оголошення війни; приховування країною-агресором своєї участі в конфлікті; широке використання нерегулярних збройних формувань (у т.ч. під прикриттям мирного населення); нехтування агресором міжнародними нормами ведення бойових дій і чинними угодами й досягненими домовленостями; взаємні заходи політичного та економічного тиску (за формального збереження зв'язків між двома країнами); широка пропаганда й контрпропаганда із застосуванням «брудних» інформаційних технологій; протистояння в кібернетичному просторі [18].

Серед основних ознак, притаманних гібридній війні, Гетьманчук М.П. виокремлює:

– інформаційні, психологічні, ідеологічні складові такої війни;

– воєнні дії мають прихований характер.

Вся складність боротьби з проявами гібридної війни полягає в тому, що зазначені ознаки тісно поєднуються між собою, тому інформаційна війна має своїм завданням працювати з інформацією та психологічно оперує емоціями з метою максимального впливу на менталітет конкретної особи, групи осіб, щоб надати особистісному світогляду необхідного вигідного ініціатору конфлікту змісту [2, с. 297–298].

Актуальним буде зазначити також основні витоки гібридної війни, які упродовж минулого століття набули досконалих форм та активно застосовуються в сучасних умовах комбінованої (гібридної) боротьби соціально-політичних суб'єктів на міжнародній арені.

Політичні витоки – полягають у впливі на політичну систему країни шляхом підкупу політичних лідерів, фінансування політичних пар-

тій з метою зміни правлячого режиму, підтримці сепаратистських рухів, орієнтованих на порушення територіальної цілісності держав та проголошення новітніх псевдодержавних утворень під гаслом національного самовизначення; підтримці громадських організацій, мета діяльності яких полягає у виступі проти правлячого режиму; підготовці «агентів впливу», їх імплементацію в політичну систему держави-противника та забезпечення стрімкого кар'єрного зростання з метою отримання (захоплення) вищих державних посад;

Ідейно-пропагандистські витоки – боротьба кількох масштабних пан-ідей, слідування яким було чітким маркером відповідності / невідповідності політичної сили країни. Ведення ідеологічної війни з тими, хто інакше сприймає владу, політичні цінності, спрямованість суспільного розвитку. Так у сучасних умовах різними владними суб'єктами активно лобіюється ідея «американської могутності», «ісламського халіфату», «руського мира», «китайського відродження» [21].

Науково-технологічні витоки – полягають у активному використанні технічних засобів впливу на індивідуальну та групову свідомість, таких як: газети, листівки, книги, кінематограф, телебачення, інтернет, радіомовлення з метою нав'язування своєї позиції великим соціальним групам відповідно до певних політичних побажань.

Мас-медійні витоки – маніпулювання свідомістю, насадження чіткої позиції та думки, що відповідає політичному замовленню зовнішньої сили. Журналістика набуває статусу особливо впливового інформаційного інструменту.

Воєнні витоки – збройні зіткнення, частина яких триває й дотепер.

Збройно-комерційні витоки – кардинальне збільшення виробництва зброї у масштабах, які перевищують достатні (розумні) оборонні потреби держав. Що у свою чергу спричинило до розповсюдження зброї, її торгівлі недержавними угрупованнями, терористичними групами, що наразі несе небезпеку державного рівня.

Культурні витоки – полягає у поширенні воєнної культури серед більшості держав світу, показ так званої «мілітарної культури» як прикладу силового ставлення до соціальної дійсності та швидкої реалізації досягнення своїх поставлених цілей та намірів шляхом фізичного знищення ворога. В основі конкурентності країн стоїть збройне протистояння та формування збройно-силової поведінки індивіда.

Морально-віктимні витоки – маніпулювання з історичними фактами минулого, викривлення

образів героїв, яке досягається за допомогою ретельно відібраних мас-медійних впливів, дає змогу зацікавленій стороні вливати на суспільну свідомість практично кожного народу. Знищує ідеологію країни.

Конфесійні витоки – стосується сприяння розколу на основі релігійних поглядів. Це у свою чергу може спричинити реальні військові конфлікти, внутрішні та зовнішні замовники поширення таких поглядів отримують додаткові важелі впливу на соціально-політичне середовище. На прикладі сьогодні ми можемо спостерігати в Україні приклад такої складової – це конфлікт між Українською православною церквою Московського патріархату та Українською православною церквою Київського патріархату. Зазначений конфлікт несе за собою неймовірний вплив на устрій держави та поширює підривну діяльність проти держави.

Спортивно-конфронтаційні витоки – протягом останнього століття спорт почав набирати політичного характеру впливу, став способом демонстрації політичних переваг, механізмом критики та показу переваги однієї країни над іншою. У зв'язку з перебігом останніх подій дуже часто почали застосовувати практику уникнення зустрічі на одній арені спортсменів певних країн одночасно: раніше Англія – Аргентина, зараз Сербія – Хорватія, України – Росія.

Спеціальні витоки – діяльність спеціальних служб, розвідувальних органів. Використання різних засобів та методів для отримання та збирання необхідної інформації, а також для досяг-

нення поставлених цілей: шпигунство, шантаж, поширення дезінформації, терористичні акти [2, 151–156].

Аналізуючи перераховані витоки можемо зауважити, що гібридна війна – це чіткий заздалегідь покроково спланований план, який несе стрімке накопичення загроз і небезпек, що у кінцевому своєму прояві цілком здатний призвести до зміни політичного керівництва, політичного режиму, політичного курсу країни, інших важливих характеристик політичної системи.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На підставі викладеного можемо зробити висновок, що гібридна війна – це нова форма ведення війни, війна четвертого покоління, потужний монстр, діяльність якого спрямована на досягнення політичних цілей. Але враховуючи стан вивчення проблеми «гібридних війн», потрібно зауважити, що це явище не є спонтанним, а заздалегідь ретельно підготовлене, спрямоване на створення необхідного підґрунтя для створення конфлікту та насадження точки зору замовника. Це маніпулювання свідомістю суспільства, підрив довіри до влади та контроль усіх сфер країноу-агресора країни-жертви. Неабияка участь під час ведення гібридної війни приділяється інформаційній сфері, адже саме вона має неабиякий вплив на формування стабільності, довіри до влади та формування та збереження і підтримку ідеології країни. Враховуючи зазначене стає актуальним у наступній статті дослідити саме інформаційну складову як ключовий аспект гібридної війни.

Список літератури:

1. Витоки гібридних війн: досвід ХХ століття. *Держава і право. Серія: Політичні науки.* 2017. Вип. 77. С. 148–158.
2. «Гібридна війна» росії проти України: інформаційний аспект. *Військово-науковий вісник.* 2017. Вип. 27. С. 296–307.
3. Гібридна війна: сутність та структура феномену. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії.* 2018. № 1. С. 48–54.
4. Гібридна війна та її інформаційна складова. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства.* 2018. Вип. 8. С. 190–199.
5. Горбулін В.В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. *Стратегічні пріоритети.* 2014. № 4 (33). С. 5–12.
6. Hoffman F. Hybrid Warfare and Challenges, Joint Force Quarterly (JFQ), Issue 52, ForthQuarter 2009.
7. Hoffman F. G. Hybrid vs. compound war. *Armed Forces Journal*, Oct. 2009. URL: <http://armedforcesjournal.com/hybrid-vs-compound-war/>
8. Hoffman F. G. Future Threats and Strategic Thinking. Hoffman F. G. // *Infinity Journal*, No Fall 2011. URL: https://www.infinityjournal.com/article/34/Future_Threats_and_Strategic_Thinking/
9. Hoffman, Conflict in the 21st Century The Rise of Hybrid Wars . Author(s): F. HOFFMAN, Frank Hoffman, F. Hoffman. Publication date: 2007. URL: https://www.potomac institute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf
10. Коваль Д. О. Інформаційна війна Російської Федерації проти України : оцінка міжнародного співтовариства. *Українська революція гідності, агресія РФ і міжнародне право* : [монографія] / М. М. Антоно-

вич, Б. В. Бабін, М. О. Баймуратов, І. А. Березовська, І. Г. Білас; Укр. асоціація міжнар. права. Київ : К.І.С, 2014. С. 863–871.

11. Кравченко Н. Інформаційна складова як ключовий аспект гібридної війни. *Acta de Historia & Politica : Saeculum XXI*. 2022. Т. IV. С. 106–118.

12. Лисецький Ю. М., Старовойтенко О. О., Семенюк Ю. В., Павленко Д. Г. Гібридні війни. Компоненти та особливості. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2021. Том 32 (71), № 5. С. 63–70.

13. Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. Київ : КАЛАМАР, 2017. 268 с.

14. Основні методи ведення гібридної війни в сучасному інформаційному суспільстві. *Актуальні проблеми політики*. 2016. Вип. 58. С. 66–76.

15. Попович К. Гібридна війна як сучасний спосіб велення війни: історичний та сучасний виміри. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія»*. 2016. Вип. 2 (35). С. 75–79.

16. Russell W. Glenn, Evolution and Conflict: Summary of the 2008 Israel Defense Forces-U.S. Joint Forces Command “Hybrid Threat Seminar War Game”, Santa Monica, CA: RAND, TBP in 2009.

17. Рущенко І. П., Рущенко Ю. І. Гібридна агресія та громадянський спротив у Харкові 2014 р.: уроки першої фази російсько-української війни. *Український соціум*. 2016. № 3(58).

18. Ситник О. Гібридний характер російсько-української війни 2014–2017 років та пошук ефективних засобів протидії. URL: <http://dontsov-nic.com.ua/hibrydney-harakter-rosijsko-ukrajinskoji-vijny-2014-2017-rokiv-ta-poshuk-efektyvnyh-zasobiv-protydiji/>

19. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.

20. Стрільчук, Л. (2023). Інформаційна війна як складова сучасних гібридних воєн (на прикладі Грузії та України). *Літопис Волині*, (28), 235–239.

21. Яворська Г.М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 4 (41). С. 41–48.

Uzdenova Yu.M. HYBRID WARFARE: ESSENCE, COMPONENT AND KEY CONCEPTS

The publication defines that the term "hybrid war" is not new and carries an understanding of threats that cannot be eliminated with the help of the army alone. In addition, the main features and essence of the concept of "hybrid war" are investigated, based on the analysis of the definition of the essence of this concept, a proper definition of "hybrid war" is proposed, attention is focused on the hybrid threats of today, and the origin and development of a form of confrontation that was not inherent before is clarified of states. The main origins of the new non-traditional form of conflict are identified. The main features, components and features of hybrid war; the enemy's use of various combinations of both military and non-military means of pressure on the victim country are analyzed. It was found that the hybrid war can generally be defined as a set of pre-prepared and promptly implemented actions of a military, diplomatic, economic, and informational nature aimed at achieving strategic goals. It was determined that the difference between a hybrid war and a classical war is that all components, measures, methods of its conduct are aimed at prolonging the conflict, causing a significant reaction and increasing costs for security and defense. It was analyzed that the hybrid war includes the combat zone, people's consciousness and diplomacy, and its essence is based on actions and methods used within the framework of a flexible strategy with long-term goals, and the strategy itself is based on a combination of diplomatic, informational, economic, military, resource and other components to achieve the main goal and objectives, such as the complete destabilization of the enemy. The analysis of the main origins of the hybrid war was carried out, namely: political, ideological and propaganda, scientific and technological, mass-media, military, arms-commercial, cultural, moral-victim, confessional, sports-confrontational and special.

Key words. Hybrid war, hybrid threat, conflict, information space, military conflict, hybrid aggression, state management, propaganda.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 349.3:332.1:331.101:352.02

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.4/27>

Горник В.Г.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Євмєшкіна О.Л.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Сімак С.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ПРАВОВІ ОСНОВИ РЕГУЛЮВАННЯ МАЙНОВИХ ВІДНОСИН У СУСПІЛЬСТВІ

Встановлено, що майнові відносини відіграють ключову роль в економіці будь-якої країни, оскільки вони визначають правила володіння, використання та розпорядження активами. В умовах сучасних викликів, таких як війна, економічна нестабільність та політична невизначеність, питання регулювання майнових відносин стають особливо актуальними. Еволюція майнових відносин в Україні проходить через складний шлях, починаючи з тотального державного контролю та закінчуючи спробами формування ефективної системи приватної власності. Складність майнових відносин в Україні полягає в тому, що вони торкаються широкого кола аспектів, включаючи захист прав власності, регулювання угод з нерухомістю та захист інтересів сторін. Нинішня правова система, незважаючи на наявність обмежень та нормативних актів, стикається з низкою викликів: від корупції та неефективності правозастосування до браку кваліфікованих кадрів. Майнові відносини в Україні відіграють ключову роль у формуванні економіки та соціальної структури суспільства. Систематизація законодавства та його адаптація до сучасних умов є важливими завданнями для забезпечення правової визначеності та захисту інтересів громадян та юридичних осіб. Нестача правової визначеності та неясність норм законодавства майнових відносинах створює додаткові труднощі для громадян та бізнесу. Деякі положення Цивільного кодексу та інших нормативних актів залишаються невизначеними чи суперечливими. Це може призводити до різних трактувань та правових спорів. Подолання перерахованих викликів потребує комплексного підходу, що включає реформи в галузі законодавства, покращення роботи державних органів, боротьбу з корупцією та впровадження сучасних технологій для підвищення ефективності та прозорості у регулюванні майнових відносин. Майнові відносини в Україні є складним і багатограним процесом, який потребує чіткого законодавчого регулювання та ефективної практичної реалізації. Незважаючи на існуючі проблеми, поступові реформи та зусилля щодо покращення правозастосовної практики можуть сприяти створенню більш стабільної та передбачуваної системи майнових відносин, що, у свою чергу, сприятиме економічному розвитку країни.

Ключові слова: законодавство, майно, майнові відносини, право власності, суспільство.

Постановка проблеми. Регулювання майнових відносин в Україні має складну та багатопланову історію, починаючи з радянського періоду та закінчуючи незалежністю. З ухваленням нових законів і кодексів у пострадянський період відбулася спроба адаптувати правову систему до ринкових умов, але багато проблем залишилися дотепер. Майнові відносини є економічною системою

будь-якої країни, оскільки вони визначають порядок володіння, використання та розпорядження активами. В Україні, в умовах пострадянського перехідного періоду, ці відносини зазнали значних змін, що відображають як досягнення, так і проблеми. Актуальність теми регулювання майнових відносин посилюється на тлі економічної нестабільності, політичної невизначеності та війни,

що триває. Еволюція майнових відносин в Україні – це складний процес, що охоплює різні історичні етапи, які суттєво впливають на кримінальні справи, кримінальне право та право загалом. Ще одна проблема майнових відносин в Україні полягає в тому, що вони торкаються захисту прав власності, регулювання угод з нерухомістю та захисту інтересів. Нинішня правова система, незважаючи на наявність обмежень та нормативних актів, стикається з низкою викликів: від корупції та неефективності правозастосування до браку кваліфікованих фахівців. Крім того, однією із головних проблем, з якими стикається система регулювання майнових відносин в Україні, є бюрократія та корупція. Ці фактори негативно позначаються на правозастосуванні та ускладнюють доступ громадян до правосуддя та захисту своїх майнових прав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед фундаментальних наукових робіт, що відносяться до даної проблемної області, потрібно виділити праці таких авторів, як: Б. Данилишин, Н. Бондар, І. Брайловський, Н.Бутенко, В. Варнавський, С. Грищенко, М. Дерябіна, І. Запатріна, М.Забаштанський, Е. Кляйн, К. Магаріньос, Ф. Оладеінде, В. Павлюк, Д.Тейсман, П.Шилепницький та багатьох інших. Однак недостатньо дослідженими залишаються питання, пов'язані з теоретико-методологічними засадами регулювання майнових відносин у суспільстві.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження поточного стану регулювання майнових відносин в Україні, виявлення можливих проблем та розробка можливих шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Зі здобуттям незалежності у 1991 році Україна вступила на шлях кардинальних змін у майнових відносинах. Ухвалення Закону України «Про власність» [2] того ж року стало важливою віхою, яка встановлює основи приватної власності та ринкової економіки. Цей закон ввів поняття приватної, державної та комунальної власності, які громадянам та юридичним особам вільно володіють.

На початку 1990-х років розпочався процес приватизації, який охоплював як підприємства так і житлові об'єкти. Приватизація стала ефективним способом передачі власності від держави приватним особам. Однак цей процес не обійшовся без проблем: поширення корупції, непрозорість угод та неефективне управління створили ризики для нових власників та призвели до утворення олігархічних структур. Багато підприємств перейшли до рук осіб вузького кола, що обмежувало конкуренцію. Важливою проблемою цього

періоду став недостатній захист права власності. Нерідко були помічені випадки рейдерства, коли власники стикалися з погрозами та спробами захоплення їхнього майна. Ситуація посилювалася відсутністю принципу правозастосування та недоліками існуючого законодавства.

У період 2000-х років в Україні відбуваються значні зміни у галузі майнових відносин, характерними спробами призвести до створення бази та покращення правозастосування.

Таким чином, еволюція майнових відносин в Україні проходить через складний шлях, починаючи з тотального державного контролю та закінчуючи спробами формування ефективної системи приватної власності. Наступні реформи та поліпшення правових застосувань призначені для розвитку економіки та захисту прав власників. Складність майнових відносин в Україні полягає в тому, що вони торкаються широкого кола аспектів, включаючи захист прав власності, регулювання угод з нерухомістю та захист інтересів.

Цивільний кодекс України (ЦК) [4] є основним нормативно-правовим актом, який регулює майнові відносини. Він визначає види майна, права власності та зобов'язання сторін. ЦК встановлює різні форми власності – приватну, комунальну та державну. Право власності включає право володіння, користування і розпорядження майном. Цивільний кодекс також регламентує зобов'язання сторін, що виникають із договорів, угод та інших підстав.

Цивільний кодекс України (ЦК) було прийнято у 2003 році і він став основним нормативно-правовим актом, який регулює цивільні відносини в країні, включаючи майнові. Він охоплює широкий спектр питань щодо прав власності, зобов'язань та інших аспектів, пов'язаних з майном. Цивільний кодекс ґрунтується на засадах свободи договору, захисту прав та законних інтересів сторін, а також справедливості. Ці принципи сприяють створенню правового середовища, в якому учасники цивільних відносин можуть вільно здійснювати свої права. ЦК чітко визначає право власності як одну із основ цивільних відносин та виділяє три основні форми власності: приватну, комунальну та державну. Кожна з форм має свої особливості та умови реалізації прав. Право власності включає три елементи: право володіння, право користування і право розпорядження майном. Володіння – це фізичне володіння річчю, користування – це можливість отримання корисних властивостей з неї, а розпорядження – можливість змінювати правовий статус майна.

Цивільний кодекс передбачає механізми захисту прав власності, включаючи можливість позову захисту прав, а також способи відновлення порушених прав. Цивільний кодекс регулює зобов'язання, що виникають із різних правових угод. Цивільний кодекс визначає види договорів (купівля-продаж, оренда, позика та ін.), їх умови та порядок виконання. Кожен вид договору має свої унікальні вимоги та наслідки для сторін. Кодекс також встановлює права та обов'язки сторін щодо зобов'язань, включаючи відповідальність за невиконання або неналежне виконання зобов'язань. Цивільний кодекс описує обставини, у яких зобов'язання можуть припинятися, наприклад, за згодою сторін, виконання зобов'язання чи з закону.

Цивільний кодекс регулює питання, пов'язані з вирішенням спорів щодо майнових відносин. Кодекс визначає процедури звернення до суду для захисту майнових прав, включаючи строки позовної давності та підстави для подання позову. Кодекс також встановлює відповідальність за збитки, заподіяні внаслідок порушення зобов'язань, включаючи можливість відшкодування збитків.

Незважаючи на всі позитивні аспекти, діючий Цивільний кодекс стикається з низкою проблем, таких як недостатня правова визначеність і необхідність реформ. Деякі положення Цивільного кодексу залишаються невизначеними, що призводить до різних трактувань та суперечок. В умовах зміни економічної ситуації та потреб суспільства потрібне постійне оновлення та адаптація законодавства.

Таким чином, Цивільний кодекс України є основою регулювання майнових відносин у країні, надаючи правові механізми для захисту прав власників та учасників громадянського обігу. Однак, для підвищення його ефективності та відповідності сучасним вимогам, необхідно продовжувати працювати над його вдосконаленням. В умовах мінливої економіки та глобалізації виникають нові правові виклики, які потребують актуалізації норм Цивільного кодексу. Проблеми корупції та складні адміністративні процедури можуть ускладнювати доступ громадян до правосуддя та реєстрації майнових прав.

На практиці процес реєстрації прав на нерухомість може зіткнутися з різними проблемами, такими як бюрократія та корупція. Довгі терміни розгляду заявок та необхідність збирання великої кількості документів можуть ускладнювати процес. Корупційні схеми у реєстраційних органах створюють додаткові бар'єри для громадян. Ці фактори негативно позначаються на правозастосуванні та ускладнюють доступ громадян до

правосуддя та захисту своїх майнових прав.

Бюрократія у контексті майнових відносин проявляється у складних та тривалих процедурах реєстрації прав на майно, отриманні необхідних дозволів та ліцензій, а також у зверненні за юридичними послугами.

Основні аспекти бюрократизації:

1. Складність процедур. Процес реєстрації прав на нерухомість включає безліч етапів та вимагає подання великої кількості документів. Часто громадянам доводиться стикатися з необхідністю збирати довідки та підтвердження з різних установ, що потребує часу та ресурсів.

2. Довгі терміни очікування. Найчастіше реєстраційні процеси затягуються, що може спричинити значні фінансові втрати для громадян та бізнесу. Очікування завершення реєстрації може тривати тижні чи навіть місяці, що особливо критично за умов динамічного ринку.

3. Неефективність державних органів. Деякі державні установи не мають достатніх ресурсів або ефективних систем для оперативного розгляду заявок. Це призводить до затримок та неефективного використання бюджетних коштів.

Корупція у сфері майнових відносин є ще однією серйозною проблемою. Вона може виявлятися у різних формах:

1. Неправомірні платежі. Громадяни часто змушені давати хабарі чи робити неформальні платежі для прискорення процесів реєстрації чи отримання дозволів. Це створює спотворені умови для ведення бізнесу та сприяє втраті довіри до державних установ.

2. Зловживання повноваженнями. Деякі посадові особи можуть використовувати службове становище для створення штучних бар'єрів для громадян, вимагаючи додаткових документів або дотримання непотрібних процедур. Це призводить до значних труднощів для людей, які бажають оформити свої права.

3. Судові розгляди. Корупційні схеми можуть також проникати у судову систему, коли судді чи інші правозахисні органи приймають рішення, виходячи не із закону, а із хабарів чи особистих інтересів.

Комбінація бюрократії та корупції призводить до низки негативних наслідків:

1. Втрата правової визначеності. Громадяни можуть не знати, які кроки необхідно зробити для захисту своїх прав, що викликає невдоволення та призводить до правових конфліктів.

2. Зниження інвестиційної привабливості. Інвестори, стикаючись з корупційними ризиками

та бюрократичними перешкодами, можуть відмовитися від вкладень у країну, що негативно позначається на економічному зростанні.

3. Збільшення кількості суперечок. Затримки та невизначеність у процесі оформлення прав на майно можуть призводити до спорів між сторонами, що навантажує судову систему та відволікає ресурси від інших найважливіших справ.

Для подолання проблем бюрократії та корупції потрібні системні реформи. Такі як автоматизація та цифровізація. Впровадження електронних систем реєстрації та послуг може значно спростити процеси, зменшивши кількість необхідних документів та терміни очікування.

Навчання та підвищення кваліфікації. Навчання співробітників державних органів сучасним практикам та антикорупційним методам допоможе підвищити рівень обслуговування громадян та знизити корупційні ризики. Підвищення прозорості. Відкритість та доступність інформації про процеси реєстрації та державні послуги можуть значно знизити ймовірність корупції, оскільки це створить умови для громадського контролю. Створення антикорупційних органів. Встановлення незалежних антикорупційних агентств та гарячих ліній для повідомлення про факти корупції може сприяти більш ефективній боротьбі з цими проблемами.

Таким чином, подолання бюрократії та корупції у регулюванні майнових відносин є одним із головних завдань для забезпечення правового захисту громадян та підвищення рівня довіри до державної системи.

Нестача правової визначеності у майнових відносинах створює додаткові труднощі для громадян та бізнесу: неясність норм законодавства, відсутність прецедентного права, ризики для інвесторів та складнощі у спадкових справах.

Деякі положення Цивільного кодексу та інших нормативних актів залишаються невизначеними чи суперечливими. Це може призводити до різних трактувань та правових спорів. В Україні не розвинуто прецедентне право, що ускладнює застосування законодавства та створює невизначеність у судовій практиці. Нестача правової визначеності робить ринок менш передбачуваним для інвесторів, що може позначатися на їх рішеннях про вкладення капіталу. Невизначеність у правилах спадкування можуть призводити до затяжних судових розглядів та суперечок між спадкоємцями.

Суперечки на право власності є однією з найпоширеніших проблем у сфері майнових відносин. Спадкові суперечки. Конфлікти між спадкоємцями часто виникають через неправильно оформ-

лені документи або відсутність чітких вказівок на розподіл майна. Суперечки через угоди. Заперечення угод, укладених під тиском або з порушеннями, також є поширеною проблемою. Такі суперечки можуть затягуватись на тривалий термін та вимагають значних витрат на юридичну допомогу. Необґрунтовані претензії. Іноді виникають суперечки через необґрунтовані претензії третіх осіб на майно, що потребує додаткових ресурсів для захисту прав власника. Неповнота судової практики. Судові розгляди щодо майнових спорів можуть бути утруднені через відсутність чіткої судової практики з конкретних питань, що створює невизначеність для сторін.

Нестача інформаційних ресурсів також ускладнює регулювання майнових відносин. Відсутність централізованих баз даних. Нестача єдиної та доступної бази даних про права на майно та обтяження створює труднощі для громадян та бізнесу під час перевірки правових статусів об'єктів. Нестача інформації про процедури. Громадяни часто не знають, які документи необхідні для реєстрації прав на майно або які кроки потрібно зробити для захисту своїх прав. Це може призвести до помилок та затягування процесів. Нестача правової інформації. Обмежений доступ до актуальної правової інформації про законодавство та судову практику створює додаткові складнощі для юристів та громадян, які бажають захистити свої інтереси. Електронні послуги. Необхідність впровадження сучасних електронних сервісів для реєстрації та отримання інформації про права на майно також залишається актуальною. Такі послуги можуть значно покращити доступність інформації та спростити взаємодію громадян з державними органами.

Реформа системи реєстрації прав на майно має стати пріоритетом для вирішення існуючих проблем. Спрощення процедур: необхідно скоротити кількість етапів та спростити процес реєстрації, що дозволить зменшити тимчасові витрати для громадян. Використання електронних систем: використання електронних платформ для реєстрації та надання послуг може підвищити прозорість процесів та знизити рівень корупції.

Підвищення доступу до інформації: забезпечення доступу до актуальної інформації про права на майно та обтяження дозволить учасникам ринку більш ефективно захищати свої інтереси.

Навчання фахівців у галузі майнових відносин відіграє ключову роль у підвищенні якості послуг: кваліфікаційні курси, створення стандартів, обмін досвідом. Проведення регулярних навчальних

програм для юристів, реєстраторів та співробітників державних органів допоможе підвищити рівень правової допомоги. Розробка професійних стандартів для фахівців у галузі майнових відносин забезпечить більш високу якість обслуговування громадян. Програма обміну досвідом між фахівцями може сприяти підвищенню кваліфікації та впровадженню сучасних практик.

Ефективна взаємодія між різними державними органами та приватним сектором є важливим аспектом успішного регулювання. Створення міжвідомчих робочих груп: створення груп, які працюють над вирішенням проблем у сфері майнових відносин, допоможе забезпечити комплексний підхід до регулювання. Спрощення комунікації: розробка загальних стандартів та протоколів взаємодії між органами влади дозволить прискорити процеси та підвищити їхню ефективність. Залучення приватного сектора: залучення представників бізнесу до обговорення актуальних питань дозволить врахувати їхні інтереси та запропонувати ефективніші рішення.

Залучення міжнародного досвіду, вивчення та впровадження міжнародних стандартів та практик допоможе Україні адаптуватися до сучасних вимог. Порівняльний аналіз, вивчення успішних практик інших країн у галузі регулювання майнових відносин дозволить виявити найефективніші підходи. Впровадження міжнародних стандартів, застосування міжнародних стандартів у процесі реєстрації прав на майно та захисту прав власності покращить правозастосування та підвищить довіру до системи. Співпраця з міжнародними організаціями, участь у проектах міжнародних

організацій може допомогти у реформуванні законодавства та впровадженні нових практик.

Висновки. Подолання перерахованих викликів потребує комплексного підходу, що включає реформи в галузі законодавства, покращення роботи державних органів, боротьбу з корупцією та впровадження сучасних технологій для підвищення ефективності та прозорості у регулюванні майнових відносин. Цивільний кодекс України виконує важливу функцію у регулюванні майнових відносин, забезпечуючи правову основу для захисту прав власників та учасників цивільних відносин. Однак для підвищення його ефективності та відповідності сучасним вимогам необхідно продовжувати роботу над його вдосконаленням, включаючи впровадження нових технологій, спрощення процедур та боротьбу з корупцією. Таким чином, подальша робота над Цивільним кодексом сприятиме стабільному розвитку майнових відносин в Україні. Регулювання майнових відносин в Україні стикається з безліччю викликів, проте є реальні перспективи для покращення ситуації. Реалізація реформ, спрямованих на спрощення процесів, підвищення кваліфікації фахівців та покращення взаємодії між органами влади, стане основою для створення стабільної та передбачуваної системи майнових відносин. Це, у свою чергу, сприятиме подальшому економічному зростанню та розвитку країни, забезпечуючи громадянам та бізнесу впевненість у захисті своїх прав. Розгляд історичного контексту, сучасних законодавчих актів та актуальних викликів дозволить глибше зрозуміти динаміку властивостей відносин та розробити рекомендації.

Список літератури:

1. Міхно О.І. Майнові права як об'єкти цивільних правовідносин. *Підприємництво, госп-во і право*. 2013. Вип. 8. С. 10–13.
2. Про власність : Закон України від 07.02.1991 № 697-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/697-12#Text>.
3. Про деякі питання практики застосування норм Цивільного і Господарського кодексів України. Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 07.04.2008 р. № 01-8/211. *Вісник Вищого господарського суду України*. 2009. № 2. С. 189–191.
4. Цивільний кодекс України. Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
5. Шимон С. Сутність майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин: спроба теоретичного осмислення. *Держава і право: Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 59. С. 208–213.
6. Stiglitz, J. E. Redefining the Role of the State. *World Economics*. 2001. Vol. 2. No 3. P. 45–86.
7. Treaty Establishing the European Community. European Union Law. Selected Documents. St. Paul, MN. West Group, 2012. P. 4–140.
8. Wills, P. Managing government property assets: international experiences. *Public Management Review*. 2009. Vol. 11. No 5. P. 725–728.

Hornyk V.H., Yevmieshkina O.L., Simak S.V. LEGAL BASIS OF REGULATION PROPERTY RELATIONS IN SOCIETY

It has been established that property relations play a key role in the economy of any country, as they determine the rules of ownership, use and disposal of assets. In the conditions of modern challenges, such as war, economic instability and political uncertainty, the issues of property relations regulation become especially relevant. The evolution of property relations in Ukraine goes through a difficult path, starting with total state control and ending with attempts to form an effective system of private property. The complexity of property relations in Ukraine lies in the fact that they affect a wide range of aspects, including the protection of property rights, the regulation of real estate transactions and the protection of the interests of the parties. The current legal system, despite the presence of restrictions and regulations, faces a number of challenges: from corruption and inefficient law enforcement to a lack of qualified personnel. Property relations in Ukraine play a key role in shaping the economy and social structure of society. Systematization of legislation and its adaptation to modern conditions are important tasks for ensuring legal certainty and protecting the interests of citizens and legal entities. The lack of legal certainty and the lack of clarity of legislation on property relations create additional difficulties for citizens and businesses. Some provisions of the Civil Code and other regulatory acts remain unclear or contradictory. This can lead to different interpretations and legal disputes. Overcoming the listed challenges requires a comprehensive approach, which includes reforms in the field of legislation, improvement of the work of state bodies, the fight against corruption, and the introduction of modern technologies to increase efficiency and transparency in the regulation of property relations. Property relations in Ukraine is a complex and multifaceted process that requires clear legislative regulation and effective practical implementation. Despite the existing problems, gradual reforms and efforts to improve law enforcement practices can contribute to the creation of a more stable and predictable system of property relations, which, in turn, will contribute to the country's economic development.

Key words: *legislation, property, property relations, ownership, society.*

Відомості про авторів

Безена І.М. – кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри соціально-гуманітарної освіти Комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»

Богданова В.О. – здобувачка доктора філософії кафедри парламентаризму Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, керівник секретаріату Комітету з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва Верховної Ради України

Борисенко О.П. – доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та митного адміністрування Університету митної справи та фінансів

Бородін Є.І. – доктор історичних наук, директор Навчально-наукового інституту державного управління Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

Гавричков О.В. – аспірант кафедри публічного управління та права Комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»

Гордієнко В.М. – аспірант Державного університету «Житомирська політехніка»

Горник В.Г. – доктор наук з державного управління, професор, директор Навчально-наукового інституту управління, економіки та природокористування, професор кафедри публічного управління, туризму та готельно-ресторанної справи Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Даниляк О.О. – кандидат наук з державного управління, провідний науковий співробітник відділу політичної системи центру внутрішньополітичних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень

Євмєшкіна О.Л. – доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління, туризму та готельно-ресторанної справи Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Єнічев М.І. – магістрант спеціальності за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування Державного університету «Житомирська політехніка»

Казаков Г.І. – кандидат історичних наук, провідний професіонал відділу методології навчання і наукових досліджень Вищої школи публічного управління

Коломійчук О.Е. – аспірантка кафедри Публічного управління, адміністрування та соціальної роботи Національного університету охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика

Константинов О.Ф. – аспірант кафедри Публічного управління та землевпорядкування Класичного приватного університету

Кравченко С.О. – доктор наук з державного управління, професор, головний консультант відділу правової та антикорупційної політики Національного інституту стратегічних досліджень

Кравчук О.Ю. – кандидат політичних наук, доцент кафедри психології, філософії та соціально-гуманітарних дисциплін Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

Кучменко В.О. – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри національної безпеки, публічного управління та адміністрування Державного університету «Житомирська політехніка»

Любиченко О.О. – аспірантка кафедри глобальної та національної безпеки Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Любчук О.К. – доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри туризму ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Маловічко С.О. – аспірант кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи Запорізького національного університету

Новицький В.А. – аспірант кафедри публічного управління та землевпорядкування Класичного приватного університету

Опанашук П.В. – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри права та публічного управління Житомирського державного університету імені Івана Франка

Першина Н.Г. – аспірантка за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування кафедри державного управління і місцевого самоврядування Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

Петрик О.Л. – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри кримінального права та правосуддя Національного університету «Чернігівська політехніка»

Руснак О.А. – кандидат філософських наук, докторант ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Між-регіональна Академія управління персоналом»

Савич А.В. – старший викладач кафедри міжнародної економіки і соціально-гуманітарних дисциплін Українського державного університету науки та технологій

Сімак С.В. – доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління, туризму та готельно-ресторанної справи Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Сітніков О.О. – аспірант кафедри державознавства, права та Європейської інтеграції Інституту публічної служби та управління Національного університету «Одеська політехніка»

Суходоля О.М. – доктор наук з державного управління, професор, завідувач відділу критичної інфраструктури, енергетичної та екологічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

Узденова Ю.М. – аспірант кафедри регіональної політики Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Харченко Д.О. – кандидат наук з державного управління, доцент, докторант Національного університету «Львівська політехніка»

Харченко В.В. – магістрант кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи Запорізького національного університету

Царук В.В. – аспірант кафедри регіоналістики і туризму Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Цибулько Ю.О. – аспірант Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Науковий журнал

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Публічне управління та адміністрування

Том 35 (74) № 4 2024

Коректура • *Я. Вишнякова*

Комп'ютерна верстка • *С. Калабухова*

Адреса редакції:

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

м. Київ, вул. Джона Маккейна, 33

Електронна пошта: editor@pubadm.vernadskyjournals.in.ua

Сторінка журналу: www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 20,30. Ум.-друк. арк. 22,55. Зам. № 1024/678.

Підписано до друку 07.10.2024. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

Е-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.